

CERCETĂRI DE LINGVISTICĂ

ANUL XII

2

IULIE — DECEMBRIE
1967

EDITURA ACADEMIEI
REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

COMITETUL DE REDACȚIE

Redactor responsabil :

Acad. EMIL PETROVICI

Redactor responsabil adjunct :

DIMITRIE MACREA, membru corespondent al Academiei
Republicii Socialiste România.

Membri :

VASILE BREBAN
HENRY JACQUIER
BELA KELEMEN
PETRU NEIESCU
ION PĂTRUȚ
ROMULUS TODORAN

Secretar științific de redacție :

AURELIA STAN

Pentru a vă asigura colecția completă și primirea la timp a revistei, reînnoiți abonamentul dv. pe anul 1968.

În țară abonamentele se primesc la oficiile poștale, agențiile poștale, factorii poștali și difuzorii de presă din întreprinderi și instituții.

Comenzile de abonament din străinătate se primesc la CARTI-MEX, București, Căsuța poștală 134—135, sau la reprezentanții săi din străinătate.

Manuscrisele, cărțile și revistele pentru schimb, precum și orice corespondență se vor trimite la comitetul de redacție al revistei „CERCETĂRI DE LINGVISTICĂ”.

APARE DE DOUĂ ORI PE AN

ADRESA REDACȚIEI:
CLUJ, str. Emil Racoviță, 21
Telefon 1.24.92, 1.20.49

S U M A R

Pag.

VALORIFICAREA MOȘTENIRII LINGVISTICE

D. MACREA, A. T. Laurian	169
VALENTIN ȚURLAN, Preocupări de limbă în activitatea lui V. A. Urechia	189

LINGVISTICĂ GENERALĂ

AL. TOȘA, John Locke și problemele limbajului	199
---	-----

FONETICĂ ȘI DIALECTOLOGIE

EMIL PETROVICI, Neutralizarea în limba română a opozițiilor consonantice în sandhi și problema lui pseudo -i final	207
TEODOR BOJAN, În legătură cu afeza lui <i>a</i> din rom. <i>prier</i>	211
ANA TĂTARU, Consoanele oclusive în limba engleză și în limba română	215

GRAMATICĂ ȘI LEXIC

AL. GRAUR, <i>Mi-l trebuie</i>	225
RITA CHIRICUȚĂ-MARINOVICI, Regimul contextual al locuțiunilor adverbiale <i>de tot</i> și <i>cu totul</i>	227
D. D. DRAȘOVEANU, Despre elementul predicativ suplimentar	235
MARIA BOJAN, Despre sensurile concrete ale rom. <i>inimă</i>	243
VALENTINA ȘERBAN, Denumiri ale unor măsuri de greutate în graiurile dacoromâne	249
STELA PETCU, Contribuții la studiul terminologiei albinăritului în limba română (pe baza ALR, serie nouă)	257
V. HODIȘ, Echivalența semantico-sintactică a termenilor raportului apozitiv (II)	271

ONOMASTICĂ

IOAN PĂTRUȚ și MALVINA PĂTRUȚ, Toponime bănățene în <i>-ești</i> (I)	289
--	-----

LIMBĂ LITERARĂ

	<u>Pag.</u>
DOINA NEGOMIREANU, Aspecte formale și valorice ale repetiției în proza lui Tudor Arghezi	299

ISTORIA LIMBII

IOSIF PERVAIN, Un manuscris al lui Gheorghe Bariț din 1837	307
MARIA ZDRENGHEA, Elemente slavone în limba română	313

IN MEMORIAM

GEORGE GIUGLEA (1884—1967) (R. Todoran)	319
---	-----

RECENZII

LAJOS TAMÁS, <i>Etymologisch-historisches Wörterbuch der ungarischen Elemente im Rumänischen (Unter Berücksichtigung der Mundartwörter)</i> , Akadémiai Kiadó Budapest, 1966, 936 p. (B. Kelemen)	323
H. MIHĂESCU, <i>Influența grecească asupra limbii române până în secolul al XV-lea</i> , București, Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1966, 227 p. (I. Mării)	327
ION GHEȚIE, <i>Opera lingvistică a lui Ion Budai-Deleanu</i> , București, Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1966, 122 p. (R. Todoran)	332
TOHĂNEANU, G. I., <i>Studii de stilistică eminesciană</i> , București, Editura știin- țifică, 1965, 189 p. (Luiza Seche)	334
ABDULAH ŠKALJIĆ, <i>Turcizmi u srpskohrvatskom jeziku</i> (Turcismele din limba sârbo-croată), Sarajevo, 1965, 662 p. (I. Pătruț)	337
INDICE	341

A. T. LAURIAN

DE

D. MACREA

În ultimele două decenii s-au făcut intense cercetări în toate domeniile istoriei culturii noastre, obținându-se rezultate valoroase pentru cunoașterea mai amănunțită și pentru aprecierea mai judicioasă, atât a unor întregi perioade, școli sau curente, cât și a personalităților reprezentative din cadrul acestora.

Dintre cercetările întreprinse, cele privitoare la Școala ardeleană au pus într-o lumină nouă acest curent major al culturii noastre¹, despre care se părea că se spusese totul în trecut.

Dar majoritatea cercetărilor din trecut, ca și cele recente, au privit mai ales prima fază a Școlii ardelenne, dintre 1780 și 1825, care cuprinde activitatea lui Samuil Micu, Gheorghe Șincai, Petru Maior, Ioan Budai-Deleanu, Ioan Piurariu-Molnar, Paul Iorgovici, Radu Tempea, Constantin Diaconovici-Loga, Gheorghe Lazăr și a continuatorilor *Lexiconului de la Buda*: Ioan Corneli, Vasile Coloși, Alexandru Teodori Ioan și Teodorovici.

A doua fază a acestei școli, care s-a manifestat îndeosebi între 1840 și 1880, caracterizată prin extremism latinist, a fost mai puțin studiată,

¹ Vezi David Prodan, *Un manuscris al lui Gheorghe Șincai împotriva superstițiilor*, în „Studii și cercetări științifice”. Academia R.P.R. Filiala Cluj, I, 1950, fasc. 2, p. 143—158; I. Lungu, *Meritele lui Samuil Micu în problema creării terminologiei filozofice românești*, în „Cercetări filozofice”, III, 1955, nr. 4, p. 301—310; N. David, *Școala ardeleană*, în colecția „Contemporanul”, 1956, 48 p.; I. Mușlea, *Samuil Micu și folclorul*, în „Revista de folclor”, I, 1956, p. 249—257; E. Boldan, *Patetica luptă a lui Gheorghe Șincai pentru adevăr și dreptate*, în *Materiale ale sesiunii științifice a Institutului pedagogic din București*, 1957, p. 121—138; idem, *Școala ardeleană: Antologie*, 1959; D. Macrea, *Lingviști și filologi români*, 1959; Al. Rosetti și B. Cazacu, *Istoria limbii române literare*, 1961; Corneliu Cîmpeanu, *Considerații bibliografice asupra operelor lui Samuil Micu privitoare la istoria românilor*, în „Anuarul Institutului de istorie din Cluj”, IV, 1961; Lucia Protopopescu, *Contribuții la biografia lui Gheorghe Șincai*, în *Limbă și literatură*, vol. VI, 1962, p. 489—495; I. Lungu, *Gheorghe Șincai, învățat și filozof iluminist*, în „Cercetări filozofice”, XI, 1963, nr. 2, p. 389—406 și nr. 4, p. 895—911; Dumitru Ghișe și Pompiliu Teodor, *Gheorghe Șincai, învățătură firească spre surparea superstiției norodului*, 1964; Mircea Seche, *Șchiță de istorie a lexicografiei române*, I, 1966; Mircea Tomuș, *Gheorghe Șincai. Viața și opera lui*, 1966; I. Gheție, *Opera lingvistică a lui I. Budai-Deleanu*, 1966; Lucia Protopopescu, *Contribuții la istoria învățămîntului în Transilvania, 1774—1805*, București, 1966.

din cauza exagerărilor ei. Dar și în această fază s-au impus personalități de seamă : Timotei Cipariu, Gheorghe Barițiu, Simion Bărnuțiu, August Treboniu Laurian, Aron Pumnul, Alexandru Papiu-Ilarian, Ioan Maiorescu, Eftimie Murgu, Damaschin Bojinea, Florian Aaron, Gavril Munteanu, Iosif Hodoș, Ion C. Massim, a căror amplă activitate se cuvine să fie mai îndeaproape cunoscută.

Vitalitatea, timp de un secol, a Școlii ardelenе, în cultura noastră, își are explicația în faptul că ea a ridicat probleme fundamentale de ordin național și cultural, care, în esența lor, persistă și astăzi.

Apărută cu scopul de a susține, prin argumente științifice, lupta pentru libertatea națională și socială, Școala ardeleană a răspuns necesității istorice de afirmare a individualității poporului român ca popor latin și de orientare modernă a culturii noastre în spirit latin și romanic.

Ideile de bază ale Școlii ardelenе au constituit un puternic impuls în acțiunea revoluționară de la 1848, nu numai în Transilvania, ci și în celelalte două Principate Române. Purtătorii lor din a doua fază n-au mai fost numai istorici, lingviști și filozofi, ca predecesorii lor, ci și oameni de acțiune revoluționară directă.

Din rîndul reprezentanților acestei noi faze, numai activitatea lui Timotei Cipariu ² și a lui Gheorghe Barițiu ³ a făcut obiectul, în anii din urmă, al unor cercetări mai amănunțite.

În studiul de față vom expune activitatea lui August Treboniu Laurian, care n-a fost cercetată, nici în trecut, decît sporadic și fără obiectivitatea necesară.

Numele lui August Treboniu Laurian a rămas, în opinia curentă, legat de cele mai mari exagerări latiniste în ortografia, gramatica și vocabularul limbii române, fapt care explică lipsa de interes pentru studiul activității lui. El n-a fost însă numai lingvist, ci un cărturar de formație enciclopedică, care s-a manifestat în numeroase alte domenii : fruntaș al Revoluției de la 1848 din Transilvania, profesor, unul dintre reorganizatorii învățămîntului modern în Țara Românească și Moldova, întemeietor și conducător de publicații periodice, inițiator și întemeietor de instituții culturale, istoric erudit, filozof, traducător. Numai datorită exagerărilor lui latiniste au rămas în umbră meritele lui reale din aceste variate domenii, pe care le vom prezenta succint înainte de a analiza activitatea lui lingvistică.

Fiu de preot, A.T. Laurian s-a născut în comuna Fofeldea de lingă Sibiu, în 1810. Tatăl său se numea Pavel Trifan. Ca elev al școlilor din Blaj acesta și-a latinizat numele de Pavel în Paul, căruia i-a adăugat pe August, iar pe cel de Trifan, în Treboniu. Pe fiu l-a botezat August Ioan. În arhiva liceului săsesc din Sibiu, unde și-a început acesta școala, el figurează, în anul școlar 1827/28, cu numele *August Ioannes, filius Pauli*

² Vezi D. Macrea, *Lingviști și filologi români*, 1959, p. 66—78 ; I. Coteanu, *160 de ani de la nașterea lui Timotei Cipariu*, în „Limba română”, XIV, 1965, nr. 3, p. 295—300 ; Mioara Avram, *Prima gramatică academică a limbii române*, în „Limba română”, XV, 1966, p. 487—502.

³ Vezi Victor Chereșteșiu, Camil Mureșan, George Em. Marica, *George Bariț, Scrieri social-politice*, 1962 ; V. Netea, *Gheorghe Barițiu. Viața și activitatea*, 1966.

Augusti, sacerdos unitus in Hochfeld (Fofeldea)⁴. Numele de Laurian apare mai târziu, numai ca nume al fiului. El este un sinonim al lui August, avînd ambele, în latină, la origine, sensul de „preamărit”. Excesele latinizante ale lui A.T. Laurian își au deci începutul în educația pe care a primit-o în familie. Studiile începute la Sibiu le-a continuat la Cluj, iar între anii 1835 și 1840 a urmat studii superioare de matematică și fizică la Politehnica din Viena și de filozofie, istorie și lingvistică la Universitățile din Viena și Hanovra. În 1840 și-a trecut doctoratul, la Hanovra, cu lucrarea de lingvistică, tipărită în același an, la Viena : *Tentamen criticum in originem, derivationem et formam linguae romanae in utraque Daciae vigentis vulgo valachicae* (*Încercare critică asupra originii, derivării și formei limbii române vorbite în amîndouă părțile Daciei, numită popular valahică*), prin care și-a fixat, de la începutul activității sale, orientarea extremist latinizantă.

Ca numeroși alți cărturari transilvăneni ai vremii, neputîndu-și găsi în Transilvania un teren de activitate potrivit pregătirii și aspirațiilor sale, a răspuns chemării lui Petrache Poenaru, efor al școlilor din Țara Românească, de a veni la București, unde a fost numit, în 1842, profesor de filozofie la „Sfîntul Sava”, în 1845, profesor de latină, iar în 1846, inspector școlar, îndeplinind această funcțiune împreună cu alți doi profesori transilvăneni : Florian Aaron și Ioan Maiorescu, tatăl lui Titu Maiorescu.

În această perioadă, el colaborează cu articole de lingvistică și de istorie la „Foaia literară” și „Foaia pentru minte, inimă și literatură” de la Brașov și la „Propășirea” din Iași, iar în colaborare cu Nicolae Bălcescu întemeiază și conduce, la București, publicația de documente și studii istorice „Magazin istoric pentru Dacia”, din care au apărut, între anii 1845 și 1851, șapte volume, ultimele două numai sub îngrijirea lui A.T. Laurian.

Prin „Magazin istoric pentru Dacia” și prin „Ietopisețele” lui Mihail Kogălniceanu, apărute în același timp (1845—1852), s-au pus bazele istoriografiei noastre moderne. În volumul întîi al „Magazinului” au apărut importantul studiu al lui Bălcescu *Curînt preliminaru despre izvoarele istoriei naționale* și studiul lui A. T. Laurian *Discurs introductiv la istoria românilor*. Relevînd importanța documentelor istorice, primul justifică ideea de libertate și de independență națională a românilor pe baza dreptului istoric, iar al doilea pe baza originii latine și a continuității neîntrerupte în Dacia Traiană.

Tot în colaborare cu Nicolae Bălcescu, a fost elaborată lucrarea *Temîșana sau scurtă istorie a Banatului Temîșan*, publicată în 1848.

În 1846, Laurian publică, pentru informarea opiniei publice europene, o scurtă istorie a românilor în limbile latină, franceză și germană⁵, iar pentru introducerea învățămîntului filozofic în limba română, traduce și publică, în același an, manualul de filozofie al lui A. Delavigne⁶, iar în 1847, manualul filozofului postkantian W.F. Krug⁷.

⁴ Vezi, Ioan Stanciu, în „Anuarul Licului «Gheorghe Lazăr» din Sibiu” pe anii 1941/42 și 1942/43.

⁵ Vezi *Brevis conspectus historiae Romanorum*; *Coup d'oeil sur l'histoire des Roumains*; *Schneller Überblick der Geschichte der Rumänen*, București, 1846.

⁶ A. Delavigne, *Manual de filosofie lucrat după programa Universității din Paris din 1840*, București, 1846.

⁷ W. F. Krug, *Manual de filosofie și de literatură filosofică*, București, 1847.

În preajma evenimentelor revoluționare de la 1848, A. T. Laurian se întoarce în Transilvania, unde a avut un rol dintre cele mai active în acțiunea politică și ideologică legată de revendicările naționale și sociale ale românilor. El s-a situat, alături de Simion Bărnuțiu, pe cea mai intransigentă poziție națională și democratică împotriva tendinței cercurilor șovine maghiare de a uni Transilvania cu Ungaria, pentru obținerea egalității în drepturi a românilor transilvăneni cu celelalte naționalități și pentru desființarea iobăgiei. A fost unul dintre redactorii mișcării naționale de la Blaj⁸, unul dintre cei zece secretari ai acestei adunări și membru al delegației care a prezentat împăratului, la Viena, mișcarea adunării. Împreună cu o delegație restrinsă, A. T. Laurian a fost primit, de două ori, în audiență, mai întâi de împăratul Ferdinand și, după moartea acestuia, de Francisc Iosif, în fața cărora a susținut revendicările românilor.

În timpul cât a trebuit să aștepte dreptate la Viena, așteptare care s-a prelungit, cu unele întreruperi, pînă în 1851, A. T. Laurian a făcut numeroase, dar zadarnice demersuri, memorii și petiții pe lângă autoritățile imperiale în sprijinul drepturilor românilor din Transilvania. El a reușit însă, în acest timp, să publice, la Viena, următoarele lucrări în sprijinul acestor drepturi: *Die Rumänen der österreichischen Monarchie* (*Românii din monarhia austriacă*), 3 vol., 1849—1851; *Die Rechte der rumänischen Nation gegen die Angriffe der Sachsen* (*Drepturile națiunii române față de atacurile sașilor*) și *Documente despre starea politică și ieratică* [bisericească] *a românilor din Transilvania*, ambele apărute în 1850, precum și volumele VI și VII din „Magazin istoric pentru Dacia” (1851). Din toate aceste lucrări și documente se desprind limpede obiectivele Revoluției de la 1848 a românilor din Transilvania, susținute cu ardoare de A. T. Laurian: autonomia Transilvaniei, autonomie națională și bisericească pentru români, crearea unei organizații politice unitare pentru toți românii din imperiul habsburgic, înființarea unei facultăți juridice la Sibiu cu limba de predare română și cu profesori români, „fiindcă numai aceștia, — scria el — cunosc geniul națiunii și aspirațiile ei, geniul limbii și proprietățile ei și numai aceștia sînt în stare de a răspîndi cultura între români cu succes”⁹.

Numele lui A. T. Laurian se găsește, alături de ale celorlalți conducători ai Revoluției românilor din Transilvania, pe toate actele și memoriile anilor 1848—1851. O cercetare amănunțită a stilului acestor documente ar putea stabili ușor și contribuția pe care a avut-o la redactarea lor. Atașamentul lui pentru cauza românilor din Transilvania a rămas constant toată viața. „Niciodată nu a uitat de patria sa din care își trăgea originea — scrie Gheorghe Barițiu — și totdeauna l-a durut în suflet soarta vitregă în care gemeau vechii lui compatrioți”¹⁰. Pe linia acestui atașament, menționăm faptul că, în 1868, el a fost ales președinte al Societății „Transilvania”, creată la București cu un an înainte de Al. Papiu-Ilarian și de alți cărturari transilvăneni stabiliți aici, în scopul de a ajuta pe studenții și meseriașii români din Transilvania să urmeze studii în străinătate, cu

⁸ Vezi V. Netea, *Gheorghe Barițiu. Viața și activitatea*, 1966, p. 209 ș.u.

⁹ Vezi „Magazin istoric pentru Dacia”, VII, 1851, p. 110.

¹⁰ Vezi ziarul „Observatorul” din Sibiu, nr. 36 din 22 mai 1881.

condiția de a se reîntoarce în Transilvania și de a fi utili poporului român de acolo.

Dezamăgit în așteptările lui în dreptatea împăratului și neputîndu-se întoarce în Transilvania, unde era urmărit politic și unde, în 1848, fusese chiar arestat la Sibiu, A. T. Laurian acceptă invitația domnitorului Grigore Ghica de a veni profesor la Iași și de a reorganiza învățămîntul din Moldova. Convins că școala și cultura sînt căi sigure de regenerare a poporului român, el a dovedit o mare pasiune și simț practic în îndeplinirea acestor sarcini, redeschizînd școlile care fuseseră închise în urma Revoluției din 1848, înființînd școli noi, lărgind învățămîntul geografiei, al istoriei și al limbii române și introducînd studiul limbii latine în proporție egală, ca număr de ore, cu limba română. Prin stăruințele lui a luat ființă, în 1856, facultatea juridică din Iași, care a precedat, cu patru ani, înființarea Universității „Al. I. Cuza”. Pentru întărirea învățămîntului a făcut apel la cărturari cu prestigiu din Transilvania. La chemarea lui au venit ca profesori la Iași Simion Bărnuțiu, Al. Papiu-Ilarian, Ștefan Micle, Petre Suciu, dintre care se vor recruta și primii profesori ai Universității ieșene. A redactat manuale de istorie și geografie, care au fost folosite, zeci de ani, și în Țara Românească. Una dintre cele mai semnificative lucrări didactice ale lui A. T. Laurian din această perioadă este *Harta murală a Daciei*, în care a cuprins toate provinciile locuite de români. Ea s-a bucurat, de asemenea, de o largă folosire în școlile din ambele Principate și a fost răspîdită și în Transilvania.

În anii 1855 și 1856 a vizitat Italia, Franța, Anglia și Prusia, studiind organizarea învățămîntului din aceste țări.

Despre activitatea de profesor a lui A. T. Laurian ne-a lăsat o mărturie elocventă savantul chimist Petre Poni, care i-a fost elev. „*Era un om — scrie Petre Poni — cu adevărat extraordinar prin varietatea cunoștințelor sale. Cînd lipsea un profesor, el îi ținea locul. Erau zile cînd făcea cîte două și trei lecții deosebite. Într-o clasă explica trigonometria sau teoria funcțiilor, în alta făcea anatomia sau zoologia, în alta limba greacă, în alta latina. Ni se părea că în creierii lui erau cristalizate toate cunoștințele omenești. Singurul lucru la care aspiresam era să devenim tot așa de învățați ca și dînsul... Dacă am ajuns și eu — încheie Petre Poni — să fiu un bun profesor, după cum mi-au spus-o întotdeauna foștii mei școlari, aceasta lui Laurian și lui Bărnuțiu o datorăm*”¹¹.

Din școlile reorganizate de A. T. Laurian în Moldova, ca și în Țara Românească, au ieșit generații de tineri însuflețiți de ideea latinității, a unirii Moldovei cu Țara Românească, a independenței lor, a unirii tuturor românilor într-un stat național independent și de credința în progresul social și național prin știință și cultură. Doi fii ai lui au murit ca voluntari în războiul din 1877.

În perioada ieșeană a activității sale, A. T. Laurian a publicat două opere istorice monumentale: *Hronica românilor și a mai multor neamuri de Gheorghe Șincai* (1853—1854) și lucrarea personală *Istoria românilor*, în patru volume (1853—1857), cea dintîi lucrare din istoriografia noastră care cuprinde întreaga istorie a poporului român.

¹¹ Vezi „Însemnări ieșene”, I, 1936, nr. 8, p. 320.

După venirea la conducerea Moldovei a caimacamului Vogoride, adversar al Unirii, A. T. Laurian părăsește Iașul și se reîntoarce la București, unde atmosfera pentru ideile înaintate ale timpului, mai ales pentru Unire, era mai favorabilă. Adept însuflețit al Unirii de la 1859, el a activat cu tenacitate, după înfăptuirea acesteia, pentru crearea și dezvoltarea instituțiilor moderne de cultură, necesare noului stat român.

În 1859 este numit profesor de limbi clasice la „Sfântul Sava” și efor al școlilor din capitală. Manualele de istorie și geografie, întocmite la Iași, pe care le reeditează, le adaugă, în 1859, un manual de cosmografie, care a avut nouă ediții.

Dar un merit deosebit pentru dezvoltarea învățămîntului îl are, la București, A. T. Laurian, prin înființarea revistei „Instrucțiunea publică” (1859—1861), pe care a redactat-o aproape singur. În cuvîntul de prezentare a acesteia, el arată că revista nu va fi numai o publicație oficială, ci își „*va întinde cercul asupra tuturor ramurilor de știință, asupra literaturii, artelor, industriei, economiei rurale și domestice. Ea este deschisă tuturor literaților români care sînt invitați a contribui cu cunoștințele lor la ajungerea scopului de a răspîndi în poporul român luminile folositoare societății și de a insufla gust pentru cultura mai înaltă*”.

În adevăr, revista „Instrucțiunea publică”, uitată astăzi, dar fără de care nu se va putea scrie istoria învățămîntului românesc, pe lângă instrucțiuni, regulamente, decrete privind școala, a publicat studii de istorie, filozofie, lingvistică, politică și economie. Ea constituie un bogat izvor documentar asupra gîndirii și preocupărilor multilaterale ale lui A. T. Laurian în aceste domenii. Prin studiile pe care le-a publicat aici asupra filozofiei și literaturii grecești și latine, el se afirmă ca primul nostru clasicist de seamă, iar prin studiile asupra filozofiei europene de la Descartes încoace, el este primul nostru istoric al acesteia. În domeniul istoriei, a publicat, după manuscris, fragmente inedite din *Istoria, lucrurile și întâmplările românilor* de Samuil Micu și studii documentate asupra caracterului exploatator al feudalismului maghiar din Transilvania. A. T. Laurian a subliniat, în revistă, necesitatea cercetării științifice a realităților românești, a cunoașterii bogățiilor țării, a întocmirii de hărți, a organizării cadastrului și a statisticii, a dezvoltării căilor de comunicație. „*Dacă am posedat date sigure despre toate acestea — scria el —, atunci va fi ușor a face planuri pentru realizarea trebilor și trebuințelor noastre*”. A arătat pericolul exploatării sălbatrice a pădurilor și a sistemului cultivării pămîntului prin arendași, pe care îl considera „*cel mai stricăcios pentru pămînt și pentru țărani*”.

A. T. Laurian a avut un rol de seamă la înființarea, în 1864, și la organizarea Universității din București. El a fost primul profesor de limba latină al Facultății de litere și filozofie și decanul acestei facultăți, timp de 17 ani, de la înființarea Universității pînă în 1881, cînd a încetat din viață.

Un rol de mare însemnătate culturală l-a avut A. T. Laurian, de asemenea, la înființarea, în 1866, a Societății Academice Române. El a fost numit, în noiembrie 1860, președintele comisiei de elaborare a statutei acestei societăți, comisie din care au făcut parte Ioan Maiorescu, Florian Aaron și Petre Cernătescu, ca membri, și Gheorghe Sion, ca secretar. Raportul redactat de A. T. Laurian este revelator pentru concep-

ția lui asupra rostului național și cultural al viitoarei Academii Române¹². Definind rostul specific al unei societăți academice românești, el arăta, că acesta trebuie să fie, în primul rînd, studiul limbii și al istoriei naționale, iar cînd mijlurile o vor permite, să se organizeze și secțiuni pentru științele naturii și tehnice și pentru arte.

Societatea Academică Română a fost, de fapt, organizată după planul preconizat în raportul lui A. T. Laurian. În cadrul Societății, el a avut rolul principal de organizator. A fost secretarul ei general de la înființare pînă în 1870 și, de două ori, președintele acesteia, între 1870 și 1872 și între 1874 și 1876. A.T. Laurian, împreună cu Ion Ghica, au pus bazele Bibliotecii Academiei. El l-a numit bibliotecar pe Ioan Bianu, adevăratul organizator al celei mai bogate biblioteci a țării.

Sprijinit îndeosebi de Timotei Cipariu și de I. C. Massim, el a impus însă, cu exclusivitate, concepția etimologist-latinizantă în ortografie, dicționar și gramatică, timp de 12 ani, de la începerea, în 1867, a lucrărilor lingvistice ale Societății, pînă la transformarea acesteia, în 1879, în Academia Română. A făcut parte și în 1880 din comisia de reformă a ortografiei, dar rolul lui a fost, de data aceasta, secundar, noua ortografie inaugurată atunci părăsind substanțial principiul latinizant în favoarea celui fonetic.

Printre ultimele intervenții ale lui A.T. Laurian, în cadrul Academiei Române, este cea din ziua de 15 februarie 1880, cînd a propus ca aceasta să organizeze un observator astronomic și să se cumpere, în acest scop, un orologiu cu pendulă, un barometru, un termometru, și o busolă, iar trei membri ai secției de științe să facă observații, de trei ori pe zi, pentru determinarea meridianului.

Lucrările lingvistice cele mai cunoscute ale lui A.T. Laurian sînt *Tentamen criticum* din 1840, *Dicționarul limbii române*, în două mari volume, și *Glosar care cuprinde vorbele din limba română străine prin originea și forma lor, cum și cele de origine îndoioasă*, elaborate, acestea două din urmă, în colaborare cu I. C. Massim și apărute între 1871 și 1877. La volumul al doilea al *Dicționarului* au colaborat și Gheorghe Barițiu și Iosif Hodoș.

Aceste lucrări sînt cele care i-au consacrat definitiv reputația lui A. T. Laurian de latinist extremist și care i-au fixat un loc, cu totul aparte, în istoria lingvisticii noastre. De aceea se impune o analiză mai amănunțită a lor.

Ca și *Elementa linguae daco-romanae sive valachicae* din 1780 a lui Micu și Șincai, *Tentamen criticum* a fost publicat în latină cu același scop, de a demonstra învățaților străini latinitatea limbii și a poporului român.

Lucrarea are o lungă introducere, de 70 de pagini, intitulată *Dissertatio de linguae a latine derivatae et in specie de romana in Dacia vigenti (Disertație despre limbile derivate din latină și în special despre română, vorbită în Dacia)*.

O parte din introducere cuprinde o scurtă istorie a poporului român, în care sînt reluate ideile crezului de bază al Școlii ardelenice: latinitatea și continuitatea noastră neîntreruptă în Dacia.

¹² Vezi „Instrucțiunea publică” din noiembrie 1860, p. 321—322.

În ceea ce privește latinitatea limbii, A. T. Laurian pune în circulație argumente originale față de vechii reprezentanți ai Școlii ardelenne, prin comparația cu celelalte limbi romanice. Deschizând această nouă perspectivă, el se afirmă ca primul romanist din lingvistica noastră. În provinciile imperiului roman, s-au format, mai întâi, arată el, dialecte, care, cu timpul, s-au constituit în limbile romanice actuale: spaniola, franceza, italiana, româna și celelalte. Acestea pornesc toate de la aceeași bază comună: latina populației rurale, a militarilor, a coloniștilor, a oamenilor simpli. Originea noastră latină o dovedește mai ales limba, care ne deosebește de toate popoarele vecine. El este primul care remarcă asemănarea limbii române cu dialectele italiene de sud, constatare confirmată de cercetările ulterioare, ceea ce ar fi, după el, dovada colonizării Daciei cu populație mai ales din Italia, și nu „*ex toto orbe romano*” („din toată lumea romană”), cum afirmase istoricul roman Eutropius. Citind pe Priscus, sol la Attila al împăratului bizantin, în secolul al IV-lea se vorbea încă, în Dacia, limba latină. Primele cuvinte pe care le crede A.T. Laurian românești sînt cele citate, în anul 579, de cronicarul bizantin Theophanes: „*torna, torna, fratre!*” („întoarnă-te, întoarnă-te [întoarce-te], frate!”), spuse de un soldat către altul, care se afla în fruntea coloanei și căruia îi cădea tărnița de pe cal, pe care însă acesta și cei care le-au mai auzit le-au înțeles ca o comandă de retragere, ceea ce a avut drept consecință pierderea unei lupte cu avarii. El mai face constatarea că, deși la atît de mari distanțe, limba română vorbită în Maramureș este aceeași cu cea din Pind, fapt care constituie o dovadă că ea nu s-a schimbat esențial, în bazele ei, de la colonizarea Daciei încoace, cu excepția pătrunderii, în cursul timpului, a unor cuvinte „*barbare*”. Pentru demonstrarea fazelor de trecere de la latină la română, A. T. Laurian compară patru versiuni succesive ale rugăciunii *Tatăl nostru*, reconstituite de el, iar pentru a demonstra identitatea de structură a limbii române cu celelalte limbi romanice face comparația aceleiași rugăciuni cu versiunile ei din zece dialecte italiene, șase franceze, patru spaniole și una retoromană. El face, de asemenea, comparația declinării, conjugării, pronumelui, numeralului din română, spaniolă, franceză și italiană, ajungînd la aceeași concluzie a identității structurii lor latine. Din asemănarea românei cu dialectele italiene de sud, a spaniolei cu sarda, a francezei cu dialectele italiene din Piemont, A. T. Laurian relevă ideea prețioasă, care se va impune abia mai tîrziu în lingvistica romanică, a continuității dialectale între limbile romanice.

O parte importantă a introducerii se ocupă de trăsăturile comune ale limbilor romanice și de diferențele dintre ele. Această comparație a fost făcută, pe larg, mai întîi de Friederich Diez, pe care însă A. T. Laurian nu citează, aceasta fiind o practică răspîndită a epocii. Nici în *Elementa* lui Micu și Șincai nu e citat nici un alt autor. Ca student la Viena și la Hanovra, el a cunoscut, desigur, volumul I din *Gramatica limbilor romanice* a lui Diez, apărut la Bonn în 1836, care a însemnat un mare eveniment lingvistic.

Trăsăturile comune ale limbilor romanice și cele prin care se deosebesc, expuse în *Tentamen*, sînt reluate de A.T. Laurian în studiul *Cercetări despre limbă*, publicat în „Propășirea” din 1843. Dintre acestea remarcăm: reducerea numărului declinărilor față de latină; reducerea genurilor la masculin și feminin (fără să observe existența ambigenului în română); în italiană și română, toate cuvintele se termină în vocale (el atribuind lui *u* fina

din română rolul pe care îl are o final în italiană); prezența articolului în toate limbile romanice, inexistent, ca atare, în latină (româna deosebindu-se de celelalte prin encliza articolului); româna, ca și italiana și spaniola, conjugă verbele fără pronume, pe cînd în franceză el este obligatoriu; pronumele și-a păstrat, în toate limbile romanice, flexiunea din latină.

Scopul final al *Tentamenului* a fost, ca al tuturor lucrărilor de lingvistică ale reprezentanților Școlii ardelenne, pe lingă dovedirea latinității limbii române, formarea unei limbi literare unitare pentru toți românii, supradialectală, cum sînt toate celelalte limbi literare romanice, și avînd, ca și acestea, ca prototip, limba latină. Atît ortografia cît și gramatica și dicționarul au avut, pentru toți latiniiștii, un scop predominant normativ în sens latin.

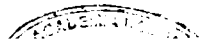
Partea de gramatică propriu-zisă din *Tentamen* cuprinde 300 de pagini, fiind cea mai voluminoasă dintre lucrările noastre de gramatică apărute pînă atunci.

Materialul este expus după ordinea consacrată în lucrările de gramatică A.T. Laurian imparte gramatica în două mari părți: *analitica*, care cuprinde fonetica și morfologia, și *sintactica*, adică sintaxa.

Primul capitol, cel de fonetică, este amplu exemplificat pentru fiecare vocală și consoană, pentru diftongi și pentru grupele de consoane, prin cuvinte moștenite din latină. Acest capitol cuprinde și ortografia și ortoepia, fiecare regulă și observație ortografică, toate excesiv latinizante, fiind însoțită de reguli ortoepice, care sînt cele ale pronunțării literare românești curente. Dînd, ca și Micu și Șincal, reguli de pronunțare, A. T. Laurian și-a dat tot atît de bine seama ca și aceștia, pe care nu-i citează, de transformările suferite de sunetele latine în cursul evoluției limbii române, dar „cuvintele — arată el — trebuie scrise, în general, ca în latină, ținînd seama de regulile rezultate din geniul limbii și de modificările rezultate din analogie și etimologie”. În realitate însă, el nu ține seamă de nici o regulă „rezultată din geniul limbii”, ci, după regulile sale ortografice, trebuia să se scrie, de exemplu, *pane'la*, dar să se rostească „piinea”, *stelle'llaru*, dar să se rostească „stelelor”. Formele de prezent indicativ ale verbului „a avea” propunea să se scrie: *abiu, abi, abe, abemu, abeti, abu*, dar să se rostească „am, ai, are, avem, aveți, au”, cum sînt rostite azi. Această ortografie n-a fost folosită, ca atare, de nici un alt latinist al vremii. Chiar unul dintre cei mai apropiați prieteni ai lui A. T. Laurian și admirator al acestuia, Al. Papiu-Ilarian, scria că „oricît ar fi de minunată spre a cerceta și descoperi legile limbii, nu credem însă că va putea fi vreodată adoptată de români ca ortografie generală. O asemenea ortografie va fi o mare piedică pentru lățirea culturii”¹³.

Morfologia cuprinde exagerări la fel de mari ca cele de ortografie din capitolul de fonetică. Părțile de vorbire sînt prezentate ca fiind identice cu cele latine. Sînt introduse, din gramatica latină, forme cazuale, moduri și timpuri verbale, prepoziții, conjuncții care n-au existat niciodată în limba română. Substantivele, cuprinse în gramatica latină, după terminații, în cinci declinări, sînt împărțite însă de A. T. Laurian, în română, pe baza terminațiilor, în 11 categorii. Dînd numeroase paradigme de declinare, articulată și nearticulată, reconstruite de el arbitrar, nu observă că în

¹³ Vezi „Tezaur de monumente istorice”, vol. I, 1860, p. 94.

limba română, se păstrează flexiunea latină de genitiv și dativ singular pentru substantivele feminine. Observă însă că, în declinarea articulată, partea flexibilă o formează articolul. Nu recunoaște, ca păstrate din latină, decât genurile masculin și feminin, ca în celelalte limbi romanice. Numeralesle cardinale sînt scrise aproape ca în latină: *quatu*, *quin*, *sesse*, *septe*, *octu*, *nove*, *dece*. Pentru „sută” propune, după latină, forma *centu*, pentru „mie”, care este moștenit din latină, forma *mille* din latina clasică. Ca numeralesle ordinale propune formele latine: *primu*, *prima*, *secundu*, *secunda*, *tertiu*, pentru cele distributive: *senguli*, *bini*, *terni*, pentru cele multiplicative: *semplice*, *duplice*, *triplice*. Pronumele personale sînt scrise: *egu* pentru „eu”, *mibe* pentru „mie”, cele demonstrative: *estu*, *esta*, *questu*, *questa*, *aquestu*, cele relative și interrogative *quine*, *que*, *quala*, între cele indefinite, propune forme latine ca *nullu*, *nulla*, *velunu*, *veluna*. În capitolul despre verb, exagerările sînt, de asemenea, grave, atribuind românei toate modurile și timpurile latinei. Reconstruiește, de exemplu, un viitor întii de tipul: *abebiu cantare*, un viitor al doilea: *aburiu cantare*, un mai mult ca perfect conjunctiv: *abiu fire cantatu*, un gerunziu trecut: *abendu cantatu*, un infinitiv trecut: *fire cantatu*.

Sintaxa este definită didactic: partea gramaticii care arată „cum să orînduim părțile singuraticale ale vorbirii spre a forma propoziții și cum să orînduim propozițiile”. Ea este împărțită în sintaxa părților de propoziție și în sintaxa frazei. Exemplele de propoziții și de fraze sînt toate construite de autor, de felul: *Me gaudiu forte de ve vedere in bona sanita*; *Pane'la vostra nu e bene cocta*; *Lupu'lu si agnellu'lu nu lega amicitia*; *Una rondinella nu ace primavera*; *Roma fu domina'la mundu'lui*; *Verbesce cu intelectiune*; *Quine nu abe in capu abe in petiole*. A. T. Laurian introduce în *Tentamen* prepoziții latine ca *citra*, *infra*, *retru*: *Citra Danubiu jace Dacia'la lui Traianu*; *Infra dignitate'la umana*; *Retru patre seu veniba filiu'lu*.

Puținele exemple înșirate mai sus dovedesc, cu prisosință, că *Tentamen* nu este o gramatică a limbii române, ci a unei limbi construite cum ar fi voit A. T. Laurian să fie limba română, spre a fi cît mai apropiată de latină.

Exagerările, atît de evidente, în ortografie, gramatică și vocabular, au făcut ca *Tentamen criticum* să nu aibă nici o influență asupra lucrărilor românești ulterioare de gramatică.

Scris într-o latină pretențioasă, el n-a fost citit de nimeni în Țara Românească și Moldova, unde cunoștințele de latină erau atunci aproape inexistente. Dar chiar în Transilvania tradiției latiniste, Gheorghe Barițiu, latinist el însuși, scria, în 1841, la un an după apariția lucrării, că „este o încercare nu tocmai nimerită”.

Fără a vorbi de ortografie, vocabular și gramatică, unele merite i-au fost recunoscute totuși *Tentamen*-ului de însuși B. P. Hasdeu. A. T. Laurian „a presimțit — scrie acesta — înainte de somităși occidentale, două dintre pîrghiile cele fundamentale ale lingvisticii contemporane: neîntreruptă continuitate dialectală și reconstrucțiunea prototipurilor. Cînd el zice că dialectul sard unește Italia cu Spania, dialectul piemontez Italia cu Franța, iar dialectul sicilian Italia cu România, cînd el reconstruiește apoi, pentru „Tatăl nostru” românesc de astăzi, trei tipuri succesive anterioare, care îl leagă de „Pater noster” latin, procedura poate fi necorectă, dar ideea, dezvoltată mai

tîrziu de Schleicher, de Schuchardt, de Ascoli, e roditoare și adevărat științifică"¹⁴.

Judecata critică de ansamblu asupra *Tentamenului*, în măsura în care el a mai format, de la B. P. Hasdeu încolo, obiectul de cercetare al cuiva, a rămas, pe drept cuvînt, definitiv severă. Verdictul cel mai categoric l-a rostit N. Iorga, în 1903, numindu-l „o absurdă fantezie de limbă”¹⁵, deși marele istoric îl aprecia pe A. T. Laurian, ca purtător al unui mare crez național și cultural.

După publicarea *Tentamen-ului*, A. T. Laurian n-a mai avut preocupări de gramatică, dar nici n-a manifestat vreo tendință de modificare a principiilor expuse în această lucrare de tinerețe. În schimb, problemele de ortografie și de vocabular l-au preocupat pînă la sfîrșitul vieții.

În ceea ce privește ortografia, el a făcut, dar numai temporar, unele concesii fonetismului, revenind însă, după înființarea Societății Academice, la o ortografie aproape identică celei din *Tentamen*.

În prefața traducerii manualului de filozofie al lui W. F. Krug, tipărit cu litere latine în 1847, A. T. Laurian face următoarea precizare semnificativă : „În formarea termenilor și în ortografie, am căutat modul cellu mai simplu, însă totdeauna și cellu mai aproape de a se putea perfecționa, fără a cere scîmbări considerabile, cînd va fi să se introducă unul mai rațional. Din această cauză ne rugăm ca nici staționarii [conservatorii], nici progresivii să nu ne judece prea riguros pentru acest moderatism, pînd ce ne vom înțelege cu toții”¹⁶. În adevăr, în această traducere, ca și în „Instrucțiunea publică”, care a apărut cu doisprezece ani mai tîrziu (1859—1861), el acceptă semnele diacritice pentru *ă* și *î* (*â*) și pentru *ț* și *ș*. În aceeași ortografie moderată, au fost publicate și manualele lui școlare.

Dar, în cadrul Societății Academice, pentru înființarea căreia A. T. Laurian depusese mari străduințe, el renunță la toate concesii pe care le făcuse fonetismului, impunînd Societății, împreună cu Timotei Cipariu și I. C. Massim, aproape aceleași exagerări ortografice latinizante din *Tentamen*¹⁷. La încheierea sesiunii Societății din 1869, făcînd bilanțul elaborării ortografiei, el își exprima astfel satisfacția : „Chestiunea ortografiei s-a dezbătut serios într-un mare număr de ședințe și ne putem felicita că, prin lămurirea ideilor, am ajuns la un rezultat multumitor, așa încît, fără a prejudicia viitoarea dezvoltare a limbii, are să se țină etimologia cuvintelor și printr-însa să se conserve legătura de familie cu limba latină și cu limbile surori, care stau în fruntea civilizațiunii moderne și să nu pătîmească nici fonetica limbii noastre unde pronunția este secură”¹⁸.

A. T. Laurian n-a considerat totuși ortografia din 1869 ca definitivă, ci „numai o ortografie transitorie, dacă nu vom a o numi provizorie” și, pentru început, aplicabilă numai în publicațiile Societății Academice, pentru că publicul cititor, „trebuie să mărturisim — adaugă el — că simte încă greutate de a citi fără semne [diacritice]”¹⁹. „Cei ce ne-am ocupat cu ase-

¹⁴ Vezi B. P. Hasdeu, *Cuvinte din bătrîni*, tom. III, p. IX.

¹⁵ Vezi N. Iorga, *Oameni care au fost*, Editura pentru literatură, 1967, vol. I, p. 8.

¹⁶ Vezi Introducerea manualului, p. IV.

¹⁷ Vezi D. Macrea, *Probleme de lingvistică română*, București, 1961, p. 84—87.

¹⁸ Vezi „Analele Societății Academice Române”, vol. I, p. 243.

¹⁹ Vezi *ibid.*, p. 244.

menca chestiuni știm că, în respectul modului de scriere, sînt mai multe grade de perfecțiune etimologică rațională. Eu mă mulțumesc, pînd acum, cu un grad intermediar, care să nu prejudice cu nimic perfectibilitatea viitoare". Ortografia adoptată va fi corectată, conchidea A. T. Laurian, „în măsura în care vom cîștiga bunăvoința și sprijinul publicului pentru care scriem”²⁰.

Dar această atitudine susceptibilă de progres, în sensul unei îmbunătățiri continue a ortografiei, cerută de public, n-a fost urmată, în fapt, deoarece, în *Dicționarul limbii române* elaborat de el și de Massim, ca și în *Gramatica limbii române*, elaborată de Timotei Cipariu și publicată între 1869 și 1877, a fost folosită integral ortografia din 1869, ceea ce a constituit una din cauzele principale ale discreditului celor două lucrări, chiar din momentul apariției lor.

După ce timp de zece ani Societatea Academică a rămas izolată, prin ortografia ei latinizantă, de mișcarea literară a vremii, în 1879, anul în care ea devine Academia Română, se constituie o nouă comisie, cu scopul de a elabora o reformă a ortografiei, care să corespundă „usului”. Comisia a fost formată din B. P. Hasdeu, Titu Maiorescu, Alexandru Odobescu, A. T. Laurian, Gheorghe Barițiu, I. Caragiani și N. Quintescu. Menținînd unele reguli etimologice, ortografia din 1880—1881 a însemnat un progres real în favoarea fonetismului. Ea era a 41-a reformă ortografică cu litere latine de la 1780 încoace²¹.

Deși bolnav în pragul morții și neputînd lua parte decît sporadic la lucrări, A. T. Laurian a apărut, cu dîrzenie, în cadrul comisiei, principiul etimologist. La 11 aprilie 1880, „Analele Academiei” înregistrează astfel intervenția lui : „D-l Laurian spune că principiul economic «muncește puțin și cîștigă mult» nu se prea aplică la realitatea lucrurilor. În aplicare la știință, d-sa mărturisește că a studiat foarte mult și știe foarte puțin. Tot așa, să nu sperăm că vom putea dobîndi o ortografie serioasă și care totuși să nu ceară nici o muncă, nici o cugetare din partea celor ce o vor întrebuința. D-sa preferă o ortografie care să ne dea oarecare muncă, să ne facă a cugeta, după cum ne și face a cugeta sistema ortografică etimologică. Sistema fonetică se aplică bine la limbile sălbatice sau de tot neocapte, pe cînd limba noastră are un trecut. Să nu ni se citeze în favoarea acestei sisteme autoritatea cutare sau cutare, căci în știință nici o autoritate nu există, nimic nefailibil, ci totul trebuie supus controlului”²². Ultima lui intervenție în problema ortografiei este din 12 aprilie 1880, susținînd propunerea lui Petre Poni de a se menține, în termenii tehnici, literele *ph*, *th*, *y* și *k*, precum și consoanele duble : *affirmare*, *approbare*, *commoditate*²³, propunere care n-a fost acceptată de comisie.

O importantă parte a preocupărilor lingvistice ale lui A. T. Laurian a constituit-o vocabularul limbii române. Interesul lui pentru problemele de vocabular nu s-a mărginit la elaborarea cunoscutului *Dicționar al limbii române*, ci el a fost prezent în întreaga sa activitate, *Dicționarul* fiind numai punctul culminant sau sinteza preocupărilor lui în acest domeniu.

²⁰ Vezi „Analele Societății Academice Române”, vol. I, p. 241.

²¹ Vezi D. Macrea, *Probleme de lingvistică română*, 1961, p. 90—92.

²² Vezi „Analele Academiei Române”, Seria a II-a, vol. II, p. 405.

²³ Vezi *ibid.*, p. 405.

Cu privire la vocabularul limbii române, A. T. Laurian a avut idei bogate și originale, însoțite însă de mari exagerări, inconsecvențe și contradicții, ca și în ortografie și gramatică.

Principalele probleme care l-au preocupat în legătură cu vocabularul sînt următoarele :

1. crearea terminologiei românești necesare exprimării noțiunilor culturii moderne ;
2. asigurarea caracterului latin al vocabularului românesc prin împrumuturi din limba latină și din limbile romanice și prin eliminarea cuvintelor de alte origini ;
3. elaborarea unui dicționar general al limbii române, care să răspundă acestor cerințe fundamentale.

Părerile lui A. T. Laurian asupra vocabularului limbii române și a căilor de curățire și de îmbogățire a lui se caracterizează prin oscilații între bunul simț al unui observator perspicace și între intervenții arbitrare de modificare a acestuia după o schemă preconcepută, latinizantă.

În *Tentamen criticum*, el arăta că una din sarcinile principale, în acțiunea de cultivare a limbii române, este îndepărtarea cuvintelor nelatine și neromanice, îndeosebi a celor slave. Această orientare principială n-a părăsit-o niciodată, deși, în cursul timpului, n-a manifestat-o cu aceeași intensitate.

Preocuparea lui de bază, în domeniul vocabularului, a fost însă introducerea de termeni corespunzători noțiunilor noi ale culturii. Această preocupare s-a manifestat, mai întâi, în mod practic, în traduceri filozofice pe care le-a publicat în anii 1846 și 1847 și, mai târziu, în manualele lui școlare.

În prefața traducerii manualului de filozofie al lui A. Delavigne, apărută, în 1846, cu litere chirilice, A. T. Laurian arată că a căutat să folosească o terminologie cât mai accesibilă, ca să „*nu vadăme natura limbii românești*”, adăugînd că, fiind „*săraci în idei și vorbe*”, a fost totuși silit de conținutul nou al traducerii să folosească termeni noi. „*De aici — serie el — necesitatea de a forma o vorbă nouă pentru fiecare idee nouă, de a forma o limbă filozofică pentru cugetarea filozofică. Deci am fost silit să introduc neologismii în limba românească, și poate mai mulți decît și-ar fi putut imagina cineva. Dară în formarea lor am păzit natura limbii românești cu cea mai mare scumpătate și nicăieri n-am cutezat a mă lua după caprițe și plăceri neîntemeiate, care, în capetele cele neregulate, se anunță drept regule din lipsa cunoștinței regulilor celor adevărate*”.

Numeroasele neologisme folosite de A. T. Laurian în acesată traducere sînt de origine franceză : *filozofie, psihologie, logică, rațiune, sensibilitate, atențiune, certitudine, definițiune, analogie, silogism, silogistic, sofism, eroare*. Chiar dacă ele n-au fost folosite, la noi, pentru întîia oară, de A. T. Laurian, traducerea făcută de el a acestui manual de filozofie a avut, prin răspîndirea ei, un mare rol în stabilirea terminologiei filozofice în limba română. Față de terminologia filozofică a lui Samuil Micu, cea a lui A. T. Laurian a însemnat un vădit progres. Samuil Micu a încercat să creeze o terminologie filozofică cu caracter popular românesc : *neam* pentru „gen”, *chip* pentru „mod”, *împregiur* pentru „delimitat”, *înceiat* pentru „articulat”. *supunere întăritoare* și *supunere tăgăduitoare* pentru „judecată afirma-

tivă” și „judecată negativă”²⁴, care nu s-a putut impune. Terminologia filozofică folosită de A. T. Laurian, luată din franceză și adaptată morfologic specificului limbii române, a rămas consacrată pînă astăzi.

În *Manualul de cosmografie*, publicat în 1859, A. T. Laurian folosește o terminologie care, dezbrăcată de unele exagerări ortografice etimologice, este aproape cea actuală : *cercul ecuatorului, timpurile anului, rotațiunea pămîntului, planetă, cometă, chartă geografică, determinarea lungimei și a lățimei geografice*²⁵. Iată un fragment din introducerea acestui manual, în ortografia originală, din care rezultă că, în manualele sale școlare, A. T. Laurian a întrebuițat o ortografie apropiată de cea fonetică, ca și în traducerea manualului de filozofie al lui Krug și ca și în revista „Instrucțiunea publică” : „*Figura pămîntului este rotundă de tôte părțile, saū cu alte cuvinte, pămîntulū este unū corpū sfericū, saū unū globū. Însă acēsta nu se pōte vedē cu ochiulū, fiindcă vederē nōstră se întinde numai asupra unei mici părți a pămîntului, dară noi avem probe destulle pentru ca să ne convingemū despre rotațiunē lui*”. El a întrebuițat, în manualele sale școlare, în traduceri filozofice și în revista „Instrucțiunea publică”, această ortografie aproape fonetică pentru a fi cît mai ușor înțeles de elevi și de publicul cititor. În *Manualul său de geografie*, apărut în 1854, și în *Harta murală a Daciei*, a căutat însă să latinizeze unele nume topice : *Sucida* pentru Suceava, *Rapida* pentru Bistrița, *Vasulū* pentru Vaslui, *Bahulū* pentru Bahlui ș. a., ceea ce i-a atras o replică hotărîtă, în „România literară” din 1855, din partea lui Ion Ionescu de la Brad²⁶.

A. T. Laurian nu s-a mărginit însă, în stabilirea terminologiei noastre științifice moderne, la calea firească a pătrunderii și dezvoltării diferitelor științe la noi. Gîndul lui statornic a fost întocmirea unui dicționar general al limbii române, avînd ca scop îndeosebi de a încetățeni o terminologie științifică modernă latino-romanică și de a curăți limba de cuvintele străine originii ei.

Ideea elaborării acestui dicționar a expus-o pe larg, mai întîi în 1859, într-un articol, puțin cunoscut, publicat în „Instrucțiunea publică”, din care reproducem cîteva pasaje surprinzătoare : „*Nu putem destul — scria el — să ne exprimăm durerea că noi românii nu posedăm nici măcar un bun dicționar român, în care să se afle culese toate vorbele și locuțiunile române*”. Amintind de dicționarul episcopului Ioan Bob, apărut la Cluj în 1822, și de *Lexiconul de la Buda* din 1825, el adaugă : „*Limba română e cu mult mai avută decît conțin aceste dicționare, lucrate sub împrejurări foarte puțin favorabile unei asemenea întreprinderi. După părerea noastră, un repertoriu de limbă română ar trebui să cuprindă toate vorbele și toate frazele proprii limbii române din timpurile cele mai vechi, de cînd noi posedăm documente scrise, și toate vorbele și toate frazele române care se află încă astăzi în gura poporului în diversele ținuturi locuite de români. Lucrarea aceasta e, precum se înțelege de sine, foarte dificilă și nu se poate face fără spese însemnate. Ar trebui să posedăm toate cărțile cîte s-au scris și s-au tipărit de la invențiunea*”

²⁴ Vezi I. Lungu, *Meritele lui Samuil Micu în problema creării terminologiei filozofice românești*, în „Cercetări filozofice”, III, 1955, nr. 4, p. 301–310; vezi și G. Ivănescu în *Contribuții la istoria limbii române literare în secolul al XIX-lea*, vol. I.

²⁵ Vezi A. T. Laurian, *Elemente de cosmografie*, ed. a 6-a, București, 1869.

²⁶ Vezi Despina Ursu, *Probleme de limbă în revista „România literară” din 1855*, în „Limba română”, V, 1955, nr. 1.

tipografiei pînă în zilele noastre și să călătorim prin toate ținuturile Daciei, și să conversăm cu poporul, să observăm zicerile uzitate de dînsul și să le însemnăm cu toată fidelitatea.

Relevînd încercările făcute de doctorul Vasile Pop, de C. Cornescu-Olteneanu și de Timotei Cipariu de a întocmi bibliografia cărților noastre vechi și importanța acestor cărți pentru elaborarea dicționarului, A. T. Laurian continuă : „*Cu toate acestea, trebuie să mărturisim că lucrarea unui singur om, într-un cîmp așa de vast, este prea puțină. Apoi și această lucrare e restrînsă la vorbele și locuțiunile depuse în cărți ; noi însă credem că, afară de acest depozit, se află un număr cu mult mai însemnat în gura poporului și culegerea acestuia e mult mai grea și mai costătoare. Noi am fi de părere ca să se compună o societate de bărbați chemați pentru asemenea lucrare, să se formeze un fond din care să se acopere spesele acestei întreprinderi ; să se facă o colecțiune de toate cărțile române, și manuscrise și tipăriturile cele mai vechi, pînă în zilele noastre, să se însărcineze mai mulți bărbați cu prelegerea lor și cu culegerea vorbelor și a frazelor române ; să se trimită bărbați cu zel și cu deprindere în observarea vorbirii locuitorilor români din diversele ținuturi împoporate de dînșii și să culeagă toate vorbele și frazele din gura lor. Vorbele și locuțiunile acestea culese să se tipărească numaidecît și să se trimită colecțiilor spre a le completa prin cercetările lor ulterioare și să urmeze așa pînă cînd ne vom încredința că s-au esaurit această materie. Numai atunci vom putea zice că avem un repertoriu de limbă”*²⁷.

Aceste principii lexicografice judicioase, prin spiritul lor modern, au fost completate de A. T. Laurian prin cîteva scurte analize semantice publicate tot în „Instrucțiunea publică”, sub titlul *Reflexiuni psihologice și limbistice*. Cităm dintre aceste analize pe cea a cuvîntului *minte*. „*Noi putem să ne gloriem — scrie el — că avem termenul «minte», care lipsește francezilor ; ei se servesc, în locul acestuia, cînd cu «esprit», cînd cu «intelligence», cînd cu «entendement», însă nici unul nu răspunde deplin termenului nostru. Cu termenii «înțelegere», «întelles», «înteleptu» «întelligentă», «întellepciune» încă sîntem mai presus de francezi și de italieni ; ei au numai «intelligence» și «intellectuel», însă le lipsește rîdăcina «înțelegere» și toate celelalte forme”*²⁸.

Ideile asupra dicționarului, ca și aceste analize semantice, îl arată pe A. T. Laurian ca pe un lingvist modern, preconizînd un program de cercetări lexicale care, mai tîrziu, au și fost realizate și continuă și astăzi să se realizeze în lingvistica noastră. Dar el a apucat drumul exact contrar principiilor enunțate, din aceleași considerații etimologist-latinizante manifestate în ortografie și gramatică.

În adevăr, în cadrul Societății Academice Române, el și-a putut realiza intenția de a elabora un dicționar al limbii române în spiritul vederilor lui latinizante.

Împreună cu I. C. Massim, colaboratorul său devotat, a elaborat celebrul *Dicționar al limbii române*, în două volume (la volumul al doilea au colaborat și Iosif Hodoș și Gheorghe Barițiu), care cuprind numai cuvintele moștenite din latină și cele de origine recentă latino-romanică, iar cele considerate de ei „*străine*” au fost publicate într-un volum aparte, intitulat *Glosar care cuprinde vorbele din limba română străine prin originea sau forma*

²⁷ Vezi „Instrucțiunea publică”, 1859, p. 29.

²⁸ Vezi *ibid.*, 1859, p. 49—50.

lor, cum și cele de origine îndoiioasă, și care — spun autorii în prefață — „nu pot și nu se cade să aibă loc într-un dicționar românesc”.

Acest dicționar reprezintă punctul culminant și final al exagerărilor latiniste în vocabularul limbii române, în jurul lui creîndu-se, de la apariție, o atmosferă de rezervă și de ironie, atât de mare, încît nici n-a mai fost supus unei analize mai amănunțite, nici în cadrul Societății Academice și nici în afara ei. O cercetare sistematică a lui a fost întreprinsă abia în anii din urmă de către cercetătorul Mircea Seche de la Institutul de lingvistică din București, care relevă și cîteva merite reale ale lucrării²⁹. El arată că : 1. dicționarul lui Laurian și Massim este una dintre lucrările lexicografice cele mai vaste de la noi, cuprinzînd 70 000 de cuvinte, dintre care aproximativ 50 000 sînt reale, iar restul latinisme și creații personale latinizante ale autorilor ; 2. filiațiile sensurilor cuvintelor și definițiile acestora sînt remarcabile prin claritatea și concizia lor, multe dintre ele fiind folosite în dicționarele noastre ulterioare ; 3. este cea dintîi lucrare lexicografică în care pot fi evaluate proporțiile influenței franceze în vocabularul românesc ; 4. este primul nostru dicționar care adoptă principiul etimologiei multiple, deși, în fapt, îl reduce, cu preferință, la etimologii din latină ; 5. a sugerat, înainte de B. P. Hasdeu, că structura latină a vocabularului românesc este determinată de aportul calitativ al diverselor elemente, iar nu de numărul acestora.

Dar numeroase aspecte negative, analizate de Mircea Seche, au anihilat aceste merite : 1. inconsecvențe flagrante între principiile expuse în prefață — înainte, adăugăm noi, în „Instrucțiunea publică” — și realizarea lor în fapt. Deși, în prefață, se enunță că este un dicționar general al limbii române, în cele două volume de dicționar propriu-zis, autorii au înregistrat numai cuvintele moștenite din latină și cele recente latino-romanice, unele dintre cele latine din categoria din urmă fiind luate de ei direct din dicționarele latine sau fiind creații arbitrare ale lor ; 2. includerea cuvintelor considerate „străine” într-un „glosar” aparte, cu intenția de a le elimina din limbă, deși multe din ele sînt adînc înrădăcinate în uzul general al limbii române ; 3. deși autorii dicționarului erau buni cunoscători ai latinei, nu etimologiile din latină sînt cele mai bune din lucrare, ci cele romanice ; 4. introducerea arbitrară, în *Dicționar*, de cuvinte latine care n-au existat niciodată în limba română : *amare* pentru „a iubi”, *cacume* pentru „castravete”, *cespete* pentru „brazdă”, *ciconia* pentru „barză”, *dedecore* pentru „rușine”, deși *rușine* e moștenit din latină, *dracone* pentru „zmeu”, *granditate* pentru „măreție”, *maior* pentru „ciocan”, *popinariu* pentru „circiumar”, *rosariu* pentru „bujor”, *trabe* pentru „birnă” ș. a. Dintre cele circa 20 000 de astfel de cuvinte din dicționar, Mircea Seche nu citează decît pe *bell* pentru „război” și derivatul acestuia, *bellare*. ; 5. ortografia extremist latinizantă, care face din cele mai uzuale cuvinte ale limbii române forme de nerecunoscut, ca *acia* pentru „ață”, *acetu* pentru „oțet”, *acelu* pentru „oțel” ș. a.

Explicația acestor mari erori constă în credința greșită a autorilor *Dicționarului*, și a latinistilor în general, că ar fi putut realiza o limbă română literară unitară după o schemă prestabilită pe baza limbii latine, ignorînd limba română reală, rezultat al unei îndelungi dezvoltări istorice.

²⁹ Vezi Mircea Seche, *Schiță de istorie a lexicografiei române*, 1966, vol. I, p. 131—180.

Dacă celelalte limbi literare romanice s-au format pe baza latinei, aceasta se datorește faptului că, pînă la formarea lor, limba scrisă fusese, în toate celelalte țări romanice, latina, din care împrumuturile, mai ales lexicale, s-au făcut în mod firesc, pe cînd, la noi, limba scrisă fusese, secole de-a rîndul, slavona, străină ca structură de limba română.

Pe de altă parte, în fiecare din celelalte țări romanice, se dezvoltase, în latină, o bogată literatură în toate domeniile culturii, pe cînd, în slavonă, nu se dezvoltase, la noi, decît o literatură religioasă și cronicărească.

În perioada în care latinistii se străduiau să creeze o limbă literară pe baza latinei, limba română avea însă, ea însăși, o tradiție literară, formată pe baza limbii populare. Dar în această perioadă, limba franceză, devenită limbă diplomatică și, în parte, și limbă științifică, în Europa, prinsese rădăcini adînci la noi și era înaintată influența ei în modernizarea terminologiei noastre de cultură. Nici din punctul de vedere al luptei de afirmare națională, pe care latinistii au purtat-o cu fanatism, acțiunea lor nu mai reprezenta o necesitate, mai ales cînd au fost elaborate și au apărut *Dicționarul* și *Glosarul* lui Laurian și Massim. Titu Maiorescu arăta atunci, în mod just, că dacă lucrările latinistilor, apărute pînă la 1840, „erau aplecate a exagera nota latinității noastre pentru a răspunde la exagerările celor ce ne-o contestau, astăzi acest motiv de exagerare a dispărut : lupta este cîștigată de noi pe terenul științei”³⁰.

Rolul lui A. T. Laurian în cultura și în lingvistica românească a fost apreciat diferit în cursul timpului. O scurtă trecere în revistă a părerilor exprimate în trecut asupra activității lui ne va ușura o judecată critică de ansamblu mai obiectivă decît a felului cum este încă privită.

Majoritatea contemporanilor l-a privit pe A. T. Laurian cu admirație. Opiniile lucide asupra exagerărilor lui latinizante, exprimate mai ales de Titu Maiorescu și de Al. Odobescu, n-au avut decît mai tîrziu un ecou larg în opinia publică.

O dovadă despre prestigiul de care s-a bucurat, în timpul vieții, A. T. Laurian, în conștiința contemporanilor, a constituit-o ceremonia înmormîntării lui, la 28 februarie 1881, care a avut caracterul unei ample manifestări de doliu național. Presa timpului a fost unanimă în a sublinia, prin cuvinte vibrante, rolul lui în deșteptarea conștiinței naționale, prin școală, istorie și limbă³¹. Ziarele arată că, în ziua înmormîntării, în semn de doliu, au fost închise toate școlile din București și că mii de persoane l-au condus din str. Labirint 27, unde locuia, la cimitirul Șerban-Vodă. Printre personalitățile prezente, semnalate de ziare, erau : C. A. Rosetti, Vasile Boerescu, ministrul de externe, Ion Ghica, președintele Academiei Române, I. Zalomit, rectorul Universității din București, Titu Maiorescu, P. S. Aurelian, Dr. Felix, reprezentanți ai Camerei Deputaților și alte numeroase personalități civile, militare și bisericești, a căror participare a însemnat

³⁰ Vezi Titu Maiorescu, *Critice*, Editura pentru literatură, 1966, p. 341.

³¹ Vezi ziarele „România liberă” din 28 februarie pînă în 5 martie 1881 ; „Timpul” din 28 februarie 1881, „Românul” din 28 februarie 1881 ; „Războiul” din 3 martie 1881 ; „Observatorul” din Sibiu din 4 martie 1881 ; „Binele public” din 6 pînă în 13 martie 1881 ; „Gazeta Transilvaniei” din Brașov din 7 martie 1881.

recunoașterea prestigiului de care se bucura A.T. Laurian, reflectat amplu și în cuvântările rostite.

Din cuvântările și articolele apărute se desprinde constatarea că opera lingvistică și istorică a lui A. T. Laurian a fost apreciată de contemporani, mai ales în lumina rolului ei național și justificată ca atare. Într-un articol apărut în ziarul „Războiul”³², această atitudine este exprimată cu limpezime : „*Neînțelese sînt cărțile lui Laurian — scrie ziarul — pentru cel ce le va citi fără să știe scopul lor, dar anatemizați aceia care, fără să înțeleagă, bîrfesc și ocărăsc . . . Cînd istoria tace asupra multor puncte din viața noastră trecută, singurul mijloc de a dovedi cine sîntem era limba. Limba era o armă politică și în acest sens etimologismul lui Laurian era românesc, iar locul lui, în literatura gramaticală a reînvierii noastre, devine înțeles*”. În încheiere, ziarul îl numește pe A. T. Laurian „*omul care a umplut o jumătate de veac din istoria noastră cu faptele și viața lui*”.

La opt ani după moartea lui A. T. Laurian, Ioan Bianu, fost elev al acestuia, îi apreciază opera lingvistică cu spiritul critic izvorit din exigențele științifice care se impuseseră în lingvistica noastră la sfîrșitul secolului trecut. El respingea încercarea lui Laurian de „purificare” a limbii de elementele considerate de el „străine”, arătînd că, prin aceasta, „*se făcea abstracție de istorie, de asimilarea cuvintelor străine, căci și prin ele exprimă românul ce a cugetat, a simțit, a pătît și a făcut*”. În continuare, Ioan Bianu arată că Laurian „*a crezut că poate forma o limbă românească nouă, modelată după cuvintele din dicționarele autorilor clasici latini și după tipuri imaginat de dînsul, rămînînd din adevărata limbă pe care o vorbesc românii numai cuvintele care se potrivesc cu acele tipuri imaginat de el. Idee nenorocită și nerealizabilă prin mărimea exagerărilor ei*”. Ea a istovit toată puterea titanică de muncă a lui Laurian și, de aceea, tot marele prestigiu de care s-a bucurat el „*n-a fost în stare să susțină această muncă nici chiar cît timp a trăit autorul, atît de greșită era baza pe care el și-a clădit opera*”. „*Era dureros — încheie Ioan Bianu — a vedea amarul care cuprinsese din această cauză sufletul său mare și generos. Cu această rană în suflet a încetat din viață*”³³.

Cu trecerea timpului, aprecierile asupra operei lingvistice a lui A. T. Laurian au devenit tot mai puține și foarte critice. Influența latinismului, ca direcție spirituală dominantă, încetase cu desăvîrșire la începutul secolului nostru, din cauza contradicției de nerezolvat din cadrul acestui curent. Pe de o parte, Școala ardeleană și curentul latinist au avut un caracter național, democratic și progresist, prin care și-a cîștigat și și-a menținut pînă astăzi prețuirea în cultura noastră. Dar pe de altă parte, în contrast cu acest caracter, latiniștii urmăreau să creeze o cultură modernă românească bazată pe o limbă artificială, care ar fi fost o mare piedică, nu numai pentru modernizarea culturii noastre, ci și pentru însușirea acesteia de către masele populare. Aceasta explică faptul că, la 1904, chiar în Transilvania, în ultimul volum al *Enciclopediei române*, apărută la Sibiu, opera lingvistică a lui A. T. Laurian era judecată cu severitate. Se arăta că, prin *Dicționar*, Laurian a căutat să-și realizeze vechile lui idei din *Tentamen criticum*, iar „*puțina seriozitate științifică*” a lucrării a fost recunoscută încă de la 1874 de

³² Reprodus și în „Observatorul” din Sibiu în 4 martie 1881.

³³ Vezi „Revista nouă”, II, 1839, nr. 2.

membrii Societății Academice, care „începuseră, în fine, să se convingă că datoria unui dicționar e să înregistreze limba existentă, nu să inventeze alta imaginară”³⁴.

Această apreciere se datorește faptului că, la noi, apăruse și se impusese o nouă generație de lingviști, înarmată cu spiritul științific modern al școlii neogramatice și că explicațiile sau justificările pornite din considerații exclusiv patriotice nu mai aveau autoritatea de care se bucuraseră cu 30–40 de ani în urmă.

O ultimă apreciere de apoteoză a activității lui A.T. Laurian a fost făcută, în 1903, cu ocazia dezvelirii, la București, a bustului acestuia, de către N. Iorga, cu talentul lui portretistic incomparabil. Ca un ecou al aprecierilor însuflite ale înaintașilor, N. Iorga l-a considerat pe Laurian, ca și pe Gheorghe Lazăr, un purtător al unui mare mesaj național, al cărui efect a fost regenerator pentru școala românească. Dar ca lingvist, arăta N. Iorga, el „a murit văzându-se învins” în greșeala pe care o făcuse, „în care și-a închis, și-a zidit viața, sufletul”, în „această mare și adâncă greșală”³⁵.

În 1910 s-au împlinit o sută de ani de la nașterea lui A. T. Laurian, dar cu acel prilej numai în revista „Transilvania” din Sibiu a apărut un articol de evocare, străbătut și acesta de noul spirit critic care își făcuse drum în lingvistica noastră. De aceea, în acest articol, se vorbește de zelul latinist al lui Laurian „prin care a silit limba să intre în cadrele forțate și imposibile ale unei formule ideale”. Autorul mai făcea constatarea justă că „astăzi, munca neobosită și prodigioasă a lui Laurian stă îngropată și rar se mai vorbește de bărbatul care toată viața și-a jertfit-o numai pentru luminarea și progresarea neamului său”³⁶.

În adevăr, după acest articol din 1910, nu s-a mai scris nimic despre A. T. Laurian, cu excepția mențiunilor foarte sumare din diferitele istorii ale literaturii române.

Opera lingvistică a lui A. T. Laurian a rămas, timp de peste 50 de ani, necercetată sistematic și, deci, necunoscută.

Abia în condițiile actuale ale muncii de reconsiderare critică a moștenirii noastre culturale s-a început analiza, în spirit științific, a operei lingvistice a lui A. T. Laurian³⁷, care va trebui extinsă și la celelalte domenii ale activității lui bogate.

Judecata noastră asupra lui A. T. Laurian a căutat să țină o cumpănă dreaptă între entuziasmul necritic al unora dintre contemporanii lui și totala negare a valorii activității lui de către urmași. Chiar și opera lui lingvistică are, pentru epoca lui, precum am arătat, și unele aspecte pozitive, care nu justifică aprecierea ei sumară, total negativă. Ea a constituit un moment spiritual semnificativ, care, chiar prin contrast, a provocat o frământare fecundă în lingvistica și în cultura noastră.

³⁴ Vezi *Enciclopedia română*, Sibiu, vol. III, p. 65.

³⁵ Vezi N. Iorga, *Oameni care au fost*, Editura pentru literatură, 1967, vol. I, p. 8–11.

³⁶ Vezi Dr. Ioan Rațiu, A. T. Laurian, în „Transilvania”, 1910, p. 354–360.

³⁷ Vezi Mircea Seche, *Schiță de istorie a lexicografiei române*, 1966, vol. I, p. 131–180.

PREOCUPĂRI DE LIMBĂ ÎN ACTIVITATEA LUI V. A. URECHIA

DE

VALENTIN ȚURLAN

În preocupările multilaterale ale lui V. A. Urechia au intrat uneori și problemele de limbă. Acest lucru apare firesc dacă ne gândim că el își desfășoară activitatea într-o perioadă în care — ca urmare a recunoașterii din ce în ce mai mult a rolului limbii în progresul social și cultural al țării — se desfășurau puternice lupte de opinii privitoare la direcțiile de dezvoltare ale limbii române literare. Din cercetarea acestor preocupări se vede că părerea lui V. A. Urechia în legătură cu întrebările ridicate de începuturile de studiere științifică a limbii române s-au înscris, în general, pe linia concepțiilor progresiste expuse în diverse ocazii de marii cărturari ai epocii.

Astfel, încercările susținute pentru fixarea regulilor ortografice, pentru elaborarea gramaticii și a dicționarului limbii române nu l-au lăsat indiferent. Elaborarea acestor lucrări fundamentale ale lingvisticii românești impunea înființarea unei societăți de savanți care să se ocupe de realizarea lor. La constituirea acesteia în 1866, sub numele de „Societatea literară română” o contribuție prețioasă a adus și V. A. Urechia. Dintr-o notă adăugată la sfârșitul broșurii *Actele și solemnitatea oficiale și neoficiale a inaugurării Societății literaria romana*, publicată de el în 1867, se pot desprinde principalele momente ale acestei contribuții. Încă din vremea când era ministru ad-interim al Instrucțiunii Publice din Moldova, în timpul ministeriatului lui Kogălniceanu, V. A. Urechia trimite forului similar din Muntenia o adresă care cerea „a se asocia cu ânima și cu fonduri la organizațiunea unei societăți din membri de prin toate părțile României care să se ocupe de dicționarul limbei (s.n.)”¹. Cum adresa rămâne fără rezultat, prin organizarea în Iași a „Ateneului român” el face o nouă încercare în sensul societății ce propusese. Ideea unei societăți care să se ocupe de realizarea gramaticii și dicționarului limbii române a prins din ce în ce mai mult teren, adăugându-și curînd, prin donația lui Evangheliu Zappa, și fondu-

¹ V. A. Urechia, *Actele și solemnitatea oficiale și neoficiale a inaugurării Societății literaria romana*, București, 1867, p. 49.

rile corespunzătoare. În urma noilor condiții create, îl vom găsi pe V.A. Urechia, ca director general la Departamentul Cultelor și Instrucțiunii Publice, semnind în martie 1866, alături de C.A. Rosetti, care era ministru — secretar de stat — la același departament, referatul prin care se cerea Consiliului de Miniștri constituirea acestei instituții.

Afirmind că în mijlocul preocupărilor de reforme regeneratoare ale țării nu trebuie să se uite ce se datorează limbii și literaturii noastre naționale, referatul arăta că „limba română reclamă imperios cultul său”, pentru a putea servi ca mijloc de vehiculare a „cugetării în noua sa dezvoltare”². Cultivarea limbii, în înțelesul pe care-l dădeau acestei expresii autorii referatului, mai era impusă și de faptul că „fericita reintroducere, fără suficiente pregătiri, a literelor vechi latine în scrierea română d-o parte, de alta introducerea în limbă a nenumărați termeni de jurisprudență, cu noile instituții și legi, au ocazionat o așa de mare perturbare în mersul și dezvoltarea normală a limbii, încât astăzi, mai mult decât oricând, domnește în privința ei o adevărată confușiune și anarhie”³. Situația relatată corespunde realităților lingvistice ale vremii.

Introducerea oficială (1860 în Muntenia și 1862 în Moldova) a alfabetului latin în scrierea limbii române a constituit, fără îndoială, un factor de progres în evoluția scrisului românesc. Pentru acest act a militat și V.A. Urechia. De altfel încă din 25 februarie 1860, ca ministru al Instrucțiunii, va introduce printr-un ordin literale latine în toate școlile din Moldova. Scrierea cu litere latine a ridicat, după cum se știe, și unele probleme de natură practică, deoarece alfabetul latin, fixat cu două mii de ani în urmă, nu mai putea reda sunetele transformate sau nou ivite de la latina populară la limba română. Rezolvarea acestor greutăți, ca și aceea legată de apariția masivă a neologismului latin și romanic, urmare firească a dezvoltării contactului cu Occidentul în diverse domenii, trebuia să cadă în sarcina societății ce urma să se înființeze. „Cultivarea limbii” prin noua societate mai era impusă și de legătura indestructibilă dintre „cugetare și expresiunea ei” („A regularisa, a fixa acea expresiune și formă externă — arată autorii referatului — este a regularisa și da stabilitate însăși cugetării”)⁴.

Din discursurile ținute cu ocazia manifestărilor prilejuite de înaugurarea Societății, se desprind și alte aprecieri ale lui V. A. Urechia referitoare la importanța limbii, pe care o consideră tezaur, „marca noastră de noblete, pergamentele și sculele noastre străbune, focul sacru”, ce națiunea română „a încredințat Societății literaria”⁵. Merită a fi reținute aprecierile pe care le face relativ la legătura dintre istoria limbii și istoria societății, a poporului. Plecînd de la constatarea că „la noi terra și poporú, poporú și limba sint sinonime” și deci „limba împarte pururea soarta poporului”, el consideră limba română drept „documentul cel mai viu al fazelor diverse, zile de doliu sau de sărbătoare prin care a trecut însuși poporul român”⁶, documentul care reflectă, în ultimă analiză, geniul și aspirațiile noastre naționale.

² V. A. Urechia, *lucr. cit.*, p. 3.

³ Idem, *ibid.*, p. 3.

⁴ Idem, *ibid.*, p. 4.

⁵ Idem, *ibid.*, p. 45.

⁶ Idem, *ibid.*, p. 44.

O parte din aceste idei au fost expuse încă din 1858 în cursul ținut la Catedra de limba română, latină și istorie universală a Facultății juridico-filozofică din Iași și mai apoi la Facultatea de litere din București⁷. Cu această ocazie, constatînd necesitatea ca „limba noastră pe toată ziua, amăsurat cu dezvoltarea poporului, trebuie să primească și ea dezvoltare, lărgire”, V. A. Urechia se dovedește adeptul evoluției în limbă. „Limba se dezvoltă — spune el — ca să nu fie strimță pentru cugetările moderne”⁸. Această necesitate apare cu atît mai evidentă cu cît „deja primii traducători ai Bibliei lui Șerban se tinguiau de strimțarea limbii românești”⁹. Face totodată interesante considerații în legătură cu „o mare întrebare ce se agită între români : curățirea limbei române de vorbele străine în interesul purității ei”¹⁰. Intuind pericolul creării unei limbi literare artificiale și, implicit, consecințele nefaste pentru răspîndirea culturii în masă ale înlocuirii cuvintelor de origine nelatină din limbă, va critica atît pe „conservatorii” care „cearcă să dezgroape și vorbele străine ieșite din limbă de sute de ani și le galvaniza cît pot, cercînd să le facă a mai trăi”, cît și pe „puristii” care „fac război crîncen tuturor vorbelor străine, ba adesea, din ignoranță, și la vorbele curat romane, dar care lor li se par de origine îndoioasă”¹¹.

Sărăcirea limbii de un număr așa de însemnat de cuvinte pentru singurul motiv că nu sînt de origine latină îi apare ca o gravă greșeală. „Dacă moșii noștri aveau lipsă de cuvinte ca să poată da naștere cugetării și dacă acele cuvinte nu le luară din latină — care poate nici nu le-ar fi putut da pe toate — urmează ca noi astăzi să sărăcim dintr-un condei limba de ele sub cuvînt că sînt barbare?”¹² — se întreabă pe bună dreptate V. A. Urechia. Arătînd necesitatea cuvintelor de origine străină pentru numirea lucrărilor și ideilor moderne, precizează că ele nu pot fi înlăturate din limbă decît atunci cînd în ea există „termene echivalente”. Astfel „cînd avem noi pe *Domn*, nu vom mai zice *jupan*, nici *blagoslovenie* în loc de *binecuvîntare*. Dar *viteaz* nu se traduce cu *brav* și nici *drag* cu *ma chère*”¹³.

În privința neologismelor precizează că „vom permite, ba chiar vom cere Academiei să introducă în limbă, amăsurat cu trebuința (s.n.) vorbele, termenii ce ne vor lipsi”¹⁴. Respingerea termenilor noi, necesari, i se pare nepotrivită și pentru faptul că în lipsa acestora vorbitorii ar fi obligați să recurgă la perifrază care „ucide cugetarea sau cel puțin o manifestă în mod tărăgănat, neprecis, necomplet”¹⁵. Acceptînd neologisme, va indica totodată și condițiile în care să se facă împrumutarea acestora : „cînd o vorbă ne trebuie, vom încerca mai întîi să o avem din propriul material al limbei și în caz cînd acesta nu ne-o poate da, o vom primi fără

⁷ Extrase din acest curs vor fi publicate de V. A. Urechia sub titlul *Schițe de istoria literaturii române*, București, 1885.

⁸ V. A. Urechia, *Schițe de istoria literaturii române*, București, 1885, p. 25.

⁹ Idem, *ibid.*, p. 25.

¹⁰ Idem, *ibid.*, p. 24.

¹¹ Idem, *ibid.*, p. 24.

¹² Idem, *ibid.*, p. 25.

¹³ Idem, *ibid.*, p. 25.

¹⁴ Idem, *ibid.*, p. 26.

¹⁵ Idem, *ibid.*, p. 26.

ezitare de la chiar poporul la care lucrul și-a primit numele”¹⁶. Împrumutul trebuie realizat cu discernământ și măsură, deoarece îngrămădirea „de vorbe fie cât de cât latine, dar de popor nepricepute” constituie un ade-vărat pericol pentru limbă. Această idee a fost de altfel susținută cu mult înainte. Încă în 1853, în calendarul „Buciumului român” din Iași, va publica sub titlul *Un vis* un articol de critică la adresa limbii unor cărturari ardeleni, „plină de neologismi paraziti și tinzind, în interesul fals al latinității noastre, să scindeze limba cea admirabilă una a poporului român în limba clasei culte și limba mulțimei”¹⁷. Articolul a atras atenția lui Vasile Alecsandri, care și-a exprimat dorința să-l cunoască pe autor. (Curind, acesta îi va deveni colaborator la „România literară” și prieten apropiat până la sfârșitul vieții.)

În *Schițe de istoria literaturii române* va mai face interesante observații privind caracterele distinctive ale limbii române („maleabilitatea”, „sinteticitatea”, „claritatea” și „preciziunea”), locul acesteia între limbile neolatine, influențele exercitate asupra vocabularului nostru, dialectele, grafia și ortografia limbii noastre. O parte din aceste observații le găsim și în „notițele etnografice, literare, istorice etc.”, publicate sub titlul comun de *Patria Romană* în „Buletinul instrucțiunii publice”, iulie și august 1868, București.

Merită reținută precizarea pe care V.A. Urechia o face în legătură cu importanța cunoașterii limbii române pentru studiul științific al celorlalte limbi romanice: „nu sîntem pretențioși declarînd că filologia nelatină va fi încă mult timp la a—b—c-ul științei, pe cît timp nu va poseda, la studiul limbilor și literaturilor neolatine, acel instrument încă nou sau de-abia cunoscut care se numește limba română. Aici, în această limbă, înainte de a le căuta în limba latină, să caute filologii francezi, spanioli, portughezi, italieni, explicația, soluția a o sumă mare din chestiunile ce agitează ei, cît pentru origine, derivațiuni, forme sintetice etc.”¹⁸. Arată de asemenea că limba română prezintă interes și în „explicația lesnicioasă la o mulțime de texte rămase încă obscure, neînțelese în palemseste, în autorii clasici latini”¹⁹. Combătîndu-l pe A. I. Macy care în *Mappemonde des langues* socotește ca dialect al limbii române o așa-numită „valahă ungără”, vorbită inclusiv în Transilvania și Bucovina, V. A. Urechia subliniază că „românii au un neprețuit ciment politic în limba lor : aceasta, în lipsa deocamdată a formațiunei statului român în hotarele sale naturale, menține în mod sublim unitatea națională a românilor. În toate provinciile... poporul român vorbește în unul și același mod : românește”²⁰.

Societatea literară română a reunit încă de la început pe reprezentanții cei mai de seamă ai culturii din toate provinciile românești. În ceea ce-l privește pe V. A. Urechia, în afară de activitatea desfășurată ulterior în cadrul secțiunii istorice, reținem contribuția lui în discutarea și rezolvarea diferitelor probleme care țin de studiul limbii române.

V. A. Urechia a cercetat mai mulți ani „provinciile române mai puțin cunoscute”, inclusiv cele locuite de românii din sudul Dunării. Ca

¹⁶ V. A. Urechia, *Schițe de istoria literaturii române*, p. 26.

¹⁷ V. A. Urechia, *Cum am cunoscut pe V. Alecsandri*, București, 1894, p. 6.

¹⁸ „Buletinul instrucțiunii publice”, iulie și august 1868, București, 1868, p. 171.

¹⁹ Idem, *ibid.*, p. 171.

²⁰ *Ibidem*, p. 173.

urmare a unor asemenea cercetări, ține în ședința din 15 septembrie 1868 a Societății literare comunicarea *Limba friulană comparată cu limba română*, tipărită apoi într-o broșură aparte. În ea sînt expuse observațiile făcute cu ocazia unei vizite în provincia italiană Friul. Avem de-a face deci cu un dialect al retoromanei, în legătură cu care V. A. Urechia afirmă că „cum ni se pare, n-a observat încă nimene că aceasta conservă nenumărate asemănări cu limba noastră română”. (Trebuie să precizăm însă că, în realitate, încă în 1846, G.I. Ascoli publicase la Udine o lucrare despre dialectul friulan și afinitățile sale cu limba română²¹.) Pornind de la importanța pe care o prezintă cunoașterea „dialectelor neo-latine la soluționarea diverselor întrebări ce noi înșine agităm, relative la cunoașterea și finisarea propriei noastre limbi”²², V. A. Urechia face interesante observații comparative între legile fonetice din română și dialectul friulan, citează paralele cuvinte cu aspect fonetic apropiat și același sens, analizează substantivul, adjectivul, articolul, pronumele, verbul și sintaxa. Reținem aici precizarea că vocabularul singur nu poate duce întotdeauna la concluzii juste în privința înrudirii limbilor, deoarece asemănările pot fi „urmare a diverselor influențe reciproce între națiuni, influențe politice, de vecinătate, de cultură etc.”²³. Rezultat al unor asemenea cercetări sînt și cele cîteva considerații lingvistice cuprinse în *Încercare bibliografică pentru Istria și Dalmația*, apărută la București în 1878.

Observații în legătură cu cîteva probleme de limbă face V. A. Urechia și cu ocazia prezentării într-o ședință a Academiei a unor informații despre un manuscris intitulat *Vocabularium valachicum*, aflat în colecțiile unei biblioteci din Copenhaga. Apreciind că lucrarea datează din secolul al XVIII-lea și nu din al XVII-lea cum considera personalul bibliotecii respective, el precizează că ortografia acesteia amintește pe a lui Vitto Piluzzio din Catehismul creștinesc, tipărit la Roma în 1677²⁴. Aduce numeroase exemple în sprijinirea acestei afirmații. În ședința din 11 noiembrie 1888, comunicînd *Un document referitor la limba românească*²⁵, comentează și sub raport lingvistic (îndeosebi ortografic) un hrisov al domnitorului Miron Movilă, datat 1626 și descoperit la minăstirea Sucevița.

Cele mai multe posibilități de a-și expune părerile în problemele de limbă i le-au oferit însă dezbaterile din ședințele Academiei pe marginea *dicționarului și ortografiei*. Lucrările preliminare pentru întocmirea dicționarului academic al limbii române încep în anul 1869, cînd se alege comisia lexicografică formată din Eliade Rădulescu, Laurian și Massim, care urma, pe baza unui regulament, să realizeze o sarcină enormă. (Foarte curînd activitatea comisiei va fi susținută numai de Laurian și Massim. Eliade Rădulescu se retrage, în 1870, din Societatea Academică.) Chiar de la început în privința concepțiilor de realizare a dicționarului s-au născut în sinul Societății două direcții opuse. „Cea dintîi, de extracție latinistă — și încă în varianta ei extremistă — respingea categoric dreptul

²¹ G. I. Ascoli, *Sull'idioma friulano e sulla sua afinità collo lingua valaca*, Udine, 1846.

²² V. A. Urechia, *Limba friulană comparată cu limba română*, ediția a III-a, București, [f.a.], p. 7.

²³ Idem, *ibid.*, p. 8.

²⁴ Idem, *Opere complete*, seria B, tom. II, București, 1882, p. 221.

²⁵ Idem, *Memorii prezentate Academiei Române în 1887—1888*, București, 1889, p. 69—81.

termenilor nelatini de a figura în dicționar (— eventual cu excepția celor romanici și grecești —) și încerca astfel să dovedească prin intermediul lucrării lexicografice că elementul latin din limba românească este singurul element național. Dimpotrivă, direcția lingvistică nouă se pronunță pentru intrarea în dicționar a cuvintelor care «deși străine după origine dar acum sînt civitate donată și nu este nici o putere din lume care să le șteargă din limba românească»²⁶. Dată fiind componența societății — cu o majoritate latinistă — au învins cei care susțineau prima direcție.

Cunoscînd acest lucru, vom încerca, în cele ce urmează, să definim poziția lui V.A. Urechia în mult disputata problemă a dicționarului. Mai întîi precizarea că, deși făcea parte din secțiunea istorică, accesul lui V.A. Urechia la discutarea acestei probleme se motiva prin hotărîrea luată în ședința Societății din 19 august 1869 cînd se prevede participarea tuturor membrilor la dezbaterile pe marginea dicționarului. Tot în această ședință, din dorința de a se încadra lucrul acestei uriașe opere în timpul prevăzut și de a ajuta comisia lexicografică, se cere o contribuție activă tuturor membrilor prin repartizarea redactării unor anumite litere. În anul 1870 începe elaborarea efectivă a dicționarului. În urma propunerilor lui A.T. Laurian în ședința din 26 august 1870, lui A.V. Urechia i s-au repartizat literele N și O²⁷. El va fi, alături de G. Bariț, printre singurii membri care și-au realizat această sarcină. Materialul cuprinzînd litera N a fost înmînat de el comisiei lexicografice la 15 august 1871. Redactarea materialului privind litera O a fost întîrziată dar în cele din urmă realizată. Așa se explică de ce, la protestul lui V. A. Urechia în ședința din 28 august 1874 de a nu fi citat printre „membri nelucrători”, căci „și-a făcut datoria”, Massim arată că materialul nu a putut fi folosit din cauza întîrzierii, rugîndu-l să-l prezinte din nou spre a fi folosit la ediția a doua a lucrării²⁸. Precizează totodată că-i va da satisfacție prin sprijinirea propunerii făcute de Al. Odobescu „pentru a se tipări specimene din elaborările tuturor membrilor care au lucrat și vor lucra și d-aci înainte”²⁹.

Probabil că nefolosirea manuscriselor s-a datorat și punctului de vedere deosebit adoptat de autor față de cel al comisiei lexicografice. Acest lucru nu este exclus dacă, anticipînd, amintim că V.A. Urechia s-a numărat, alături de Al. Odobescu, printre cei care au făcut o critică continuă direcției adoptate de Laurian și Massim în realizarea dicționarului. Să urmărim în continuare cîteva din aceste momente. În anul 1871 munca la dicționar se concretizează prin apariția primei fascicule, care cuprindea litera A și jumătate din litera B. În același timp apar și primele obiecții pe marginea acestei lucrări. Este bine cunoscută contribuția celorlalți cărturari ai vremii în această privință. Pentru cunoașterea poziției lui V.A. Urechia față de momentul inițial din apariția acestei lucrări, amintim că în cadrul dezbaterilor din 28 august 1874, acesta „ține să se știe” că

²⁶ Mircea Seche, *Schiță de istorie a lexicografiei române*, în „Limba română”, XI, 1962, nr. 6, p. 675.

²⁷ „Analele Societății Academice Române”, Sesiunea anului 1870, tom. III, București, 1871, p. 37.

²⁸ „Analele Societății Academice Române”, Sesiunea anului 1874, tom. II, București, 1874, p. 45.

²⁹ *Ibid.*, p. 45.

n-a participat la ședința din 4 august 1870, „cînd s-a votat lauda dicționarului elaborat de comisia lexicografică”³⁰. La celelalte ședințe din cursul anului 1870 va participa activ, alături de G. Bariț, A. Papiu Ilarian, G. Sion, I. Caragiani și alții, la dezbaterile proiectului de dicționar. Considerînd că dicționarul trebuie să cuprindă realitatea lingvistică existentă pe teren, V.A. Urechia, încă în ședința din 26 august 1870, face propunerea de a se numi „comisiuni de cîte unul ori doi membri” care „să meargă pe la diferite ateliere, fabrici, tipografii etc. să adune termenii proprii în uz sub formă de vocabular”³¹. La definirea acestora Societatea urma „să se consulte cu principalii meseriași români”.

Se știe că în trecut preocuparea pentru crearea unei terminologii științifice sau tehnice exacte și unitare a fost destul de redusă. O dată cu începuturile progresului tehnic, terminologia de specialitate a fost compusă din cuvinte pătrunse din surse foarte diferite, uneori cîte două cuvinte, de origini diferite, pentru aceeași realitate, chiar și în cazurile în care puteau fi folosite resursele interne ale limbii noastre. Împotriva acestui început de împetritură a vocabularului științific sau tehnic s-a ridicat V.A. Urechia, cînd a cerut Societății Academice să cerceteze termenii în uz „și să propună termeni români echivalenți pentru termenii străini”³². Evident că o înlocuire totală nu era posibilă din motive lesne de înțeles și de aceea nu-l putem învinui pe V.A. Urechia de o exagerare în acest sens. (De altfel, încă mai înainte el se arătase ca un adversar al purismului.) Terminologia o dată fixată urma să se imprime nu numai în „Anale”, „ci și separat, pentru a se distribui la respectivii meseriași spre propagarea noilor termeni”³³. În sensul celor spuse mai sus, aflăm că în 1874 avea gata un vocabular tipografic și continuă munca la unul de orologerie³⁴.

Dicționarul Societății Academice, conform regulamentului, urma să apară, cum de altfel s-a și întîmplat, sub următoarea formă: pe de o parte dicționarul limbii române în care aveau să figureze toate cuvintele „romane” pe de altă parte un „glosar” care să cuprindă cuvintele uzuale de origine nelatină. Această compartimentare nu este aprobată de V.A. Urechia, care va repeta mereu propunerea ce o făcuse încă în ședința din 4 septembrie 1871, de „întrunire a dicționarului cu glosarul”³⁵. În 1874 aduce noi argumente împotriva menținerii acestei compartimentări arătînd că de vreme ce la Viena s-au tipărit vocabulare cu cuvintele „barbare” din limba română, „nu le putem ascunde, dar nici este de lipsă, pentru că nimene nu ne mai contestă astăzi romanitatea”³⁶.

Pentru asigurarea realizării calitative a dicționarului, încă de la începutul acestei lucrări, Societatea Academică și-a propus discutarea la începutul fiecărei sesiuni a fasciculelor elaborate între timp. După dis-

³⁰ V. A. Urechia, *Opere complete*, seria B, tom II, ediția a III-a, București, 1882, p. 244.

³¹ Idem, *ibid.*, p. 241.

³² Idem, *ibid.*, p. 241.

³³ Idem, *ibid.*, p. 241.

³⁴ Idem, *ibid.*, p. 247.

³⁵ „Analele Societății Academice Române”, Sesiunea anului 1871, tom. IV, București, 1872, p. 153.

³⁶ *Idem.*, p. 51.

cuții în anii 1870 și 1871, o analiză generală a lucrării începe abia în anul 1874. În acest an Societatea însărcinează o comisie care să se ocupe de analiza fasciculelor destinate tiparului. Din aceasta va face parte și V.A. Urechia. Comisia își va desfășura activitatea până în 1877, când, în numele membrilor, Al. Odobescu va prezenta în sesiunea Academiei raportul său. Punctele cuprinse în raport, operă colectivă, sintetizează ideile juste care trebuiau să stea la baza unei asemenea lucrări. Dacă meritul de frunte revine lui Al. Odobescu, nu e mai puțin probabil că o parte din acestea i se datoresc și lui V.A. Urechia. (De altfel unele idei ale acestuia, emise cu ocazia dezbaterilor pe marginea dicționarului, au fost amintite mai sus.)

V.A. Urechia s-a interesat îndeaproape, ori de câte ori a avut posibilitatea, și de problemele de ortografie. Încă în anul 1859, cu ocazia dezbaterilor din ședințele consiliului școlar din Moldova ale aspectelor de ordin ortografic ocazionate de preconizarea introducerii alfabetului latin în școli, acesta s-a dovedit a fi adeptul „scrierii limbii române după pronunțare”, împotriva principiului etimologic³⁷. Această orientare merită reținută dacă ne gândim că scrierea etimologică a avut partizani puternici în T. Cipariu și, mai ales, în Laurian și Massim. Opoziția făcută de el ortografiei etimologice s-a concretizat îndeosebi în combaterea etimologismului extremist al lui Laurian și Massim. În ședința Societății Academice din 28 august 1874, completându-l pe I. Caragiani, V.A. Urechia arată că revizuirea dicționarului s-a lovit de la primul pas (1870) de chestiuni ortografice și de aceea „nu se poate discuta dicționarul fără a da vorbelor locul ce trebuie să-l aibă, iar locul acela nu-l pot avea decât după modul cum sînt scrise, după ortografie”³⁸. Intuindu-i urmările, „nu este din cei care au aprobat ortografia urmată de comisia lexicografică” din motivul că „noi sîntem datori a nu îngreua scrierea limbii cu litere părăsite. Poporul român trebuie să pășească repede, foarte repede. El n-are timp de pierdut ca francezii cite 8 — 10 ani ca să învețe ortografia limbii sale”³⁹. V.A. Urechia și-a dat seama că o ortografie etimologică exagerată, accesibilă numai celor care cunoșteau limba latină, îngreua drumul maselor spre cultură. Menționînd că nu poate fi învinuit cineva că dorește ignoranța pentru faptul de a nu primi „de exemplu, duplicarea consoanelor”, el arată că nu i se poate impune „acest flagel poporului care trece clasele primare”, de vreme ce „mai ieri aici se imputa unui coleg din cei mai iluștri greșeli de duplicare”⁴⁰.

Deși nu se va ridica la o înțelegere deplină a principiului fonetic (dovadă străduința depusă pentru menținerea în ortografie a lui *é* și *ó*), lucru pe care nici nu i-l putem reproșa de vreme ce nici alți cărturari, mai apropiați de obiect, n-au reușit să-l facă, V.A. Urechia va rămîne partizanul permanent al acestuia. Aceasta se reflectă în participarea sa la dezbaterile din sînul Academiei privind ortografia, în anul 1881, când „se declară pentru concluziunea proiectului Maiorescu, căci nu puteau prevedea

³⁷ N. Grigoraș, *Introducerea alfabetului latin în școlile din Moldova*, în „Revista arhivelor”, 1/1960, p. 131.

³⁸ „Analele Societății Academice Române”, Sesiunea anului 1874, tom. VII, București, 1874, p. 47.

³⁹ V. A. Urechia, *Opere complete*, seria B, tom. II, ediția a II-a, București, 1882, p. 245.

⁴⁰ Idem, *ibid.*, p. 246.

la ce absurdă combinațiune ne-ar aduce amintirea prin scriere a tuturor cuvintelor dispărute⁴¹. (E cazul să amintim că deși ortografia propusă în raport era „un fonetism temperat de necesități etimologice”, Titu Maiorescu a preconizat, în general, o scriere fonetică pe baze fonologice⁴².) Considerînd ortografia din 1881 un compromis „în sensul uniformizării scrierii noastre”, V.A. Urechia arată că ea „n-are a fi definitivă și nemutabilă”, dar lasă timpului „grija de a îmbunătăți concluziile de astăzi”⁴³.

V.A. Urechia a avut o mare prețuire față de cei care s-au străduit pentru creșterea limbii românești. Astfel, în Anuarul Facultății de filozofie și litere a Universității din București pe anul universitar 1897/1898 publică, sub titlul *Vornicul Iordache Golescu și gramatica lui*, câteva documente privitoare la străduințele lui Iordache Golescu de a tipări această lucrare. În puținele comentarii care însoțesc documentele, V.A. Urechia are numai cuvinte de laudă pentru „vrednicul patriot”⁴⁴. Aceeași manifestare o vom întîlni și cu ocazia răspunsului la discursul de recepție academică a lui G. Sion din 27 august 1870. Amintind despre „cîntecul sublim : Mult e dulce și frumoasă / Limba ce vorbim ; / Altă limbă — armonioasă / Ca ea nu găsim, care răsună acum cu fală oriunde e o serbare a minței și a inimei române”, V.A. Urechia consideră că autorului care se întreba „De ce limba strămoșească / Să n-o cultivăm ?” nu i se poate răspunde decît : „Vino între noi, și la lucru ; ca să cultivăm acea limbă ce tu ai cîntat, vino ca în unire să repetăm lumii române acel refren al tău : O, vorbiți, scrieți românește / Pentru Dumnezeu !”⁴⁵. Altă dată, prezentîndu-și raportul asupra *Istoriei arheologiei* a lui Al. Odobescu aprecia că „stilul și limba d-lui Odobescu constituie un titlu mai mult și un titlu neperitor al lucrării de care ne ocupăm”, precizînd că această operă „a izbutit să arate unde este soluțiunea căutată pentru atîtea chestiuni ce se referă la limba românească”⁴⁶.

Fără a constitui preocuparea principală, problemele legate de studiul științific al limbii române au solicitat aproape permanent interesul lui V.A. Urechia. Acest interes izvoră nu din pretenția unei pregătiri științifice multilaterale, ci dintr-un patriotism sincer și profund⁴⁷. Rămîne, credem, valabilă aprecierea pe care Hasdeu o făcea în ședința din 30 noiembrie 1901 a Academiei : „El a scris și a tipărit prodigios de mult ;

⁴¹ Idem, *ibid.*, p. 270.

⁴² Vezi, D. Macrea, *Titu Maiorescu și problemele limbii române*, în *Studii de istorie a limbii și a lingvisticii române*, București, 1965.

⁴³ V. A. Urechia, *Opere complete*, seria B, tom. II, ediția a III-a, București, 1882, p. 272.

⁴⁴ Universitatea din București, Facultatea de Filozofie și litere, „Anuar pe anul universitar 1897/1898”, București, 1899.

⁴⁵ V. A. Urechia, *Opere complete*, seria B, tom. II, ediția a III-a, București, 1882, p. 86.

⁴⁶ Idem, *ibid.*, p. 197.

⁴⁷ În recunoașterea meritelor lui V. A. Urechia în dezvoltarea culturii noastre s-a manifestat o exagerată zgîrcenie, fundamentată mai ales pe execuția „sumară și unilaterală” a lui Titu Maiorescu. Treclînd cu vederea peste meritele reale, criticul nu s-a străduit „a pune în cumpănă și alte multiple manifestări ale publicistului”, despre care G. Panu spunea că a lăsat lucruri foarte interesante și instructive. (Vezi, Al. Dima, *Preocupări de teorie literară la V. A. Urechia*, în „Studii și cercetări științifice”, Filologie, anul VIII, 1957, fasc. 1.)

dar om de știință n-a fost în înțelesul riguros al cuvîntului. Ca agitator însă pentru binele și mărirea neamului românesc, Urechia a fost sublim, nimeni nu va putea să-l întunece în istoria noastră națională, în care el va rămîne ca un arhanghel al entuziasmului în memoria tuturor românilor”⁴⁸.

În urma celor discutate, putem spune că deși contribuțiile originale în domeniul lingvisticii științifice românești nu au fost prea numeroase⁴⁹, pentru epoca în care a scris, V.A. Urechia a depășit uneori diletantismul obișnuit în materie de lingvistică.

Decembrie 1966

Institutul pedagogic de 3 ani,
str. Gării nr. 63, Galați

⁴⁸ „Analele Academiei Române”, tom. XXIV, 1901, p. 62.

⁴⁹ În prefață la *Schițe de istoria literaturii române*, București, 1885, se face totuși mențiunea că „am avut mulțămirea de a constata, în mai multe cărți tipărite în țară și peste munți, amintiri numeroase din cursul creat de mine la Iași și de la 1864 continuat la București. Publicînd deci eu mai în urmă lucrarea de față, nimeni nu se va supăra dacă mi-am păstrat dreptul de prioritate asupra multor teorii deja publicate și de alții”.

JOHN LOCKE ȘI PROBLEMELE LIMBAJULUI

DE

AL. TOȘA

Cartea a III-a din *Eseu asupra intelectului omenesc* de John Locke¹, consacrată în întregime limbajului, cuprinde idei care au fost valorificate în lingvistica generală de azi. Expunerea lui Locke asupra limbii a avut un rol istoric, suplinind în secolul al XVIII-lea, în fruntea scrierilor de acest gen, o întreagă ramură științifică, care avea să apară la începutul veacului următor și la a cărei fundamentare teoretică și-a adus, indirect, contribuția. Pentru aceste două motive, actualitatea și rolul istoric, e necesară o valorificare critică a tezelor lui Locke despre limbă.

Problema originii vorbirii primește, în cartea lui Locke, o rezolvare materialistă, deși nu e adîncită pînă la cel mai important aspect, iar în expresie este, într-un loc, contradictorie. Limba a apărut la un om „sociabil”, ca instrument de realizare a legăturilor în „societate” — scrie filozoful. Ideea lui Locke se apropie de afirmația lui Engels, care, referindu-se la același caracter social al limbii și al omului în perioada genezei, arată: „este evident că ascendenții direcți ai omului — cel mai sociabil dintre toate animalele — nu trebuie căutați printre animalele nesociabile”². Dar, „fiul compromisului de clasă de la 1688”, cum îl numește tot Engels, nu atribuie apariția socialului, aici, evoluției din natură, prin salt calitativ, ci creației divine. Deși mai jos va scrie că aparatul fonator își datorează posibilitatea de a produce sunete articulate naturii: „omul are de la natură organele astfel alcătuite ca să poată îmbina sunetele articulate pe care le numim cuvinte”(p.7). Aici însă, în pasajul în care vorbește despre caracterul social al limbii la origine, Locke se întâlnește totuși cu teologia, manifestînd o atitudine caracteristică materialismului englez, limitat: „Dumnezeu făcînd din om o creatură sociabilă, i-a sădit nu numai pornirea și necesitatea de a trăi laolaltă cu semenii săi, dar l-a mai înzestrat și cu darul vorbirii, care urma să devină marele instrument și legătura obișnuită în societate”

¹ John Locke, *Eseu asupra intelectului omenesc*, vol. I—II, București, 1961. Paginile indicate imediat după citate, în paranteze, se referă la această lucrare, volumul al II-lea.

² Friedrich Engels, *Dialectica naturii*, București, 1959, p. 156.

(p. 7). Caracterul contradictoriu al enunțului poate fi explicat și printr-un anumit calcul, legat de condițiile circulației cărții în epocă. În interpretarea marxistă originea vorbirii este pusă în legătură cu munca și gândirea și cu o necesitate izvorită din acestea, comunicarea. Nevoia de a comunica gândurile a condiționat nașterea limbii, găsirea de către oameni a semnelor sensibile care să o exteriorizeze — scrie Locke. Nevoia de a comunica a fost cauzată, la rindul ei, de muncă³. În diversele activități, strămoșii omului și-au dat seama de importanța colaborării, aceasta sporindu-le forțele în lupta cu natura, dar pentru a o realiza, trebuiau să o ceară într-un fel. Avantajele colaborării în muncă sînt cauza nevoii de a comunica. Locke nu folosește termenul central al rezolvării problemei, „munca”. El nu vorbește de avantajul colaborării în muncă, ci de „avantajele vieții în societate”. Sfera noțiunii sale include însă și avantajele muncii; dar constatarea nu ne dă dreptul să deducem că le-a avut în vedere. Locke nu adîncește analiza pînă la precizarea acestora, operație care ar fi fost esențială, deoarece „această explicație a originii vorbirii din și prin muncă este singura justă”⁴. În schimb, Locke nu ignoră celelalte două elemente, gândirea și nevoia de a comunica. „Deoarece omul nu se putea bucura de avantajele vieții în societate — scrie el — fără comunicarea gândurilor, era nevoie ca oamenii să găsească unele semne exterioare sensibile prin care să se poată face cunoscute altora acele idei invizibile din care sînt formate gândurile omului” (p. 10). În deplină concordanță cu principiul său „nihil est in intellectu quod non prius fuerit in sensu”, Locke susține că toate cuvintele cu caracter arbitrar astăzi provin din cuvinte care au avut, atunci „cînd oamenii au început să vorbească”, o legătură naturală cu lucrurile desemnate, pentru că numai în acest fel puteau fi înțelese de către interlocutor. Filozoful nu folosește termenii „onomatopie” și „interjecție”, dar referirea la astfel de cuvinte, după părerea noastră, e evidentă. „Prin aceasta (urmînd principiul amintit — n.n.) noi ne putem oarecum închipui ce fel de noțiuni erau și de unde veneau acelea care umpleau mintea oamenilor cînd au început să vorbească și în ce chip natura, chiar privitor la denumirea lucrurilor, a sugerat pe neașteptate oamenilor originalul și principiile întregii lor cunoașteri. Pentru a da denumiri care să poată face cunoscut altora orice fenomen care-l simțeau ei înșiși sau orice altă idee care le cădea sub simțuri, oamenii au fost siliți să împrumute cuvinte de la ideile despre lucruri de obicei cunoscute prin senzații și, prin acest mijloc, să facă pe alții să înțeleagă mai ușor acele fenomene resimțite în ei înșiși...” (p. 8—9). Ideea concordă cu explicațiile din lingvistica actuală: „pentru omul primitiv, singura posibilitate de a înțelege un cuvînt pronunțat de alt om era tocmai aceasta, ca înseși sunetele să arate despre ce e vorba, ca legătura între sunete și sensul cuvîntului să se facă de la sine”⁵. „O astfel de legătură exista numai în cazul interjecțiilor și al onomatopoeilor”⁶. Numai după aceea —

³ A. G. Spirkin, *Originea limbii și rolul ei în formarea gândirii*, în *Lingvistica generală. Culegere de articole*, București, 1963, p. 32.

⁴ Friedrich Engels, *op. cit.*, p. 10.

⁵ Al. Graur, *La originea graiului, sunetele au fost condiționate de conținut*, în *Studii de lingvistică generală. Variantă nouă* [București], 1960, p. 190.

⁶ *Introducere în lingvistică*, de un colectiv sub conducerea acad. prof. Al. Graur, ediția a II-a, București, 1965, p. 35.

continuă Locke — pe baza acestui prim fond de cuvinte au putut lua naștere cuvintele noționale cu caracter arbitrar (în complexul sonor). „Și apoi, după ce au dobândit denumiri cunoscute și acceptate cu care să semnifice acele operații lăuntrice ale propriei lor minți, oamenii au fost în măsură să facă cunoscute prin cuvinte toate celelalte idei ale lor” (p. 9). Textul lui Locke cuprinde și o altă idee privitoare la originea limbii, anume alegerea limbajului sonor dintre toate formele de comunicare posibile, explicabilă prin aceea că era cel mai potrivit scopului comunicării, permițând combinații diverse și repezi. „Nimic nu era mai potrivit acestui scop, și ca fecunditate, și ca înțeață, decât acele sunete articulate pe care oamenii pot să le alcătuiască cu atita ușurință, și în forme atit de diverse. Astfel putem înțelege în ce chip oamenii au ajuns să se folosească de cuvinte drept semne ale ideilor lor, cuvinte care erau prin natura lor așa de bine adaptate acestui scop” (p. 10). Limba sonoră, a strigătelor, a devenit principalul mijloc de comunicare pentru că prezenta avantaje mai numeroase decât alte mijloace. „S-a luat ca bază strigătul și nu gestul, pentru că acesta din urmă putea fi mai rar utilizat și avea mai mică putere semnificativă”⁷. Latura materială a cuvintului e intuită de către Locke în mod exact ca fiind deosebită din punct de vedere calitativ de sunetele obișnuite, muzicale, emise de instrumente sau de natură. Elementul deosebitor este „articularea”. „Omul poate să formeze sunete articulate” (p. 7).

John Locke nu folosește termenul de „obiectivitate”, dar înțelesul lui rezultă din explicațiile date apariției sensurilor, întrebunțării lor și creării de cuvinte noi. Semnificația se stabilește nu în exprimarca unei persoane, oricâtă influență ar avea ea asupra colectivității, ci în uzul comun, social. „Uzul comun stabilește destul de bine înțelesul cuvintelor pentru convorbirile curente” (p. 85), „nimeni neavînd autoritatea să stabilească semnificația precisă a cuvintelor, nici să hotărască la care anume idee urmează să fie ele anexate” (p. 85—86). Un om e corect în enunțuri în măsura în care respectă obiectivitatea limbii, existența componentelor impuse de societate în limbă: „uzul comun, printr-un consimțămînt tacit, leagă anumite sunete de anumite idei în toate limbile, ceea ce îngrădește semnificația aceluși sunet, astfel că un om nu vorbește corect dacă nu aplică sunetului acel înțeles și lăsați-mă să adaug că un om nu vorbește inteligibil dacă cuvintele sale nu trezesc în ascultător aceleași idei pe care le reprezintă aceleași cuvinte în mintea vorbitorului” (p. 13—14). Explicația lui Locke se aproprie mult de aceea din lingvistica actuală. Problema caracterului obiectiv al limbii este și „problema în ce măsură oamenii pot interveni în evoluția limbii”⁸. Individul, chiar personalitate fiind, nu poate impune limbii nici o schimbare. Ideea e formulată cu limpezime de John Locke: „nici un om nu are puterea să facă pe alți oameni să aibă în mintea lor aceleași idei ca ale lui atunci cînd ei se folosesc de aceleași cuvinte. Și de aceea, însuși marele August, care stăpînea întreaga lume, recunoștea că el nu poate crea un nou cuvînt latin” (p. 13).

Din cîteva pasaje reiese că John Locke a înțeles și exprimat o teză capitală pentru problema formării semnificației cuvintelor: rolul sferei

⁷ Al. Graur, „Limba gesturilor” și „limba strigătelor”, în PLG, [București], 1962, p. 145.

⁸ Introducere în lingvistică, p. 26.

socialului interpus între subiect și obiect, între principiu și lucru. „Mediante civitate, principia fundantur in re”⁹. Oamenii au exprimat în fiecare țară, prin cuvinte, numai acele idei — scrie Locke — care reflectau lucrurile sau raporturile dintre lucruri intrate în sfera „nevoii”, „treburilor”, „obiceiurilor”, „felului lor de viață”, toate patru componente ale socialului. Faptul e confirmat de existența în limba fiecărui popor a unui număr de cuvinte ce desemnează entități specifice vieții lui, adică potrivit cu elementele de cunoaștere dobândite în cursul istoriei proprii, cuvinte care nu-și găsesc corespondent deplin în limba altui popor, pentru că sfera socialului în care trăiește acesta, în măsura în care a fost diferită, a filtrat alte date ale realului. Pe de altă parte, socialul a determinat care relații dintre obiecte să primească cite un nume distinct și care să rămână nedenumite; fiindcă, interesant, nu toate raporturile dintre obiecte sînt înmagazinate în sensurile cuvintelor dintr-o limbă. Mai mult, cea mai mare parte dintre lucruri și raporturi sînt nedesemnate de cuvinte; numirea tuturor acestora ar fi imposibilă datorită numărului lor enorm, și inutilă pentru că ar încălca memoria omului și pentru că există posibilitatea de a le exprima prin propoziții. Filozoful observă că „o mare cantitate de cuvinte dintr-o limbă nu-și găsesc cuvinte corespunzătoare în altă limbă; aceasta arată limpede că oamenii dintr-o țară, prin obiceiurile și felul lor de viață au avut prilejul să facă diferite idei complexe și să le dea nume pe care alți oameni din altă țară nu le-au strîns niciodată în idei specifice” (p. 38). Ideea lui Locke e confirmată de lingvistica actuală: „Nu există cuvinte speciale pentru a denumi toate raporturile dintre obiecte. Nu există cuvinte speciale pentru a denumi marea majoritate a legăturilor, raporturilor, stărilor (fără să mai vorbim despre dorințe, intenții etc.). Aceste legături se exprimă în vorbire prin îmbinări de cuvinte, prin propoziții”¹⁰. Ultima judecată textul lui Locke nu o cuprinde. De altfel, ocupîndu-se de filozofia limbajului, cartea sa nu analizează și unitățile mai mari ale limbii, propoziția și fraza, mărginindu-se la studiul cuvîntului¹¹.

Adîncind analiza raportului dintre cuvînt, mediu social și lucrul desemnat, Locke ajunge la ideea caracterului național al sensului. „Ba, dacă vom privi acest lucru mai de aproape și vom compara exact diferite limbi, vom afla că deși ele au cuvinte care în traduceri și în dicționare se presupune că corespund unul altuia, totuși de-abia există una din zece printre denumirile ideilor complexe și în special ale modurilor mixte, care să reprezinte exact aceeași idee ca și cuvîntul prin care este redată în dicționare” (p. 38). Aceasta, pentru că „noțiunile sînt internaționale, indiferent de învelișul lor sonor, iar sensurile, împletite indestructibil cu complexele lor sonore, sînt naționale”¹². Și Locke dă un exemplu: „Nu există idei mai comune și mai puțin compuse decît măsurile de timp, întindere și greutate, și denumirile latine de *hora*, *pes*, *libra* sînt redată cu ușurință de denumirile englezești de «oră», «picior», «funt», și totuși nimic nu este mai evident decît că ideile pe care un roman le atribuia acestor denumiri latine erau foarte diferite de acelea pe care un englez le exprimă prin denumirile englezești” (p. 38).

⁹ Ath. Joja, *Studii de logică* [București], 1960, p. 382.

¹⁰ D. P. Gorski, *Rolul limbii în cunoaștere*, în *Lingvistica generală*, p. 83.

¹¹ Richard Aaron, *John Locke*, ediția a II-a, Oxford, 1965, p. 207.

¹² Al. Graur, *Studii de lingvistică generală*, p. 212.

John Locke a fost conștient de existența uneia dintre tendințele fundamentale de evoluție a sensului : de la concret la abstract. „Există posibilitatea — scrie el — să fim îndrumați într-o oarecare măsură către originea tuturor noțiunilor și cunoașterii noastre dacă observăm cât de mult depind cuvintele noastre de ideile sensibile obișnuite și cum acele pe care le folosim ca să reprezinte acțiuni și noțiuni cu totul străine de simțuri își au obirșia în idei sensibile și sînt trecute de la idei vădit sensibile, la semnificații mai abstracte și făcute să reprezinte idei care nu cad sub perceperea simțurilor noastre” (p. 8). De exemplu, „*Suflet* în prima sa semnificație însemna «suflu, respirație»,... și nu mă îndoiesc că dacă am putea să urmărim denumirile pînă la originea lor, am afla că în toate limbile, cele ce reprezintă lucruri care nu cad sub simțurile noastre își au obirșia în idei sensibile” (p. 8).

Locke a conceput cuvîntul ca semn, situîndu-se în rîndul acelor filozofi care au dezvoltat teoria semiotică înainte de a se fi constituit într-o disciplină a lingvisticii, semantica. În cartea sa se vorbește cu claritate despre funcțiile semnului : de comunicare, de fixare (denominativă), de abstractizare și generalizare, de diferențiere.

Gîndurile omului nu pot fi receptate prin vîz de către interlocutor. Pentru a fi transmise cuiva e nevoie de un mijloc vehicular, sensibil : semnul. „*Cuvintele sînt semnele sensibile necesare pentru comunicarea ideilor* (subl. aut.). Cu toate că omul posedă o mare varietate de gînduri și din acelea din care alții și el însuși pot să tragă foloase și desfătare, totuși ele sînt toate în mintea sa, invizibile și ascunse altora și nici nu pot fi făcute să se arate de la sine” (p. 10).

Funcția de fixare pe care o are semnul se pune în valoare în trecerea de la treapta senzorială a cunoașterii la treapta rațională, de la reprezentări, prin cele cinci operații mintale, la noțiune. Notele esențiale și comune ale acesteia, pentru a primi stabilitate, durabilitate, se fixează în corpul sonor al cuvîntului, se leagă de o imagine acustică. „Punctul de sprijin care conferă stabilitate noțiunii este tocmai complexul sonor”¹³. În serisul filozofului, rolul cuvîntului în procesul cunoașterii, rolul de fixator, de „nod” — după expresia lui — al notelor constitutive ale noțiunii, e exprimat deslușit : „legătura dintre părțile libere ale acestor idei complexe este făcută de către minte și această împreunare care nu are un fundament propriu în natură ar înceta din nou dacă nu ar exista ceva care să o mențină, după cum se spune, și să împiedice părțile de a se risipi. Prin urmare, deși mintea face culegerea, denumirea este nodul, ca s-o spun așa, care le leagă ferm împreună” (p. 39).

Între funcția de fixare și cea de comunicare există o unitate ; ele își presupun existența în mod reciproc, neputînd fi închipuită una în lipsa celeilalte. În această unitate funcția determinantă, principală este aceea de comunicare. Sunetele articulate au devenit la om semne ale ideilor sale nu cu un scop în sine, ci cu scopul de a fi comunicate. „Prin urmare pe lingă sunete articulate mai era necesar ca omul să fie în stare să folosească aceste sunete drept semne ale concepțiilor sale lăuntrice și să facă din ele semne ale ideilor din mintea sa, ca prin aceasta ele să poată fi aduse la cunoștința celorlalți și gîndirea minții omenești să fie transmisă de la un om la altul” (p. 7).

¹³ P. Miclău, *Abstract și concret în limbă*, în PLG, vol. III, 1961, p. 14.

Funcția de abstractizare și generalizare a semnului este de asemenea răspicat afirmată de către Locke : „*Din cuvinte omul face semne generale*” (subl. aut., p. 7); „limbajul se desăvârșește prin întrebuințarea termenilor generali, prin care un cuvânt era făcut să însemne o sumedenie de existențe particulare” (p. 7—8). În conspectul la prelegerile lui Hegel, între citatele privitoare la filozofia sofistilor, Lenin încadrează în casete două observații, foarte frecvent reproduse în lucrările de lingvistică generală, observații cu care enunțurile lui Locke se acordă : „Fiecare cuvânt (vorbire) generalizează” și „gîndirea și cuvîntul arată generalul”¹⁴.

E prefigurată, în cartea lui Locke, și ideea de funcție de diferențiere a semnului, funcția de a stabili o deosebire între noțiuni, diferite ele însele prin conținutul de trăsături reflectate, în scopul transmiterii lor cu ușurință. „Această întrebuințare cu folos a sunetelor a fost obținută numai cu ajutorul deosebirii dintre ideile semnificate de către cuvinte. Denumirile ce reprezintă idei generale au devenit generale, iar acelea care se folosesc în locul ideilor particulare, au rămas particulare” (p. 8).

Locke vede marea importanță a limbii pentru om în toate aceste funcții. Utilitatea funcției de generalizare o concepe în corelație cu capacitatea de individualizare a cuvîntului, de concretizare, sau, în termeni fiziologici, în legătură cu primul sistem de semnalizare, cu formele lui de cunoaștere bogate în detalii. „Utilitatea limbajului este să semnifice ușor și repede prin sunete scurte, concepții generale în care poate fi cuprins nu numai belșug de detalii, dar și o mare diversitate de idei independente adunate într-o singură idee complexă” (p. 37). Fără caracter general limba e de neconceput, întrucît singularul din realitate e infinit la număr, pe cînd memoria omenească e limitată ca posibilități de înregistrare a exemplarelor reflectate. „E imposibil — scrie Locke — ca fiecare obiect particular să aibă o denumire particulară distinctă” (p. 14) pentru că, de exemplu, „fiecare pasăre și animal văzute de oameni, fiecare pom și plantă care ne afectează simțurile, nu ar putea găsi loc nici în cel mai cuprinzător intelect” (p. 14) și pentru că „dacă fiecare obiect particular ar fi avut nevoie de o denumire distinctă care să-l desemneze, această înmulțire a cuvintelor ar fi încurcat folosirea lor” (p. 7). Deci, utilitatea cuvîntului constă în caracterul lui de semn : „Folosul pe care-l aduc cuvintele este deci să fie semne sensibile ale ideilor...” (p. 10).

În concluzie, potrivit concepției lui Locke, limba a apărut la o ființă sociabilă, ca instrument de stabilire a legăturilor în societate. Cauza care a acționat în procesul originii limbii a fost nevoia de a comunica. Organele vorbirii au luat naștere pe cale naturală. La rîndul ei, necesitatea comunicării a fost generată de avantajele evidente ale colaborării cu semenii în diverse activități, de „avantajele vieții în societate”. Fenomenul care se cerea comunicat era gîndirea. Locke nu face aici o disociere clară a rolului muncii, dar îl intuiește. Primele denumiri ale lucrurilor au fost sugerate oamenilor de senzațiile primite din natură. Pe baza acestora s-au creat apoi alte cuvinte, ale căror sunete nu prezentau o legătură naturală cu obiectele desemnate. S-au generalizat în comunicare sunetele articulate, în dauna altor semne, datorită superiorității lor,

¹⁴ V. I. Lenin, *Opere*, vol. 38, *Caiete filozofice*, București, 1959, p. 271.

putînd fi alcătuite cu ușurință de către oricine, în forme diverse, pentru transmiterea ideilor. Categoria obiectivității intră în explicațiile date de Locke stabilirii sensurilor, folosirii lor în vorbire și îmbogățirii vocabularului. Înțelesul cuvintelor e determinat de „uzul comun”. Vorbitorul trebuie să respecte, pentru a fi înțeles, sensul socialmente fixat în limbă. Locke a exprimat cu claritate ideea că sensul cuvintelor se formează în conștiință nu ca rezultat direct al contactului dintre subiect și obiect, ci prin mijlocirea socialului, a „obiceiurilor”, „treburilor”, „felului de viață”. De aceea, în fiecare limbă există cuvinte fără corespondent în alte limbi. Chiar la cuvintele cu corespondent, sensurile sînt intrucitva deosebite, au caracter național. Dintre tendințele fundamentale de evoluție a sensului, Locke comentează și exemplifică drumul de la concret la abstract.

Urmînd o îndelungată tradiție filozofică, concepe cuvîntul ca semn. Tezele sale semiotice sînt materialiste. Principala funcție a semnului este aceea de comunicare. Pentru ca ideea, noțiunea, să aibă stabilitate în minte, cuvîntul îndeplinește funcția de fixare, de „nod” care leagă notele împreună și le „împiedică de a se risipi”. Sunetele articulate au devenit semne ale ideilor lăuntrice cu scopul de a fi transmise de la un om la altul, adică, funcția de fixare e subordonată funcției de comunicare. Cuvîntul e un semn general, are și o funcție de generalizare. Rolul cuvîntului e, în același timp, de a institui o distincție între ideile născute în minte, o deosebire, de exemplu, între noțiunile generale și cele particulare. Utilitatea cuvîntului stă în caracterul de semn, deci, în toate funcțiile lui. Locke insistă asupra funcției de comunicare și asupra celei de generalizare. Suma acestor idei, care constituie partea cea mai rezistentă din concepția despre limbă a lui John Locke, îndreptățește concluzia că marele filozof a fost dublat și de un remarcabil teoretician al graiului omenesc. Încadrarea lui în rîndul precursorilor de seamă ai lingvisticii moderne este, deci, un act firesc și necesar.

Decembrie 1966

Institutul pedagogic de 3 ani Tg.-Mureș,
str. N. Iorga, nr. 1

NEUTRALIZAREA ÎN LIMBA ROMÂNĂ A OPOZIȚIILOR CONSONANTICE ÎN SANDHI ȘI PROBLEMA LUI PSEUDO-*i* FINAL

DE

EMIL PETROVICI

În CL, X (p. 336)¹ am semnalat o seamă de neutralizări în sandhi ale unor opoziții fonologice, neutralizări întâlnite chiar în pronunțarea de către intelectuali a limbii literare.

În legătură cu neutralizarea opoziției consoană cu timbru velar (nediezată)~consoană cu timbru palatal (diezată), țin să subliniez că cele din urmă se comportă în sandhi ca orice consoană finală (nu ca o consoană urmată de vocală). Un -/t'/ nu numai că se confundă de obicei, în sandhi, cu -/t/, dar, întocmai ca acesta din urmă, se sonorizează și își pierde elementul oclusiv inițial, adică prezintă neutralizarea opozițiilor (1) diezat~nediezat, (2) sonor~surd și (3) africată~fricativă. Cf. (1) [soț_bun]~[soț_bun¹] „soți buni”, [soḑ_bun]~[soḑ_bun¹] și (3) [soz_bun]~[soz_bun¹]. Într-o pronunțare îngrijită, locutorul, rostind separat cuvintele, va menține diezarea lui -/t'/: [soț¹ bun¹]. Nefăcînd pauză între cuvinte, va rosti — în funcție de debit — [-t], apoi [-ḑ] și — într-un debit și mai rapid — [-z].

Dar chiar dacă diezarea se menține în sandhi — ceea ce se întâmplă relativ rar și numai în cazul unora dintre consoane — consoana diezată e tratată ca o consoană finală. Un -[t'] se asimilează la consoana următoare și dacă rămîne diezat. În asemenea cazuri, cînd consoana diezată finală e urmată fără pauză de o consoană inițială, consoana finală păstrîndu-și totuși diezarea, nu mai e perceput nici un *i* scurt final, ci numai timbrul palatal al consoanei (notat în ALR cu semnul palatalizării, adică un accent acut deasupra consoanei sau semnul pentru minut după consoană): [pař_bolnáv]. E însă preferabil de a transcrie timbrul palatal, adică die-

¹ A se vedea și „Revue de linguistique”, VII, 1962, 2, p. 310 urm. Diferite neutralizări în sandhi au fost studiate de Marius Sala în articolul intitulat *Cîteva probleme de fonetică sintactică* în „Texte dialectale” culese de E. Petrovici, apărut în SCL, VI, p. 223–238.

zarea, cu ajutorul apostrofului : [par'bolnav]², [soț'bun¹], [soț'bun¹], [soz'bun¹]. Își mențin diezarea în sandhi [k] și [g]³ : [uŋk_bun] sau, după asimilarea (în ce privește sonoritatea) a consoanei finale la cea inițială, [uŋg_bun]; [uŋg_drept]⁴. Își pierde greu timbrul palatal [l'] : [zvirl_tu singur] „zvirlî. . .”. Șuierătoarele diezate au în sandhi adeseori un timbru palatal suficient de perceptibil, dar mai ales în pronunțarea acelor care nu posedă șuierătoare cu timbru velar. Aceștia din urmă rostesc [moș'bătrîn] ~ [moș'bătrîn¹]⁵. În rare cazuri șuierătoarea, în această poziție, e nediezată la singular și diezată la plural. Se menține diezat în sandhi destul de des și -r/'⁶.

Oclusivele în sandhi devin de obicei implozive sau chiar își pierd cu totul explozia. Dacă totuși păstrează o diezare slab perceptibilă, aceasta se datorează fără îndoială faptului că implozia lor prezintă un ușor timbru palatal. În felul acesta se explică de ce ceea ce s-ar transcrie [întréb_portáru] (cu o singură ocluziune bilabială pentru [b] urmat de [p]) o dată e înțeles ca referindu-se la persoana I, altă dată la persoana a II-a. E de presupus că în cazul din urmă implozia lui [b] (fonologic /b'/) prezintă un timbru palatal (timbrul unui i) perceptibil. O înregistrare făcută cu ajutorul sonagrafului va arăta cu siguranță tranziții diferite de la [e] la [b] în cazul cînd verbul e la persoana I sau la persoana a II-a⁷.

Dispariția lui pseudo-i final se constată și în cazul cînd, într-o frază fonologică — adică într-o succesiune de cuvinte pronunțate fără pauză între ele —, apar, dacă tranziția de la un cuvînt la altul este legată⁸, grupuri de două pînă la cinci consoane, de cele mai multe ori inexistente în interiorul cuvîntului. În felul acesta iau naștere nu numai grupuri, ca [mp], [rc], [rb], [r'b], [ștr], [ștt] etc., ci și [d̥b], [d̥'b], [l̥c], [r̥d'b], [lpd], [r̥tgr], [r̥tscr], [l̥tstr] etc. : [îm_permiteț¹], [ar_cu plûgu] „ari. . .”, [sar_bîne] „sar. . .”, [sar'bîne] „sari. . .”, [vorbéstromynește]⁹, [ieft'tu]¹⁰ „ești tu”, [cruđ_ban¹] „cruț. . .”, [frađ'bun¹], [dulč_cuvinte], [cărd'búne] „cărți. . .”, [stîlp_de lémn] „stîlpi. . .”¹¹, [port_grele]¹²

² Foarte frecvent se pronunță însă [par_bolnáv] „pari. . .”. Referitor la pierderea diezării lui -r/' în sandhi a se vedea cele constatate de Marius Sala (SCL, VI, p. 235).

³ Fiind adevărate oclusive palatale, în transcrierea fonetică a lui [k'] și [g'] întrebuițez accentul.

⁴ E de remarcat că nazala care precedă o oclisivă palatală este ea însăși o palatală, notată [ń].

⁵ Șuierătoarea devine de obicei sonoră în această poziție : [j'].

⁶ Și în graiurile regionale : SCL, VI, p. 235.

⁷ Firește va fi greu de obținut de la subiectul de experiență pronunțarea — care-i este de altfel obișnuită — a unui -[b] sau a unui -[b'] legat de [p]- următor, fără explozia primei oclusive. Înaintea microfonului va face probabil o scurtă pauză între cele două cuvinte.

⁸ În pronunțarea românească normală e obișnuită tranziția legată. După F. B. Agard un român poate opta, într-o „frază fonologică” (phonological phrase), între tranziția legată și cea nelegată (joined and disjoined transition) (Frederick B. Agard, *Structural Sketch of Rumanian*, Supplement, Language Monograph, No. 26, „Language”, 34, 1958, nr. 3. part. 2, p. 19). Trebuie însă remarcat că pronunțarea cu tranziție nelegată pare afectată.

⁹ Exemplu dat de Agard, *op. cit.*, p. 19.

¹⁰ Alf Lombard, *La prononciation du roumain*, Uppsala, 1935, p. 168, nota 3. Privitor la pronunțarea lui -[s't]/ înaintea unei consoane a se vedea CL, VI, p. 330 și „Revue de linguistique”, VII, p. 302 urm.

¹¹ Și în acest caz implozia lui -[p'] păstrează un mic rest de diezare.

¹² Sau [port'_grele]. Și în cele trei exemple ce urmează, africata își poate păstra timbrul palatal.

„porți. . .”, [cărt_scrise], [mult_străîn¹] ¹³, [cold_zdrăven¹] „colți . . .” etc., etc.

Faptul că așa-numitul „i scurt final” nu apare (sau nu se păstrează) niciodată — precum ar fi de așteptat — pentru a separa consoane care, într-o frază fonologică, formează grupuri greu de pronunțat constituie o dovadă că acest -i este o pseudovocală. Dacă încercăm să-l considerăm — cum face Emanuel Vasiliu — ca o variantă a fonemului /i/, ca o transformare a lui [i] „în care operatorul este poziția în aceeași silabă în vocala precedentă și înainte de [#]” ¹⁴, atunci ne-am aștepta, ca — într-o frază fonologică, unde i scurt final nu mai e urmat de [#] (cînd tranziția e legată), prin urmare „operatorul” nu mai este prezent — să apară vocala [i] netransformată, ceea ce nu e niciodată cazul.

Mai 1967

Institutul de lingvistică și istorie literară,
Cluj, str. E. Racoviță nr. 21.

¹³ Se aude și [muls_străîn¹].

¹⁴ Emanuel Vasiliu, *Fonologia limbii române*, București, 1965, p. 110.

ÎN LEGĂTURĂ CU AFEREZA LUI A DIN ROM. *PRIER*

DE

TEODOR BOJAN

Pentru a denumi a patra lună a anului, în limba română actuală se întrebuințează, dialectal, o formă mai veche, moștenită din latină, dr. *priēr* (și *priēr*, *préer*, *prer*, *prîl*, *priar*, *priēriu*), ar. *apriēr* (*apriâr*, *aprir*, *prir*, *apriyîr*, *apriŕlu*), megl. *pril'(u)*¹. Atestat frecvent în textele vechi, cuvîntul *prier* are în prezent o răspîndire mai restrînsă, cuprinzînd doar zone limitate din Transilvania, Oltenia, Muntenia, Dobrogea și Maramureș, în timp ce în dialectele aromân și meglenoromân pare a fi termenul curent².

Ne propunem să urmărim părerile enunțate în legătură cu afezeza lui *a* din rom. *prier* (<lat. *aprilis*) și, bazîndu-ne pe cîteva elemente noi, să deschidem perspectiva unei alte explicații acestui fenomen fonetic.

A. Cihac³ considera rom. *prier* o abreviație populară și trimitea pentru comparare la alb. *prill* „Avril”.

Propunîndu-și să cerceteze și să lămurească înrîuririle specifice asupra limbii române, în raport cu acelea pe care le-au suferit celelalte limbi romanice, M. Gaster⁴ pretindea — fără nici un temei de altfel — că peste stratul vechi al limbii române s-ar fi suprapus o pătură nouă de elemente latine prin intermediul limbii albaneze, pe care o considera un dialect

¹ În dialectul istroromân nu pare să se fi menținut lat. *aprilis*, fiind înregistrate, pentru denumirea lunii *aprilie*, numai împrumuturi, relativ recente, din dialectul venețian, din dalmată și din slovenă.

² Pentru răspîndirea cuvîntului, vezi Rodica Orza, *Nume vechi ale lunilor în limba română pe baza Atlasului lingvistic român*, în „Cercetări de lingvistică”, IX, 1964, nr. 2, p. 287 și harta nr. 4, p. 296. Credem că aria cuvîntului ar fi fost mai precis delimitată dacă autoarea ar fi utilizat și materialul cules de Sever Pop pentru *ALR I*. De asemenea, considerăm că formația *luna-lui prier*, *luna lui sfăurare* etc. atestată în textele noastre cele mai vechi și păstrată, izolat, plnă azi, este moștenită din latină și nu este creată după modelul construcțiilor slave, cum susține Rodica Orza, *lucr. cit.*, p. 293. Ne bazăm pe faptul că aceeași exprimare apare și în alte limbi romanice, de exemplu în franceză (*le mois d'avril*, *le mois de mai*), în italiană (*il mese d'aprile*, *il mese di gennaio*) etc., fr. de și it. *di*, avînd, aici, aceeași funcție morfologică și sintactică ca și rom. *lui*.

³ A. Cihac, *Dictionnaire d'étymologie daco-roumaine*, I, Frankfurt, 1871, p. 13, s.v. *april*.

⁴ M. Gaster, *Stratificarea elementului latin în limba română*, în „Revista pentru istorie, arheologie și filologie”, I, București, 1883, p. 18.

tracic pe jumătate romanizat. Drept argument în sprijinul acestei teze, M. Gaster aducea, printre altele, pe rom. *prier* și observa că există o identitate destul de izbitoare între numele lunilor românești și cele albaneze: „*Prierul* rom. și *Prill* alb. au de comun afereza lui *a* inițial”⁵. M. Gaster susținea că afereza lui *a* din lat. *aprilis* este caracteristică numai limbii române și limbii albaneze, lipsind în celelalte limbi romanice.

L. Șăineanu recunoaște că în popor s-a păstrat o nomenclatură româno-latină, dar încurcă veacurile și popoarele considerînd rom. „*prier*, albanezește *pril*, țigănește și macedo-românește *aprir*, o transformare populară din lat. *aprilis*”⁶.

G. Pascu⁷ pune alături de ar. *aprir* (*april*) pe dr. *prier* și alb. *pril*, dar nu face nici o mențiune în legătură cu asemănarea formală dintre aceste cuvinte.

Analizînd în mod critic apropierea făcute între română și albaneză de către H. Schuchardt, Fr. Miklosich, M. Gaster și G. Meyer, Al. Philippide reține din cele 52 de cuvinte puse în legătură cu albaneza numai 11 cuvinte⁸, considerînd că „prezintă aceeași dezvoltare proprie limbilor română și albaneză, care nu se explică prin alunecarea de sunet obișnuită din aceste limbi și care în alte limbi romanice nu se întîlnește”⁹. Pentru celelalte 41 de cuvinte — pe care le închide între paranteze —, Al. Philippide precizează că nu prezintă nimic remarcabil, fiind vorba numai de preținse particularități¹⁰. Între cuvintele pe care le admite însă ca fiind comune limbii române și albaneze, Al. Philippide dă și rom. *prier*, alb. *prill*.

Așadar, după M. Gaster, L. Șăineanu și Al. Philippide, afereza lui *a* în lat. *aprilis* ar apărea numai în albaneză și română. Ea ar fi, deci, o trăsătură proprie limbii române și albaneze.

Corespunde oare realității părerea că afereza lui *a* în lat. *aprilis* apare numai în limba română și în limba albaneză, lipsind din celelalte limbi romanice?

Este adevărat că I.-A. Candrea — Ov. Densusianu¹¹ nu înregistrează în dicționarul lor etimologic, sub lat. *aprilis*, nici o altă formă romanică cu afereza lui *a* și se referă tot numai la alb. *prill*. În dicționarele etimologice ale limbii italiene¹², în cel al dialectului calabrez¹³, în dicționarele

⁵ M. Gaster, *op. cit.*, p. 27.

⁶ Lazăr Șăineanu, *Încercare asupra semasiologiei limbii române*, București, 1887, p. 40.

⁷ Gorge Pascu, *Numele lunilor în românește*, în „Viața Românească”, vol. XXXVIII, anul X, 1915, p. 224; idem, *Dictionnaire étymologique macédo-roumain*, Iași, 1925, p. 35, sub nr. 92.

⁸ Al. Philippide, *Originea românilor*, vol. II, Iași, 1928, § 326, p. 678—682: *aprilis*, *coagulum*, *cosocer*, **paganire*, **scantillia*, **scantillare*, *sclavus*, *sclopus*, *scoria*, *spodium* și *stancus*.

⁹ Idem, *ibid.*, p. 679.

¹⁰ Idem, *ibid.*, p. 679—682: *assula*, *avunculus*, *brotacus*, *bruscus*, *caballus*, *cambiare*, **canepis*, *capitina*, *cerebrum*, *cicada*, *cicula*, *cingulum*, *civitas*, *clarus*, *compater*, *coza*, *cubitus*, *ericius*, **extirpus*, *fascia*, *februarius*, **filianus*, **flutulare*, *hostis*, *in allo*, *jejunare*, *labrusca*, *linum*, *lucta*, *lunter*, *masculus*, **otulus*, *palumbus*, *palus*, **pitsicare*, *populus*, *praebiter*, *torta*, *vesica*, **virgula*.

¹¹ I.-A. Candrea — Ov. Densusianu, *Dicționarul etimologic al limbii române. Elemente latine*, București, 1907, sub nr. 1444.

¹² Ottorino Pianigiani, *Vocabolario etimologico della lingua italiana*, Roma-Milano, 1907; Carlo Battisti, Giovanni Alessio, *Dizionario etimologico italiano*, I, Florența, 1950; Dante Olivieri, *Dizionario etimologico italiano*, Milano, 1961.

¹³ Gerhardt Rohlf, *Dizionario dialettale delle tre Calabrie*, I, Halle-Milano, 1932.

etimologice spaniole ¹⁴, în cel al limbii sarde ¹⁵ și în REW ¹⁶ nu apar forme care să prezinte afereza lui *a* din lat. *aprilis*.

Totuși, în domeniul lingvistic romanic există numeroase forme derivate din același cuvânt latin care prezintă acest fenomen și unele din ele erau deja semnalate atunci când se susținea — nejustificat — că afereza lui *a* în lat. *aprilis* ar apărea numai în limbile română și albaneză.

Astfel, alături de pv., sp., pg. *abril*, fr. *avril* etc., Sextil Pușcariu ¹⁷ dădea și formele vegl., valverz. *veri*, belun. *veril*, pe care le considera provenite tot din lat. *aprilis*, dar nu remarcă la acestea afereza lui *a*, ca și în rom. *prier* și alb. *prill*.

Apoi, C. Merlo ¹⁸ dădea, încă în 1904, alături de rom. *prier*, (olt.) *préer*, pe it. : *verì* (V. Verzasca — Lombardia), *vril* (Val Camonica — Lombardia), *veril* (Belluno — Friul), *vril* (Montelungo — Val Magra), *brèu* (Coussac Bonneval — Savoia — Alt. Vien), *brîl* (Larche — Corrèze), cat. *bril* (Alghero — Sardinia). Toate acestea sînt date de C. Merlo sub *III C a*, ca dezvoltări fonetice normale din etimonul latinesc *aprilis* ¹⁹. Sub grupa *b*, C. Merlo dă pe it. *pril* (cont. Milano), *prill* (Cremona), considerîndu-le, mai mult sau mai puțin, împrumuturi din limba culturii ²⁰.

Citînd pe Fr. Miklosich, C. Merlo ²¹ mai dă ca împrumuturi din lat. *aprilis* pe alb. gheg. *prîil*, *prili*, v. sl. *aprile*; alt. serb. *pril*, bas. serb. *pril* etc. O formă derivată din lat. *aprilis*, tot cu afereza lui *a*, *briando* „les premiers jours d'avril”, era dată de W. Wartburg ²² din Franța, atestată în Basses-Alpes.

Pentru continuatoarele lat. *aprilis* în limbile romanice dispunem azi de un material bogat, înregistrat în atlasele lingvistice respective. Pe teritoriul lingvistic italian forme cu afereza lui *a* apar în toată peninsula. Astfel de forme găsim înregistrate în AIS ²³ : *pril* ²⁴ (punctul 751, Calabria), *bbrile* (pct. 710, Campania; pct. 749, 739, Apulia), *prele*, *bbrile* (pct. 608, 639, 658, 668, Abruzzi, Molisa), *vril* (pct. 500, Toscana), *pril* (pct. 528, Marche), *vril*, *bril* (pct. 413, 515, 424, 427, 457, Emilia), *pril* (pct. 128, Piemont), *vrel* (în legenda hărții, pct. 289, Lombardia), *pril*, *prel*, *vril*, *bril* (pct. 229, 243, 245, 247, 250, 254, 259, 267, 271, 273, 275,

¹⁴ J. Corominas, *Diccionario crítico etimológico de la lengua castellana*, I, Berna, 1954;

Vicente Garcia de Diego, *Diccionario etimológico español e hispanico*, Madrid, 1954.

¹⁵ Giovanni Spano, *Vocabolario sardo-italiano e italiano-sardo*, Cagliari, 1851—1852;

Max Leopold Wagner, *Dizionario etimologico sardo*, I, Heidelberg, 1960, s.v. *aprile*.

¹⁶ W. Meyer-Lübke, *Romanisches Etymologisches Wörterbuch*, ed. a III-a, Leipzig, 1930 sub nr. 562.

¹⁷ Sextil Pușcariu, *Etymologisches Wörterbuch der rumänischen Sprache*, București, 1905, sub nr. 1381.

¹⁸ Clemente Merlo, *I nomi romanzi delle stagioni e dei mesi*, Torino, 1904, p. 123.

¹⁹ Idem, *ibid.*, p. 123 și p. 10.

²⁰ Idem, *ibid.*

²¹ C. Merlo, *op. cit.*, Appendice I^a al cap. II, p. 179.

²² Walther Wartburg, *Französisches Etymologisches Wörterbuch*, I, Leipzig, 1922, s.v. *aprilis*.

²³ K. Jaberg, J. Jud, *Sprach- und Sachatlas Italiens und Südschweiz*, vol. al II-lea, partea a II-a, Zofingen, 1929, harta 319.

²⁴ Pentru simplificare, redăm formele din AIS în fonetism normalizat. Deși AIS înregistrează în Calabria forma *pril*, care prezintă afereza lui *a*, nesemnaltă pînă acum în legătură cu rom. *prier*, Giovanni Alessio, *Concordanze lessicali tra i dialetti rumeni e quelli calabresi*, Bari, 1954, nu-l înscrie în lucrare.

Lombardia), *pril* (pct. 317, 346, Friul). Formele cu afereza lui *a* lipsesc, deci, numai din Sicilia, Lucania, Lațiu, Umbria și Liguria.

Concluziile care se desprind din materialul pe care l-am prezentat sînt — după părerea noastră — unele strict legate de problema pe care am cercetat-o, altele însă au caracter mai general.

Părerea că afereza lui *a* din lat. *aprilis* apare numai în română și albaneză este eronată, fiind contrazisă de faptele de limbă similare din celelalte limbi romanice arătate mai sus.

Afereza lui *a* este un fenomen care apare și în alte cuvinte moștenite din latină, de exemplu în rom. *miel*, *mia*, *noaten*, *toamnă*, *rîie*, *unchi* etc. < lat. *agnellus*, *agnella*, *annotinus*, *autumna*, *aranea*, *avunculus* etc.²⁵ De asemenea și în italiană fenomenul aferezei lui *a* se întâlnește și la alte cuvinte moștenite din latină, ca de exemplu în *autumna*, *augustus* etc.²⁶

Se pare că în limba albaneză afereza lui *a* la elementele împrumutate din latină se reduce doar la 2 — 3 cuvinte, alb. *milûar*, *milôre* fiind considerate de G. Meyer²⁷ ca împrumuturi din românește. În schimb, citind pe N. Jokl, S. Pușcariu semnalează afereza lui *a* și la unele slavisme intrate în limba albaneză²⁸.

Rom. *prier* și alb. *prill*²⁹ se aseamănă între ele prin afereza lui *a*, dar se deosebesc sub raport fonetic prin tratamentul lui *l* intervocalic. Ca și în alte cazuri (cf. de exemplu alb. *mugull*, *dhallë*, *thumbullë* etc : rom. *mugur*, *zară*, *sîmbure* etc.) în locul unui *r* intervocalic românesc găsim în formele corespondente albaneze un *l* velar (în ortografia albaneză oficială *ll*)³⁰.

Faptul că afereza lui *a* în lat. *aprilis* era semnalată și în alte limbi romanice atunci cînd se susținea categoric contrariul ne obligă să cercetăm mai aprofundat, prin latină și limbile romanice occidentale, elementele de limbă considerate ca fiind comune numai românei și albanezei.

Mai 1967

Institutul de lingvistică și istorie literară
Cluj, str. E. Racoviță, 21

²⁵ Pentru afereza lui *a* în limba română, vezi Ovid Densusianu, *Istoria limbii române*, vol. II, București, 1961, p. 26; Sextil Pușcariu, *Pe marginea cărților*, V, în „Dacoromania”, VIII, 1934—1935, p. 352; N. Drăganu, *Recenzii*, în „Dacoromania”, IX, 1936, p. 291; Al. Rosetti, *Istoria limbii române. I. Limba latină*, ed. I, București, 1938, p. 61—62.

²⁶ Pentru afereza lui *a* din lat. *autumnus*, vezi C. Merlo, *op. cit.*, p. 67, unde sînt date formele: Sent. (bas. eng.) *tonn*, frl. *tom*, v. Breg. *tonn*, *ton*, a. lomb. *tono*. Cf. și AIS II, partea a II-a, harta 313, punctul 709, unde este dată forma *tawna*. Pentru afereza lui *a* din lat. *augustus*, cf. C. Merlo, *op. cit.*, p. 152; v. Breg. (*a*)*vust*, (*a*)*post*, v. Camon. *vost*, Nibb. (nov.) *vust*. Cf. și AIS, II, h. 323, unde sînt date formele: *gust* (pct. 751), *gosta* (pct. 639), *gost*^a (pct. 619), *gost* (pct. 415), *vust* (pct. 420), *gost* (pct. 424) etc.

²⁷ Gustav Meyer, *Etymologisches Wörterbuch der albanischen Sprache*, Strasburg, 1891; cf. și Al. Philippide, *op. cit.*, p. 631.

²⁸ Sextil Pușcariu, *Pe marginea cărților*, V, în DR IX, p. 352.

²⁹ Forma alb. *prill* apare înregistrată încă la F. Bardhi („Blancus”), *Dictionarium Latino-epiroticum*, Roma, 1635, apud Stuart E. Mann, *An historical Albanian-English dictionary*, Londra, 1948.

³⁰ Cf. Sextil Pușcariu, *Limba română*, vol. I, *Privire generală*, București, 1940, p. 177; E. Petrovici, *Le latin oriental possédait-il des éléments slaves?*, în „Revue roumaine de linguistiques”, XI, 1966, nr. 4, p. 320.

CONSOANELE OCLUSIVE ÎN LIMBA ENGLEZĂ ȘI ÎN LIMBA ROMÂNĂ

DE
ANA TĂTARU

Considerațiile de față au la bază principiile generale expuse o dată cu prezentarea comparativă a unor vocale englezești și românești într-un articol anterior ¹. Ele rezultă din necesitatea comparației lingvistice dintre limba maternă și diferitele limbi străine ², atât în scopuri teoretice (legate de cunoașterea specificului fiecărei limbi) cât și practice (legate de însușirea aprofundată a specificului limbilor în procesul învățării lor).

Limba română standard are următoarele consoane oclusive : *nesonante* [p, pⁱ, b, bⁱ, t, tⁱ, d, k, g, k̟, ɡ̟] și *sonante* [m, mⁱ, n, nⁱ].

Forma de pronunțare a limbii engleze, „Received Pronunciation” ³, acceptată în general în Anglia, are următoarele consoane oclusive : *nesonante* [p, b, t, d, g] ⁴ și *sonante* [m, n, ŋ].

În funcție de locul și modul lor de articulare, ele pot fi prezentate schematic astfel :

	Labiale	Antero-linguale		Medio-linguale	Postero-linguale
	Bilabiale	dorsale	apicale	dorsale	Velare
		dentale	alveolare	palatale	
oclusive nesonante	p, b, p ⁱ , b ⁱ p, b	t, d, t ⁱ	t d	k, ɡ	k, g, k, g
oclusive sonante	m, m ⁱ m	n, n ⁱ	n		ŋ

¹ A. Tătaru, *Despre unele vocale ale limbii engleze privite comparativ cu vocalele limbii române*, în CL, VI, 1961, nr. 2.

² Profesorul american Robert Lado, lingvist cu o bogată experiență în domeniul predării științifice ale limbilor străine, spunea într-una din lucrările sale : „Comparația lingvistică este fundamentală și într-adevăr inevitabilă dacă vrem să progresăm”, iar comparația a două sisteme fonetice deși „plicticoasă, seacă și abstractă, dă rezultate de un mare folos practic...” (*Linguistics Across Culture*, 1963, p. 3, 12.)

³ RP este pronunțarea caracteristică sudului Angliei și Londrei și se predă în toate școlile Angliei. A fost studiată minuțios timp îndelungat de către foneticianul Daniel Jones, ca și de către alți foneticieni englezi, urmași ai săi.

⁴ Deoarece consoanele comune ambelor limbi au semne identice în transcrierea fonetică internațională — pe care o folosim aici — aducem o mică modificare în notarea oclusivelor în

În cele de mai jos vom proceda la o comparație a oclusivelor nesonante din cele două limbi, cuprinzând aspecte referitoare la *pronunțarea* (A), la *distribuția* (B) și la *reprezentarea lor grafică* (C).

A. *Asemănări și deosebiri în pronunțarea oclusivelor nesonante ale celor două limbi.*

1. *Despre variantele principale.*

1.1. *Referitor la formarea obstrucției.* Ambele limbi au oclusive nesonante bilabiale, antero-linguale și postero-linguale. În plus, limba română are medio-lingualele palatale [k, ɡ] (de exemplu, *chem* [kem], *ghem* [ɡem]), iar în cadrul primelor două categorii are și consoane palatalizate, opuse perechilor lor dure, în special în finalul cuvintelor (ca în [*lup*], *lupi* [lupⁱ]). Bilabialele și velarele existente în ambele limbi nu se deosebesc în privința locului de formare a obstrucției. Au, în schimb, alte trăsături aparte care influențează calitatea lor. De exemplu, bilabialele diferă în ceea ce privește modul cum se închid buzele pentru a forma ocluziunea: la [p, b] din limba română buzele se strâng ușor, încordate concentric și se proiectează puțin înainte, în timp ce la [p, b] din limba engleză buzele, ușor întinse și încordate la capete, ating dinții pe o porțiune extinsă. În funcție de aceste trăsături — dacă sunetul următor nu e vocală sau semivocală rotunjită — diferă forma deschiderii gurii în momentul exploziei: la cele din limba română o deschidere cu formă neutră, la cele din limba engleză o deschidere alungită lateral⁵. Velarele se deosebesc în ceea ce privește întinderea locului ocluziunii la palatul moale: la [k, ɡ] românești limba atinge o porțiune velară mai restrânsă decât la [k, ɡ] englezești⁶. Antero-lingualele celor două limbi diferă în numeroase privințe; de exemplu, în privința locului de formare a obstrucției — [t, d] românești sînt dentale, în timp ce [t, d] englezești alveolare — ca și a poziției limbii (și a porțiunii utilizate din partea sa anterioară) în formarea obstrucției — [t, d] românești sînt dorsale, vârful limbii fiind proiectat în jos, sprijinit pe incisivii superiori, în schimb [t, d] englezești sînt apicale, vârful limbii fiind ridicat și fixat în spatele alveolelor. Aceste trăsături influențează și gradul de deschidere a gurii în procesul articulării lor: la consoanele englezești deschiderea e mai mare decât la cele românești⁷.

1.2. *Referitor la emiteria sunetului.* Categoriile de oclusive nesonante, existente în ambele limbi, se aseamănă prin faptul că constituie perechi sonore-surde, după cum vibrația coardelor vocale e prezentă sau lipsă în articularea lor. Consoanele românești [b, d, ɡ] se deosebesc calitativ de perechile lor [p, t, k] numai prin trăsătura de sonoritate. Sonoritatea lor e intensă, fapt care se verifică și prin rezistența lor relativă la afonizare în poziție inițială și finală în cuvînt. În schimb, oclusivele sonore englezești nu sînt intens sonore (adesea sînt rostite cu o sonoritate redusă), dovadă

cadrul comparației noastre, pentru a sublinia și pe cale grafică deosebirea calitativă care există între ele. Astfel, consoanele românești vor fi notate cu semne tipografice drepte, iar cele englezești, cu semne tipografice cursive.

⁵ Observațiile rezultă din cercetările întreprinse de noi.

⁶ Această constatare a noastră se bazează pe rezultatele observației directe alăturate comparației diagramelor prezentate de V. Vasiliev, în *English Phonetics*, Leningrad, 1962, cu cele prezentate de D. Dukelskii în *Cercetare fonetică experimentală asupra palatalizării și labializării consoanelor românești, Fonetică și dialectologie*, vol. II, 1960.

⁷ Și această observație se bazează pe cercetările noastre.

și afonizarea lor parțială frecventă în poziție inițială în cuvînt, ca în *bee* [bi:], *day* [dei], *go* [gou]⁸. Cu toate acestea nu se ajunge la o confundare a consoanelor surde cu cele sonore deoarece trăsăturii lor calitative de surd-sonor i se alătură trăsătura de aspirat-neaspirat, ca suport fonetic, care sprijină diferența dintre ele; de exemplu: *poor* [p^huə]⁹, *boor* [buə], *take* [t^heik], *bake* [beik], *cape* [k^heip], *gape* [geip]. Aspirația e înfilnită la oclusivele românești doar în pronunțarea emfatică a unor indivizi, în finalul cuvintelor, dar acesta este un fenomen de vorbire necaracteristic pentru limba română¹⁰. Pronunțarea aspirată a oclusivelor surde englezești este specifică limbii engleze în RP și reprezintă un caz general, chiar dacă intensitatea aspirației scade uneori în cadrul cuvintelor¹¹. Consoanele aspirate prezintă diferențe importante de pronunțare față de cele neaspirate. De pildă: în momentul exploziei aspirația împiedică trecerea imediată la articularea vocalei următoare (glota fusese întredeschisă¹², iar suflul aspirat perceput ca un [h] ușor, nu permite coardelor vocale să intre în vibrație în momentul exploziei). În acest fel durata exploziei consoanelor aspirate e mărită față de a celor neaspirate¹³. Și prin această trăsătură, deci, consoanele [p, t, k] englezești se deosebesc de corespondentele lor românești.

2. *Despre interdependența dintre oclusivele nesonante și sunetele alăturate lor în cadrul cuvintelor celor două limbi.*

2.1. *Modificări ale oclusivelor nesonante sub influența sunetelor alăturate.* În funcție de vocalele alăturate, oclusivele celor două limbi au următoarele variante combinatorii mai importante:

— cînd oclusivele sînt urmate de o vocală rotunjită (precum și de semivocala [w] în limba engleză), ele sînt în ambele limbi labializate: de exemplu rom. *tu* [tu], engl. *too* [tu:], *queen* [kwi:n];

— cînd velarele englezești [k, g] sînt urmate de vocale anterioare, ca [i:, i, e, æ], sau de semivocala [j] își modifică întrucîtva locul ocluziunii, dar nu atît de mult încît să devină palatale; de exemplu: *keep* [ki:p], *kept* [kept], *cube* [kju:b]. Velarele românești nu au variante combinatorii înaintea vocalelor anterioare deoarece înaintea acestora stau întotdeauna consoanele palatale [k, ǵ]: *chem* [kem], *ghem* [ǵem].

— Oclusivele surde englezești, urmate de vocale scurte, neaccentuate, au o aspirație mai slabă, ca în *letter* ['letə].

În funcție de consoanele alăturate, oclusivele celor două limbi au unele variante combinatorii mai importante:

— alveolarele [t, d] englezești devin dentale pure atunci cînd sînt urmate de interdentalile [θ, ð], ca în *eighth* [eitθ].

⁸ D. Jones, *An Outline of English Phonetics*, Cambridge, 1967, paragr. 573.

⁹ Cînd e necesar, se notează aspirația în transcrierea fonetică internațională printr-un [h]. Așa procedează D. Jones, *op. cit.*, paragr. 497.

¹⁰ În mod obișnuit, chiar și în pronunțarea emfatică a oclusivelor finale românești nu credem că există o aspirație propriu-zisă, ci efectul acustic al exploziei mai puternice în urma unui efort mărit. Pentru prezentarea diferită a problemei cf. Em. Vasiliu, *Fonologia limbii române*, București, 1965, p. 114–116.

¹¹ Vezi variantele poziționale.

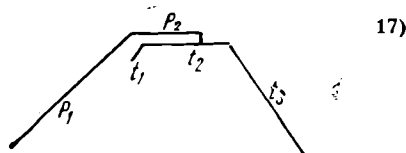
¹² M. Grammont, *Traité de Phonétique*, Paris, 1960, p. 168.

¹³ Cf. M. Kloster-Jensen, *La Phase Explosive de p, t, k, et de b, d, g en Norvégien*, în „Revue de Laryngologie”, nr. 11–12, 1956.

— Oclusivele ambelor limbi pot fi urmate în aceeași silabă de sonanta /r/ (care în limba română e vibrantă apicală, iar în limba engleză e fricativă apicală), dar nu suferă influența ei în aceeași măsură : în timp ce oclusivele românești sînt puțin influențate de ea, de exemplu, *preț, braț, tren, drac, cred, grad*, oclusivele englezești sînt mult influențate. În grupurile englezești [pr, br, tr, dr, kr, gr] oclusivele preiau în cadrul imploziei și ținutei lor o mișcare accesorie, caracteristică fricativei [r] (rotunjirea și proiectarea buzelor în afară)¹⁴, ca în *price, bread, cry, great*. Oclusivele alveolare englezești [t, d] sînt cele mai puternic influențate de [r] următor : ele devin postalveolare și își pierd în mare parte fizionomia caracteristică variantei lor principale, formînd împreună cu [r] un fel de africată, atunci cînd sînt în aceeași silabă. Articularea grupurilor [tr, dr] se produce astfel : limba ia poziția de articulare pentru [r], dar vârful ei se lipește de partea posterioară a regiunii alveolare ; apoi, sub presiunea aerului expirator, vârful limbii se desprinde, dar nu prea repede, producîndu-se o explozie slabă. Separarea continuă și e audibilă o variantă a fricativei [r] (afonizată în grupul [tr]¹⁵). În rostirea celor două grupuri (considerate de foneticianul D. Jones drept africată în RP) românii întîmpină serioase dificultăți și sînt induși în eroare de asemănările aparente cu grupurile românești [tr, dr]. Compară rom. *tren, drag*, cu engl. *train* [treɪn], *drag* [dræg],

— Oclusivele surde englezești precedate de [s] au o aspirație redusă, de exemplu : *step* [step].

— În ambele limbi, atunci cînd în cuprinsul cuvintelor se succede în aceeași silabă două oclusive ale căror puncte de articulație sînt apropiate, ca /pt, bd/, prima oclisivă se rostește fără explozie, ca în rom. *rupt* și engl. *apt*. În acest caz joncțiunea consoanelor se produce prin întrepătrundere de faze¹⁶ în articulare : în timpul ținutei consoanei /p/ organele vorbirii trec la poziția de rostire a consoanei /t/ și destinderea consoanei /p/ se produce în timpul ținutei consoanei /t/ ; ca rezultat, explozia nu mai poate avea loc. Întrepătrunderea fazelor articulării din grupurile /pt/ ale exemplelor date, o reprezentăm grafic după cum urmează :

— Dacă în aceeași silabă se succede două oclusive cu punctele de articulare mai distanțate, cum sînt [kt, gd] românești (velare și dentale), constatăm că explozia primei consoane nu lipsește cu totul, este doar di-

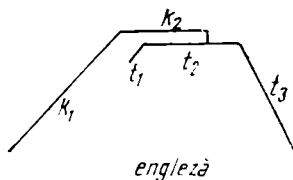
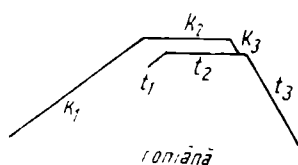
¹⁴ Constatate bazată pe experimente personale.

¹⁵ D. Jones, *op. cit.*, paragr. 624.

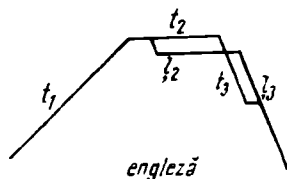
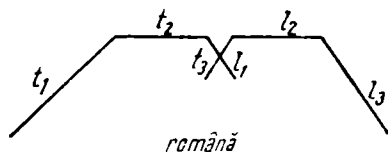
¹⁶ Considerăm că în combinarea fazelor articulării a două sunete, faza a treia, explozia sunetului prim, se combină cu faza întâi, implozia sunetului al doilea. Considerăm că întrepătrunderea fazelor presupune ca în timpul ținutei sunetului prim să înceapă articularea sunetului al doilea, iar exploziile să se succedă, prima scurtată de cea de-a doua, sau să formeze o explozie unificată. Termenii aceștia i-am adoptat în mod subiectiv ca substituți pentru engl. „interpenetration, merging of stages” utilizați de V. Vasiliev, *op. cit.*, p. 87–88.

¹⁷ Cifrele indică fazele : 1 = implozia, 2 = ținuta, 3 = explozia (destinderea).

minuată și scurtată de explozia celeilalte¹⁸. În schimb, în grupurile [kt, gd] englezești, unde consoanele nu sînt atît de distanțate în privința locului ocluziunii, explozia primului element al grupurilor nu are loc¹⁹. Compară /kt/ din rom. *act* cu cel din engl. *act*; grafic se prezintă în felul următor :

— În limba engleză oclusivele [t, d, k, g] urmate de varianta posterioară a consoanei /l/, notată [ɫ], în finalul cuvintelor, au o explozie laterală, iar sonanta este silabică; de exemplu: *little* [litɫ], *circle* [sə:kɫ]. La rostirea grupurilor [tɫ, dɫ] finale, formate din apicalele alveolare [t, d] și din sonanta laterală posterioară [ɫ] (cu două puncte de articulare: apical-alveolar și velar) limba se desprinde numai o dată de locul ocluziunii alveolare, în momentul producerii exploziei laterale, care în partea sa inițială are efectul acustic produs de [t] sau [d]. Și în acest caz a avut loc o întrepătrundere de faze în articulare. Limba română nu are de loc aceste grupuri finale și [ɫ] nu este silabic. În alte poziții, constatăm că în grupurile [tl, kl, gl] românești, joncțiunea consoanelor se realizează prin combinarea fazelor, păstrîndu-și fiecare specificul exploziei, ca în *tillu*, *ciclu*, *riglă*. Reprezentate grafic, grupurile [tl] din rom. *tillu* și [tɫ] din engl. *little* se prezintă astfel :

— Deși oclusivele ambelor limbi sînt orale, în vecinătatea consoanelor nazale suferă o oarecare influență nazală. Oclusivele /p, b/ urmate de nazala /n/ în silaba următoare au o explozie cu sonoritate orală diminuată, în special în limba engleză; de exemplu engl. *abnormal* și rom. *abnegație*. Un stadiu mai înaintat al influenței nazale /n/ asupra oclusivelor englezești se constată în grupurile finale silabice [ɸn, tɸn], în care ele au explozie nazală. Consoanele acestor grupuri au locul de articulare comun: regiunea alveolară. Astfel, la articularea lor, limba, fixată pe alveole, nu se desprinde pentru explozia lui [t, d], ci aerul iese brusc pe nas, în momentul cînd palatul moale coboară pentru articularea lui [n]²⁰. Explozia primei consoane constituie, deci, începutul exploziei consoanei următoare,

¹⁸ Afirmația se bazează pe constatările noastre.

¹⁹ V. Vasiliev, *op. cit.*, p. 89.

²⁰ D. Jones, *op. cit.*, paragr. 586.

ca în *mutton* [mʌtʏ], *sudden* [sʌdʏ]. În grupul silabic [kʏ], ca în *bacon* [beikʏ], punctele de articulație ale celor două consoane sînt diferite, iar direcția articulației merge din partea posterioară spre partea anterioară a cavității bucale. Din aceste motive, credem, explozia lui [k] nu e întru totul nazală, ci o fracțiune din explozia sa e orală. Limba română nu are aceste grupuri de consoane în poziție finală (nazalele nu pot fi silabice în limba română decît la început de cuvînt, ca în *îndrept* [îndrept, ɲdrept]) decît cu o vocală intercalată, ca în *motan*. În interiorul cuvintelor /tn, dn/ fac parte din silabe diferite în ambele limbi: rom. *etnic*, *vrednic*, engl. *brightness*, *goodness*, iar nazala nu are o influență sensibilă asupra lor. Cît privește consoanele oclusive precedate de nazale, se constată următoarele: în interiorul cuvintelor, ca și în poziție finală de altfel, nazala urmată de o oclisivă sonoră este rostită mai lung, iar partea nazalizată a oclusivei e mai scurtă²¹ în ambele limbi; de exemplu rom. *unde*, *gînd* și engl. *thunder*, *and*. În poziție finală, în plus, se diminuează și forța exploziei oclusivelor²² în ambele limbi, ca în rom. *cînd*, engl. *send*. În lanțul vorbirii, oclensiva sonoră finală din grupul [nd] românesc dispăre adesea dacă după ea urmează un cuvînt cu început consonantic; de exemplu: *cînd vii* [kɪn_vɪ]. Nazala a favorizat aici tendința de simplificare a grupurilor de consoane în vorbirea allegro. În limba engleză, în lanțul vorbirii, uneori cade [d] din grupul final [nd], ca în cuvîntul *and*, din cauza unui fenomen specific limbii engleze, cunoscut sub numele de gradație. Datorită acestuia, majoritatea cuvintelor auxiliare au pe lîngă forma de pronunțare „tare”, cînd poartă accent în propoziție, și una sau mai multe forme „slabe” de pronunțare, cînd nu au accent în propoziție (situație mai frecventă); astfel, cuvîntul *and* are forma „tare” [ænd] și formele „slabe” [ənd, ən, ɲd, n].

2.2. *Modificări ale sunetelor alăturate sub influența oclusivelor nesonante din cele două limbi.* Consoanele oclusive precedate de nazale în interiorul cuvintelor ca și în poziție finală, în ambele limbi, sînt mai rezistente la influența nazalei dacă sînt surde decît dacă sînt sonore și, în special în limba română, ele influențează la rîndul lor nazalele respective. De exemplu, în grupul românesc [nk] oclensiva influențează nazala, care devine [ŋ], o variantă velară a consoanei dentale /n/, ca în *încă* [ɪŋkə]. Limba engleză are o nazală velară ca fonem aparte /ŋ/ reprezentat grafic de grupul *ng*, *nk*. În finalul cuvintelor grupul *ng* se pronunță [ŋ], iar grupul *nk*, se pronunță [ŋk]. Luînd în considerare faptul că ortografia actuală reprezintă pronunțarea de la sfîrșitul secolului al XV-lea, s-ar putea trage concluzia că influența nazalei asupra oclusivei sonore exercitată în perioada de timp care a trecut de atunci a fost atît de puternică încît în final de cuvînt n-a mai fost pronunțată consoana [g]; oclensiva surdă, însă, a rezistat și a rămas în grupul final [ŋk].

Oclusivele /p, b/ din ambele limbi asimilează adesea pe /n/ anterior, transformîndu-l în bilabială nazală [m], în pronunțarea grăbită, de exemplu: rom. *în parte* [ɪmparte], engl. *London Bridge* [ˈlʌndəm brɪdʒ]²³.

În limba română consoanele sonore [b, d, g] influențează și asimilează consoanele surde anterioare lor și rezultă fie pronunțări duble la unele

²¹ E. Petrovici, *De la nasalité en Roumain*, Cluj, 1930, p. 32.

²² Idem, *ibid.*, p. 33.

²³ D. Jones, *op. cit.*, paragr. 849, secț. III.

cuvinte, ca *totdeauna* [totd^aauna, todd^aauna]²⁴, fie înlocuirea consoanelor surde cu perechile lor sonore; de pildă, prefixul *des-* + [b, d, g] devine *dez-*: *dezbate*. Aceste cazuri de asimilare se încadrează în fenomenul caracteristic pronunțării limbii române, conform căruia înaintea consoanelor sonore (respectiv surde) se pronunță, practic, consoane sonore (respectiv surde), chiar dacă ortografia nu oglindește uneori acest lucru. În limba engleză nu există acest fenomen și nici nu coexistă pronunțări duble ale aceluiași cuvânt sub influența ocluserilor sonore, însă sonoritatea ca și surditatea ocluserilor influențează uneori consoana *precedentă*, asimilind-o, ca în cuvântul *gooseberry* [guzbri], compus din *goose* [gu :s] + *berry* [beri], sau în cuvântul *newspaper* ['nju :speipə], compus din *news* [nju :z] + *paper* [peipə], alteleori influențează consoana *următoare*, de exemplu, cuvântul *begged* [begd], format din *beg* + *ed*, sau cuvântul *looked* [lukt], format din *look* + *ed*.

B. Asemănări și deosebiri în privința distribuției ocluserilor nesonante în cuvintele celor două limbi.

3. Oclusivele alături de vocale.

Toate oclusivele nesonante din cele două limbi pot fi urmate sau precedate de vocale. În poziție *inițială*: rom. *pat*, *bat*, *tun*, *dat*, *cap*, *gust*; engl. *pat*, *bat*, *tun*, *dart*, *cup*, *gust*; în poziție *finală*: rom. *cap*, *drob*, *pot*, *rod*, *trac*, *drag*; engl. *cup*, *dru*, *pot*, *rod*, *truck*, *drag*; în poziție *medială*: rom. *apă*, *labă*, *lată*, *ladă*, *dacă*, *dragă*; engl. *upon*, *labour*, *later*, *leader*, *decay*, *dragon*.

4. Oclusivele alături de consoane.

4.1. *Grupuri formate din două consoane.* În poziție *inițială*: rom. *plan*, *blazon*, *tractor*, *drac*, *crater*, *gros*; engl. *plan*, *blazon*, *tractor*, *drake*, *crater*, *gross*; în poziție *finală*: rom. *scump*, *bulb*, *moft*, *rabd*, *banc*, *lung*; engl. *plump*, *bulb*, *drift*, *rubbed*, [rʌbd], *bank*. Cuvintele englezești terminate în grupuri consonantice nu se sfîrșesc în [g]. Literele *ng* reprezintă grupul [ŋg] numai dacă urmează un sufix sau o altă consoană: *singer* [sɪŋgə], *single* [sɪŋɡl]; în finalul cuvintelor ele reprezintă doar pe [ŋ]: *sing* [sɪŋ]; în poziție *medială ca prim element al grupului, în aceeași silabă*: rom. *aprins*, *abrupt*, *atractiv*, *adresă*, *acredita*, *agrement*; engl. *depress*, *abrupt*, *atrocitiy*, *adrift*, *across*, *agreement*; în poziție *medială ca al doilea element al grupului, în aceeași silabă*, nu pot sta nici oclusivele românești, nici cele englezești din RP (în engleza americană [k, g] precedate de [ŋ] sînt în aceeași silabă: *banker* [bæŋk-ər], *singer* [sɪŋg-ər]²⁵), cu excepția unor cuvinte compuse englezești al căror sens nu permite trecerea elementului al doilea al grupului consonantic la silaba următoare, de exemplu: *hold-up* [hould-ʌp]; în poziție *medială ca prim element al grupului, în silabe diferite*: rom. *optim*, *absorb*, *atmosferă*, *admit*, *actor*, *enigmă*; engl. *optime*, *absorb*, *atmosphere*, *admit*, *actor*, *enigma*; în poziție *medială ca al doilea element al grupului, în silabe diferite*: rom. *albit*, *distant*, *indica*, *încărca*, *angaja*; engl. *albeit*, *distant*, *indict*, *incuse*, *engage*.

4.2. *Grupuri formate din trei sau patru consoane.* În aceste grupuri nu pot sta toate oclusivele celor două limbi și totodată ele nu pot constitui primul element al grupului în poziție inițială în cuvînt. În grup *inițial*:

²⁴ Em. Vasiliu, *op. cit.*, p. 130.

²⁵ Funk et Wagnalls, *Standard College Dictionary*, New York, 1963.

rom. strînge, engl. strange; în grup *final*: rom. punct, engl. linked [lɪŋkt]; în grup *medial*: rom. adumbri, abstract, engl. adumbrate, abstract.

4.3. *Oclusivele în grup cu consoane care nu se găsesc în cuvintele ambelor limbi.* În limba română, în poziție *finală*: *rupți* [pts¹], *rabzi* [bz¹]; în poziție *medială în silabe diferite*: *acțiune* [k-ts]²⁶, *abține* [b+ts], *abject* [b+ʒ]. În limba engleză, în poziție *finală*: *eighth* [tθ], *toothed* [θt], *breadth* [dθ], *breathed* [ðd], *depth* [pθ]; în poziție *medială în silabe diferite*: *toothpick* [θ+p], *toothcomb* [θ+k], *tooth-brush* [θ+br], *withstand* [ð+st].

4.4. *Oclusivele în grup cu consoane care se găsesc în cuvintele ambelor limbi dar au distribuție diferită.* În limba română, în poziție *inițială*: *șpalt* [ʃp], *știut* [ʃt], *zbat* [zb], *zgîria* [zg], *zgribuli* [zgr], *zdreanță* [zdr], *ctilor* [kt], *jder* [ʒd], *pneumatic* [pn], *cnut* [kn]; în poziție *finală*: *strîmb* [mb], *lung* [ng], *sterp* [rp], *fierb* [rb], *arc* [rk], *bard* [rd], *împart* [rt], *sîrg* [rg], *regn* [gn], *mulg* [lg]. Spre deosebire de limba engleză, în limba română [d] nu se găsește în grupurile finale de două consoane ca prim element al grupului, și nici urmat de [l, ɲ] silabici. În poziție *medială în silabe diferite*: *abject* [b+ʒ], *acvatic* [k+v], *accent* [k+ts]. În limba engleză în poziție *inițială*: *quite* [kw], *twelve* [tw], *dwelt* [dw]. (În aceste grupuri românii înlocuiesc pe [w] cu [u] românesc sau îl elimină cu totul, pronunțînd cuvinte ca *quite* [kuait] sau [kait].) În poziție *finală*: *heads* [dz], *bulge* [ldʒ], *apple* [p], *marble* [b], *little* [t], *middle* [dl], *article* [k], *giggle* [gl] (românii pronunță aceste grupuri așa cum se găsesc în limba română, cu [l] nesilabic și le adaugă vocala [i], de exemplu, *article* e pronunțat [a : tikli]); *garden* [dɲ], *eaten* [tɲ] (românii introduc vocala [ə] între aceste consoane — așa cum e posibil în pronunțarea grupurilor englezești [kɲ, bɲ, pɲ] în cuvinte ca *waken*, *ribbon*, *open* — deși pronunțarea corectă nu o permite); [r] englezesce urmat de oclisivă se vocalizează în finalul cuvintelor ca și în poziție *medială* în RP, de exemplu, *start* [sta : t], *starting* [sta : tiŋ]. În poziție *medială în silabe diferite*: *action* [k + ʃɲ], *abject* [b + dz], *absolve* [b + z], *adsum* [d + s], *accept* [k + s], *headmen* [d + m], *heartfelt* [t + f], *heartburnt* [t + b], *heartsome* [t + s], *headphone* [d + f].

C. *Asemănări și deosebiri în reprezentarea grafică a oclusivelor nesonante din cele două limbi.*

În special în ceea ce privește consoanele, românii care învață engleza sînt mereu ispitiți să creadă că literele alfabetului latin reprezintă fonemele englezești la fel cum le reprezintă pe cele românești (în acest sens e tipică greșeala lor de a pronunța în loc de [ge, gi, se, si], pe [dʒe, dʒi, tʃe, tʃi] în cuvinte ca *get*, *gift*, *cent*, *cinema*).

5. Deși diferențele sînt mai puține în reprezentarea consoanelor față de reprezentarea vocalelor din scrierea celor două limbi, este necesar să reținem unele date mai importante:

— Oclusivele /p, b, t, d, g/ sînt rediate prin aceleași litere în ambele limbi; de exemplu rom. *ban*, engl. *ban*. În schimb litera *c* nu reprezintă întotdeauna consoana /k/ nici în limba română, nici în limba engleză; *c + a, o, u* reprezintă oclivă /k/ în ambele limbi, ca în rom. *cal*, *con*, *cuc* și în engl. *call*, *con*, *cut*, dar *c + e, i* reprezintă în limba română consoana /tʃ/, *cere*, *cinema*, iar în limba engleză, de obicei consoana /s/, *cere*, *cinema* și rareori consoanele /tʃ, k/, ca în *cello*, *cephalic*.

²⁶ În limba română, spre deosebire de limba engleză, secvența [ts] nu este o succesiune de două foneme aparte, ci e monofonematică.

— În limba română oclusivele /p, b, t, d, k, g/ nu sînt reprezentate grafic în mai multe feluri, prin litere diferite. În limba engleză, dintre consoanele oclusive, fonemul /k/ este reprezentat mai felurit și anume : prin *c, k, ck, g* etc. ca în *cake, lack, quite*.

— În limba română literele *p, b, t, d, g* nu sînt niciodată duble în cuvinte. În limba engleză ele sînt adesea duble dar reprezintă în majoritatea cazurilor numai cîte o oclisivă, nu două ; de pildă *ebb* [eb], *egg* [eg]. Litera *c* apare dublă în ortografia ambelor limbi. Ea reprezintă întotdeauna două consoane în limba română /k+tʃ/, *accent* [ak' tʃent], în timp ce în limba engleză *cc+e, i* reprezintă două consoane, /k+s/, ca în *accent*, iar *ce+a, o, u* doar o consoană, /k/, *account*.

— În ambele limbi uneori grupuri de două litere diferite sînt pentru o singură oclisivă ; în română *ch, gh* pentru palatalele [k, ɡ], *chem, ghem*, în engleză *ck* și uneori *ch* pentru /k/, *black, architect*.

— După cum a reieșit și din exemplele anterioare, literele care sînt menite să redea oclusivele celor două limbi pot, în funcție de literele următoare, să redea alte consoane, dar cazul este frecvent numai în engleză ; de exemplu : *cent* [sent], *social* [souʃl], *gem* [dʒem], *future* [fju : tʃə], *partial* [pa : ʃl], *worked* [wə : kt], *laugh* [la : f].

— În limba engleză, spre deosebire de limba română, literele *p, b, t, k, g* pot figura în forma scrisă a cuvîntului fără să mai reprezinte în pronunțarea actuală vreun fonem, ca în : *pneumatic* [nju : mætik], *lamb* [læm], *often* [ɒfn], *knife* [naif], *gnostic* [nɒstik].

Din comparația întreprinsă aici, cît și din comparația celorlalte consoane și vocale ale limbii române cu ale limbii engleze făcută de noi, rezultă că asemănările existente nu pot minimaliza diferențele. Din punct de vedere practic, ar fi în interesul predării limbii engleze la noi dacă ar ajunge la această concluzie cît mai mulți profesori de engleză, pentru a lupta împotriva tendinței care există de obicei în rîndurile celor ce învață o limbă străină, și anume tendința de a înlocui elemente ale sistemului fonetic propriu limbii respective, prin cele ale limbii materne.

Decembrie 1966

Universitatea „Babeș-Bolyai”,
Facultatea de filologie,
str. Horea, 31, Cluj

MI-L TREBUIE*

DE

AL. GRAUR

Sub titlul *O curioasă (?) construcție sintactică: ți-l trebuie?*, Adela Murar (CL, VIII, 1963, p. 313—314) ne arată că a întâlnit prin Banat și Ardeal formula pe care o studiază și încearcă să o justifice. Se folosește pentru aceasta de DLRM, care cunoaște pentru *a trebui* o întrebuințare intransitivă cu înțelesul de „a avea nevoie de ceva” și una tranzitivă, cu înțelesul de „a fi necesar”, „a fi probabil”. De aici autoarea deduce că tranzitivul impersonal *a trebui* poate avea drept complement o completivă directă : *trebuie să citesc*, iar tranzitivul unipersonal, un complement direct și unul indirect : *elevului îi trebuie o carte*. O lipsă a lui *trebui* apare când îl comparăm cu alte verbe tranzitive, ca *a da*, *a lăsa* : se zice *mi-l dă*, *mi-l lasă*, dar nu se zice *mi-l trebuie*. O comparație cu fr. *il me le faut* ar arăta și ea că formula *mi-l trebuie* este logică și nu este cazul să fie condamnată.

Această formulă nu este de fapt nouă. Am semnalat-o într-un articol publicat în ziarul „Adevărul” din 26 septembrie 1931. Pe vremea aceea putea fi auzită frecvent în București, dar, după impresia mea de atunci, numai din gura unor oameni care nu stăpîneau la perfecție limba română. Poate că în această privință m-am înșelat.

A trebui este intransitiv : în construcții ca *îmi trebuie bani*, ultimul cuvînt nu este complement direct, ci subiect ; în *trebuie să plec*, propoziția *să plec* este subiectivă. Ceea ce încurcă puțin lucrurile este faptul că în multe cazuri subiectul subiectivei este mutat înaintea lui *trebuie* : *trebuie ca eu să plec* devine *eu trebuie să plec*, ceea ce face pe unii să creadă că *eu* este subiectul (unipersonalului !) *trebuie*, de unde apoi concluzia greșită că *să plec* este o completivă. Chiar dacă am accepta să cădem în această greșeală, cum vom evita să recunoaștem că în *banii îmi trebuie* primul cuvînt e subiect ?

* Notă de corectură. Abia acum am luat cunoștință de articolul lui C. Săteanu, publicat în „Studia Universitatis Babeș-Bolyai”, filologie, fasc. 2, 1966, p. 77—78, asupra aceluiași subiect. Îmi cer scuze pentru întârziere, dar cred că nota mea poate fi totuși publicată, deoarece cuprinde unele date diferite.

Nu avem de ce să atragem în comparație pe fr. *falloir*, care are altă situație : nu se zice numai *il me le faut*, ci și *il le faut*, de exemplu *partez, il le faut*, iar noi nu vom zice *pleacă, o trebuie*.

Dar nici comparația cu *a da, a lăsa* nu poate trece fără comentariu, deoarece aceste verbe sînt tranzitive. Să ne referim la verbe unipersonale, ca *lipsește* (*lipsea să învețe limba țării* scrie P. Maior, *Ist.* 260, citat după DA), *se cuvine*, și chiar la un adverb predicativ ca *musai*. Este evident că nu vom recomanda să se spună *mi-l se cuvine*.

Totuși construcția *mi-l trebuie* nu este unică în felul ei. Tot prin anii 1930 circula în București și formula *mi-l place*, de exemplu am auzit o fată întrebînd pe alta : *ți-l place pe Harry Piel* ? Nu garantez că nu se mai spune și azi așa, dar de multă vreme nu am mai auzit nimic similar.

Adela Murar are totuși dreptate cînd pornește de la faptul că verbul folosit fără pronume nu e destul de clar. Dacă cineva ar spune *îmi caut pălăria și nu găsesc*, n-ar fi evident că ambele verbe au același complement, de aceea zicem *nu o găsesc*. Tot așa, cînd zicem *îți dau pălăria dacă-ți trebuie*, s-ar putea naște o nedumerire cu privire la lucrul care trebuie. Acesta fiind subiect în propoziție, ar trebui să folosim pentru el un pronume în nominativ (*îți dau pălăria dacă ea îți trebuie*), dar în românește ar suna cu totul stîngaci, deoarece sîntem deprinși ca persoana să fie recunoscută după desinența verbului. Mai neclar ar putea fi *mă duc la film, dar nu-mi place* : s-ar înțelege că nu-mi place că mă duc, în loc de nu-mi place filmul.

Nu e mai puțin adevărat că folosirea unui pronume în acuzativ pentru a înlocui un subiect constituie o abatere de la normele generale ale limbii. Uneori asemenea abateri se răspîndesc, în ciuda prescripțiilor gramaticii, și sîntem siliți să ne resemnăm. Dar în ce privește tipul *mi-l trebuie, mi-l place*, constatăm tocmai că e pe cale de dispariție chiar și fără intervenția lingviștilor și nu cred că e cazul să încurajăm menținerea lui găsindu-i justificări.

Iunie 1967

REGIMUL CONTEXTUAL AL LOCUȚIUNILOR ADVERBIALE *DE TOT* ȘI *CU TOTUL*

DE

RITA CHIRICUȚĂ-MARINOVICI

La o analiză a legăturilor sintactice dintre elementele propoziției, ținem seama și de conținutul semantic al cuvintelor. Sub acest raport, în sintaxa românească nu s-a studiat până acum mai aprofundat regimul contextual al locuțiunilor adverbiale *de tot* și *cu totul* la sensul lor modal „cu desăvârșire, în întregime” la care ele sînt sinonime. În cele ce urmează vom încerca să elucidăm regimul celor două locuțiuni adverbiale amintite. Pentru aceasta am grupat după anumite criterii de ordin sintactic verbele și adjectivele de la litera A a *Dicționarului limbii române moderne* în categorii care pot sau nu pot fi determinate prin *de tot* și *cu totul*. Totodată încercăm să arătăm sensul acestor locuțiuni în funcție de context, mai precis de verbul sau de adjectivul pe care îl determină.

Analizele ne arată că aceste locuțiuni adverbiale pot sta pe lîngă un verb sau un adjectiv, în funcție de anumite trăsături semantice ale acestora, care constituie criteriul pentru gruparea lor din acest punct de vedere. Există o concordanță între categoriile de verbe și categoriile de adjective stabilite prin anumite trăsături comune care permit sau nu permit determinarea lor prin *de tot* și *cu totul*. Factorul decisiv sub raportul problemei urmărite este posibilitatea de a avea intensități diferite atît ale acțiunilor exprimate de verbe cît și ale însușirilor denumite de adjective. Astfel, verbul *a albi*, care exprimă o acțiune de modificare în sens de imprimare a unei însușiri, ca și adjectivul *alb*, care exprimă aceeași însușire, pot fi determinate prin *de tot* sau *cu totul* cu sens de intensitate maximă, însușirea respectivă cunoscînd grade de intensitate diferită. În schimb verbe ca *a alerga*, care exprimă o acțiune în desfășurare continuă, care nu duce la atingerea unei însușiri, sau adjective ca *aducător*, care arată calitatea de executant al unei acțiuni, nu pot fi determinate prin *de tot* și *cu totul*. Exemplele date nu constituie singurele tipuri de verbe și de adjective pe care le-am analizat. Cunoașterea unor intensități diferite se urmărește pe de o parte atît la verbele care exprimă acțiuni duse în vederea atingerii unui rezultat, cît și la verbele cu o acțiune repetată, în continuă desfășurare, pe de altă parte

atît la adjectivele care denumesc o însușire, cît și la adjectivele care indică o stare într-o desfășurare neîntreruptă sau calitatea de executant al unei acțiuni.

Am urmărit verbele care pot fi și care nu pot fi complinite prin *de tot* și *cu totul* în cadrul a două grupe mai mari : verbele care culminează în atingerea rezultatului urmărit și verbele cu acțiuni repetate, în continuă desfășurare.

Adjectivele care pot fi și cele care nu pot fi determinate prin *de tot* și *cu totul* le-am încadrat în trei grupe mai mari : adjective cu valoare pur nominală, adjective derivate din verbe și participiile.

Pot fi determinate prin *de tot* și *cu totul* :

I. Verbele a căror acțiune este desfășurată în vederea unui rezultat, atingerea căruia încheie desfășurarea acțiunii respective, cu condiția ca rezultatul să cunoască intensități diferite. În această grupă intră :

1. Verbe care exprimă acțiuni de modificare :

a) Verbe care exprimă modificarea ritmului desfășurării unei acțiuni, a intensității unei stări :

a accelera, a agrava, a amplifica, a aplană, a atenua.

b) Verbe care exprimă modificarea unui lucru în vederea acomodării sale la anumite condiții :

a aclimatiza, a acomoda, a actualiza, a adapta, a ajusta, a amenaja.

c) Verbe care exprimă o modificare prin imprimarea unei însușiri fizice, psihice, de caracter etc. :

a arcui, a ascuți, a acidula, a acri, a afuma, a albi, a alcooliza, a arginta, a aromatiza, a activa, a adormi, a amorți, a abrutiza, a alarma, a ambiționa.

2. Verbe care exprimă acțiuni de raportare, apropierea realizată putînd fi mai strînsă sau mai largă, și anume :

a) Verbe care exprimă raportarea unui lucru la altul : *a acoperi, a acupla, a astupa.*

b) Verbe care exprimă o raportare de natură posesivală : *a acapara, a achita, a aliena, a amortiza* („a stinge treptat creditele”).

c) Verbe care exprimă raportarea pe plan moral sau intelectual : *a atribui* („a pune pe seama”), *a aroga, a asuma.*

d) Verbe care exprimă prin raportarea față de ceva o atitudine : *a abjura* („a se lepăda de o credință ; a renega o doctrină, o părere”), *a se abține, a accepta, a acorda, a ademeni, a adera, a (se) atașa.*

Pe lângă verbele din grupa celor care exprimă o raportare, *de tot* și *cu totul* indică intensitatea acțiunii — fie prin extinderea ei asupra întregului obiect, cînd raportarea exprimată are loc între lucruri (a) sau cînd e de natură posesivală (b) sau cînd are loc pe plan moral, intelectual (c), — fie prin gradul de intensitate maximă a apropierii, cînd raportarea exprimă o atitudine (d).

Pe lângă verbele modificării, atît *de tot* cît și *cu totul* exprimă intensitatea acțiunii dar cu o oarecare diferență de nuanță între ele. Pe cînd *de tot* redă mai exact nuanța de „cu desăvîrșire”, *cu totul* se referă mai mult la extinderea acțiunii. Astfel în propoziția : *a reușit să aclimatizeze de tot planta la noi*, *de tot* are accepțiunea de „cu desăvîrșire”, „definitiv”, pe cînd *cu totul*, în aceeași propoziție, exprimă intensitatea acțiunii prin săvîr-

șirea ei sub toate aspectele, „fără rezerve”, „integral”, „asupra întregii plante”.

O asemenea deosebire de sens între *de tot* și *cu totul* nu se observă în general pe lângă verbele care exprimă o raportare. Pe lângă verbe de tipul *a acoperi*, *de tot* și *cu totul* nu pot exprima o intensitate de altă natură decât cea pe care o poate avea extinderea acțiunii de apropiere maximă asupra unui obiect față de altul. În propoziții ca *a acoperit de tot* (sau *cu totul*) *gura vasului*, sensul celor două complemente modale este același, de „în întregime”, „fără a lăsa o cît de mică deschidere liberă”. Dacă vrem să adăncim totuși analiza sensului acestor două compliniri, putem spune că *de tot* se referă mai mult la intensitatea acțiunii, în cazul nostru aceea de a săvîrși în modul cel mai riguros acoperirea vasului, iar *cu totul* la suprafața de extensiune a acțiunii asupra vasului acoperit. O deosebire similară putem constata între propoziția *a se abține de tot de la ceva*, și *a se abține cu totul de la ceva*, *de tot* avînd sensul de „fără rezerve”, *cu totul* lăsînd liberă descifrarea unui șir de porniri înfrînte.

Alteori se utilizează numai *cu totul*, pe lângă verbe care exprimă o raportare care poate fi privită din punctul de vedere al totalității aspectelor ei, ca în propoziția *promisiunea lui îl angajează cu totul*. Aici *cu totul* are sensul de „între totul”, „sub toate aspectele”, „din toate punctele de vedere” și nu poate fi înlocuit prin *de tot*.

II. Verbele a căror acțiune este în desfășurare continuă, repetată, constituind o stare, o situație sau o însușire care cunoaște intensități diferite :

a abunda (în), *a amenința* (cu), *a se asemana*, *a atîrna* (la sensul „a cădea liber în jos” și „a depinde de...”).

Aceste verbe sînt complinite prin *de tot* și *cu totul* cu aceeași valoare modală ca și verbele din grupele de mai sus, cu aceeași deosebire de sens între *de tot* și *cu totul*. Astfel sensul verbului *a se asemana* complinit prin *de tot* redă intensitatea însușirii constatate pe care același verb complinit prin *cu totul* o exprimă mai mult prin extinderea asemănării asupra tuturor părților care constituie obiectul la care se referă.

Nu pot fi complinite prin *de tot* și *cu totul* :

I) Verbele care exprimă acțiuni al căror rezultat nu cunoaște intensități diferite. În această grupă intră :

1) Verbe care exprimă o modificare de felul lui :

a altoi, *a ardeci*, *a articula*.

2) Verbe care exprimă acțiuni de precizare, majoritatea derivate din substantive :

a adresa, *a antedata*, *a argumenta*.

3) Verbe care exprimă o acțiune de stabilire a unui raport local, personal etc. indicînd adesea și o atitudine :

a abona, *a acredita*, *a alege*, *a amenda*, *a arunci*, *a acosta*, *a aminti*, *a așia*, *a amplasa*.

Față de verbele care pot fi complinite prin *de tot* și *cu totul*, verbele modificării din categoria acelorora care nu pot fi complinite nu mai exprimă modificarea sau imprimarea unor însușiri, ci realizări care modifică aspectul unui lucru și care nu cunosc intensități diferite. Pe lângă astfel de verbe, ca *a ajura* sau *a ara*, care exprimă realizări prin repetarea unui grup de mișcări precise, fără a cunoaște calitatea intensității, *de tot* ar putea cel

mult să indice extinderea acțiunii pe toată suprafața pe care se exercită. În această accepțiune însă se folosește mai puțin. Se spune : *a ajurat toată pînza*, mai puțin *a ajurat de tot pînza*.

Verbele raportării din această categorie indică realizarea, încheierea unui raport, spre deosebire de cele din categoria precedentă care, după cum am văzut, pot fi complinite prin *de tot* și *cu totul* exprimînd raportarea prin prisma unei apropieri mai mari sau mai mici, a unei atitudini care permite o distanțare sau o apropiere între persoane sau față de lucruri. De aceea verbe ca *a abona* care exprimă încheierea unui raport în condiții bine precizate, nu pot fi complinite prin *de tot* și *cu totul*.

II. Verbele cu acțiuni repetate în continuă desfășurare și anume :

1) Verbe care exprimă acțiuni de deplasare :

a alerga, a adia, a aburca, a acompaña.

2) Verbe care exprimă acțiuni de ingerare :

a adăpa, a ajuna, a alăpta, a alimenta.

3) Verbe care exprimă atitudini, sentimente, stări exteriorizate adesea prin manifestări diferite :

a aclama, a admira, a admonesta, a adula, a afrunta, a aplauda.

4) Verbe care exprimă acțiuni fizice sau intelectuale de exercitare a unei meserii sau de desfășurare a unei activități :

a administra, a arendăși, a argăți, a se autoadministra, a se auto-guverna.

Dintre verbele care nu pot fi complinite prin *de tot* și *cu totul* cu valoare modală de intensitate, o serie pot fi complinite prin *de tot* cu valoare temporală, ca în propoziția : *l-a aciuat de tot pe lângă casa lui* sau *l-a alungat de tot de la casă*, *de tot* avînd sensul de „pentru totdeauna”, „definitiv”.

Indiferent dacă sînt adjective primare sau derivate cu ajutorul sufixelor, ele pot sau nu pot fi determinate prin *de tot* și *cu totul* în funcție de calitatea însușirii denumite, aceea de a cunoaște sau nu intensități diferite. Nu se pune problema unei astfel de posibilități la acele adjective derivate din verbe care indică însușirea de executor al unei acțiuni. Ele nu pot fi determinate prin *de tot* sau *cu totul*.

În prezentarea adjectivelor s-au conturat trei grupe mai mari : I. adjectivele primare și derivate din substantive, II. adjectivele derivate din verbe și III. participiile. În cadrul acestor grupe am stabilit categoriile de adjective care pot sau nu pot fi determinate prin locuțiunile adverbiale în discuție.

I. Dintre adjectivele primare sau adjectivele derivate din substantive pot fi determinate prin *de tot* și *cu totul* adjectivele care denumesc o însușire care cunoaște intensități diferite :

1. Adjective primare care denumesc o însușire fizică, psihică, intelectuală, morală etc. :

abject, abstract, absurd, acru, activ, afectiv, adînc, adult, ager, alb, amplu, anost, aprig, asiduu, aspru.

2. Adjective derivate cu ajutorul sufixelor, și anume :

a) Adjective care denumesc o însușire fizică, psihică, de caracter : *amical, anormal, artificial, armonios, aspectuos, aburos, arțăgos, amarnic, alcoolic, autoritar.*

b) Adjective care denumesc o însușire care aduce cu o anumită trăsătură fizică, psihică etc. :

acriu, alămiu, albăstrui, albui, amăruș, arămiu, azuriu, aeriform, albuminoid, antropoid, albăstrel, albior.

c) Adjective care denumesc natura, caracterul unui lucru :

abisal, aluvial, acvatic, analogic, anarhic, animalic, artistic, actoricesc.

d) Adjective care denumesc o însușire care arată apartenența locală, etnică sau încadrarea în timp :

aperiodic, arabic, arhaic, atavic, algerian, apusean, austriac, albanez, arăbesc, ardelenesc.

e) Adjective care denumesc o însușire dedusă din modul de a se raporta, de a se manifesta față de cineva sau ceva, din manifestarea unei concepții, dintr-o atitudine :

antiguvernemental, antistatal, anglican, absolutist, antirealist, atomist.

Pe lângă adjectivele de mai sus, *de tot* și *cu totul* are valoare de superlativ. Între cele două locuțiuni cu această funcție există o deosebire de ordin semantic, *de tot* avînd sensul de „foarte”, iar *cu totul* pe cel de „între totul”, „sub toate aspectele”, „din toate punctele de vedere”. Aceasta explică faptul că unele adjective ca *frumos, arătos, mic, urît* nu pot fi determinate decît prin *de tot* și nu prin *cu totul*. Însușirea exprimată de aceste adjective fiind de impresie de ansamblu pe care o trezește un lucru, de apreciere generală, superlativul nu poate fi exprimat decît printr-o intensitate de ordin calitativ nu și de extindere spațială.

Nu pot fi determinate prin *de tot* și *cu totul* adjectivele ce nu cunosc grade diferite de intensitate, indiferent dacă sînt adjective primare sau derivate cu sufixe :

1) Adjective primare și anume :

a) Adjective care denumesc o însușire de intensitate maximă :
absolut, arhiplin.

b) Adjective care indică însușiri tipice, structurale :

aldin, ambigen, amfibiu, angiosperm, anofel, artezian, autograf.

c) Adjective care precizează locul deținut față de altul :

adjunct, altern, antepenultim, aposteriori.

d) Adjective invariabile :

anumit, așa, atare, atît, atîtica.

2) Adjective derivate cu sufixe, și anume :

a) Adjective care indică originea unui lucru :

azimutal, amniotic, anodic, antologic.

II. Dintre adjectivele derivate din verbe care denumesc însușiri manifestate sau resimțite activ pot fi determinate prin *de tot* și *cu totul*.

a) Adjective care denumesc o însușire, o condiție, o stare fizică, psihică etc. :

alunecător, arzător (la sensul „care arde, care dogorește”), *amenințător, apăsător*.

b) Adjective care denumesc o însușire care constă în modul de a se apropia sau de a-și apropia un lucru :

ademenitor, acaparator, absorbant.

c) Adjective care denumesc însușirea unui obiect de a prezenta posibilități pentru anumite intervenții asupra lui sau pentru manifestarea anumitor atitudini sau sentimente față de el :

acceptabil, admisibil, alterabil, amendabil, amortizabil, apreciabil, acomodabil, adaptabil.

d) Adjective care denumesc însușirea de a provoca, de a declanșa o anumită stare sau modificare :

agasant, alarmant, antrenant, apetisant, aglutinant, agravant, asfixiant, astringent, agitatoriu, anestezic, antiepidemic, antispasmodic.

e) Adjective care seamănă cu adverbele modale denumind o însușire prin modul unei realizări sau apariții sau manifestări.

afirmativ, admirativ, apercptiv, aprobativ, aproximativ, alternativ, anevoios, avantajos.

Menționăm că pe lângă unele dintre aceste adjective se preferă determinarea prin *cu totul*, spre pildă atunci când adjectivul arată specificul unei munci ca *administrativ*.

Nu pot fi determinate prin *de tot* și *cu totul* :

a) Adjectivele care denumesc pe cel care execută acțiunea :

aducător, adulmecător, apreciator, atotbiruitor, asistent.

b) Adjectivele care denumesc calitatea de factor determinant în realizarea unui raport :

asociativ, adoptiv.

c) Adjectivele care denumesc starea cuiva în desfășurare :

agonizant, ambulant.

d) Adjectivele cu valoarea adverbelor de timp care precizează frecvența ca :

anual, aniversar.

III. Pot fi determinate prin *de tot* și *cu totul* :

a) Participiile unor verbe care exprimă acțiuni de modificare fizică, psihică, intelectuală etc. :

abătut, abrutizat, aburit, acidulat, adîncit, alarmat, alterat, asudat, adaptat, ajustat.

b) Participiile care exprimă stări, situații, și anume participiile unor verbe de raportare personală, posesivă, locală etc. :

absorbit, achitat, acoperit, acuplat, adăpostit, ademenit, adsorbit, afiliat, amestecat, angajat, asociat, astupat.

Nu pot fi determinate prin *de tot* și *cu totul* :

a) Participiile unor verbe care exprimă o acțiune de repetare continuă, și anume de raportare, de deplasare, o atitudine, o manifestare :

adăpat, ajunat, alăptat, aclamat, acompaniat.

b) Participiile unor verbe care exprimă o acțiune de încheiere, de stabilire a unui raport :

altoit, articulat, abonat, achiziționat, arvunit.

Dintre acestea fac excepție participiile verbelor care exprimă o raportare care cunoaște o apropiere mai mare sau mai mică ca *alăturat, aliat*, acestea putînd fi determinate prin locuțiunile adverbiale în discuție.

c) Participiile cu valoare pur verbală, care nu pot avea altă funcție decît pe cea de parte componentă a timpurilor compuse ale activului :

aderat, aiurat, aproximat, atentat, auit.

Condițiile de ordin contextual în care pot figura locuțiunile mai sus discutate ne arată încă o dată că la studierea unităților sintactice nu putem neglija conexiunea logico-semantică.

Martie 1967

Institutul de lingvistică și istorie literară
str. E. Racoviță, nr. 21, Cluj

DESPRE ELEMENTUL PREDICATIV SUPLIMENTAR

DE

D. D. DRAȘOVEANU

Semnalat ca existent și în limba română¹, după ce a cunoscut o sincopă în ceea ce privește cuprinderea lui în diversele gramatici ulterioare, luat apoi în discuție de Maria Rădulescu și dezbătut cu o participare largă², fenomenului în discuție i s-a recunoscut oficial individualitatea prin *Gramatica limbii române*, Edit. Acad., ediția a II-a, răspunzându-se astfel unei necesități simțite în teoria și practica gramaticală. Dar recunoașterea aproape unanimă a specificității sale — totale sau parțiale — nu se confundă întru totul cu problema definirii lui, date fiind, ca dovadă, diferențele de interpretare a fenomenului, de la un autor la altul; valoroasele contribuții ale participanților la discuții înfățișează fenomenul sub aspecte mai mult sau mai puțin diferite, care numai asamblate permit desprinderea notei comune și esențiale prin care să se explice caracterul unitar al fenomenului, caracter care rămâne el însuși de examinat, mai departe, din punctul de vedere al notelor specifice pe care le prezintă față de celelalte părți de propoziție. *Gramatica* realizează o astfel de asamblare³, care însă, prin juxtapunerea aspectelor, nu ne apare suficient de organică. Deosebiri de interpretare, rezultând fie și numai din termenii diferiți propuși pentru denumirea fenomenului, ca și dezideratul asamblării cât mai organice a acestora, permit încă încercări de contribuție.

¹ H. Tiktin, *Gramatica română*, ed. a III-a, București, 1945, p. 197, și N. Drăganu, *Elemente de sintaxă a limbii române*, București, 1945, p. 83—84.

² Maria Rădulescu, *Numele predicativ circumstanțial*, în *Studii de gramatică*, vol. II, 1957, p. 121—129; Silvia Niță, *Predicatul circumstanțial*, în „Limba română”, VII, 1958, nr. 4, p. 93—98; Paula Diaconescu, *Rolul elementului verbal în componența predicatului nominal*, în *Studii de gramatică*, vol. II, 1957, p. 105—120; Matilda Caragiu, *Sintaxa gerunziului românesc*, în *Studii de gramatică*, vol. II, 1957, p. 61—89; Flora Șuteu, *Însemnări pe marginea anumitor construcții gerunziale*, în „Limba română”, VI, 1957, nr. 5, p. 15—22; Mioara Avram, *În legătură cu discuția asupra „numelui predicativ circumstanțial”*, în „Limba română”, X, 1961, nr. 6, p. 539—551; Ion Diaconescu, *Complementul calității*, în „Limba română”, IX, 1960, nr. 2, p. 14—18; Gh. N. Dragomirescu, *Atributul predicativ în limba română*, în „Limba și literatură”, vol. 6, București, 1962, p. 99—122; Ștefan Hâzy, *O parte de propoziție în discuție*, în „Cercetări de lingvistică”, IX, 1964, nr. 2, p. 233—238.

³ § 684 și § 686.

Problema definirii fenomenului în discuție nu poate cunoaște decât una din următoarele trei soluții: fenomenul constituie ori o funcție aparte, ori una mixtă, ori este asimilabil vreuneia existente. Susținători au mai ales două dintre aceste soluții: Ion Diaconescu⁴ și Ștefan Háy⁵ îl asimilează complementului — complementul calității și, respectiv, complementul de mod, acordat. Cei mai mulți cercetători îl consideră însă drept o funcție mixtă, cumulantă, avînd elemente din cîte două din funcțiile existente, sau o înțeleg situată la drumul jumătate dintre asemenea funcții. Făcînd abstracție de ponderea acordată uneia sau alteia dintre cele două funcții, fenomenul a fost înțeles de Matilda Caragiu la jumătatea drumului dintre predicat și complement⁶, iar Maria Rădulescu apreciază că are elemente comune și cu circumstanțialul de mod, și cu numele predicativ⁷. Soluțiile altora dintre cercetători sînt mai puțin categorice, dar, dacă avem în vedere termenii propuși pentru denumirea fenomenului, aceste soluții ni-l pun, de asemenea, în lumina unui tip mixt: *atribut predicativ* — Gh. N. Dragomirescu⁸, și *predicat circumstanțial* — Silvia Niță⁹. Din comentarii nu rezultă însă suficient motivarea denumirii propuse. Gh. N. Dragomirescu îl consideră „cuvînt predicativ”¹⁰, iar Silvia Niță îl consideră ca un „al doilea predicat, un predicat secundar”¹¹. *Gramatica* îl descrie ca pe o funcție aparte, tratîndu-l separat, sub titlu propriu — „Elementul predicativ suplimentar”. Mioara Avram, autoarea capitolului respectiv, ca și a capitolului „Noțiuni generale”, afirmă în cuprinsul acestuia din urmă¹² că „are o situație specială în cadrul părților secundare de propoziție”, după care, în alineatele aceluiași paragraf, arată — pe bună dreptate — că se apropie mult de predicat, și, mai jos, că „poate da [doar] impresia că se apropie de complement”.

Studiînd diferitele interpretări, reținem ca idee comună tuturor soluțiilor teza că această parte de propoziție este dublu subordonată¹³, cu rezerva că în *Gramatică* se evită uneori termenul de „determinant”; în definiție¹⁴ se folosește verbul „a însoți”, „elementul predicativ suplimentar însoțește un verb...”, dar mai jos „elementul predicativ suplimentar apare [? !] drept o parte secundară de propoziție cu dublă subordonare”; consideră însă că tocmai această dublă subordonare eventuală era de demonstrat, și anume, examinînd mijloacele prin care s-ar subordona — de două ori.

Rămîne, așadar, de examinat partea de propoziție în discuție, din punctul de vedere al mijloacelor de exprimare a subordonării în propoziție (ipoteza coordonării fiind exclusă), spre a vedea dacă această subordonare

⁴ *Op. cit.*, p. 14.

⁵ *Op. cit.*, p. 238.

⁶ *Op. cit.*, p. 85—86.

⁷ *Op. cit.*, p. 122.

⁸ *Op. cit.*, p. 99.

⁹ *Op. cit.*, p. 93.

¹⁰ *Op. cit.*, p. 101.

¹¹ *Op. cit.*, p. 97.

¹² *Gramatica*, § 504.

¹³ Cf. și *Gramatica*, § 682.

¹⁴ *Gramatica*, *ibid.*

este unică sau dublă și care este termenul, respectiv termenii regenți. Pentru aceasta este necesară examinarea câtorva din aspectele sale.

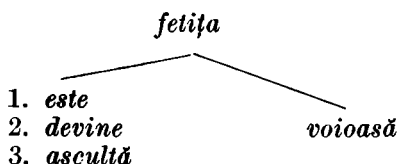
1. **Elementul predicativ suplimentar exprimat prin adjectiv:** *fetița ascultă voioasă*. Ipoteza că *voioasă* ar fi complement (de mod) se exclude prin următoarele: a. dacă *voioasă*, adjectiv în cazul nominativ, ar fi complement, singurul termen susceptibil de a-i fi regent ar fi verbul *ascultă*, însă nominativul nu se subordonează niciodată unui verb, întrucît, dacă avem un substantiv sau un pronume în nominativ, acestea sînt selectate de un verb finit și atunci nominativul este supraordonat, ca subiect, verbului finit (predicat)¹⁵, iar dacă nominativul selectează prin acord, el nu se subordonează decît cuvîntului cu care se acordă, și atunci nu poate realiza decît una din următoarele părți de propoziție: atribut adjectival, nume predicativ sau partea de propoziție în discuție, și b. faptul de a răspunde la întrebarea *cum?* nu constituie un argument, și, chiar dacă ar constitui, el ar fi neutralizat prin aceea că și ca nume predicativ (*fetița este voioasă*) ar răspunde la aceeași întrebare — *cum?* Ar fi, de altfel, straniu ca un *c i r c u m s t a n ț i a l* să se acorde. Ipoteza că *voioasă* ar fi vreun predicat (fie și „secundar”), de asemenea, se infirmă, întrucît condiția esențială a predicatului o constituie raportarea, acordul în persoană și număr cu substantivul-subiect, însă adjectivului nu-i este proprie categoria gramaticală a persoanei. Se aduce, în favoarea interpretării ca predicat secundar, argumentul „accentului predicativ”¹⁶, însă acest element, lăsînd la o parte faptul că este foarte puțin ponderabil și nepozitivat, nu predicativizează, pentru același motiv — că nu aduce cu sine posibilitatea acordării în persoană. „Accentul predicativ”, neputîndu-l accepta, pînă la formularea vreunei definiții, decît ca accent logic, poate doar sublinia sensul lexical al unui predicat nominal, adică numele predicativ al acestuia, or, în însuși predicatul nominal, indiferent de „accentul predicativ”, cel care vehiculează categoriile gramaticale definitorii pentru predicat nu este numele, ci verbul (auxiliar sintactic), tocmai de aceea necesar, prezent sau subînțeles, în construcția numelui predicativ.

Comparînd exemplele 1. *fetița este voioasă*, 2. *fetița devine voioasă*, 3. *fetița ascultă voioasă*, constatăm două fapte sintactice constante: a. acordul adjectivului cu subiectul, fapt care trimite la atribut, și b. prezența unui verb mijlocitor, prezență prin care adjectivul este împiedicat de a fi atribut propriu-zis, punîndu-l în postura unui „atribut mijlocit”, care nu este altceva decît nume predicativ, recunoscut unanim pentru cazurile de tipul exemplelor 1 și 2. Pe lîngă cele două fapte *sintactice* constante, mai constatăm și un fapt variabil, de ordin *semantic*: tăria lexicală a verbului mijlocitor. Acest element variabil nu are însă nici o influență asupra legăturilor dintre cuvinte: adjectivul se acordă la fel de nestîngerit în exemplul 3 ca și în exemplele 1 și 2, numărînd în fiecare exemplul două acorduri — al adjectivului, în gen, număr și caz, și al verbului mijlocitor, în număr și persoană — acorduri independente unul de altul

¹⁵ V. art. nostru, *Despre natura raportului dintre subiect și predicat*, în „Cercetări de lingvistică”, III, 1958, p. 175—182.

¹⁶ Silvia Niță, *op. cit.*, p. 94, Ștefan Házay, *op. cit.*, p. 235 ș.a.

și simultane, într-un mod strict identic, în toate trei exemplele, așa cum rezultă și din schema :

Din aceeași schemă mai rezultă că, așa după cum în exemplele 1 și 2, între verb și adjectiv nu putem vorbi de nici un mijloc de exprimare a vreunui raport, sau, dacă se va dovedi că există vreun astfel de mijloc, el se va manifesta în mod strict egal în toate trei situațiile¹⁷. Caracterul crescînd al tăriei lexicale a sensului verbelor mijlocitoare, din moment ce nu afectează acordul adjectivului, nu alterează raportul de inerentă în care acesta din urmă se găsește cu subiectul, așa încît faptul nu trebuie să conducă, pentru cazurile de tipul 2, la o noțiune ca cea de „predicat nominal-verbal”¹⁸; consecvența pe o astfel de linie ne-ar obliga, pentru cazurile de tipul 3, să vorbim de un predicat „o dată nominal și de două sau de *n* ori verbal”.

Neexistînd, așadar, nici o altă deosebire între cele trei situații decît tăria lexicală a verbului, în ciuda căreia acordul adjectivului are totuși loc, nu mai există piedici în a-l considera și pe *voioasă* din exemplul 3 tot un nume predicativ, cu aceeași notă distinctivă, ca și în exemplul 1 : acordul, în prezența verbului; pentru a nu ignora totuși elementul lexical variabil, numele predicativ ar putea primi o diferențiere graduală : nume predicativ de gradul I, II sau III (acesta din urmă, cu unele note atipice, vezi mai jos), corespunzînd în aceeași ordine, exemplelor discutate.

O dificultate pentru interpretarea de mai sus o constituie cazurile de raportare la complementul direct : *pe fetiță o văd voioasă*, unde adjectivul este la acuzativ, în timp ce, după regulă, numele predicativ stă în nominativ. Înainte de a-l considera, în această situație, ca nume predicativ (de gradul III, atipic) și știind că raportările la complementul direct sînt posibile numai cînd verbul mijlocitor este tranzitiv, ne punem întrebarea : dacă verbe ca *a fi* sau *a deveni*, *a rămîne* etc. ar fi tranzitive, nu ar permite și ele asemenea raportări ? Iar răspunsul nu poate fi decît afirmativ (de exemplu, o imposibilă propoziție ca *pe fetiță o devin voioasă*).

În cursul discuțiilor se face frecvent mențiunea că verbul limitează însușirea elementului predicativ suplimentar la durata acțiunii sale, spre deosebire de verbul copulativ care nu ar limita-o¹⁹. Consider însă că nici în această privință nu există deosebiri între elementul predicativ suplimentar și nume predicativ, întrucît și în acest din urmă caz însușirea este limitată. În exemplul *fetița este / a fost voioasă*, însușirea de a fi sau

¹⁷ Plecînd de aici, se poate pune problema formulării notei distinctive a elementului predicativ suplimentar în raport cu atributul adjectival; această notă va fi aceeași cu a numelui predicativ în raport cu atributul adjectival.

¹⁸ Paula Diaconescu, *op. cit.*, p. 113.

¹⁹ Cf. Maria Rădulescu, *op. cit.*, p. 125.

de a fi fost voioasă rămâne limitată la durată lui *este*, *a fost*, întocmai ca în *ascultă voioasă*, limitată la durată lui *ascultă*.

2. Elementul predicativ suplimentar exprimat prin substantiv poate fi la fel interpretat, ca un nume predicativ exprimat prin substantiv, acordat, manifestându-se și aici tot un singur mijloc de exprimare a raportului — acordul între cei doi termeni. Exemplu : *el ne-a fost profesor*, *el ne-a venit profesor* (*profesor* acordat cu *el*), *l-am avut profesor* (*profesor* acordat cu *l*).

3. Element predicativ suplimentar exprimat prin substantiv cu prepoziție : *el a venit ca profesor*. Dacă în cazurile de mai sus acordul era un indiciu sigur al subordonării față de termenul cu care adjectivul s-a acordat, în cazul de față, știind că prepoziția poate subordona substantivul înaintea căruia se află, atît unui substantiv, cît și unui verb, interpretarea drept nume predicativ pare mai anevoioasă, întrucît și circumstanțialul (eventual complementul calității) se exprimă prin substantiv cu prepoziție. Identificarea cazului substantivului *profesor* este aici din nou utilă și necesară. *Gramatica* ne spune că „elementul predicativ suplimentar de tip nominal se acordă cu numele la care se referă în număr și gen”²⁰, fără să se facă mențiune asupra cazului. Exemplul luat în discuție *el a venit ca profesor* poate apărea fără prepoziție *el a venit profesor*. În acest ultim exemplu s-ar putea considera că prepoziția se subînțelege, caz în care subînțelegem și regimul ei cazual — acuzativul ; interpretarea de la punctul 2, unde susțineam că avem de-a face cu acord (deci, pentru raportarea la subiect, că substantivul este în nominativ) ar fi, astfel, falsă. Comparînd însă *el a venit ca profesor* cu *l-am primit ca [pe un] profesor* și cu *am primit-o ca [pe o] profesoară*, sau *a venit ca delegată* cu *am primit-o ca [pe o] delegată*, constatăm că s-a produs și acordul în caz, în ciuda prepoziției și a regimului ei cazual, anulîndu-se — am zice — acest regim, față de care acordul s-a dovedit a fi mai puternic. Acest fenomen este și mai evident în cazurile de

4. Element predicativ suplimentar exprimat prin adjectiv precedat de prepoziție : *ei sînt considerați drept cei mai buni*, *pe ei îi consider drept cei mai buni*.

Ipoteza că prepozițiile respective ar cere cazul nominativ o consider exclusă.

În concluzie, la nivelul aspectelor nominale nu întîlnim alt mijloc de exprimare a raportului decît acordul, care raportează numele la subiect sau la complementul direct, excluzînd o a doua subordonare, la verb, încît nu putem vorbi, pe temeiuri gramaticale, de dublă subordonare. La același nivel, „elementul predicativ suplimentar” este un nume predicativ, cu următoarele note atipice :

a. este mijlocit de verbe predicative (și chiar de predicate nominale, ex. *lumea este toată a lui*), motiv pentru care, din punctul de vedere al înțelesului propoziției, ca și din al construcției acesteia, el nu este necesar, ca cel de gradul I sau al II-lea ;

b. cînd aceste verbe sînt tranzitive, poate fi raportat și la complementul direct ;

²⁰ Vol. II, p. 209.

c. poate fi precedat de prepoziții specifice cum sint *ca, de, drept, ...*, cu regimul anulat de către acord.

Esența. În cele de pînă aci ne-am impus să ne limităm la interpretarea fenomenului — elementul predicativ suplimentar — așa cum este dat, fără a recurge la echivalări semantice (substituirii), subînțelegeri. În definirea esenței, o subînțelegere se va impune însă ca necesară.

Comparînd oricare din aspectele nominale (*fetița vine voioasă, pe fetiță o văd voioasă*) cu aspectul verbal (*fetița vine surîzînd, pe fetiță o văd surîzînd*), trebuie să constatăm că distanța gramaticală, împreună cu implicațiile semantice, de la adjectiv sau substantiv la gerunziu, este apreciabilă. Această distanță este însă reductibilă la zero, adică la o esență unică, numai printr-o subînțelegere, și anume prin subînțelegerea verbului *a fi* la gerunziu, atunci cînd funcția în discuție este de aspect nominal: *fetița vine fiind voioasă, pe fetiță o văd fiind voioasă*. Dar numai cu atîta reductibilitatea ar rămîne o simplă dorință, iar subînțelegerea verbului *a fi*, o simplă posibilitate.

Folosindu-ne de desfacerea propoziției care conține elementul predicativ suplimentar în componente — desfacere întilnită la mulți dintre cercetători ²¹ (*fetița vine și surîde, văd că fetița surîde, fetița vine și este voioasă, văd că fetița este voioasă*) — constatăm că între propozițiile generate (copulative sau complementive) diferențele sînt de la predicatul verbal, la cel nominal; după ce mai constatăm și că predicatele verbale au trecut într-un gerunziu, atunci trebuie să admitem că și predicatele nominale au trecut tot într-un gerunziu, firește, numai verbul *a fi*, numele predicativ neavînd cum, întrucît nu-i este proprie categoria gramaticală a modului. Așadar, în esență, avem de-a face cu o construcție gerunzială, în cazul ambelor aspecte (și nominal, și verbal): nominativul cu gerunziul sau acuzativul cu gerunziul ²², care ne amintesc de nominativul și acuzativul cu infinitivul din limba latină. În sprijinul aceleiași concluzii vine și singura explicație posibilă a dispariției conjuncției (coordonatoare sau subordonatoare) — construcția respectivă.

Fenomenalizări. Această esență — acuzativul și nominativul cu gerunziul — se fenomenalizează:

1. ca ea însăși, cînd predicatul din a doua propoziție este un verb predicativ, care, avînd un sens mai concret decît *a fi*, se subînțelege mult mai puțin frecvent, și

2. prin cuvinte care însoțesc sau determină verbul *a fi*, în funcție de calitatea gramaticală cu care acesta este folosit în cea de a doua propoziție:

a. cînd este copulativ, esența se fenomenalizează ca un nume predicativ: *fetița aleargă (fiind) voioasă, pe fetiță o văd (fiind) voioasă*. Rezultă că doar la nivelul fenomenalizării nominale, cînd ne impunem să nu subînțelegem verbul *a fi*, adjectivul sau substantivul respectiv ne apare ca

²¹ Maria Rădulescu, *op. cit.*, p. 122, Silvia Niță, *op. cit.*, p. 95 și 97, Ștefan Hâzy, *op. cit.*, p. 236.

²² Prin aceste construcții Mioara Avram explică legătura dintre raportarea la complementul direct (*op. cit.*, p. 542) și raportarea la subiect (*op. cit.*, p. 541); în *Gramatică* aceste construcții nu sînt amintite în legătură cu elementul predicativ suplimentar.

element predicativ suplimentar (un nume predicativ de gradul III); subînțelegînd însă verbul *a fi*, numele respectiv rămîne în continuare numele predicativ obișnuit;

b. cînd este auxiliar al diatezei pasive, esența se fenomenalizează prin'r-un participiu, care nu este altceva decît tot un gerunziu — la diateza pasivă, cu subînțelegerea aceluiași *a fi*: *am văzut că era frămîntat de această problemă* → *l-am văzut frămîntat (fiînd) de această problemă*. Prin urmare, participiul cu rol de element predicativ suplimentar reprezintă un aspect, o fenomenalizare verbală și nu nominală;

c. cînd este predicativ, esența se fenomenalizează prin cuvinte cu rol de complementele ale sale²³: *știam că ești acolo* → *te știam (fiînd) acolo*.

Construcția cu prepoziția cu reprezintă o fenomenalizare a aceleiași esențe, sub formă de însoțitor al verbului *a fi* subînțeles, echivalentă cu un complement direct al verbului *a avea*: *a avea + acuzativ = a fi + cu + acuzativ*. De exemplu, *l-am văzut cu cărțile pe masă* este rezultatul trecerilor: *am văzut că avea cărțile pe masă*²⁴ → *am văzut că era cu cărțile pe masă* → *l-am văzut fiînd (el) cu cărțile pe masă* → *l-am văzut cu cărțile pe masă*.

Consecințele elementului predicativ suplimentar pentru verbele copulative. După cum se știe, verbe ca *a deveni*, *a ieși*, *a ajunge* etc. sînt date ca verbe copulative²⁵, fapt care implică interpretarea numelui însoțitor drept nume predicativ. Verbele de mai sus pot fi însă urmate de un participiu-verb (compatibil cu un complement de agent)²⁶: *a devenit neînțeles de către cei ce-l ascultau*, *a ieșit învins de către...*, *a ajuns batjocorit de toți*, *a rămas distrus de vestile...*, *pare obosit de munca...* Participiul-verb nu poate fi însă nume predicativ, dar poate fi, și este în exemplele de mai sus, element predicativ suplimentar²⁷. Acest fapt, gramatical, ne conduce la ideea că verbele de mai sus, considerate — după aprecieri *semantice* — ca o categorie mijlocie, ar putea fi trecute de pe lista verbelor copulative pe aceea a verbelor predicative, realizîndu-se astfel o polarizare a verbelor din acest punct de vedere, al predicativității (de o parte, verbul copulativ *a fi*, de alta, toate celelalte), și, în același timp, o simplificare, lucru — consider — posibil, de vreme ce caracteristici *gramaticale*, de natură să le mențină într-o categorie mijlocie, nu am înțilnit formulate. Ar urma ca participiul lor însoțitor, ca și substantivul sau adjectivul, să fie element predicativ suplimentar.

Concluzie. La nivelul esenței, elementul predicativ suplimentar reprezintă o individualitate — cea pe care o constituie construcția de nominativ sau acuzativ cu gerunziu, individualitate care rămîne aceeași și cînd esența se fenomenalizează angajînd predicate verbale. Excepție

²³ Cf. Mioara Avram, *op. cit.*, p. 540.

²⁴ *pe masă*, circumstanțial de loc, care poate rămîne ca atare pînă la capăt, ca și în *am văzut că avea cărți pe masă/pe masă cărți* → ... → *l-am văzut cu cărți pe masă*.

²⁵ *Gramatica*, vol. II, p. 100.

²⁶ Rodica Ocheșanu și Laura Vasiliu, *Despre valoarea verbală și adjectivală a participiului în limba română*, în „Limba română”, III, 1954, nr. 6, p. 16—21.

²⁷ Folosesc în continuare acest termen, întrucît discuția noastră privește conținutul funcției și nu termenul cu care este denumită.

face verbul *a fi* care, supus contragerii, dar nesubînţeles, lasă ca esenţa să producă fenomenalizări mai mult sau mai puţin aberante, demne de luat în seamă (numele predicativ de gradul III), dar uşor asimilabile faptelor gramaticale asociate într-un fel sau altul cu *a fi* : nume predicativ obişnuit (v. pct. 2a), participiu, ca element component, împreună cu *a fi*, al diatezei pasive (v. pct. 2b), sau complemente, când *a fi* este predicativ (v. pct. 2c).

Iunie 1967

Facultatea de filologie,
str. Horea nr. 31
Cluj

DESPRE SENSURILE CONCRETE ALE ROM. *INIMĂ*

DE

MARIA BOJAN

Cu explicarea sferei semantice a cuvintului românesc *inimă* s-au ocupat, în special, L. Şăineanu, S. Puşcariu, I.-A. Candrea, Ov. Densusianu, H. Tiktin, W. Domaschke, Al. Rosetti, W. Meyer-Lübke, C. Tagliavini. Vom reda, pe scurt, punctele de vedere expuse în această problemă.

L. Şăineanu¹ trecea pe rom. *inimă* în grupa cuvintelor cu sens „specializat” în limba română şi arăta că există o deosebire semantică între acesta şi etimonul său, lat. *anima*.

În dicţionarul său etimologic, S. Puşcariu² semnală că în română cuvîntul este întrebuinţat şi cu sensul de „stomac”, în „mă doare inima”, şi echivala această expresie cu fr. „j'ai mal au cœur”. Ulterior, arăta că dintre cuvintele păstrate în limba română şi în celelalte limbi romanice, multe au la noi un „înţeles special”, pentru care în Vest se întrebuinţează alte cuvinte. Printre altele, S. Puşcariu arăta că lat. *anima* a păstrat la romanicii de vest înţelesul de „suflet” şi numai la noi *inimă* a substituit pe *cor*³. Într-o altă lucrare, S. Puşcariu⁴, comparînd pe rom. *inimă* (din expresia *mă doare inima*) cu fr. *cœur* (din *j'ai mal au cœur*) şi bg. *sърдце*, constata că toate au sensul de „stomac”. Totodată arăta că e greu să se stabilească dacă avem de-a face aici cu un calc sau cu o dezvoltare de sens independentă. În cele din urmă, arătînd că este dificil să considerăm expresia din limba română ca moştenită din latină sau împrumutată din bulgară, este de părere că sensul „de stomac” la rom. *inimă*, fr. *cœur* şi bg. *sърдце* s-a dezvoltat independent în fiecare din aceste limbi. În *Dicţionarul Academiei*⁵, la a cărui elaborare şi revizie S. Puşcariu a avut o con-

¹ Lazăr Şăineanu, *Încercare asupra semasiologiei române*, Bucureşti, 1887, p. 181.

² Sextil Puşcariu, *Etymologisches Wörterbuch der rumänischen Sprache. I: Lateinisches Element, mit Berücksichtigung aller romanischen Sprachen*, Heidelberg, 1905, sub nr. 863.

³ Idem, *Locul limbii române între limbile romanice*, Bucureşti, 1920, p. 33. Vezi şi traducerea în limba franceză a acestui studiu, în *Études de linguistique roumaine*, Cluj — Bucureşti, 1937, p. 38.

⁴ Idem, *Din perspectiva dicţionarului*, Cluj, 1922, p. 20. Vezi traducerea franceză, în *Études de linguistique roumaine*, p. 369.

⁵ *Dicţionarul limbii române* (Academia Română), tomul II, partea I: F—I, Bucureşti, 1934.

tribuție esențială, se precizează că „unele din înțelesurile figurate ale românescului *inimă* continuă sensurile cuvîntului latin (cf. și *inimos*, cu înțelesul lui *animosus*), care la noi a înlocuit cu totul pe *cor*, el însuși, în latinește, însemnînd și «suflet, sentiment, cuget, curaj» și chiar «stomac»⁶. În lucrarea sa, *Limba română*⁶, Pușcariu își menține teza, completînd că în română *anima* a înlocuit pe *cor* din celelalte limbi romanice, iar pentru vechiul înțeles trimite la rom. *suflet*, derivat din „a sufla”.

Deosebirea de sens a rom. *inimă* față de lat. *anima* a fost remarcată și de I.-A. Candrea, Ov. Densusianu⁷, care, în legătură cu sensul „stomac” trimiteau pentru comparare la fr. *cœur* și la bg. *srăde* „cœur, ventre”, încă în 1907, deci înaintea lui S. Pușcariu.

Primul sens „cœur” al rom. *inimă* a fost considerat fie ca o transformare de sens „remarcabilă” în română, față de lat. *anima* (H. Tiktin⁸), fie ca o „inovatie semantică” (C. Tagliavini⁹). Unii lingviști s-au limitat doar la semnalarea diferențierii semantice dintre cuvîntul românesc și celelalte continuatoare ale lat. *anima* (W. Domaschke¹⁰, W. Meyer-Lübke¹¹, C. Battisti, G. Alessio¹²), iar alții nu s-au pronunțat asupra acestei diferențieri (A. Cihac¹³, M. Gaster¹⁴, I.-A. Candrea¹⁵, A. Scriban¹⁶, J. Corominas¹⁷, Vicente Garcia de Diego¹⁸).

Acad. Al. Rosetti¹⁹, citînd pe S. Pușcariu²⁰, trece pe dr. *inimă* (ar. *inimă*, megl. *inămă*) în rîndul termenilor care au în română alt sens decît în celelalte limbi romanice, precizînd că lat. *anima* are la noi sensul concret de „cœur, estomac, ventre”, pe cînd în celelalte limbi romanice s-a păstrat numai sensul de „suflet”²¹.

⁶ Sextil Pușcariu, *Limba română*, vol. I. *Privire generală*, București, 1940, p. 242.

⁷ I.-A. Candrea, Ov. Densusianu, *Dicționarul etimologic al limbii române. Elementele latine*, București, 1907, sub nr. 866.

⁸ H. Tiktin, *Rumänisch-deutsches Wörterbuch*, II, București, 1911.

⁹ Carlo Tagliavini, *Le origini delle lingue neolatine*, Bologna, 1959, p. 268.

¹⁰ W. Domaschke, *Der lateinische Wortschatz des Rumänischen*, în „Jahresbericht”, XXI—XXV, Leipzig, 1919, p. 93.

¹¹ W. Meyer-Lübke, *Romanisches Etymologisches Wörterbuch*, ed. I, Heidelberg, 1911, ed. a III-a, 1935, sub nr. 475.

¹² Carlo Battisti, Giovanni Alessio, *Dizionario etimologico italiano*, vol. I, Florența, 1950, s.v. *anima*.

¹³ A. Cihac, *Dictionnaire d'étymologie daco-romane. I. Éléments latins*, Frankfurt pe Main, 1870, p. 126.

¹⁴ M. Gaster, *Stratificarea elementului latin în limba română*, în „Revista pentru istorie, arheologie și filologie”, I, București, 1883.

¹⁵ I.-A. Candrea, Gh. Adamescu, *Dicționar enciclopedic ilustrat*, „Cartea Românească”, București, 1931.

¹⁶ August Scriban, *Dicționarul limbii românești*, Iași, 1939.

¹⁷ J. Corominas, *Dictionario etimológico della lingua castellana*, Berna, 1954, s.v. *alma* și *corazon*.

¹⁸ Vicente Garcia de Diego, *Dictionario etimológico español e hispánico*, Madrid, 1954, s.v. *alma*.

¹⁹ Al. Rosetti, *Istoria limbii române*, I. *Limba latină*, ed. I, București, 1937, p. 18; ed. a II-a, București, 1940, p. 178; ed. a III-a, București, 1960, p. 185; ed. a IV-a, București 1964, p. 180—181.

²⁰ Sextil Pușcariu, *Études de linguistique roumaine*, p. 38.

²¹ Pentru sensurile din limbile romanice ale lat. *anima*, acad. Al. Rosetti (*Istoria limbii române*) se bazează numai pe REW³ și trimite la nr. 475 din această lucrare.

Rom. *inimă* este unul din elementele vechi ale limbii române și face parte din lexicul de bază ²². Are o sferă semantică extinsă, o mare întrebuințare în limbă și, ca atare, o frecvență destul de ridicată ²³. Fiind moștenit din latină, ne-am fi așteptat în mod firesc, la o identitate de sensuri între lat. *anima* și rom. *inimă*. Dar, din cele semnalate mai sus, ar rezulta că situația este alta.

Este adevărat că în lucrările consultate ²⁴ nu sînt înregistrate, la lat. *anima* și *animus*, sensuri concrete, apropiate de acelea ale rom. *inimă*: „cœur; estomac; ventre; foie; rate” etc. Dacă într-adevăr în celelalte limbi romanice nu apar astfel de înțelesuri — așa cum s-a arătat mai sus — trebuie să admitem că numai limba română a înlocuit pe lat. *cor* cu *anima*, preluînd și sensurile lui *cor*.

Cercetînd însă cu atenție lexicul celorlalte limbi romanice pot fi găsite elementele necesare de comparare. Astfel, în italiană, sardă și franceză există sensuri concrete la continuatoarele lat. *anima* și au fost semnalate încă cu decenii în urmă, fără să fi fost însă puse în legătură cu rom. *inimă*.

W. Meyer-Lübke ²⁵, de exemplu, înscrisese cîteva derivate romanice ale lat. *anima* cu sensuri concrete, apropiate sau identice cu acelea ale rom. *inimă*: abergam. *arma* „sîmbure”, comask. *arma* „nucă” sau „castană în coajă” ²⁶, piv. *arme* (d kossa) „prapur (de vițel)”, „sîmbure de piersică”, bourb. *am* „splină”.

La derivate, pe terenul limbilor romanice, din lat. *anima* REW dă pe it. *animella* „prapur de vițel”, „miezul nucii”, „formă de nasturi”, moden. *rumela*, piac., mant. *armella* „miezul nucii”, veltl. „ghindă”, abruzz. *nemelle*, *lemelle* „nasture de os”.

În dialectul napolitan-toscan al limbii italiene, *anema* (și *arma*) e atestat și cu sensul de „miezul unui fruct (al unei lămii, de exemplu, etc.)” ²⁷.

O. Pianigiani, în dicționarul său etimologic ²⁸, dă un diminutiv al lui *anima*, it. *animella*, precizînd că e utilizat pentru a indica „părțile delicate și moi ale animalelor, respectiv măruntaiele lor”.

Dicționarele uzuale ale limbii italiene semnalează și ele astfel de sensuri concrete. Astfel, P. Petrocchi ²⁹ dă, ca o dezvoltare prin extensiune, sensul de „partea cea mai de mijloc a plantelor”, „sămînță de fruct închisă în sîmbure”. P. Fanfani ³⁰ dă pentru it. *anima* și sensul de „sămînță de

²² Al. Graur, în *Încercare asupra fondului principal lexical al limbii române*, București, 1954, p. 47, consideră pe *inimă* ca făcînd parte din miezul fondului principal, denumînd o parte a corpului. Lat. *anima*, din care provine rom. *inimă*, făcea parte din fondul principal lexical al limbii latine (p. 100—101) și este de origine indo-europeană (p. 71—72).

²³ V. Șuteu, în *Observații asupra frecvenței cuvintelor în operele unor scriitori români*, în SCL, X, 1959, p. 428, stabilește pentru rom. *inimă* frecvența de 0,84 ‰, în textele studiate.

²⁴ L. Quicherat, A. Daveluy, *Dictionnaire latin-français*, ed. a 8-a, Paris, 1856; Karl Ernst Georges, *Ausführliches lateinisch-deutsches Handwörterbuch*, vol. I, ed. a 8-a, Hanovra-Leipzig, 1913.

²⁵ W. Meyer-Lübke, *op. cit.*, sub nr. 475.

²⁶ REW, ed. I, Heidelberg, 1911, dă numai aceste două cuvinte. Cele care urmează apar doar în ediția a III-a, Heidelberg, 1930.

²⁷ Raffaele d'Ambrà, *Vocabolario napolitano-toscano domestico di arti e mestieri*, Neapole, 1873.

²⁸ Ottorino Pianigiani, *Vocabolario etimologico della lingua italiana*, Roma—Milano, 1907.

²⁹ Pietro Petrocchi, *Novo dizionario universale della lingua italiana*, I, Milano, 1891.

³⁰ Pietro Fanfani, *Vocabolario della lingua italiana*, ed. a IV-a, Florența, 1913.

fruct (închisă în simbure)) și-l echivalează cu it. *mandorla*. N. Zingarelli dă, printre altele, sensul de „partea interioară (a unui dinte, a unui fruct etc.)”, „simbure”³¹.

Sensurile de „simbure” și „miez (al unui fruct), fruct în coajă” sînt semnalate și de C. Battisti, G. Alessio³² pentru it. *arma* din nordul Italiei.

Utilizînd pe Monti, L. Wagner³³ dă pentru it. dial. (comasco) *arma* „miezul castanei, al nucii și al altor fructe similare, dinăuntru coajei” și pe borm. *armèt* „miez de alună sau de alte fructe similare” și trimite pentru confruntare la REW 475.

În dialectul calabrez, G. Rohlfs³⁴ înregistrează pe *arma* (<lat. *anima*) cu sensul de „stomac”: *vucca' e l'arma* „gura stomacului”; *vrusciure d'arma* „arsuri de stomac”.

Și în sardă apar sensuri concrete la *anima*, asemănătoare cu acelea ale corespondentului său din italiană. Astfel, pentru sard. *anima* (din *anima de buttoni, de is bottinus*), M. L. Wagner³⁵ dă sensul de „parte interioară, parte de mijloc”, identic cu it. *anima* (de *bottoni*). Pentru sard. *anima*, M. L. Wagner mai dă sensul de „germenul oului, bănuț” (cf. camp. *ôu kun s'anima* „ou cu bănuț”; *ôu sents'anima* „ou fără bănuț”), „miez” (cf. *anima dessu vruttu* „pulpă de fruct”) și, în sfîrșit, „epigastru sau gura stomacului” (cf. log. *ganna dess anima*, camp. *enna ess anima* „gura stomacului”). M. L. Wagner precizează că sard. *anima* este întrebuințat adesea cu înțelesul de „stomac”, exemplificînd cu expresia *m'inkrēsiri s'enna ess anima* „mă doare stomacul” și camp. *pigai ass'anima* „a-i fi greață”. Utilizînd dicționarul calabrez al lui G. Rohlfs, M. L. Wagner compară sensul „stomac” al sard. *anima* numai cu cal. *arma* „stomaco”, fără a apropia la acestea pe rom. *inimă*, care de asemenea are și sensul de „stomac”.

Sensuri concrete, apropiate și chiar identice cu ale rom. *inimă* apar și în domeniul lingvistic francez și au fost și ele semnalate în literatura de specialitate. Astfel, W. Wartburg³⁶ dă pentru fr. *âme* sensul de „inimă și măruntaie ale unui animal comestibil”, atestat încă la povestitorul francez Noël du Fail (1520–1591). W. Wartburg mai înscrie și alte sensuri concrete. De ex., la fr. centr. *âme* dă „partea interioară a anumitor lucruri”, la bourb. *âme* dă sensul de „splină”, iar la bïais. *âme* „măruntaie de pasăre de curte”³⁷. Fr. norm. *âme* are și sensul de „plămîni de găină”, sens pe care O. Pianigiani³⁸ îl compară cu it. *animella*. Sensuri concrete, similare cu ale rom. *inimă*, fr. *âme*, it., sard. *anima* apar și la sp., pg. *alma*.

În legătură cu dezvoltarea de sens de la abstract (lat. clasic *anima* „âme”) la concret (rom. *inimă* „cœur”) trebuie să semnalăm că ea apare

³¹ Nicola Zingarelli, *Vocabolario della lingua italiana*, ed. a V-a, Milano, 1936, sensurile 15, 18.

³² Carlo Battisti, Giovanni Alessio, *op. cit.*, s.v. *alma*.

³³ Max Leopold Wagner, *Dizionario etimologico sardo*, I, Leipzig, 1960, s.v. *anima*.

³⁴ Gerhard Rohlfs, *Dizionario dialettale delle tre Calabrie*, I, Milano, 1932, s. v. *arma*, citat și de M. L. Wagner, *op. cit.*, s. v. *anima*.

³⁵ Max Leopold Wagner, *op. cit.*, s. v. *anima*; idem, *Studien über den sardischen Wortschatz*, Geneva, 1930, în „Biblioteca Archivum Romanicum” seria, XI, vol. 16, p. 116 ș. u.

³⁶ W. Wartburg, *Französisches Etymologisches Wörterbuch*, vol. I, Leipzig, 1922, s. v. *anima*.

³⁷ Idem, *ibid*, unde este dată și indicația bibliografică pentru lucrările consultate.

³⁸ O. Pianigiani, *op. cit.*, s. v. *anima*.

și la rom. *suflet*. După cum se știe, acest cuvânt este format pe terenul limbii române din lat. *sufflare* și are sensul abstract al lat. clasic *anima*. Regional însă, și anume într-o parte a Munteniei (pct. 762, 769, 872, 886, 928), acad. Emil Petrovici a înregistrat la întrebarea 2.203, pentru *Atlasul lingvistic român*³⁹, răspunsuri în care rom. *suflet* a evoluat din nou, ca și în cazul lat. clasic *anima* > rom. *inimă*, în direcția concretizării, primind și sensul de *inimă* „cœur, organ central, motor al circulației sîngelui”.

Referitor la suprapunerea de sensuri „cœur ; estomac ; ventre ; rate ; foie” etc., la rom. *inimă*, it. *anima*, fr. *âme*, remarcăm că aceasta a existat încă în lat. *cor*, continuatoarele romanice menținînd-o ca atare. În această privință ne sînt deosebit de utile atlasele lingvistice romanice publicate pînă în prezent⁴⁰. Nu vom reproduce aici toate exemplele de suprapunere semantică, ci ne vom limita doar la cîteva din ele.

Astfel, în italiană, în loc de *polmone* „plămîni” sînt utilizate, în diferite localități din Italia (cf. AIS I, harta 138, pct. 28, 32, 47, 149, 155, 237, 249, 270, 378, 398, 453, 748 etc.) variante diminutive ale lui *cuore*. Pentru *fegato* „ficat”, în cîteva puncte din sudul, centrul și nordul Italiei (cf. AIS I, harta 139, pct. 645 ; 548, 538 ; 27, 53, 439) sînt utilizate alte cuvinte, tot diminutive ale lui *cuore*.

În franceză, *corée* înseamnă nu numai „plămîni”, ci și „inimă” și chiar „ficat” (cf. ALL, III, harta 1144, nota explicativă), iar la *kóro* (*ibid.*, pct. 39) „ficatul și inima unui animal”. În graiurile franceze din Masivul Central, *10 kurado* înglobează în același timp și sensul de „poumons” și pe cel de „cœur” (ALMC, I, h. 536, nota de la pct. 46).

Este posibil ca înlocuirea lui *cor* cu *anima* să se fi produs sub influența limbii bisericești. Lat. *anima* avea ca sens ecleziastic pe acela de „âme, cœur”⁴¹.

Din materialul prezentat de noi, rezultă că rom. *inimă* nu prezintă — așa cum s-a susținut — „o transformare remarcabilă de sens”, nu a dobîndit „un înțeles special” sau „un sens specializat”, nici nu reprezintă „o inovație semantică”.

Continuatoarele lat. *anima* au atît sensuri figurate, cît și sensuri concrete. Deci sensuri concrete apar și în corespondentele rom. *inimă* din celelalte limbi romanice. Lat. *cor* a fost înlocuit prin *anima* nu numai în română, ci și în italiană, sardă, franceză etc. Iată în sinteză sensurile rom. *inimă* care apar și în alte limbi romanice :

- „organ central, motor al circulației sîngelui”, în fr. *âme* (atestat încă în sec. al XVI-lea) ;
- „stomac” în italiană și sardă ;
- „ficat, splină ; plămîn” (în general „părțile delicate și moi ; măruntaie”), în italiană și franceză ;
- „partea interioară, de mijloc, a unor lucruri ; miez” (la plante, fructe etc.) în italiană, sardă și franceză.

³⁹ ALR II, vol. I, material necartografiat, p. 36, întrebarea 2 203.

⁴⁰ Vezi pentru „cœur” : ALF 306, AIS 137, ALMC 537 ; „rate” : AIS 141, ALLy 1111, ALMC 5537 ; „poumons” : ALF 1073, AIS 138, ALL 1114, ALMC 536, AL Gasc 1187 ; „le foie” : ALA 774, ALL 1109, ALMC 535, AIS 139, ALF 585, ATF 158, AL Gasc. 1186.

⁴¹ Cf. L. Quicherat, A. Daveluy, *op. cit.*

Sensul de „stomac” apare, deci, nu numai în rom. *inimă*, fr. *cœur* și bg. *sărdce*, ci și în it. *cor*, sard. *anima*. Presupunem că româna, sarda și italiana, utilizând paralel atât pe *anima*, cât și pe *cor*, au primit de la acesta din urmă și sensul concret de „stomac”.

Dat fiind că în rom. *mă doare inima*, fr. *j'ai mal au cœur*, sard. *m'inkrèširi s'ènnà ess ànima* toate elementele componente sînt latinești, putem presupune că expresia respectivă este moștenită de fiecare limbă în parte din latină, și nu sînt dezvoltări independente. De altfel, lat. *cor* avea și sensul de „stomac”, încît la fr. *cœur* „stomac” nici nu poate fi vorba de o dezvoltare de sens. Cît despre dezvoltarea de sens de la „inimă” (organ) la „stomac” în bg. *sărdce*, considerăm că este un calc din limba română, pentru că în celelalte limbi slave nu întîlnim această modificare semantică ⁴².

Deși la lat. *anima* nu sînt atestate în dicționarele latinești sensurile concrete de „inimă, stomac, ficat etc. ; parte centrală, parte interioară a lucrurilor” etc., sîntem înclinați să credem că în latina populară cuvîntul a avut și aceste sensuri. Lat. *anima* și lat. *cor*, fiind sinonime perfecte în sensurile abstracte, și-au identificat, treptat, sfera semantică și în sensurile concrete.

Mai 1967

Institutul de lingvistică și istorie literară,
Cluj, str. E. Racoviță, 21.

⁴² Fr. Miklosich, *Lexicon paleoslovenico-graeco-latinum*, Viena, 1862 — 1865, s. v. *srádce* ; Max Vasmer, *Russisches etymologisches Wörterbuch*, II, Heidelberg, 1955, s. v. *sěrdce*. Pentru sensul de „stomac” din bg. *sărdce*, vezi *Rečnik na sàvremennija bălgarski knižoven ezik*, III, Sofia, 1959.

DENUMIRI ALE UNOR MĂSURI DE GREUTATE ÎN GRAIURILE DACOROMÂNE

DE

VALENTINA ȘERBAN

Problema terminologiei, în ansamblu, a sistemului de măsuri în limba română nu a constituit pînă acum obiectul unor studii lingvistice speciale. Referiri tangențiale la un termen sau altul întîlnim în glosare dialectale, în lucrări de istoria limbii și în dicționare. Desigur, nu putem urmări în cadrul unui singur articol terminologia întregii serii de măsuri și greutatea de pe teritoriul țării noastre și evoluția ei de-a lungul veacurilor. De aceea, în articolul de față vom cerceta numai terminologia măsurilor de greutate, scoțînd în evidență modul în care lexicul unei limbi se îmbogățește cu termeni noi, pentru a exprima cuceririle tehnicii și noile relații dintre oameni.

Caracteristic pentru vechile măsuri este, în general, faptul că, spre deosebire de cele moderne, multe din ele se bazează pe elemente simple, la îndemîna oricui, cum sînt *pasul, cotul, palma, prăjina* etc.

Aceste unități simple de măsură s-au transmis de-a lungul secolelor, păstrîndu-se din generație în generație. Alături de ele, în cursul vremii au apărut și măsuri luate de la popoarele cu care românii au venit în contact. S-a ajuns astfel la nenumărate măsuri de suprafață, de lungime, de capacitate, de greutate (ex. *delniță, jerebie, ort, stamboală, dimerlie* și altele¹). Unele dintre ele au fost folosite pînă tîrziu, altele mai sînt și azi. *Cotul, pasul, palma* etc. nu se mai folosesc, desigur, ca unități oficiale de măsură. Ele au creat însă în limbă expresii și locuțiuni, în care vorbitorii nu disting întotdeauna unitatea de măsură care stă la baza expresiei sau locuțiunii respective.

După cum se știe, introducerea sistemului etalon (în 1866) nu a fost făcută la întîmplare. Ea devenise o necesitate o dată cu dezvoltarea pieții

¹ I. Brăescu, *Măsurătoarea pămîntului la români, din vechime pînă la punerea în aplicare a sistemului metric*, 1913.

interne și a schimburilor externe de mărfuri. Vechiul sistem de măsuri era o piedică în calea efectuării schimbului și de aici necesitatea unificării măsurilor și intervenția tot mai mare din partea statului în reglementarea și controlul lor ².

Introducerea sistemului etalon în viața economică a societății de la noi a însemnat un progres sub raport economic și social. El a înlocuit treptat sistemul de măsuri pe care poporul nostru și-l crease încă din epoca feudală și care era destul de dezvoltat în comparație cu cel al altor popoare ³. Această reformă a avut urmări și de natură lingvistică și vom încerca să scoatem în evidență tocmai acest aspect.

În cercetarea pe care o întreprindem ne bazăm pe răspunsurile obținute de acad. Em. Petrovici ⁴ și Sever Pop ⁵ în anchetele efectuate în 1929–1938 pentru elaborarea *Atlasului lingvistic român*. Vom începe cu termenul *kilogram*, care indică unitatea mai des folosită și vom continua cu prezentarea submultiplilor și a multiplilor lui.

După cum rezultă din harta alăturată, cuvântul *kilogram*, deși este cunoscut pe tot teritoriul dacoromân, nu formează o singură arie. Totuși, arii mai compacte întâlnim în nord-estul Munteniei și sudul Moldovei și arii mai mici în nord-vestul Olteniei, nordul Moldovei, câteva arii disperate în Transilvania și izolat în alte localități.

Sub raport etimologic, cuvântul *kilogram* este, la noi, un împrumut din fr. *kilogramme*, ajuns de circulație internațională ca urmare a extinderii tot mai mari pe plan mondial a sistemului etalon de măsuri și a dezvoltării schimbului de mărfuri între state.

În ceea ce privește vechimea lui *kilogram* în limba română este necesar să semnalăm că el este înregistrat cu mult înainte de introducerea oficială a sistemului de măsuri în Principate și în Transilvania. Cuvântul este atestat pentru prima dată în traducerea românească a *Aritmeticii* lui L. B. Francœur, făcută de I. Eliad în 1832 ⁶, apoi în traducerea din 1849 a lui T. Stamati, *Fizica elementară* ⁷, și într-o serie de alte traduceri din limba franceză.

Altă arie mare este aceea a cuvântului *kilă*. Această formă este o adaptare a lui *kilo* la specificul limbii române și cuprinde partea estică și centrală a Transilvaniei, o parte din Banat, jumătatea de nord a Moldovei (care este întrepătrunsă de arii mai mici ale altor cuvinte), Oltenia și izolat apare în punctele 351, 940.

Forma *kil* formează arii mai restrinse în Transilvania de sud și centrală, în partea de sud și de nord a Olteniei, în nordul Munteniei, Dobrogea, Banat și izolat în alte localități.

Termenul *kilo* a fost notat în arie compactă în partea de nord a Transilvaniei și izolat în alte câteva puncte. Formele *kil* și *kilo* sint prescurtări ale cuvântului *kilogram*. Această tendință, cu forme abreviate,

² N. Iorga, *Studii și documente*, vol. V, p. 151.

³ D. Mioc și N. Stoicescu, *Măsurile medievale de capacitate din Țara Românească*, în „Studii”, nr. 6, p. 1354.

⁴ ALR II, serie nouă, vol. IV, h. 1023, 1024, 1025, 1026, 1027.

⁵ Materialul nefiind cartografiat am redactat harta cuvântului *kilogram* pe baza răspunsurilor obținute la întrebarea 1601 din ALR I.

⁶ N. A. Ursu, *Formarea terminologiei științifice românești*, București, 1962, p. 228.

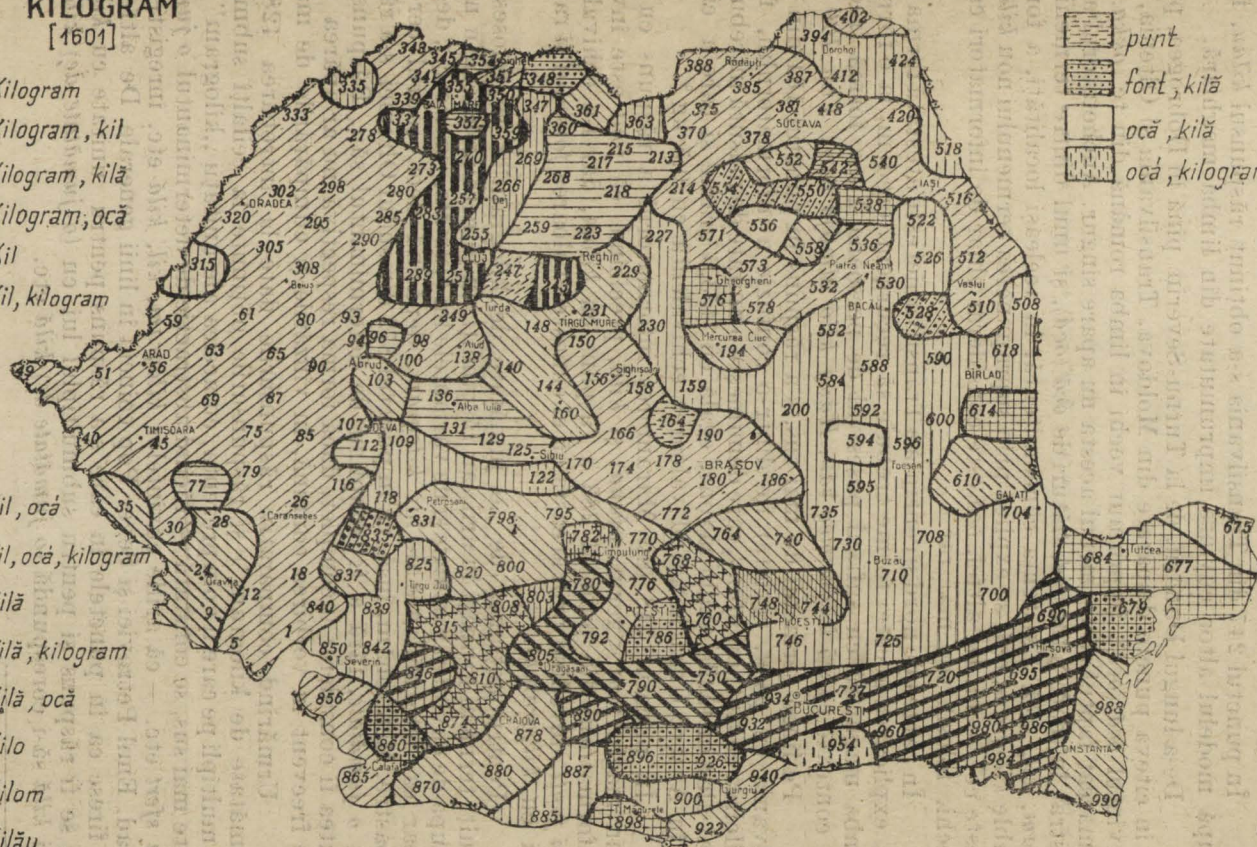
⁷ Idem, *ibid.*

ATLASUL LINGVISTIC ROMÂN I KILOGRAM [1601]

- Kilogram
- Kilogram, kil
- Kilogram, kilă
- Kilogram; ocă
- Kil
- Kil, kilogram

- Kil, ocă
- Kil, ocă, kilogram
- Kilă
- Kilă, kilogram
- Kîlă, ocă
- Kilo
- Kilom
- Kilău

- punct
- font, kilă
- ocă, kilă
- ocă, kilogram

apare și în alte limbi (cf. fr. *kilo*, sp. *kilo*, it. *chilo*, germ. *Kilo*, rus. *кило* etc.), fiind rezultată din spiritul de economie a limbii. Forma *kilo* existentă în Banat și Transilvania s-a menținut sub influența germ. *Kilo* și a magh. *kiló*.

În punctul 247 din Transilvania s-a obținut răspunsul *kiláu*, format după modelul altor cuvinte împrumutate din limba maghiară.

De-a lungul Dunării, de la Turnu-Severin pînă în Dobrogea, precum și în cîteva puncte dispartate din Moldova, Transilvania și Oltenia, apare cuvîntul *ócă* (*ocá*), împrumut vechi în limba română din tc. *okka*. E de remarcat faptul că termenul acesta nu apare singur. Anchetatorul a înregistrat în toate punctele, alături de *ócă* (*ocá*), și unul dintre termenii *kilogram*, *kil*, *kilă*. Existența concomitentă, în aceleași localități, a formelor duble *kilogram*, *ócă*, se explică prin suprapunerea termenului nou *kilogram*, peste cel vechi. De altfel, *ócă* este considerat chiar de informatori ca fiind vechi, folosit tot mai rar.

În partea de nord și centrală a Transilvaniei este atestată forma *kílom*. În explicarea acestei forme trebuie să recurgem, credem, la o formă din limba maghiară cu sufixul posesival de persoana I -*m*, formă frecventă în contexte ca : 5 *kílóm még van. Hány kiló almája van? Van 100 kílóm*.

Pe lîngă termenii de mai sus, s-a răspuns în punctul 164 din Transilvania cu *punt*, rezultat fie dintr-o confuzie a informatorului, fie din stîlcirea cuvîntului *pfund*, care denumește o unitate de măsură întrebuintată mai ales în țările anglo-saxone, egală cu 453,6 grame și care a circulat și în Austro-Ungaria avînd valoarea echivalentă cu 0,5 kg⁸.

În punctul 348 din Maramureș informatorul a răspuns cu *font*, (din magh. *font* < germ. *pfund*) și *kilă*, precizînd că *font* este învechit. Informatorul din punctul 283 a răspuns cu *kílom*, dar l-a echivalat cu *doi fonți*, dovedind prin aceasta că el cunoștea valoarea *fontului* și raportul lui cu *kilogramul*.

Pentru noțiunea de „o jumătate de kilogram”⁹ se folosesc mai mulți termeni grupați în arii sau răspîndiți în puncte izolate. Nu ne vom ocupa de cuvîntul *jumătate* și de variantele lui (*jumăta*, *juma* etc.), deoarece apar ca determinante ale lui *kilogram*, depășind deci, cadrul cercetării noastre. Menționăm, însă, că în punctul 872 din sudul Olteniei s-a răspuns cu *o jumătate*, fără a fi complinit de determinantul său. Răspunsul ar putea fi considerat incomplet, dacă forma respectivă nu ar apărea destul de frecvent în vorbirea comună, în vînzările și cumpărările de mărfuri.

Urmărind comparativ răspunsurile date la întrebarea 4280 („o jumătate de kilogram”) și răspunsurile obținute la ceilalți submultipli și multipli pe care îi vom prezenta, cu acelea ale unității „kilogram” analizate mai sus, se constată — făcînd abstracție de determinantul *o jumătate*, *un sfert* etc. — că ariile cuvintelor *kilogram*, *kil*, *kilă* etc. înregistrate de acad. Emil Petrovici și Sever Pop coincid în linii generale. De altfel, este și firesc ca în punctele în care s-a răspuns pentru unitate cu *kilogram* să se fi răspuns și pentru submultiplul lui cu (*o jumătate de*) *kilogram*, lui *kilă* să-i corespundă (*o jumătate de*) *kilă* etc.

⁸ Cf. LTR, vol. XII, București, 1963.

⁹ ALR II, serie nouă, vol. IV, h. 1023.

Alături de formele (*o jumătate de*) kilogram, kil, kilă, o arie mai mare formează cuvîntul *font* (*punt*) care cuprinde aproape întreaga Transilvania și apare izolat în punctul 76 din Banat.

În plus, apar formele neobișnuite, oarecum pretențioase pentru perioada cînd au fost înregistrate răspunsurile : *cincizeci de deca* (pct. 192) și *cincisute de grame* (pct. 784).

Pentru noțiunea de „un sfert de kilogram”¹⁰ s-au obținut mai mulți termeni. Răspunsurile pentru „un sfert” sînt diferite aici (*sfert*, *sfîrtai*, *fîrtai*, *furtal* etc.) și apar de obicei ca determinante ale lui kilogram.

Pe lîngă termenii *un sfert de kilogram* (*de kil*, *de kilă*) în cîteva puncte din Banat și Transilvania a fost notată forma *un fîrtai* (cu variantele *fărtai*, *fîrtar*, *furtal*) *de kilă*, *de kil*. Dată fiind răspîndirea acestor forme în Banat și Transilvania, este posibil ca forma *fîrtai* să fie un împrumut din limba germană și maghiară.

În Transilvania mai apare *un sfîrtar de kil* (*de kilă*) sau numai *un sfîrtar* (pct. 102, 130), formă considerată rezultat al contaminării dintre *sfert* și *fîrtai*.

Arie unitară formează cuvîntul *o litră* în Oltenia, Muntenia și Dobrogea. Aceasta este o măsură veche de greutate care cîntărea între 318—325 de grame, azi fiind echivalentă cu un sfert de kilogram. Contrar normei generale, potrivit căreia termenii nou intrați în limbă și care exprimă noțiuni noi reușesc să se impună, în cazul lui (*sfert de*) kilogram și *litră* s-a impus acesta din urmă, împrumut vechi din neogreacă.

Mai menționăm aria lui *o jumătate de font* (sau *de punt*) în nord-vestul Transilvaniei și nordul Banatului.

O formă puțin obișnuită, pretențioasă, apare în punctul 192, anume *douăzeci și cinci de deca*, alături de *un sfert de kil*.

Răspunsurile obținute la întrebarea „decagram”¹¹ impart teritoriul lingvistic dacoromân în două arii mari : Banatul, Transilvania, Crișana și Maramureșul formează aria lui *deca* (*decă*, *dec*), în timp ce Oltenia, Muntenia, Dobrogea, Moldova și sudul Transilvaniei formează aria lui *o sută de grame*. Pronunțat în întregime, cuvîntul *decagram* nu apare decît într-un singur punct (182). În rest avem de-a face cu o reducere, ca și la *kilogram*, a lui *decagram* în *deca*. Menținerea acestei forme a fost înlesnită de existența cuvîntului sub această formă și în graiurile săsești și maghiare din Transilvania. În mai multe puncte anchetatorul nu a notat nici un răspuns.

Cuvîntul *decagram* este atestat, ca și *kilogram*, înainte de introducerea oficială a sistemului de măsuri, în traducerea românească din 1850 a lui Ion Brezoianu, *Curs elementar de agricultură și de economie rurală*¹².

Etimologic, cuvîntul *decagram* este, la noi, tot un împrumut din fr. *décagramme*.

Dintre multiplii *kilogramului*, ALR, serie nouă, vol. IV, înregistrează pe *cincizeci de kilograme*¹³ și *o sută de kilograme*¹⁴. Termenii referitori

¹⁰ ALR II, h. 1024.

¹¹ *Ibid.*, h. 1025.

¹² N. A. Ursu, *op. cit.*, p. 182.

¹³ H. 1026.

¹⁴ H. 1027.

la aceste noțiuni cunosc aproximativ aceeași arie de răspîndire. Astfel, *o sută de kilograme*, respectiv *cincizeci de kilograme* (*de kili, de kile*), ocupă cea mai mare parte a teritoriului dacoromân.

Pe o arie întinsă și compactă în Transilvania apare *mają* (*marjă*) pentru „o sută de kilograme” și *o jumătate de mają* pentru „cincizeci de kilograme”. Cuvîntul *mają* împrumutat din magh. *mázsa* este vechi în limbă. Prima atestare o găsim în *Palia de la Orăștie* (1581): „o *maje de aur*”¹⁵ și apoi în alte izvoare vechi. Această unitate de măsură a variat după epoci și regiuni de la cincizeci la o sută de kilograme.

Termenul *metăr* cu care s-a răspuns pentru „o sută de kilograme” apare în Banat și nordul Transilvaniei, considerat fiind un împrumut din germană¹⁶.

Disparat au fost înregistrați și alți termeni: *o sută de ocă, cincizeci de ocă* (pct. 728), *zece vedre, cinci vedre* (pct. 886), *coreț* (< ucr. *korec*), *jumătate de coreț* (pct. 365).

Uneori se răspunde cu forme duble: *cincizeci de kile, o jumătate de coreț* (pct. 365); *cincizeci de kilograme, cincizeci de ocă* (pct. 791). Cel de al doilea termen din cadrul acestor forme fiind vechi și fiindcă apare doar în puncte izolate va dispărea, probabil, cu totul din limbă.

Așadar o serie de cuvinte denumind măsuri, existente înainte de introducerea sistemului etalon, au ieșit din uz sau și-au restrîns continuu aria de circulație, ca o consecință a scoaterii din folosință a măsurilor corespunzătoare termenilor respectivi.

Terminologia ieșită din uz — moștenită în cea mai mare parte de la romani sau împrumutată de la bizantini și slavi — a fost înlocuită cu o terminologie de construcție savantă, prin cuvinte de circulație internațională. Limba română s-a îmbogățit deci cu o serie de cuvinte noi, corespunzătoare noului sistem de măsuri și greutate.

După cum s-a văzut mai sus, termenii *kilogram* și *decagram* sînt atestați în lucrări științifice — probabil și în presă — înainte de introducerea oficială a sistemului de măsuri. De aici s-ar desprinde concluzia că în domeniul tehnicii și al științei lexicul unei limbi se completează cu termeni care exprimă noțiuni noi, cu termeni corespunzători progresului tehnic și științific, iar aprobarea oficială de introducere a sistemului etalon contribuie doar la fixarea și extinderea noii terminologii.

Ținînd cont de faptul că sistemul de măsuri de greutate și terminologia lui au fost introduse, în mod oficial, pe teritoriul patriei noastre acum o sută de ani, ne-am fi așteptat să întîlnim terminologia adaptată acestui sistem. După cum rezultă însă din materialul prezentat, realitatea lingvistică este alta. Alături de formele oficiale, *kilogram, decagram, cinci sute de grame*, apar și alți termeni, care reflectă condițiile social-economice în care a fost adoptat noul sistem de măsuri de greutate la noi. În Țara Românească, introducerea sistemului etalon a avut loc în perioada cînd comerțul, industria, legăturile cu țările vecine, mai cu seamă cu comer-

¹⁵ Cf. DLR, fascicula 1.

¹⁶ Friedrich Krauss, *Wörterbuch der nordsiebenbürgischen Handwerkssprachen*, 1957.

cianții turci și greci, au cunoscut o puternică dezvoltare. De aici și necesitatea adoptării unor măsuri de greutate unice, care să servească aceste raporturi. Nu aceeași a fost situația în Transilvania unde această dezvoltare s-a făcut în cadrul Imperiului habsburgic și unde s-a manifestat influența limbilor oficiale din Imperiul austro-ungar, fapt care explică de ce aici terminologia măsurilor de greutate nu este atât de omogenă ca în Muntenia și Moldova.

Forma literară *kilogram* tinde să se impună tot mai mult, ca urmare a ridicării neîntrerupte a nivelului cultural al poporului. Forma *kil*, utilizată chiar și de oameni cu o cultură mai avansată, se impune și ea, fiind în spiritul economiei limbii. Este greu de prevăzut dacă se va generaliza forma literară sau vor circula ambele forme și în viitor.

Mai 1967

Institutul de lingvistică și istorie literară
Cluj, str. E. Racoviță nr. 21

CONTRIBUȚII LA STUDIUL TERMINOLOGIEI ALBINĂRITULUI ÎN LIMBA ROMÂNĂ (PE BAZA ALR, SERIE NOUĂ)

DE

STELA PETCU

I. Albinăritul a constituit din cele mai vechi timpuri o ocupație de seamă a poporului nostru, cunoscînd în decursul veacurilor o dezvoltare remarcabilă. Pe teritoriul țării noastre este confirmat de datele istorice încă din perioada preromană, cînd învățatul grec Herodot semnală în ținuturile din nordul Dunării existența a numeroase albine care populau pădurile, împiedicînd trecerea prin aceste locuri ¹. În timpul colonizării grecești din Dobrogea, locuitorii ofereau grecilor, pe lingă grîne și pește, miere și ceară ², iar sub stăpînirea romană, Dacia exporta aceste produse ca materii prime, în cantități considerabile. Datorită importanței pe care mierea o avea în alimentație iar ceara la iluminat, albinăritul continuă să rămînă și mai tîrziu o ramură importantă a economiei Moldovei și Țării Românești ³. În această privință stau mărturie diferitele documente interne din secolul al XVI-lea, în care sînt menționați, în numeroase rînduri, posesori de stupi și prisăci de pe domeniile mănăstirești și de pe cele ale boierilor sau ale țăranilor liberi. Din aceste documente reiese totodată și importanța pe care o avea dijma sau destina din stupi datorată de țărani domniei sau pe care Țara Românească și Moldova erau obligate a le plăti ca tribut Porții Otomane.

Istoria comerțului românesc menționează o producție intensă, și de bună calitate, de miere și ceară, care putea să satisfacă nu numai consumul intern, ci să fie trimisă, alături de grîne și animale, pe piețele Veneției, Constantinopolului ori ale Vienei ⁴. Începînd cu a doua jumătate a secolului al XIX-lea, se resimte o scădere considerabilă a coloniilor

¹ Vezi B. P. Hasdeu, *Istoria critică a românilor*, I, București, 1875, p. 197—199, unde se găsesc informații ample privitoare la vechimea albinăritului în țara noastră.

² *Istoria României*, vol. I, 1960, p. 179—180, 413.

³ Albinăritul era mai puțin dezvoltat în Transilvania, deoarece mierea și ceara se găseau printre principalele produse furnizate acesteia de Moldova și Țara Românească între secolele XVI și XIX (*Din istoria Transilvaniei*, vol. I, ed. a II-a, București, p. 187, 314—315).

⁴ *Istoria României*, II, 1960, p. 288, 579; III, 1964, p. 46; N. Iorga, *Istoria comerțului românesc*, București, 1925, p. 258—259.

de albine și a producției de miere și ceară. Introducerea treptată a zahărului în alimentația populației, abuzurile comise de fanarioți în privința percepției dijmăritului după stupi, modul primitiv de cultură sînt cîteva din cauzele care au micșorat foarte mult numărul stupilor ⁵.

După primul război mondial, cu toată inițiativa de refacere a economiei naționale, apicultura, care reprezenta o reală sursă de venituri, n-a putut progresa în același ritm cu celelalte ramuri ale agriculturii, masa producătorilor nedisponind de mijloacele bănești necesare pentru procurarea uneltelor apicole perfecționate care erau destul de costisitoare. La aceasta s-a mai adăugat și lipsa unei organizări și a unui ajutor susținut din partea statului ⁶. Astfel, deși străveche, creșterea albinelor a rămas la noi o îndeletnicire mai înapoiată și mai puțin practică în raport cu alte activități. Cunoașterea și răspîndirea metodelor științifice de dirijare a producției albinelor sînt de dată destul de recentă.

În cele ce urmează, ne propunem să studiem terminologia acestui domeniu de activitate ⁷, așa cum se reflectă ea în hărțile *Atlasului lingvistic român*, serie nouă, volumul I ⁸, urmărind repartitia teritorială a termenilor care denumesc diferite noțiuni legate de această ocupație. Cercetările noastre privind dialectele limbii române se vor raporta la probleme de ordin lexical, urmînd să arătăm vechimea și stadiul în care se găsește această terminologie, măsura în care ea e cunoscută pe teritoriul patriei noastre și în celelalte dialecte ale limbii române și, pe cît posibil, cauzele care au determinat înlocuirea termenilor vechi, moșteniți, cu alți termeni, împrumutați.

Înainte de a trece însă la studierea propriu-zisă a materialului lexical, sînt necesare cîteva considerații și precizări cu privire la sursa de informare și la modul în care se reflectă ancheta pe hărțile studiate. Astfel, dacă în unele hărți au fost înregistrate două sau chiar trei denumiri pentru aceeași noțiune și s-au primit informații suplimentare cu privire la răspîndirea și stadiul de dezvoltare a albinăritului, a diferitelor unelte, obiceiuri existente, cît și precizări asupra caracterului vechi sau recent al unor termeni legați de albinărit, în altele se face precizarea că obiectul sau obiceiul vizat nu există în localitatea respectivă sau nu este cunoscut. Din această cauză, multe răspunsuri au un caracter improvizat sau evaziv, ele fiind sugerate de anchetator.

II.1. Termeni referitori la ocupație (harta 263 albinărit)

Îndeletnicirea la care ne referim e cunoscută pe teritoriul dacoromân sub denumirea de *albinărit*, *stupărit* sau *prisăcărie*. Termenul *stupărit*

⁵ Vezi *Istoria României*, IV, 1964, p. 454; „România apicolă”, 1926, nr. 5, p. 1 – 2.

⁶ F. Begnescu, *Albinele și albinăritul în România*, București, 1926, p. 39.

⁷ Fără să constituie, pînă la anchetele efectuate de ALR, un obiect propriu-zis de cercetare, terminologia populară a albinăritului, alături de a altor îndeletniciri, a preocupat în trecut pe unii cercetători români. Cîteva lucrări binecunoscute ca *Etymologicum Magnum Romaniae* (I, București, 1886, p. 743, s. v. *albină*) a lui B. P. Hasdeu, *Încercare de terminologie populară română* (București, 1901) a lui Fr. Damé, *Industria casnică la români* (București, 1910) de T. Pamfile și culegerea de folclor a lui S. Fl. Marian, *Insectele în limba, credințe și obiceiurile românilor* (București, 1903) înregistrează o mare parte din această terminologie.

⁸ Nu am luat în considerare hărțile 267 (*albina*) *Începă* și 274 *boștină*, deoarece materialul înregistrat în ele nu privește în mod direct domeniul de activitate de care ne ocupăm.

(<stup + suf.-ărit) este cunoscut în Transilvania, Banat, Crișana și în pct. 728 din Muntenia, iar sinonimul său *albinărit* (<*albină* + suf.-ărit) care figurează și ca titlu al hărții, a fost înregistrat în Bucovina, în două localități din Muntenia (pct. 728, 928), în Banat (pct. 2, 76) și în Transilvania de sud (pct. 130). *Prisăcărie* „ocupația prisăcarului, stupărit” (<*prisăcar* + suf.-ie)⁹ apare în Moldova (pct. 414, 514, 520). În unele localități (pct. 353, 551, 812, 886, 899) pentru această noțiune s-a răspuns *stupărie*, iar în pct. 784 acest termen a fost sugerat de anchetator. În două localități cu același termen este denumit și „locul unde se țin stupii (vezi h. 265/886, 899), ceea ce se datorează faptului că suf. -ărie indică atât locul, cât și ocupația¹⁰. Mai apar ca variante individuale termenii *stupărarie* (<*stupar* + suf.-ărie) în pct. 762 și *stupie* (<*stup* + suf.-ie) în pct. 325, localitate în care românii sînt bilingvi.

În cîteva localități, unde probabil sînt puțini stupi, nu s-a putut obține termenul pentru această ocupație. Uneori informatorii au răspuns printr-o perifrază : *să țîie cu stûpi* (pct. 47), *trăieșt' 'e d' 'i stupi*” (pct. 349) etc. sau au dat numai termenul pentru obiect : *stupi* (pct. 27, 230, 872).

Din cele arătate mai sus, rezultă că nu toți informatorii au putut da un răspuns exact, ceea ce ne duce la constatarea că importanța albinăritului a scăzut sau ocupația n-a existat de loc. Chiar și în localitățile unde se cultivă albine, puțini sînt aceia care și-au făcut din această îndeletnicire un mijloc de existență¹¹, încît albinăritul se mărginește, de cele mai multe ori, la satisfacerea necesităților de consum în gospodăria individuală.

2. Termeni pentru „locul unde se țin stupii” (harta 265 stupină)

Cu excepția Bucovinei și a Moldovei centrale și de nord, unde termenul *prisacă* este general, în restul teritoriului dacoromân, într-un număr mai mare de localități, apare termenul *stupină* apoi *stupărie* (pentru care vezi explicațiile de la capitolul precedent), fără a putea însă stabili arii precise pentru cei doi termeni. Informatorul din punctul 29 a răspuns cu termenul *stupărit*, care prin extensiune, de la ocupație, a ajuns să denumească și locul unde se cresc albine, iar în punctul 192, un informator a dat acest termen, pe cînd alt informator a răspuns *stupină*.

În lipsa unui loc special amenajat pentru stupi, s-a dat răspuns că ei se țin în *grădină* (pct. 762, 872), *pe poliță* „raft” („sub streșină”, pct. 310) sau în *colniță* („șopron (de lemne)”, pct. 325)¹². Informatorul din pct. 235 a răspuns în urma unei ezitări : *albinărie*. Meglenoromânii numesc stupina *urnilic* (<mbg. *ornilik*)¹³ *di albiin*, iar istroromânii *medișn'acu* (<s.-cr. *medišnjāk*)¹⁴.

⁹ De etimologia acestor sinonime ne vom ocupa în paginile următoare.

¹⁰ Vezi Elena Slave, *Sufizele -ie și -ărie, în Studii și materiale privitoare la formarea cuvintelor în limba română*, vol. III, 1962, p. 166 — 168.

¹¹ Semnificative sînt în această privință explicațiile date de informatori : „sînt foarte puțini care au stupi” (pct. 386), „sînt foarte puțini stupari în sat” (pct. 886) etc. Vezi și mențiunea de pe h. 265/219.

¹² În h. 138/316, 334 din ALR II₁, *colniță* „șură”; cf. și DLRM s.v.

¹³ Vezi Th. Capidan, *Meglenoromânii*, vol. III și *Dicționar meglenoromân*, București, [f.a.], s.v. *urnilic*.

¹⁴ Termenul provine din s.-cr. *med* „miere” cu un sufix care indică locul. Comp. *golubîn-jāk* „Taubenschlag”, *pčelinjāk* „Bienenstand” (A. Leskien, *Grammatik der serbo-kroatischen Sprache*, Heidelberg, 1914, § 38¹).

Originea cuvîntului *prisacă* „loc în pădure, cu copacii tăiați, unde se așază stupii” e explicată în TDRG din sl. *prěška* „tăiere (în pădure)”, *prěști* „a tăia” (cf. rom. *seci* „idem” <srb. *seča*) și e atestat cu același sens și în celelalte limbi slave. *Prisacă* cu sensul de „stupină” este răspîndit în Moldova și e atestat cu acest sens încă în documentele slave provenind din această provincie¹⁵. Cu sensul „stupină” este cunoscut și în Muntenia¹⁶. Cu sensul inițial „curătură” e cunoscut însă în toponimia tuturor provinciilor românești, ceea ce presupune că la început aceste defrișări se făceau în vederea unor așezări omenesti (case, pășuni, ogoare) sau cu scop de apărare împotriva năvălitorilor, atunci cînd de jur împrejur exista o suprafață de pădure deasă¹⁷.

Locul de stupină era legat la noi în mod obișnuit de defrișarea pădurilor și se determina după „obiceiul prisăcilor”¹⁸. Știindu-se ce întindere necesită instalarea unei prisăci, adesea în documentele noastre vechi nu se mai indica suprafața necesară, ci se spunea doar : „hotarul acestei prisăci. . . să fie cit este aruncătura de băț în mijlocul prisăcii, din toate părțile”¹⁹.

Cuvîntul *stupină* (<*stup* + suf. de orig. slavă *-ină*, avînd sens local)²⁰ este atestat într-un document slav din Țara Românească²¹ și în *Îndreptarea legii*, Tirgoviște, 1620²². Ca și *prisacă*, el este cunoscut și în toponimie²³.

3. Termeni care denumesc ocupația propriu-zisă (hartă 266 stupar)

Din această hartă rezultă că termenul *stupar* (<*stup* + suf. *-ar*) e aproape general răspîndit²⁴. Excepție face Bucovina și Moldova centrală și de nord unde este întrebuințat termenul *prisăcar* (<*prisacă* + suf. *-ar*), care are însă o arie de răspîndire ceva mai mare decît *prisăcărie* „stupărit”. Numai în două localități (pet. 235, 987) s-a răspuns *albinar* (<*albină* + suf. *-ar*). În unele localități se menționează că nu există cultivatori de albine. Alteori, acolo unde se cresc albine în măsură foarte redusă, nu există un termen special. Cel care incidental se ocupă cu creșterea albinelor este numit *pîndar* (pet. 762), fiind probabil și paznicul viei,

¹⁵ *Măsto za prisaka* (a. 1612—1622, Damian Bogdan, *Glosarul cuvintelor românești din documentele slavo-române*, București, 1946, p. 92).

¹⁶ Vezi Iorgu Iordan, *Toponimie românească*, București, 1963, p. 97.

¹⁷ Idem, *ibid.*, p. 24, 96. Toponimicele indicate, *Presaca*, *Prisecani*, *Prisecile*, *Dealul Prisecii*, *Prisaca Dornei* etc., sprijină vechimea și răspîndirea cuvîntului în limba noastră, indiferent de sensurile lui.

¹⁸ Vezi V. Costăchel, P. P. Panaitescu, A. Cazacu, *Viața feudală*, București, 1957, p. 294. Interesante sînt și explicațiile date de T. Pamfile, *op. cit.*, p. 86 și de către episcopul Melchisedec în *Cronica Hușilor*, București, 1869, p. 357, cu privire la felul în care se amenajau prisăcile. Vezi și C. C. Giurescu, *Istoria românilor*, vol. II, partea a II-a, București, 1937, p. 493.

¹⁹ În *Documente privind istoria României, veacul XVI, A. Moldova*, București, 1953, p. 270.

²⁰ Despre sufixul *-ină* a se vedea „Jahresbericht”, XV, p. 56—60.

²¹ Vezi Damian Bogdan, *op. cit.*, p. 105 : *măsto za stupină* (a. 1580).

²² „Ori pre la vil, ori pre la *stupini*, ori pre în pomele” (ap. TDRG, s.v.).

²³ Vezi Iorgu Iordan, *op. cit.*, p. 559, unde *stupină* este menționat ca toponim în Muntenia, dar și în Moldova. Termenul e cunoscut și în Cîmpia Transilvaniei (com. de R. Todoran). Pentru numele topice formate cu acest sufix, a se vedea Em. Petrovici, *Vestiges des parlers slaves rem-placés par le roumain*, în „Balcania”, VI, p. 498—500.

²⁴ Termenul apare și în toponimie : *Stupari*, *Stuparul*, *Stupărei* (Iorgu Iordan, *op. cit.*, p. 230).

holdelor etc. sau *păzitorul albinelor* (pct. 29). Alți termeni de acest fel (însotiți de determinante) mai sînt : *prășitor de stupi* (pct. 836), adică „cel care prășește, crește albine”, *stăpînul stupilor* (pct. 2), *om de are stupi* (pct. 157). Termenul *mierar* (pct. 172) derivă de la produsul obținut din stupărit : *miere* + suf. -ar, care desemnează ca și *stupar*, *prisăcar* numele de agent.

Cei mai mulți dintre termenii discutați pînă acum (în paragrafele 1, 2, 3) se întrebuintează curent, atît în limba comună cit și în limba literară. Larga lor răspîndire se datorește, fără îndoială, scriitorilor din diferite provincii, care prin operele lor i-au pus în circulație. Chiar termeni ca *albinărit*, *prisăcar*, *prisăcărie*, pentru care ALR ne indică o sferă de circulație redusă, figurează în DLRM ca termeni literari (alături de *stupar*, *stupărit*).

4. Termeni care denumesc „adăpostul albinelor” (harta 264 știubei)

Cercetarea acestei hărți ne permite să observăm o mare varietate de termeni și existența formelor duble și chiar triple pentru aceeași noțiune în numeroase localități. Se conturează următoarele arii :

a) Aria termenului *știubei* acoperă integral Bucovina și Moldova, prelungindu-se pînă în Maramureș (pct. 353, 362), în Crișana (pct. 310) și în nord-estul Transilvaniei (pct. 228).

b) Termenul din limba literară *stup* a fost înregistrat în Muntenia, Oltenia, Dobrogea și Moldova. În cîteva puncte din Muntenia și Oltenia s-a răspuns numai cu acest termen.

În cele mai multe localități, atît din aceste regiuni ale țării, cit și în Moldova, s-a obținut pe lingă *stup* și alt termen : *ulei* în Muntenia și Oltenia, *știubei* în Moldova, *captar* în Dobrogea (pct. 682). În pct. 784 s-au obținut trei termeni : *stup*, *buduroi*, *ulei*.

c) Termenul *ulei* apare și singur în cîteva puncte din Muntenia și Oltenia, iar în pct. 833 din sud-vestul Transilvaniei, pe lingă acest termen, s-a mai răspuns și cu *coșniță*.

d) În Transilvania, în nord-vestul Maramureșului (pct. 346, 349, 353) și în Banat a fost notat termenul *coșniță* (*cojniță*). În Banat, alături de acest termen, a mai fost înregistrat *ladă*, iar în centrul Transilvaniei (pct. 250) *bașcă*.

În puncte izolate mai apar termenii : *coș*, *cutii* (pct. 182), *coș*, *lăzi* (pct. 192), *coșară* (de stup, pct. 316, 325), *ghiob* (pct. 95), *zîrzonă* (pct. 334). Dintre aceștia, cel mai vechi termen, răspîndit pe teritoriul dacoromân, este *stup* (< lat. **stypus* < gr.)²⁵, care a avut o dezvoltare semantică asemănătoare cu lat. *alvina* (*alveare*) „stup”, derivat de la *alvus* „scorbura, albie, stup” + suf. col. -ina, care prin sinecdocă, a primit ulterior sensul de „albină”²⁶.

²⁵ W. Meyer-Lübke, REW și DLRM, s.v. *stup*. Foarte vechi în limba noastră, termenul se încadrează printre elementele de vocabular grecesci moștenite din latina orientală. Al. Graur, în *Încercare asupra fondului principal lexical al limbii române* (București, 1954, p. 54), îl trece în lista cuvintelor care fac parte din fondul principal lexical.

²⁶ Sensul original de „alveare” a fost atestat la gramaticul Flavius Caper : *Alvearia non alvinae* (ap. C. Tagliavini, *Le origini delle lingue neolatine*, Bologna, 1959, p. 185–186). Vezi și S. Pușcariu, *Albină* (Etimologii), în „Convorbiri literare”, XXXIX, 1905, p. 50.

Rom. *stup* prezintă ambele sensuri. Așa cum am văzut mai sus, el înseamnă „adăpostul albinelor” în Muntenia, Oltenia, Dobrogea și Moldova, dar are sensul „albină” în nordul Transilvaniei și în aromână²⁷.

După Hasdeu²⁸, *alvus* devenind atribut în sintagma *musca alvina* „muscă de stup”, s-a substantivizat, preluând sensul integral al lui *albină*. *Musca* a primit de asemenea același sens „albină” și „roi”, întâlnit în limba noastră populară²⁹. Asemenea substituiri de sens există și în alte limbi romanice³⁰.

Stupul a fost la origine un trunchi de copac scorburos, în care se statornicea roiul de albine. Aducându-le în gospodăria sa, omul le-a construit adăposturi asemănătoare, din trunchiuri de copaci găunoși, pe care i-a retezat la ambele capete, așezându-le în partea de sus, drept acoperiș, o scoarță de copac. Termenii referitori la acest obiect prezintă în mai multe limbi o dezvoltare semantică identică, deoarece stupul primitiv era făcut dintr-un trunchi³¹.

În favoarea vechimii termenului *stup* pe teritoriul dacoromân, poate pleda nu numai existența numeroaselor sale derivate, menționate mai înainte, ci și mulțimea expresiilor la formarea cărora a contribuit: *a umbla* (*a fi*) *ca un stup* (roi) *fără mătă* se spune despre un om care nu-și găsește roșul. *E ca un stup neretezat* despre un om care are de toate din belșug. De aici: *a fi bogat ca un stup*, *a fi* (sau *a se face*) *stup de bani* etc.

În limba română *stup* a continuat să evolueze, ajungând să aibă chiar patru sensuri³²:

- a) adăpostul albinelor (la început un trunchi de copac scorburos, apoi stupul făcut dintr-un butuc găurit etc.);
- b) adăpostul împreună cu familia de albine și fagurii;
- c) totalitatea albinelor dintr-un stup, conținutul stupului, familia de albine, roiul;
- d) albina.

Întrebuintarea lui *stup* cu sensurile arătate mai sus a dus cu timpul la slăbirea sensului inițial și la înlocuirea lui cu cuvinte împrumutate din alte limbi (bulgară, ucraineană, maghiară etc.). Astfel, *știubei* s-a răspândit în Moldova și în alte regiuni din partea de nord a țării, *ulei* cu același sens, în partea de sud a țării, iar *coșniță* în Transilvania și Banat. În același timp, termenul mai vechi *stup* și-a restrîns sfera seman-

²⁷ S. Pușcariu, *Études de linguistique roumaine*, 1937, p. 367. Fenomenul este cunoscut și în albaneză: *bletë* „stup” și „albină” (G. Meyer, *Indogermanische Forschungen*, VI, p. 121).

²⁸ *Op. cit.*, p. 749.

²⁹ TDRG, CADE, DA, s.v.: „stupul are *muscă* multă”, „a omorî *musca*”, „*lese musca*”.

³⁰ C. Tagliavini, în *op. cit.*, p. 185–186, arată că *alveare* „albină” înainte era considerat în general printre cuvintele latine păstrate numai în română și deci necunoscute celorlalte limbi romanice. Cercetările ulterioare l-au semnalat și în dialectele retoromane. C. Bottiglioni, în *L'ape et l'alveare nelle lingue romanze*, Pisa, 1919, p. 34–35, menționează că it. *alveare* „ape” este răspândit în nordul și în centrul Italiei. De asemenea, după J. Gilliéron, *Généalogie des mots qui désignent l'abeille*, Paris, 1918, p. 21–26, în unele regiuni ale Franței *ruche* „essaim” și „abeille”, iar în altele *mouche à miel*, ~ *d'essaim*, ~ *de ruche* „abeille”.

³¹ Fr. *ruche* „stup” < gal. *rūsca* „scoarță”, deoarece galii pentru a-și construi stupi s-au folosit de scoarța copacilor. Mai târziu, varietatea de stupi de paie, adusă de franci, a primit aceeași denumire, pentru că *rūsca* fiind înlocuit cu lat. *scortea* „scoarță”, legătura dintre *rūsca* și materialul din care galii își construiau stupii n-a mai fost simțită. (Vezi O. Bloch – W. von Wartburg, *Dictionnaire étimologique de la langue française*, Paris, 1960, s.v. *ruche*.)

³² În limba literară nu sînt cunoscute decît primele trei sensuri (DLRM, s.v. *stup*).

tică, fiind întrebuințat mai mult cu sensurile „adăpostul împreună cu familia de albine”, „conținutul stupului”.

Pentru a ilustra cele afirmate mai sus, dăm următoarele citate :

„Și mai virtos căuta pe un grec, pre nume Sarăieni, carele au fost de au fost bătut *stupii* lui Gavrilă vornicului și au fost dat *știubeielor* foc” (I. Neculce, *Letopisețul Țării Moldovei*, 1963, p. 98).

„Datoria voastră netăgăduită este numai a face *uleele* toate câte vor fi trebuincioase pentru *stupii* noștri. . . și să ne aduceți miera și ceara aici la curtea noastră în București” (Document muntean din arhiva lui Constantin Brîncoveanu (1800), în N. Iorga, *Studii și documente privitoare la istoria românilor*, vol. V, 1903, p. 204).

„. . . și dîndu-le matcă, face dintr-o *coșniță* cu albine multe doi *stupi*” (I. Molnar-Piuariu, *Economia stupilor*, Budae, 1785, p. 140).

Datorită influenței exercitate de limba literară, aria lui *stup* „adăpostul albinelor” are șanse să progreseze, primind o nouă accepțiune, aceea de „adăpost modern, sistematic”³³, construit din scinduri de brad.

Fără îndoială că împrumuturile la care ne-am referit mai sus sînt totodată indiciul unor inovații în ceea ce privește cultura materială a poporului nostru. Diferitele îndeletniciri din țara noastră au evoluat în strînsă legătură cu istoria societății și cu dezvoltarea lor la popoarele cu care am avut relații îndelungate. Astfel, scorbura, care le-a servit dinții albinelor de adăpost, a fost înlocuită printr-un butuc găurit de mîna omului, printr-o împletitură de nuiele, și mai apoi, prin căsuțe sistematice de scinduri.

Etimologia cuvintelor *știubei* (<ucr. *štub* „trunchi de copac”³⁴ + suf. *-ei*) și *ulei* (<bg. *ulej* „trunchi de copac, uluc, covată, stup”) ³⁵ ne trimite, ca și *stup*, la sensul inițial de „trunchi de copac scorburos”, care însă, prelucrat, a putut primi diferite întrebuințări, printre care și cea în discuție, fie în limba de origine, fie în limba română³⁶. În ALR II, cu acești termeni sînt numiți în general *stupii* primitivi, făcuți dintr-o scorbură de copac sau dintr-un butuc găurit, dar pe alocuri, aceiași termeni au ajuns să denumească și pe cei construiți din scinduri de brad. ALR II, înregistrează pentru *stup*, în pct. 682, și termenul *captar*, informatorul II precizînd : „*stupul* e din scinduri, *captarul* e un lemn scorburos”. Cuvîntul *captar* e cunoscut în apicultură românească și cu sensul de „capac de stup din coajă de tei”. Uneori e o strachină sau o scafă cu care se acoperă *știubeiul* și care se întrebuințează și spre a pune albinele să roiască. El derivă din magh. *kaptár* „stup din butuc găurit, coșniță”³⁷. Avînd însă în vedere atestarea din I. Petculescu, *Căldăuza stupăritului*, Pitești 1898, p. 76, unde *captar* denumește și stupul sistematic, cuvîntul pare a fi mult mai răspîndit decît apare în ALR. Același lucru îl putem spune și despre *buduroi*. ALR II, îl înregistrează într-o singură localitate (pct. 784), dar G. Istrate³⁸ semnalează că el

³³ Sînt concludente precizările făcute de informatorii din pct. 728 și 784.

³⁴ B. D. Hrincenko, *Ukrainsko-ruskii slovar*, 1925, s.v. *štub*.

³⁵ N. Gerov, *Rečnik na bălgarski ezik* . . . , Plovdiv, 1895–1904, s.v. *ulej*.

³⁶ În toponimie : *Știubeieni, Știubeul, Dealul Știubeiului* etc. (Iorgu Iordan, *op. cit.*, p. 559).

³⁷ DA, s.v. *captar*. După E. Berneker, *Slavisches etimologisches Wörterbuch*, Heidelberg, 1908–1913, s.v. *kaptár*, cuvîntul maghiar < v. germ. *Käfter*, „Kammerchen”, care (cf. Fr. Kluge, *Etymologisches Wörterbuch der deutschen Sprache*, Strasburg, 1915) este lat. med. *capistrium*, „Behälter”. Cu sensul de „stup sistematic”, magh. *kaptár* este răspîndit mai mult în Transilvania (*A magyar értelmű szótára*, vol. III, 1960, s.v.).

³⁸ Vezi G. Istrate, *Noul atlas lingvistic român*, în FD, II, 1960, p. 162.

e foarte răspândit în Moldova. Informatorul subliniază caracterul învechit al acestui sistem de adăpost ³⁹. După DA, acest cuvânt provine din **budunoŋu* (prin disimilarea lui *n-n > r-n*, cf. *puroi* < **punoŋu*) care e un augmentativ în -oi dintr-un prototip **budon*, corespunzător magh. *bodon* „putină” înrudit cu *bödön* „ghizd” și *bödö* „scoc, țeavă”. Credem însă că e mai verosimilă etimologia propusă recent de V. Drimba ⁴⁰ ca fiind un derivat augmentativ de la *budur* (de origine necunoscută) cu sensurile „trunchi de copac scorburos”, „jgheab de fântină dintr-un trunchi de copac scorburos”, „găleată de puț” (avînd și derivate diminutive ca *budureț* „coș, horn”, *buduraș* „ciubăr” și fiind înrudit cu multe alte cuvinte din limba română ca *budacă*, *buturugă*, *butuc* etc.).

În Munții Apuseni e înregistrat cuvîntul *ghiob* (*d'ob*, *d'oabă*) „putină” ⁴¹ cu sensul „stup” (comp. magh. *döböny*) avînd o întrebuințare strict regională, locală, coșnițele fiind construite ca putinele ⁴².

Tot o inovație în cultura albinelor ne-o indică termenul *coșniță* < sl. *košnica* (< *koš*), cu sensul principal de „obiect făcut din împletitură de nuiele, cu diverse întrebuințări”. Sl. *koš* „panier, corbeille” are mai multe sensuri („unealtă de pescuit”, „coșar pentru porumb” etc.) printre care și acela de „stup, coșniță de albine împletită” ⁴³. Limba română cunoaște ambele forme. Dar așa cum rezultă din ALR II, are sensul de „stup” numai în Transilvania și Banat ⁴⁴. Cu sensul „panier, corbeille” e atestat în ALR II, h. 266 numai în pct. 928 din Muntenia. Termenul *coșniță* „stup” a pătruns, prin scriitori, și în limba literară. Întrebuințarea formei *coș* ⁴⁵ în cele două localități din colțul sud-estic al Transilvaniei se datorează, foarte probabil, limbii maghiare. Magh. *kas*, *mékkas* are sensul de „stup” ⁴⁶ și apare în harta pe care o studiem în punctul 192 (minoritar) din apropierea celui de mai sus sub forma *mieheșcoșoc* (pl.).

Coș „stup” este cunoscut și în dialectele sud-dunărene : la meglenoromâni ⁴⁷ și la aromâni ⁴⁸. În ambele dialecte termenul provine din slavă. La istroromâni a fost înregistrat termenul *úlišta*, pl. *úlišť* (de lémăn) < s.-cr. *úlišťe* „Bienenstock” ⁴⁹. Forma *coșard*, întrebuințată în partea vestică a Crișanei, derivă din magh. *kosár* ⁵⁰.

³⁹ „E din *pátru scînduri* și *îmfundăt*...”. La I. Petculescu, *op. cit.*, p. 6, 59, *buduroi* „stup făcut din butuci sau scorbura de copac”.

⁴⁰ *Note etimologice*, în LR, XIII, 1964, nr. 1, p. 77–78.

⁴¹ În ALR I, h. 289/194 cu sensul de „putină” apare în pct. 53, 95, 105, 250 (*d'ob*, *d'oabă*).

⁴² Vezi răspunsul informatorului : „din *doage* (s.n.) sau *scînduri*”.

⁴³ E. Berneker, *op. cit.*, s.v. *koš*.

⁴⁴ În majoritatea cazurilor, materialul din care se construiesc a fost indicat de către informatori. Cele mai multe răspunsuri se referă la coșnițele de nuiele, împletite și lipite cu lut, în timp ce paiele de secară se pare că erau mai puțin utilizate. Prin extensiune au fost numiți astfel și stupii de scînduri. În partea de nord și cea estică a țării, coșnițele se construiesc din spetează denumită *jitei* (pct. 53) sau *jiktu* (pl. *jikti*, pct. 316) < magh. *gyékény* „rogojină de papură, sovar” (*Dicționar maghiar-român*, 1961, s.v.).

⁴⁵ Atestat la C. Dimian, *Stupăritul*, Brașov, 1887, p. 12.

⁴⁶ I. Kniezsa, *A magyar nyelv jövevényszavai*, Budapest, 1955, s.v.

⁴⁷ Th. Capidan, *op. cit.*, s.v.

⁴⁸ T. Papahagi, *Dicționarul dialectului aromân general și etimologic*, București, 1963, s.v. *coșu*, îl dă numai cu sensurile „panier, tuyau de la cheminée”.

⁴⁹ A. Byhan, *Istroromänisches Glossar*, în „Jahresbericht”, VI, 1899, s.v.

⁵⁰ I. Kniezsa, *op. cit.*, s.v.

În cea mai mare parte a Banatului a fost înregistrat, alături de *coșniță*, termenul *ladă* (pet. 29, 36, 47, 76) cu sensul „stup” construit din scînduri și denumind sistemul modern. Aici constatăm tot un proces de dispariție a termenului o dată cu ieșirea din uz a adăpostului de sistem vechi. Termenii *ladă* și *cutie* (pet. 182) au fost dați prin asemănare cu forma cubică a adăpostului de sistem nou.

Răspunsurile *zirzonă*, pl. *zirzone* (pet. 334) și *bășcă*, pl. *băști* (cu *puiuc* „șetar”, pet. 250) „stup sistematic” au fost date după numele apicultorilor germani Dzierzon⁵¹ și Paschke⁵².

5. Alți termeni în legătură cu albinăritul

a) (*Stup*) fără *matcă* (hartă 268)

În această hartă s-au înregistrat două forme principale: (*stup*, *roi*) fără *matcă* sau *făr' de matcă*, răspîdită în Moldova, Transilvania și Banat și (*stup*) *bezmétic*, care apare izolat, numai în două localități (*besmétic*, pet. 192, *dizmétic*, pet. 514). Cuvîntul *matcă* provine din bg. *mátka* (< vsl. *mati* „mamă”, *mática* „Weisel”) unde are, ca și în limba română, pe lîngă sensurile „albia unui rîu, obîrșie” etc. și pe acela de „regina albinelor”⁵³; fără *matcă* este un cale după ucr. *bezmátok*, *bezmáteń*⁵⁴. La megle-noromâni și istroromâni ALR înregistrează forma *mátîfă* (< bg. *mátka*, *mática*)⁵⁵, *mátîfa* (< s.-cr. *mática* „Bienenkönigin”) ⁵⁶. Etimologia și evoluția sensurilor cuvîntului *bezmétic* a fost explicată în TDRG și de Weigand⁵⁷. În aceste lucrări se consideră că existența în limba română a lui *bezmétic* „fără matcă” și apoi figurat „fără căpătii, zăpăcit” se datorează albinăritului, deoarece la origine *bezmétic* se întrebuița numai în legătură cu această ocupație⁵⁸. În multe localități, informatorii întrebuițeau pe lîngă *stup* sau *roi* și alte determinante care subliniază această caracteristică a roiului. De ex.: (*stup*) *bitang* (pet. 157) < magh. *bitang* „vagabond, fără stăpin”, (*stup*) *mașter* (întrebuițat adjectival, cf. *mamă mașteră*) < vsl. *mašteha* „mamă vitregă”, ~ *orfan* „fără mamă”, ~ *părăsit* „lipsit de mamă”, ~ *sărac* „care nu produce”, ~ *sterp* „care nu roiește”, ~ *zăpăcit* „bezmétic”.

Termenul *buhai* (< ucr. *buhaj*) este înregistrat o singură dată în Moldova (pet. 537). Cu sensul de „stup fără matcă, stup care nu roiește” îl găsim atestat la TDRG, DA s.v. Cu același sens a fost înregistrat recent în Moldova: *bohái*⁵⁹. Deoarece roiul *bezmétic* cînd părăsește stupul impresi-

⁵¹ Stupii sistem Dzierzon erau răspîdiți în secolul trecut în Transilvania, Banat și în Muntenia (vezi Marin Petrescu, *Cultura albinelor*, I, București, 1894, p. 48 și Em. Novacovici, *Monografia com. Răcășdia*, Oravița, 1923, p. 87).

⁵² Vezi Gustav-Adolf Oeser, *Der Bien und du*, Lubmin, 1965, p. 237.

⁵³ Fr. Miklosich, *Etymologisches Wörterbuch des slavischen Sprachen*, Viena, 1886, s.v. *mater*; N. Gerov, *op. cit.*, s.v. *matka*.

⁵⁴ „Roj pcel bez matki”, Hrincenko, *op. cit.*, s.v. *bezmáteń*.

⁵⁵ Th. Capidan, *op. cit.*, s.v.

⁵⁶ A. Leskien, *op. cit.*, § 400.

⁵⁷ „Jahresbericht”, XIV, p. 112.

⁵⁸ Vezi S. Pușcariu, *Limba română*, I, 1940, p. 357. Cuvintele își largesc adesea sensul ca urmare a întrebuițării lor de un cerc mai mare de vorbitori. Vezi și A. Meillet, *Linguistique historique et linguistique générale*, Paris, 1921, p. 244.

⁵⁹ Vezi V. Arvinte, D. Ursu, M. Bordeianu, *Glosar regional*, Edit. Acad., p. 18.

onează prin zgomotul pe care-l face, credem că la sensul în discuție s-a putut ajunge prin analogie cu mugetul taurului furios, care în Moldova se numește astfel, sau cu instrumentul muzical respectiv ⁶⁰. În nota hărții sînt dați și termenii pentru *matcă* obținuți întîmplător în unele puncte. Mai răspîdit este *matcă*, apoi *mamă* (cu var. *mumîndă*, pct. 27), *regină albinelor* ⁶¹, *vătășiță* ⁶².

b) *Pui de albine* (harta 271)

La întrebarea : „Cum le ziceți viermișorilor aceloră din faguri care se prefac în albine?” ALR II₁ a înregistrat următorii termeni : *căței*, *pui* (cu var. *puiet*, *puieți*, *puieci*), *verme*, pl. *v(i)ermi* (cu var. *iermuleț* și *vermuș*). S-a mai răspuns *cățel* sau *pui* (pct. 514), *viermuș*, *pui de albine* (pct. 836) și *ouă* (pct. 250). La meglenoromâni s-a obținut termenul *cățel* ⁶³ (*di ruia*). *Cățel* (<lat. *catellus* „junger Hund”) ⁶⁴ are în limba română mai multe sensuri printre care și acela de „larvă de albină” ⁶⁵. Tot cu sensul de „larve, pui de albine, căței” a fost dat răspunsul aproximativ : *ouă* (pl.). *Pui* (<lat. **pulleus*) este cunoscut și cu sensul de „ou sau larvă de insectă” ⁶⁶. De la *pui* s-a format colectivul *puiet*, pl. *puieți* „mulțime de pui, larve de albine” ⁶⁷, care a fost completat de către informator prin termenii specializați : *căpăcit-descăpăcit* ⁶⁸. Cf. CADE, *puieci* (pct. 27) este pluralul lui *puia*c (Banat) cu sensul de „ceapă mărunță pentru sădit”. Termenul a putut primi prin extensiune și sensul în discuție. *Verme*, pl. *v(i)ermi* (de albine, <lat. *vermis*) denumește în limba populară și „larva de insectă” ⁶⁹.

Este necesar să subliniem rețeaua rară a răspunsurilor de pe această hartă și faptul că unele dintre ele au fost date cu oarecare ezitare.

În numeroase puncte nu s-au obținut răspunsuri, deoarece mulți dintre informatori nu se ocupă cu albinăritul și nu cunosc în amănunt termenii legați de această îndeletnicire.

Comparînd această hartă cu hărțile (*Stup*) *fără matcă*, *Pretce*, constatăm că localitățile în care nu s-a răspuns sînt aproximativ aceleași.

c) *Pretce* (harta 269)

Singurul termen special pentru aceste bețișoare din interiorul stupului, pe care albinele își construiesc fagurii, e cel din titlul hărții. În ALR apare în varianta *pretci*, sg. *pretcă* (pct. 514), dat după o ezitare, *pretci* (răspuns

⁶⁰ DLRM, s.v.

⁶¹ În DLRM, s.v. *regină* „matcă”. Metafora există și în alte limbi, încît termenul a putut pătrunde prin literatura de specialitate. Ex. : fr. *reine des abeilles*, germ. *Bienenkönigin*, bg. *carica*.

⁶² Termenul a fost dat, probabil, tot prin comparație : *vătășiță* „femeie care conduce gospodăria unei case boierești” < *vătaf* „cel care e în frunte” etc. + suf. moț. -*iță* (DLRM, s.v.).

⁶³ Th. Capidan, *op. cit.*, s.v.

⁶⁴ Termenul s-a transmis cu sensul respectiv în mai multe limbi romanice (REW, s.v.).

⁶⁵ DA, CADE, s.v.

⁶⁶ DLRM, s.v. *pui*.

⁶⁷ DLRM, s.v. *puiet*. Vezi Florența Sădeanu, *Sufizele colective în limba română*, în *Studii și materiale privitoare la formarea cuvintelor în limba română*, III, 1962, p. 62.

⁶⁸ A *căpăci* (despre albine) „a astupa celulele fagurelui” (reg. Iași, vezi V. Arvinte, *Glosar...*, p. 23).

⁶⁹ DLRM, s.v.

dat de un informator ocazional în pct. 705), *preapcă*, pl. *prepci* (pct. 791) și *preaşcă*, pl. *prești* (pct. 362). Informatorul din pct. 520 a răspuns : *treaptă*, pl. *trepte*. Pe lângă *pretcă*, DLRM înregistrează și varianta *preatcă* (<s.-cr. *priitka* „băt, vergea”, cf. bg. *prěbka* „idem”⁷⁰). Pentru că această parte a stupului este formată din simple bețișoare, termenii înregistrați sînt : *bețe*, *bît*, pl. *bîte*, *boticuțe*, *lemnuf*, *macău*, pl. *macăuă* (pct. 279)⁷¹, *palțău*, pl. *palțăuă* (pct. 334)⁷², *seleme* (pct. 105), *surcele* (886). În alte puncte, răspunsurile se referă la forma acestor bețișoare : *cepulețe*, *chingi*, *cruce*, *crucea coșniței*, *cuie*. Acolo unde există un început de cultură modernă a albinelor, „pretcile” au fost înlocuite, în stupii sistematici, cu niște rame mobile în care albinele își construiesc fagurii, prinzîndu-i de părțile interioare ale stupului. Mențiunile făcute de informatori ne arată că utilizarea termenului *ramă*, pl. *rame*⁷³ este de dată recentă. Cuvîntul a fost înregistrat în pct. 537, 928, iar în alte cîteva puncte cu următoarele precizări : *ramuri în lădă* „stup sistematic” (cf. h. 264), *bîte* în coșniță (pct. 47), *ramă* „în știubeiele sistematice” (pct. 365), *rame* este recent, *cruci* vechi (pct. 987). La istro-români, *ocvîre* este un împrumut din sîrbocroată : *okvir* „Rahmen”⁷⁴.

d) *Retează fagurii și topește fagurii* (hărțile 270 și 272)

Răspunsurile de pe aceste hărți se referă la două operații importante și destul de complexe din domeniul albinăritului, care s-au efectuat multă vreme la noi în condiții primitive. În timpuri mai vechi, pentru a putea scoate mierea și ceara din știubeie, era sacrificată întreaga colonie de albine și puietul prin asfixiere cu sulf. În harta 270 (*Retează fagurii*) răspunsurile înregistrate în nordul țării (pct. 353, 362) *afumă* (stupii) *cu pucioasă* se referă la acest procedeu primitiv, neomenos și foarte puțin economic în același timp. Și în pct. 279, 316, 349 *se omoară* stupii, dar fără să se precizeze prin ce mijloace. În localitățile de mai sus, deși procedeu e cunoscut, nu se practică. În nordul Moldovei (pct. 414), pe lângă răspunsul *omoară musca*, informatorul a precizat că „așa se făcea mai demult”.

Alte răspunsuri se referă la procedeu de distrugere a albinelor din știubeie prin înecare : *omoară stupul cu apă* (pct. 876)⁷⁵ sau prin zdrobirea fagurilor și a puietului : *fărîmă uleiul* (pct. 705), *îi stricdăm roiștea* (pct. 514).

Mai tîrziu, recoltarea a înregistrat un progres. Coloniile numai rareori erau distruse, deoarece fagurii se desprindeau de pe pereții laterali ai stupilor cu ajutorul unei „custuri” și se scoteau prin partea de sus a stupului.

Din harta 270 mai constatăm că termenul *retează* „a tăia fagurii dintr-un stup pentru a recolta mierea” este cunoscut aproape pe întreg teritoriul dacoromân. Răspunsurile au fost obținute în vestul Munteniei,

⁷⁰ I. A. Miladinov, *Bulgarisch-deutsches Handwörterbuch*, II, Sofia, 1929, s.v. *prěča*.

⁷¹ < magh. *makó* „Stäbchen”, Szinnyei, *op. cit.*, s.v., V. Arvinte, *Terminația de plural -a-ă a unor substantive neutre*, în SCL, 1959, nr. 2, p. 217. În ALR II, h. 480/284 „surcea”.

⁷² < magh. *pálca* „der Stab, der Stock” (vezi A. Kelemen, *Grosses Handwörterbuch der ungarischen und deutschen Sprache*, I, Budapest, 1912, s.v.).

⁷³ < germ. *Rahmen* „cadru, schelet de mărimi diferite în care se fixează ceva” (DLRM, s.v.).

⁷⁴ *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, Zagreb, 1880—1959, s. v. *okvir*.

⁷⁵ Marian, în *op. cit.*, p. 172, semnalează acest obicei în Muntenia.

Oltenia, Moldova, în centrul Transilvaniei, Banat și Crișana. În pct. 2 s-a răspuns *rătunde* < *rătund* (<lat. **retundus*)⁷⁶, iar în pct. 334 *rătunză* care presupune un infinitiv *rătunza*⁷⁷. Tot în această arie, în pct. 192, s-a obținut alături de *retez* și termenul *recoltez* (mierea). Meglenoromânii au răspuns: *putundim(pitili)*⁷⁸, iar istororomânii *povadés*⁷⁹(*săturle*)⁸⁰.

Au mai fost înregistrați ca termeni generali: *belește*, *desprinde*, *scoate*, *taie* (mierea, fagurele), care se referă tot la acest procedeu mai avansat, de multă vreme utilizat la noi.

Cea de-a doua hartă (272) înregistrează de asemenea termeni foarte variați, denumind faze legate de procedeu extragerii cerii din faguri și de prelucrare a ei: *face* (ceara), *fierbe* (ceara, fagurii), *scoate*, *scurge*, *stoarce* (ceara), *topește*⁸¹ (fagurii, ceara, boștina). De la informatorul istororomân s-a obținut răspunsul *se stopés* (*săturle*) (< s.-cr., slov. *topiti se* „schmelzen”)⁸², iar de la cel meglenoromân, *rustupes(pitili)* (<bg. *raztopja*)⁸³.

e) Sloi de ceară (hartă 273)

După strecurare, ceara se așeza în străchini unde era lăsată să se închege, iar apoi era întrebuințată în gospodăria satească la fabricarea lumânărilor pentru uz casnic sau era destinată vânzării. Pentru bucata de ceară obținută în acest fel, ALR dă următorii termeni: *turtă* înregistrat în Transilvania, Crișana, Banat și în nord-vestul Olteniei; *sloi* (pl. *sloiuri*) formează aria cea mai întinsă, fiind cunoscut în Bucovina, Moldova, Muntenia, Oltenia și în sud-estul Transilvaniei. Termenul a mai fost înregistrat și în pct. 362 din Maramureș. Cuvântul *tablă* (de ceară) este răspândit în nord-vestul țării (pct. 272, 279, 284, 349) și a fost înregistrat și în pct. 2 din Banat.

Turtă (<lat. *tūrta*) este termenul cel mai vechi și putem considera că aria lui de răspândire a fost în trecut mult mai întinsă decât azi. Cuvântul are în limba română, pe lângă sensul fundamental de „piine rotundă și turtită”, moștenit din latină, și alte accepțiuni, printre care și cea în discuție. Cu acest sens s-a cristalizat în expresia binecunoscută: *a se face* (sau *a fi*) *galben ca turtă de ceară*, *a îngălbeni ca turtă de ceară*. Termenul de origine latină este concurat în jumătatea estică a țării (mai ales în Moldova și Muntenia) de *sloi* (*zloi*) <bg. *sloj* „strat, pojghiță de gheață” <sl. *sloj*

⁷⁶ DLRM, s. v. *rotund*.

⁷⁷ L. Costin în *Graiul bănățean*, 1926, p. 168, înregistrează forma *rotundat* „rotund, retezat” care presupune un verb *rotunda*. În DR, V, 1927—28, p. 294, se menționează că forma *rotundată* e influențată de *rotund*, iar varianta *rătunză* e un amestec al lui *reteza*.

⁷⁸ Th. Capidan, *op. cit.*, *putund* „tund, retez”, s. v.

⁷⁹ < cr. *povaditi* „herausnehmen”, *Rječnik*..., s. v.

⁸⁰ < s.-cr. kajk. *sat* „fagure”, *Rječnik*..., s. v. La S. Pușcariu, *Studii istro-române*, II, București, 1926, p. 148, *saturle* e o formă de neutru pl. art.

⁸¹ Asemenea verbe moștenite sau împrumutate în limba română pot exprima noțiuni foarte diferite, deoarece au dezvoltat, pe lângă sensul inițial „netehnic”, o serie de sensuri „tehnice”, denumind „proces tehnice”, care se pot aplica la diferite ocupații (G. Mihăilă, *Împrumuturi vechi sud-slave în limba română*, București, 1960, p. 195).

⁸² A. Byhan, *op. cit.*, s. v.

⁸³ Th. Capidan, *op. cit.*, s. v. *tupés*.

„Schicht”⁸⁴. În limba română literară cuvîntul are sensul de „bloc, turtă de gheață”⁸⁵. Considerăm că dintre termenii *turtă* și *sloi*, primul are tendința să se impună cu acest sens în limba literară, cu toate că se află în aria cea mai conservatoare, în Transilvania și Banat.

Termenul *tablă* derivă din magh. *tábla*. Cuvîntul românesc, ca și cel maghiar, are sensul de „bucată” („bucată de pămînt arător, delniță”, cf. ALR II, h. 9/284; „strat de legume”, DLRM, s.v.).

În aria termenilor *turtă* și *sloi*, în unele localități, ceara a primit numele vasului în care de obicei este pusă să se închege: *blid* (de ceară), a fost numită după greutatea ei: *cuț* (pl.), *cute* (de ceară, pct. 29)⁸⁶, *lipizii* (pct. 2)⁸⁷, *puntă* (de ceară, pct. 130)⁸⁸ sau după forma care i se dă: *rotilă* și *rotoghile* (pl.). La istroromâni s-a răspuns: *cuz* (de *ciér*) (?) (<s.-cr. *kus*, „Bissen, Stück”)⁸⁹, iar la meglenoromâni: *luminari* *ancl'igată* „ceară topită”⁹⁰.

III. Concluziile pe care le putem desprinde din materialul cercetat, sînt următoarele:

1. Terminologia bogată referitoare la albinărit confirmă extinderea și importanța, în trecut, a acestei ocupații a poporului nostru.

2. Alături de termeni care fac parte din fondul latin (*albină*, *cățel*, *muscă*, *turtă*, *stup* sau derivatele acestora *albinar*, *albinărit*, *stupar*, *stupărit*, *stupină*), limba română a împrumutat de la popoarele învecinate o serie de termeni care din punct de vedere numeric ocupă, alături de cei latini, un loc tot atît de important în terminologia acestui domeniu de activitate (*stup*) *bezmetic*, *buduroi*, *coșniță*, *matcă*, *prețcă*, *prisacă*, *știubei*, *ulei* etc. Aceste împrumuturi sînt rezultatul unor relații îndelungate cu popoarele vecine și au intrat în limba română fie ca sinonime ale unor termeni latini existenți, fie ca termeni denumind noțiuni noi. Ele s-au fixat la început în anumite regiuni ale țării, determinînd fărîmîțarea vechilor arii ale cuvintelor de origine latină, care în trecut au fost mult mai extinse și mai unitare decît azi (*coșniță*, *știubei*, *ulei* față de *stup*; *sloi* — de ceară — față de *turtă* — de ceară etc.), dar mai apoi, în majoritate, au ajuns să fie cunoscute pe întreg teritoriul țării noastre. Unii din acești termeni s-au cristalizat chiar în expresii general cunoscute, iar în limba literară au fost introduși prin operele unor scriitori de seamă.

3. Termeni ca *bezmetic*, *matcă* etc. au avut șanse de a depăși cadrul restrîns, limitat al terminologiei albinăritului, îmbogățind lexicul limbii române cu sensuri figurate.

⁸⁴ Fr. Miklosich, *op. cit.*, s.v. *sloj*.

⁸⁵ DLRM, s.v. *sloi*.

⁸⁶ În DLRM, s.v., „piatră de ascuțit, gresie”. În *Documente privind istoria României. A. Moldova, sec. XVI*, București, 1953, p. 36, 278 etc. sînt pomenite *pietrele* sau *camenele* (< vsl. *kamen* „Stein”, Miklosich, *op. cit.*, s.v. *kámon*) (de ceară), de o anumită greutate, care se folosea ca unitate de măsură pentru plata dijei sau în export, iar între secolele XVII și XVIII se folosea *bezmenul* (de ceară) (< tc. *bezmen* „piatră”) (N. Iorga, *Negoțul și meșteșugurile în trecutul românesc*, București, 1906, p. 228—229).

⁸⁷ Această formă, neatestată în dicționare, ar putea deriva de la *lespede* „piatră”.

⁸⁸ < germ. *Pfund* „măsură de greutate de 1/2 kg.” (DLRM, s.v.).

⁸⁹ A. Byhan, *op. cit.*, s.v.

⁹⁰ Th. Capidan, *op. cit.*, s.v.

4. Pe lângă terminologia tradițională, legată de o tehnică nedezvoltată, există tendința suprapunerii unei terminologii noi, legată de tehnica modernă (*ramă, recoltez, regină „matcă”* (stup) *sistematic*).

5. Referitor la cele trei dialecte sud-dunărene, acestea posedă mai ales termeni împrumutați din limbile cu care au venit în contact, păstrând totuși, și câteva elemente vechi.

Octombrie 1966

Universitatea „Babeș-Bolyai”,
Facultatea de filologie
Cluj, str. Horea 31

ECHIVALENȚA SEMANTICO-SINTACTICĂ A TERMENILOR RAPORTULUI APOZITIV (II)

DE

V. HODIȘ

PROPOZIȚIA APOZITIVĂ ȘI TERMENUL SĂU ÎNȚĂLĂUIT SÎNT UNITĂȚI ECHIVALENTE SEMANTIC ȘI SINTACTIC

În prezentul articol extindem cercetarea raportului apozitiv la nivelul frazei. Vom urmări atât aspecte ale termenului inițial și ale apozitivei, ca „parteneri”, cît și aspecte ale raportului apozitiv ca atare. Folosim expresia *termen inițial* sau *propoziție inițială*, (A')¹, pentru partea de propoziție sau propoziția reluată, explicată, concretizată, „tradusă” prin propoziția apozitivă sau apozitională. Vom întrebuința termenul (*propoziție*) *apozitivă*, (A'), pentru propoziția corespunzătoare apozitivei, care, în colaborare cu termenul inițial, realizează raportul apozitiv. Prin *raport apozitiv* ($A=A'$), înțelegem relația sintactică ce se stabilește între propoziția apozitivă și termenul inițial. Această relație este, în esență, *de coordonare*, pentru că :

— ambii termeni ai raportului în discuție (atît A cît și A') se subordonează unuia și aceluiași termen regent (T.r.)² sau sînt, ambii, propoziții principale, ca și termenii coordonați; cînd sînt unități sintactice subordonate, atît A cît și A' aduc regentului lor comun determinări echivalente; acești termeni sînt, deci, unități sintactice de aceeași specie³. Neavînd regent comun, termenii subordonării nu au, decît întîmplător, funcții sintactice echivalente;

— ca o consecință, conexiunea sintactică a termenilor ce realizează raportul apozitiv, ca și a celor ce realizează raportul de coordonare, este

* Partea întâi a acestui studiu a apărut în CL XI, 1966, nr. 1, p. 47—61 și cuprinde : o prezentare teoretică și critică a problemelor și bibliografiei românești a raportului apozitiv (utilă celui ce parcurge prezentul articol); o privire comparativă asupra raporturilor sintactice apozitiv, de coordonare și de subordonare; descrierea aspectelor apozitivei.

¹ Pentru explicarea tuturor simbolurilor și semnelor folosite în prezentul articol vezi CL XI, 1966, nr. 1, p. 49—50.

² *Ibid.*, p. 51—52.

³ Una din diferențele specifice ale raportului apozitiv față de coordonarea propriu-zisă este cea referitoare la omogenitatea funcțiilor corelate. (Vezi CL XI, 1966, nr. 1, p. 53, nota 26.)

orizontală, verticală fiind doar la termenii ce realizează raportul de subordonare⁴;

— termenii în raport apozitiv, ca și termenii coordonați, permit comutarea, în timp ce „partenerii” raportului de subordonare nu o permit⁵.

Diferența specifică a celor două feluri de relații sintactice constă în echivalența — nonechivalența conținutului noțional-semantic exprimat: în timp ce unitățile sintactice coordonate (propriu-zis) exprimă fiecare un conținut distinct, neechivalent, unitățile aflate în raport apozitiv exprimă un conținut noțional-semantic echivalent sau, cel puțin, conceput de către subiectul vorbitor ca atare⁶.

Aceste argumente pot fi concentrate în următorul tablou sinoptic:

<i>Felul raportului</i> <i>Criteriile de comparare</i>	<i>apozitiv</i>	<i>de coordonare</i>	<i>de subordonare</i>
<i>Relații și funcții sintactice realizate de termenii raportului</i>			
<i>Conexiunea sintactică</i>	$A \equiv A'$	$A \text{ — } B$	$A \updownarrow B$
<i>Comutabilitatea termenilor</i>	$A \rightleftharpoons A'$	$A \rightleftharpoons B$	—
<i>Conținutul noțional-semantic exprimat de termenii raportului</i>	$A = A'$	$A \neq B$	$A \neq B$

În concluzie, unitățile sintactice aflate în raport apozitiv sînt echivalente nu numai sintactic, ci și semantic⁷.

⁴ Vezi CL, XI, 1966, nr. 1, p. 50 și 52.

⁵ *Ibid.*, p. 51 și 52.

⁶ Vezi *Gramatica limbii române*, vol. al II-lea, ediția a II-a revăzută și adăugită, tiraj nou, Edit. Acad., București, 1966, p. 130 și 281. Precizăm că unii autori (vezi S. Stati, *Homonymie, synonymie et équivalence en syntaxe*, în „Revue roumaine de linguistique”, XI, 1966, nr. 2, p. 133—146; idem, *Clasificarea enunțurilor după expresie, conținut sintactic și sens*, SCL, XVII, 1966, 3, p. 396; Gh. Poalelungi, *Sinonimia gramaticală*, SCL, XI, 1960, nr. 3, p. 645—657) acordă termenului *echivalență* (în studierea altor aspecte ale enunțurilor) sensuri cu care nu concordă întru totul accepțiunea ce o conferă prezentul articol echivalenței (semantice și sintactice).

⁷ Definirea pe larg a acestor noțiuni și relații se află în CL, XI, 1966, nr. 1, p. 48—53, cele cuprinse aici fiind doar o rezumare strict necesară.

Din punctul de vedere al structurii sintactice termenul *inițial* poate fi *parte de propoziție* sau *propoziție*, principală sau subordonată. În conformitate cu acest criteriu, împărțim materialul supus cercetării în două capitole :

I. Propoziții apozitive (A') ale părților de propoziție (A = parte de propoziție):

II. Propoziții apozitive (A') ale propozițiilor (A = propoziție).

În cadrul fiecărui capitol, conform speciei sintactice a termenului inițial, vom avea :

- I. 1. apozitivă subiectivă (A = subiect al propoziției regente),
2. apozitivă predicativă (A = nume predicativ în propoziția regentă),
3. apozitivă atributivă (A = atribut în propoziția regentă) etc.
- II. 1. apozitivă principală (A = propoziție principală),
2. apozitivă subiectivă (A = propoziție subiectivă),
3. apozitivă predicativă (A = propoziție predicativă) etc.

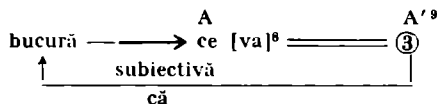
I. Apozitive ale părților de propoziție

1. A și A' reprezintă subiectul (A) și, respectiv, subiectiva (A') aceluiași predicat.

Apozitivă subiectivă se subordonează termenului său regent prin :

a) joncțiune :

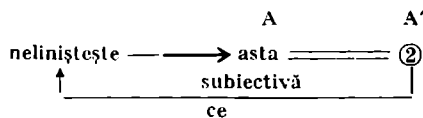
„¹Știi ²ce mă bucură mai mult ca orice? — ³că ți - ai luat examenul în primăvară”.

„[. . .] autori s-au străduit ca și acest volum să întrunească cele două calități *ce* trebuie să caracterizeze întreaga operă de Istorie a României: să fie o carte ce se adresează maselor largi de cititori, menținându-se însă pe o înaltă treaptă științifică” (*Istoria României*, vol. I, EA, 1960, p. XXXI).

„Prin aceasta se mai putea verifica și *altceva*: dacă președintele sau alt funcționar a intrat primul în birou”.

„¹Asta mă neliniștește: ²ce face el acumă”.

⁸ Particula *-va*, prin transformarea pronumelui din relativ în nehotărît (și nerelativ), scoate în evidență funcția sintactică a acestuia. (Vezi Valeria Guțu, *Propoziții relative, Studii de gramatică* vol. II, 1957, p. 169–170.)

⁹ Dăm cu *aldine* elementele joncționale subordonatoare (conjunții, pronume și adverbe relative), *cursive* termenul inițial (A) și *spațiat* propoziția apozitivă (A'). Spre a evidenția raporturile sintactice folosim scheme grafice și simboluri, unde considerăm că este cazul.

b) juxtapunere :

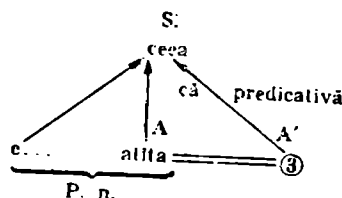
„— Uite *ce* e, stimabile : v - a *ți* înșelat . . .” (Caragiale, O. 3, EL, 1964, p. 123 ¹⁰).

2. *A* și *A'* reprezintă numele predicativ și, respectiv, predicativa aceluiași subiect și verb copulativ ¹¹.

Apozitiva predicativă se subordonează prin :

a) joncțiune :

„Ceea ce ¹ ² putem ști e numai *atîta* : *că* domnul X, de pildă, o duce destul de greu cu criza asta mondială [. . .]” (Topîrceanu, O. II, ESPLA, 1955, p. 161).

„Singura mea preocupare *una* a fost : să mă aflu pe mine însumi” (Tonitza, *Scrieri despre artă*, EM, 1964, p. 22).

„Fata împăratului era foarte frumoasă : *cum* nu se mai afla *alta* sub soare”.

„Propunerea lor era adevărată *pomană* : *ce* noi nici nu puteam *visa*”.

b) juxtapunere :

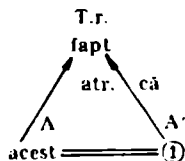
„Realitatea este *alta* : pentru a dezvăța pe miei de supt, aceștia sînt despărțiți de oi” (LR, IX, 1960, 4, p. 42).

3. *A* și *A'* reprezintă atributul și, respectiv, atributiva aceluiași termen regent.

Apozitiva atributivă își realizează subordonarea prin :

a) joncțiune :

„Despre acest fapt minunat, *că*-l trage de chică Cățelu [. . .] Neculai singur vorbise” (Sadoveanu, O. VIII, p. 408).

¹⁰ Schemele exemplurilor de mai sus oglindesc caracterul paradoxal al subiectivei, care, deși corespondentă, locuitoare a subiectului — unica *parte de propoziție principală*, după cele mai autorizate opinii — este *propoziție subordonată*.

¹¹ Cînd termenul inițial (A) = predicat verbal, deci propoziție, avem, conform criteriului stabilit la început, material clasificabil la cap. II al acestui articol.

¹² În legătură cu pronumele *ceea ce* vezi mai jos.

„El singur a fost de *altă* părere: să vindem tot”.

„Ca să dezlegi *această* enigmă, de ce, anume, se grăbește automobilul, ar trebui să te iei după el și să-l ajungi” (Topîrceanu, O. II, ESPLA, 1955, p. 158).

b) juxtapunere :

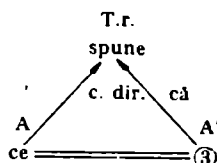
„Numai lipsa *asta* o are nevastă-mea : nu crede în documentare” (N. Tănase, *Ce oameni dom'le*, p. 7).

4. *A* și *A'* reprezintă complementul direct și, respectiv, completiva directă a aceluiași verb tranzitiv regent.

Apozitiva completivă directă se subordonează prin :

a) joncțiune :

„Dacă ¹ce spune cartea, din vechi, ²é-adevărat, /Că ³ieși din frământarea țărînii, cu scuipat, / Batjocura-i plătită cu vîr ⁴și răzbinată” (Arghezi, *Cîntare omului*, ESPLA, 1956, p. 21).

„Șoptesc cuvinte ne-nțelese /Și parc-aștept *ceva* -- să mor?” (Eminescu, *Poezii*, ESPLA, 1958, p. 433).

„Deocamdată eu numai *atîta* aș vrea să știu : ce planuiește Varvara asupra mea acum a” (Sadoveanu, O. VIII, p. 231).

b) juxtapunere :

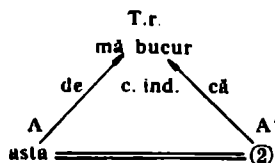
„Iată *ce* zicem : această stare de lucruri este intolerabilă” (Caragiale, O. I, EL, 1959, p. 186).

5. *A* și *A'* reprezintă complementul indirect și, respectiv, completiva indirectă a aceluiași verb regent.

Apozitiva completivă indirectă se subordonează prin :

a) joncțiune :

„Și tocmai *de asta* mă bucur și eu, că de-abia m-oi mai încălzi oleacă bînd sîngele domnului” (Creangă, P., p. 258).

„Tocmai acum se gîndi el *la un lucru* pe care trebuia să-l fi făcut de mult : să dea examen și să întrebursier la Sf. Sava” (Vlahuță, N., p. 17)¹³.

¹³ Vezi mai departe despre coordonarea propozițiilor apozitive.

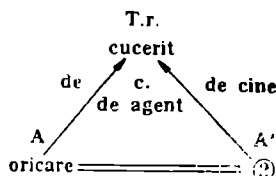
b) juxtapunere :

„Tipul Hamlet beneficiază numai *de una* din condițiile de mai sus : e personaj dintr-o operă dramatică” (Ibrăileanu, *St.*, p. 41).

6. *A* și *A'* reprezintă complementul și, respectiv, completiva de agent a aceluiași verb la participiu.

Apozitiva completivă de agent se subordonează prin joncțiune :

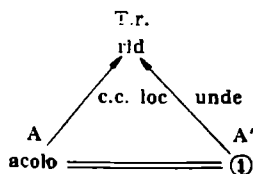
„Premiul poate fi cucerit *de oricare* : adică *de cine* va trece primul peste linia de sosire.

A și *A'* reprezintă circumstanțialul și, respectiv, circumstanțiala aceluiași termen regent :

7. *de loc* :

„Acolo, *unde*-au huzurit tîlharii, / Rîd astăzi voinicește făurarii” (Deșliu, *G.* p. 38)¹⁴

8. *de timp* :

„A purtat laurii de premiant al clasei lui doisprezece *ani* la rînd, adică *pînă cînd* a terminat școala”.

9. *de cauză* :

Apozitiva circumstanțială cauzală se subordonează prin :

a) joncțiune :

„De aceea n-a venit, *pentru că* nu l-am chemat” (*GA*, ed. a II-a, vol. II, p. 302)¹⁵.

b) juxtapunere :

„În muzeul rezistenței, excelent organizat, am înțeles *de ce* Lenin-gradul a putut rezista și birui : toți locuitorii orașului s-au ridicat, femeii, bărbați și copii, cu mic cu mare, și au contribuit la apărarea cetății” (Al. Rosetti, *Note din Grecia. Diverse*, EL, 1964, p. 76).

¹⁴ În legătură cu adverbele-corelative ale subordonatelor vezi CL XI, 1966, nr. 1, p. 60

¹⁵ *Ibid.*, în legătură cu pronumele-corelative ale subordonatelor.

10. *de scop* :

„Cînd am ajuns acasă am înțeles *de ce* maiorul ieșise un moment cu cheseaua în vestibul — *ca să - mi toarne dulceața în șoșoni*” (Caragiale, *Opere*, vol. II, ESPLA, 1960, p. 236).

11. *de mod* : Apozitiva circumstanțială modală se subordonează prin :

a) joncțiune :

„Toată această istorie îl interesează *mult de tot* : *cît tu nu poți să - ți închipui*”.

b) juxtapunere :

„[...] nepricopsitul a fugit și de atunci trăiește *așa* : spune o *brăznicii*, *măscări*, *caraghioslîcuri* și *capătă* și el o *bucățică de pîine*” (Caragiale *O. 3*, EL, 1962, p. 54).

12. *instrumental, instrumentală* :

„Cică l-a tratat *cu ceva* — *cu ce a adus din străinătate*”.

13. *sociativ, sociativă* :

„Am plecat, atunci, *cu o seamă* de camarazi : *cu ei* și s-au înrolat *voluntar în aceea zi*”.

14. *de relație* :

„Cănuță a rămas sărman de părinți tocmai cînd se făcuse copil de-nvățătură... *De una* [a fost] mai bine pentru ei : mare bucurie n-aveau *să capete după urmările lui*” (Caragiale, *O. 3*, EL, 1962, p. 100)

15. *condițional, condițională* :

„*Altmintrelea, dacă* apuci de trăgaci, se poate descărca”.

16. *concesiv, concesivă* :

„*Totuși* n-a renunțat, *deși* era un ger afară de crăpau pietrele”.

17. *de opoziție* :

„*În locul acesteia*, adică *în loc să* urmezi o cale nesigură, mai bine fă *ce-ți spun eu*”.

18. *cumulativ, cumulativă* :

„*Afară de asta*, *afară că* - și bate slugile, le mai trage și din simbrie”.

19. *de excepție* :

„A renunțat la toate drepturile sale, *afară de unul* : și - a înaintat *cererea de demisie*”.

20. *A și A' reprezintă elementul predicativ suplimentar și, respectiv, predicativa suplimentară a aceluiași termenii regenți* :

„Nu și-l putea închipui *laș* : *să lase el nepedepsită o asemenea jignire*”.

Pe marginea materialului prezentat se impun cîteva observații. Ne vom ocupa mai întîi de termenul inițial. Din punctul de vedere al structurii acestuia s-a emis părerea că termenul inițial poate fi parte de propoziție, grup de cuvinte propoziție și frază¹⁶. Materialul cercetat de noi conduce la concluzia că termenul inițial (ca de altfel, apozitia și apozitiva) are o structură sintactică monomembră. Și nici nu poate fi

¹⁶ Vezi *Gramatica limbii române*, vol. al II-lea, p. 281 ; M. Mitran, *Despre apozitie și raportul apozitiv*, LR, XII, 1963, nr. 1, p. 44 ; Maria Steriu, *Contribuții la studiul apozitiei în limba română contemporană*, AUB, X, 1961, vol. 23, Filologie, p. 555 ș.u.

altmintrelea, deoarece termenul inițial, ca „partener” al apozitivei (sau apozitiei) în realizarea raportului apozitiv este și el *unitate sintactică integră* — fiindu-i proprii toate calitățile specifice unității sintactice.

Termenul inițial (A) și apozitiva (A') trebuie privite cu toată rigurozitatea, cu tot spiritul analitic cu care privim termenii aflați în raport de coordonare sau de subordonare, pentru că :

a) Raportul apozitiv este, în esență, un caz particular al raportului de coordonare, cum s-a stabilit mai sus. Prin urmare, termenii raportului apozitiv sint unități sintactice coordonate (lăsăm la o parte specificitatea acestei coordonări). Așa cum putem avea raport de coordonare realizat între părți de propoziție, între propoziții, între părți de propoziție și propoziții, tot așa vom putea întâlni raportul apozitiv între părți de propoziție, între propoziții, între părți de propoziție și propoziții. Dar raport de coordonare realizat de propoziții sau părți de propoziție, pe de o parte, cu grupuri sau îmbinări de cuvinte, pe de altă parte, nu există. La fel, trebuie să concepem ca o imposibilitate realizarea raportului apozitiv între propoziții (sau părți de propoziție) și grupuri de cuvinte.

b) Pe de altă parte, acești termeni (A și A') sint, de cele mai multe ori, parteneri ai raportului de subordonare, determinanți, ambii, ai unuia și aceluiași determinat. Or, ca termeni subordonați, ei trebuie să aibă o structură sintactică clară : ori parte de propoziție, ori propoziție ; grupul (sau îmbinarea) de cuvinte (de pildă substantiv + atribut), ca și fraza, conțin în sine cel puțin un raport sintactic, care nu poate fi neglijat¹⁷. Deci grupul de cuvinte și fraza nu pot fi termeni inițiali (A).

Constatăm că din punct de vedere sintactic *termenul inițial* — *parte de propoziție* poate fi : *simplu* (toate exemplele de la capitolul I.) sau *multiplu* : „*Întrecerea* socialistă, *larga mișcare* a inovatorilor, *schimbul* de experiență între specialiști și între întreprinderi, orice poate¹ contribui la sporirea calității produselor și la ridicarea productivității muncii, să fie² încurajat prin toate mijloacele”.

S. multiplu

Întrecerea

mișcare

schimbul

Din punct de vedere morfologic termenul inițial poate fi exprimat prin toate părțile de vorbire cu funcție sintactică :

a) *A = substantiv* : — în *N. cu funcție sintactică de subiect* : „În orice competiție interesează, în ultimă instanță, *rezultatul* : cine a câștigat”.

— în *N. cu funcție sintactică de nume predicativ* : „Propunerea lor era o adevărată *pomană* : ce noi nici nu putem visa”.

— în *Ac. fără prepoziție* : „Și tot pe lângă astea cerșesc înc-un *adaos*, / Să-ngăduie intrarea-mi în veșnicul repaos”. (Eminescu, *Poezii*, ESPLA, 1958, p. 92.)

¹⁷ Vezi *Gramatica limbii române*, vol. al II-lea, p. 7—8.

— în *Ac. cu prepoziție* : „Numai de un lucru îmi pare rău : că nu știu cum să-ți arăt recunoștința mea” (Caragiale, *O. II*, p. 259)¹⁸.

b) *A = adjectiv* : — *propriu-zis, calificativ* : „Mulți învățați ai vremii îmbrățișaseră ideea *contrară*, și anume că spiritul este factorul subordonat”.

— *relativ-interogativ* : „[...] ședeau amândoi de vorbă și puneau la cale că *ce* rost să-i facă fetii ăsteia, să-i găsească un voinic, un om de neam pe potriva ei, ca fată de suflet a unei case împărătești [...]?” (Caragiale, *O. 3. EL*, 1962, p. 77).

— *demonstrativ* : „[...] propoziția retorică are *aceleași* caracteristici ca și propoziția interogativă : poate fi parțială sau totală și folosește mijloace specifice pentru exprimarea întrebării” (*GA*, ed. a II-a, vol. II, p. 42).

c) *A = pronume* : — *demonstrativ* : în *N.* : „Condiția *asta* e : n-ai voie să vorbești cît stai în sac” (Ion Creangă, *IX* (1916), p. 36, ap. *GA*, ed. a II-a, vol. II, p. 281).

— în *Ac. cu prepoziție* : „*Despre aceasta*, dacă e sau nu cazul să primești, n-am ce-ți spune”.

— *relativ* : „[...] autorii s-au străduit ca și acest volum să întru-nească cele două calități *ce* trebuie să caracterizeze întreaga operă de Istorie a României : să fie o carte ce se adresează maselor largi de cititori, menținându-se însă pe o înaltă treaptă științifică” (*Istoria României*, vol. I, București, EA, 1960, p. XXXI)¹⁹.

— *interogativ* : „Pe urmă *ce-i* plesnește pin cap lui Aghiută ? pune-o roată la mașină [...] și n-cep un vîrtej [...]” (Caragiale, *O. 3. EL*, 1962, p. 74).

— *locuțiune pronominală* : „Mai auzit-ai, dumneata, cumnată, *una ca asta* — să fure Ion pupăza ?” (Creangă, *Opere*, ESPLA, 1953, p. 44).

— *nehotărît* : „Șoptesc cuvinte ne-nțelese / Și parc-aștept *ceva* — să mor ?” (Eminescu, *Poezii*, ESPLA, 1958, p. 433).

d) *A = numeral* : — (cu valoare pronominală) : „Măi bărbate [...] alege-ți *una* din două : ori merg eu de unde am venit, ori alungă-ți copiii de la casă” (Reteganul, *P. I*, 43, ap. *GA*, Buc., 1963, vol. II, p. 248).

— *nehotărît* : „*Cîte* nu mi-ai promis : că-mi vei căra apă, că-mi vei duce la moară, că-mi vei găsi un argățel ? !”

e) *A = verb la participiu* : „Cum vă știam *plecați*, adică erați în concediu, nu v-am mai telefonat”.

f) *A = adverb*

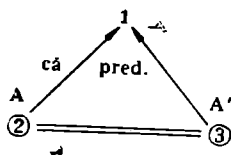
— *de loc* : „*Acolo*, unde-au huzurit tîlharii, / Rid astăzi, voinicește, făurarii” (Deșliu, *G.* 38).

¹⁸ *Gramatica limbii române* (vol. al II-lea, *Sintaxa*, ediția din 1954, p. 190) analizează propoziția *că nu știu drept obiectivă indirectă*, fără a remarca și calitatea sa de apozitivă (*A'*) pe lângă un lucru (*A*).

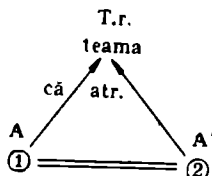
¹⁹ Într-un exemplu ca acesta : „Ceea ce este mai important nu se învață în școli : adică să ai caracter” (versiunea românească a cărții lui R. M. du Gard, *Familia Thibault*, vol. I, 1964, p. 283), ne atașăm păreri a celor gramatici care analizează drept relativ pronumele *ce*, și nu întreg compusul *ceea ce*, unde distingem demonstrativul (*a ceea* în cazul nominativ, subiect al propoziției *nu se învață... și ce*, element funcțional care subordonează atributiva *ce este mai important*. Ca pronume în nominativ, *ce* este subiectul propoziției sale și, în același timp, termen inițial (*A*) al apozitivei subiective (*A'*) *adică să ai caracter*.

2. *predicative* :

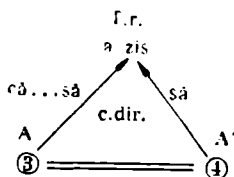
„Meritul său principal e ¹că nu ²întrece niciodată măsura; se oprește ³la timpul potrivit”.

3. *atributive* :

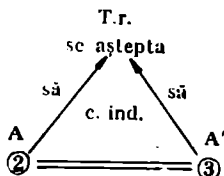
„Teama ¹că va fi abandonată, adică ²va rămâne fără nici un ³sprijin, o seca la inimă.

4. *completive directe* :

„Și a pus ¹părintele pravilă și a zis ²că în toată ³sîmbăta să se ⁴procitească ⁵băieții și fetele, adică să asculte dascălul pe fiecare de tot ce a învățat peste săptămînă” (Creangă, *Opere*, EM, 1963 [ediția bilingvă româno-franceză], p. 38)

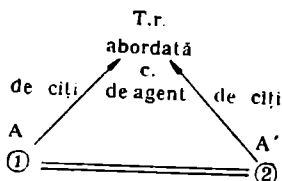
5. *completive indirecte* :

„El se aștepta, firesc, ¹să fie ²despăgubit; să i se ³întoarcă ⁴măcar cheltuielile ce le-a făcut cu drumul”.

6. *completive de agent* :

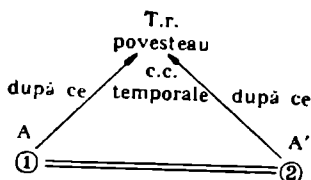
„Deși ¹abordată de cîți ²au studiat cadrul social-politic al epocii, ³adică de cîți ⁴au făcut direct sau indirect operă de istorie, problema continuă să rămînă nerezolvată multumitor”.

A și A' sînt circumstanțiale, subordonate, ambele, aceluiași termen regent :

7. *temporale* :

„După ¹ce au fost demobilizați, ²adică după ce s-au ³împrăștiat pe la casele lor, povesteau copiii cu lacrimi în ochi”.

8. *cauzale* :

„Aceleste elemente ne sînt străine *deoarece nu se conformează structurii societății noastre* : nu respectă nici cele mai elementare norme...”.

9. *finale* :

„Stătea prin localuri și cafenele *să tragă cu ureche la unele și la altele, adică să afle în ce parte înclină politica*”.

10. *modale* :

„Le face toate *cum îl taie capul : fără să țină cont de ni-meni și de nimic*”.

11. *sociative* :

„Se împrieteneste ușor *cu cine-i poate împărtăși durerea ; cu cine a suferit pierderea pe care a suferit-o el*”.

12. *de relație* :

„Pentru *cine cercetează trecutul, adică studiază istoria și arheologia, o piatră, un ciob, o inscripție prezintă interes*”.

13. *concesive* :

Subordonata apozitivă-concesivă se subordonează regentului său prin :

a) *juncțiune* :

„Și *de-ai ține morțiș, adică oricum l-ai controla, îl afli în regulă, cu totul, pînă la ac*”.

b) juxtapunere :

„Cu toate că a năpârlit, și-a schimbat, adică, înfățișarea exterioară, năravul i-a rămas același”.

14. consecutive :

„E atât de conștiincios în tot ce face, încât nu-i găsești cusur ; nimic nu-i poți reproșa”.

15. opoziționale :

„De unde înainte era vai de el, a nume, n-avea, sărmanul, o bucată de pîine, iată-l acum întremat și prosper”.

16. cumulative :

„Pe lângă că și-a părăsit slujba, adică l-au determinat să-o facă, și-a pierdut și prietenul pe care-l credea cel mai devotat”.

17. de excepție :

„Nu mai visează nimic altceva decît să-și facă singur dreptate : (decît) să se răzbuie”.

18. A și A' sînt subordonate predicative suplimentare determinînd, ambele, aceiași termeni regenți :

Apozitiva predicativă suplimentară se subordonează prin :

a) joncțiune :

„[...] s-a prefăcut că-l teme, că e zulară” (Caragiale, O. 3. EL, 1962, p. 161).

Pe marginea materialului inserat la capitolul II se impun, de asemenea, citeva observații ; mai întîi de ordin morfologic asupra predicatelor propozițiilor între care se realizează raportul apozitiv²¹.

Predicatele celor două (sau — cum vom vedea mai departe — mai multe) propoziții în raport apozitiv sînt în conștiința vorbitorului, în mod mai mult sau mai puțin subiectiv, sinonime, „echivalente” lexical-semantice²².

Această relativă sinonimie se concretizează prin :

a) verbe veritabil sinonime :

„L-am sfătuit să-și stăpînească, adică să-și înfrîneze setea de răzbunare” (LR, XII, 1963, 1, p. 43).

De cele mai multe ori, verbele-predicate ale propozițiilor A și A' se diferențiază fie prin vechimea (unul arhaism, istorism — altul contemporan) fie prin frecvența (raritatea) lor : unul mai puțin cunoscut vorbitorilor în „opoziție” cu celălalt arhicunoscut :

„Și a pus părintele pravilă și a zis că în toată simbăta să se procitească băieții și fetele, adică să asculte dascălul pe fiecare de tot ce a învățat peste săptămînă [...]” (Creangă, EM, 1963, [ediția bilingvă româno-franceză], p. 38).

„Și cînd va vrea să se facă [arhieru], adică să se hirotonească arhieru, să fie cu voia muierii lui ” (Îndreptarea legii, 1952, p. 30, r. 19, ap. LR, IX, 1960, 1, p. 22).

²¹ Predicatul fiind elementul esențial al propoziției, raportul apozitiv (ca și cel de coordonare propriu-zis) între propoziții se stabilește, de fapt, între predicate, idee demonstrată — pentru coordonare — în cursul de sintaxă a limbii române ținut la Facultatea de filologie din Cluj de conf. univ. D.D. Drașoveanu.

²² Vezi Gramatica limbii române, vol. al II-lea, p. 130.

b) *unul și același verb — predicat în toate propozițiile :*

„*Venea*[u] *abia* noaptea, și *anumea*, cel mai mare, *Mintă-creață*, *venea* cum *însăra* [...], cel *mișlociu*, *Busuioc*, *venea* pe la miezul nopții [...]; iar al treilea, *Sucnă-murgă*, *venea* acasă tocmai în zori de zi” (Sbiera, p. 99, ap. GA, ediția a II-a, vol. II, p. 282).

Uneori folosirea unuia și aceluiași verb atât în propoziția inițială cât și în propoziția apozitivă actualizează sensuri diverse ale verbului respectiv : unul concret, propriu, în „opoziție” cu altul : derivat, figurat, abstract :

„*Aflat-au* Hristos pre acea oale rătăcită și *au luat-o* pre umerele sale, *adecă au luat* spre sine firea omului [...]” (Antim Ivireanul, *Predici*, p. 190).

Alteori opoziția este reală, verbele fiind, în ciuda aparenței, distincte :

„Bagdadul ne *apărea* într-o înfățișare nouă : învăluit într-un nor de praf fin, *părea* cufundat în ceață” („Scînteia”, nr. 4516, 1959, p. 4).

c) *locuțiune (locuțiuni) verbală (verbale) :*

— în propoziția apozitivă (A'), „traducînd” predicatul (verb obișnuit) propoziției inițiale :

„*Pitache* s-a cumințit. S-a isprăvit cu viața de pînă *acum* : i-a *pus cruce*” (I. Al. Brătescu-Voinești, *Proză*, ESPLA, 1957, p. 54).

— în propoziția inițială, (A), locuțiunea verbală fiind „tradusă” de apozitivă :

„*Le face* toate cum *îl taie capul* : fără să întrebe de nimeni”.

— în ambele propoziții (A și A'), cele două locuțiuni verbale-predicate „traducîndu-se” una pe alta :

„Numai atîta, că moș Ion Roată, după cîte văzuse și după cîte pățise el în viața sa, nu prea punea temei pe vorbele boieresti și *avea gîdilici la limbă*; *adică spunea verde* omului *în ochi*, fie cine-a fi, cînd îl scormolea ceva la inimă” (I. Creangă, *Opere*, EM, 1963, p. 220).

d) *verbe diferite devenite „sinonime” ad-hoc :*

„Aceste părți de vorbire *exprimă* numai raporturi, *ajută*, *adică*, alte părți de vorbire sau propozițiile să se lege unele de altele [...]” (LR, XII, 1963, nr. 1, p. 44).

Bineînțeles că acestea sînt doar cîteva particularități ; lista lor poate fi mult îmbogățită.

Găsim oportună și scoaterea în evidență a cîtorva aspecte de ordin sintactic, aspecte ce privesc și materialul exemplificativ din capitolul I.

1. a) Propoziția inițială (A) are una sau mai multe coordonate. Acestea pot primi, toate, referirea apozitivei (A') devenind și ele propoziții inițiale, ca în :

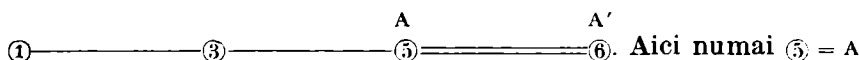
„¹*Tădise* ²*foile cărții*, ³*își pregătise* ⁴*hîrtia* ⁵*pentru însemnări* și-și ⁶*ascuțise* ⁷*creioanele*, era, *adică*, pregătit de studiu cînd am intrat la el”.

A₁ A₂ A₃ A'

① ————— ② ————— ③ ————— ④. Aici ①+②+③ = A,

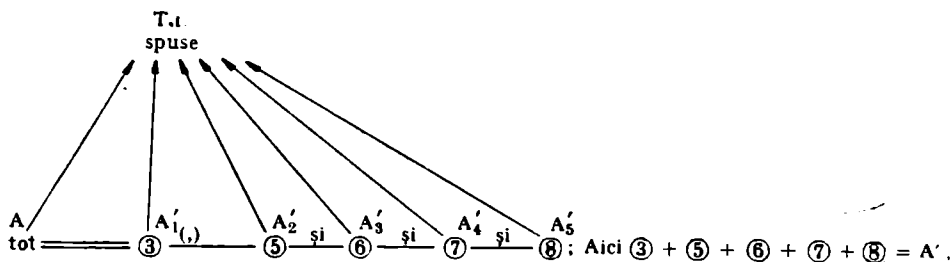
sau nu, exemplu :

„Du-te de-l¹ vezi² sau trimite³ pe cineva⁴ să-l⁵ aducă⁶ și ceartă-l⁷ adică⁸ atrage-i serios atenția că nu-i bine ce face”.

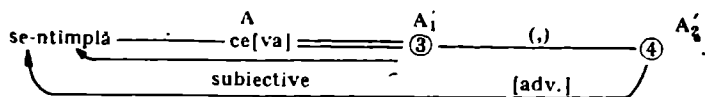

b) La rîndul ei, propoziția apozitivă poate avea una sau mai multe coordonate. Spre deosebire de cele ale propoziției inițiale, toate coordonatele apozitivei sînt apozitive. Coordonarea acestora este :

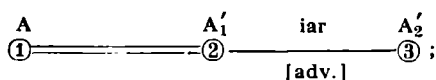
copulativă : „Iusuf¹ spuse² tot cum s-a³ întîmplat : că el, ⁴întîi a crezut că sînt⁵ haine, că pe urmă, după aromă, a descoperit⁶ șmecheria și a găsit⁷ în sac pastramă de oaie și, ca omul la drum lung, s-a⁸ ndemnat și . . . a mîncat-o ; [. . .]” (Caragiale, O.3, EL, 1962, p. 152).

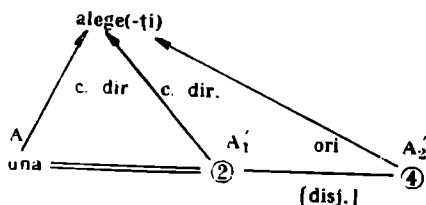
adversativă (juxtapunere) : „Nu se¹ știe niciodată ce se² întîmplă cu ei : unul³ moare, altul⁴ scapă” (Topîrceanu, O. II, ESPLA, 1955, p. 169).

adversativă (joncțiune) : „Nu toate cuvintele au flexiune ; *substantivul, articolul, adjectivul, pronumele, numeralul, verbul sînt flexibile*, iar *prepoziția, conjuncția și interjecția sînt neflexibile*” (GA, EA, 1953, vol. I, p. 107, paragraful 73).

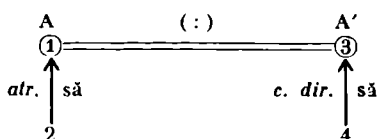
disjunctivă : „Măi bărbate [...] alege-¹-ți una din două : ori² merg eu de unde am³ venit, ori⁴ alungă-ți copiii de la casă” (I. P. Reteganul, *P. I.*, 43, ap. *GA*, ed. a II-a, vol. I, EA, 1963, p. 248).

c) E de la sine înțeles că în unele fraze atât propoziția inițială (A) cât și cea apozitivă (A') pot avea, fiecare, una sau mai multe coordonate. Comportamentul lor va fi identic cu cel descris la 1 a și, respectiv, la 1 b.

2. Propozițiile inițiale și apozitive se află frecvent în raport de supraordonare față de alte propoziții ale frazei : Spre ex. : „Dar¹ toamna asta² mincinoasă, travestită³ în vară, de la o vreme nu mai are⁴ putere să se prefacă : adică⁵ începe să-și dea arama pe față” (Topîrceanu, *O. II*, ESPLA, 1955, p. 166).

Avem aici cazul raportului apozitiv așa-zis „între fraze”²³. După opinia noastră, raportul apozitiv sălășluiește numai între propozițiile principale ale acestor fraze, deoarece, în ciuda echivalenței noțional-semantice existente între cele două grupuri ale cuplului, echivalență sintactică avem doar între cele două propoziții principale ; subordonatele sint neechivalente sintactic și au termeni regenți distincți :

★

În privința mijlocului de realizare a raportului apozitiv s-a susținut de către unii cercetători părerea că acesta ar fi joncțiunea, concretizat prin adverbele „relative” (și) *anume* și *adică*²⁴. Alți lingviști neagă valoarea de relative a acestor adverbe²⁵.

²³ Vezi I. Rizescu, *Note asupra subordonatelor explicative*, LR. IX, 1960, 1, p. 121–126 ; Maria Steriu, *art. cit.*, p. 555.

²⁴ Vezi *Gramatica limbii române*, vol. al II-lea, p. 282 ; Mioara Grigorescu, *Atributul substantival în limba română*, SCL, V, 1954, nr. 1 și 2, p. 98 și urm. ; I. Rizescu, *art. cit.*, p. 21–26.

²⁵ I. Coteanu, *În legătură cu „subordonatele” explicative*, LR, IX, 1960, nr. 1, p. 30–31 ; D. D. Drașoveanu în cursul de sintaxă a limbii române ținut la Facultatea de filologie a Universității „Babeș-Bolyai” din Cluj.

În judecarea fenomenului, două constatări nu trebuie pierdute din vedere :

— nici prin prezența, nici prin absența lor aceste adverbe nu contribuie și nu modifică enunțul cu nimic, nici semantic, nici sintactic.

— fie prezente, fie absente respectivele adverbe, *o pauză* mai mică sau mai mare (în funcție de coeziunea termenilor) *se impune totdeauna între unitățile sintactice în raport apozitiv*. Aceasta este concretizarea juxtapunerii, a *parataxei*.

Deducem din aceste constatări că parataxa este mijlocul, unicul, de realizare a relației sintactice apozitive ²⁶.

Având în vedere că, în esență, raportul apozitiv, așa cum s-a dovedit mai sus, se confundă (relațional și funcțional) cu cel de coordonare, ne putem pune, firesc, întrebarea de ce sînt excluse conjuncțiile coordonatoare dintre unitățile sintactice ale raportului apozitiv ?

Răspunsul trebuie căutat în echivalența — nonechivalența noțional-semantică a termenilor celor două feluri de coordonare : propriu-zisă și apozitivă. Din moment ce propoziția *să se procitească băieții și fetele* (A) exprimă în acel context, cu alte elemente lexicale, *una și aceeași acțiune* pe care o exprimă și *adică să asculte dascălul pe fiecare* (A'), ($A = A'$), e firesc să nu poți copulă, nici opune în nici un fel cele „două” acțiuni, care, de fapt, *sînt una*. În cazul în care ai pus între propozițiile de mai sus vreo conjuncție coordonatoare (cele subordonatoare fiind excluse din capul locului) ²⁷ ai anulat echivalența lor semantică : *a prociti...* va însemna în mod obligatoriu *altceva* decît *a asculta...* și cele două propoziții exprimînd *două* conținuturi noțional semantice *distincte*, ($A \neq B$), vor deveni *coordonate* (propriu-zise).

Punctuația juxtapunerii ca mijloc de realizare a raportului apozitiv este — în funcție de durata și caracterul pauzei — variată. Ea se concretizează grafic prin :

a) *virgulă* (,) : „[...] automobilele născute și crescute-n țară [...] ar da probe de o ferocitate deosebită, *adică* ar fi cu mult mai rele decît cele străine” (Topîrceanu, O. II, ESPLA, 1955, p. 163).

b) *punctul și virgula* (;) : „Că de noroc nu se poate plînge ; pe ce-a pus mîna i-a mers” (I. Al. Brătescu-Voinești, *Proză*, ESPLA, 1957, p. 54).

c) *două puncte* (:) : „Nașul a făcut o frumoasă surpriză oaspeților : a adus din București muzica roșiorilor” (Caragiale, O. 3, EL, 1962, p. 47).

d) *linia de pauză* (—) : „Și parc-aștept ceva — să mor ?” (Eminescu, *Poezii*, ESPLA, 1958, p. 433).

²⁶ De menționat că intonația, ca o consecință a pauzei, are și ea un rol oarecare în rostirea apozitivei (apozitiei).

²⁷ Identificînd raportul apozitiv cu cel de subordonare *Gramatica limbii române*, vol. al II-lea, p. 282 arată că „propozițiile apozitive pot fi [...] introduse prin [...] conjuncțiile *că, ca să, să* sau prin pronumele *ce și ceea ce*”. De asemenea M. Mitran, *art. cit.*, și Mioara Avram, *Despre corespondența dintre propozițiile subordonate și părțile de propoziție*, *Studii de gramatică*, vol. I, 1956, p. 147—148, care văd raportul apozitiv ca raport distinct (Mitran) sau, respectiv, ca „treaptă intermediară între coordonare și subordonare” (Mioara Avram), admit că apozitiva poate fi introdusă și prin conjuncții subordonatoare, pronume și adverbe relative. În toate lucrările citate aici se scapă din vedere un lucru esențial : una și aceeași propoziție este *subordonată joncțională*, față de un termen regent, și *apozitivă* (exclusiv *juxtapusă* !), față de un termen inițial.

De asemenea, pentru redarea pauzei și intonației²⁸ cerute de juxtapunere apozitivă (ca și apozitia) se poate încadra între paranteze orizontale [—...A'...—] și rotunde [(...A'...)]²⁹. Foarte izolat, la unii scriitori, între apozitivă și termenul său inițial se folosește punctul³⁰.

CONCLUZII

1. Propoziția apozitivă realizează raportul apozitiv în colaborare cu o unitate sintactică, fie parte de propoziție, fie propoziție, principale sau subordonate.

2. Raportul apozitiv este relația sintactică, în esență de coordonare, care se realizează între propoziția apozitivă și termenul său inițial, unități sintactice întotdeauna echivalente atât relațional și funcțional (sintactic), cât și din punctul de vedere al conținutului noțional-semantic (lexical).

3. Propoziția apozitivă poate fi principală (cînd termenul său inițial este propoziție principală) sau subordonată (în toate celelalte cazuri).

Ca subordonată, propoziția apozitivă determină, în colaborare cu termenul său inițial, unul și același termen regent aducîndu-i, ambii, determinări sintactice echivalente, investindu-se, ambii, cu funcții sintactice echivalente.

4. Mijlocul de realizare a raportului apozitiv este juxtapunerea.

Institutul pedagogic, Cluj,
Piața Ștefan cel Mare, nr. 4

²⁸ Vezi mai sus nota referitoare la intonație.

²⁹ Parantezele rotunde se folosesc mai frecvent pentru redarea apozității, ca în ex. : „[...] cunoașterea trece de la concretul sensibil la abstract (*negarea concretului*) și de la acesta la concretul logic (*negarea negației*)” (*Materialism dialectic*, Editura Politică, București, 1963, p. 303—304).

³⁰ Fenomen ce ține de stilul discontinuu : „Acele rudimentare și banale « meditații » ale mele de acum treizeci și ceva de ani, m-au obsedat încă multă vreme și m-au ajutat să rezolv una din problemele delicate ale meșteșugului pictoresc. Anume să plasez personajele tablourilor mele în cea mai adevărată ambianță” (Tonitza, *Scrieri despre artă*, Editura Meridiane, 1964, p. 27).

TOPONIMICE BĂNĂȚENE ÎN *-EȘTI* (I)

DE

IOAN PĂTRUȚ ȘI MALVINA PĂTRUȚ

Examinînd toponimia atît de variată a Banatului, atrage atenția numărul mare de localități în *-ești*. În prezent există 30 de asemenea așezări, pe care le menționăm cu numirea lor oficială. În raionul Lugoj (6 localități): *Brănești, Dobrești, Drăgoești, Dragomirești, Herendești, Zgribești*; în raionul Făget (20 de localități): *Baloșești, Băsești, Bătești, Botești, Botinești, Drăgsinești, Dubești, Fărăsești, Goizești*¹, *Hauzești, Jupînești, Jurești, Leucusești, Nemeșești, Pogănești, Rădmănești, Românești, Sîntești, Temerești, Tomești*; în raionul Caransebeș (2): *Delinești, Zervești*; în raionul Reșița (1): *Dezești*; în raionul Moldova Nouă (1): *Măcești* (nume mai nou). Populația lor este românească; doar în satul *Tomești* există și germani, puțini maghiari și slovaci, veniți acum vreo 60 de ani, o dată cu înființarea fabricii de sticlă. În *Măcești* majoritatea populației o formează sîrbii; românii sînt în număr redus.

După cum se vede, aproape toate aceste așezări se găsesc în partea de nord-est a Banatului, cu excepția cîtorva, mai sudice, nu îndepărtate însă nici ele de aria celor din raioanele Lugoj și Făget. Documentele atestă, începînd cu secolul al XV-lea, și alte numeroase așezări în *-ești* în această regiune, dispărute în cursul vremii.

Aria localităților bănățene în *-ești* nu este izolată. Așa cum se vede pe harta publicată de S. Pușcariu, după acad. E. Petrovici², ea este legată de cea a localităților în *-ești* din Hunedoara, din Alba și Crișana.

¹ În *Indicatorul alfabetic al localităților din Republica Populară Română* (București, 1956) nu mai figurează ca o unitate aparte, fiind, probabil, încadrat, împreună cu satul vecin *Românești*, în comuna Curtea.

² S. Pușcariu, *Limba română*, vol. I, București, 1940, p. 338—339 (harta 30).

Existența acestor localități, atestate începînd cu secolul al XIV-lea, concordă cu cea a districtelor românești, consemnate în documente. Cel mai vechi, din aceste regiuni, este districtul Hațeg, menționat în 1360³; sînt atestate apoi, tot în secolul al XIV-lea, alte patru districte românești, în Hunedoara; ale cetăților Hunedoara, Deva, al tîrgului Dobra și altul pe cursul superior al Streiului⁴.

Pe la mijlocul secolului al XIV-lea sînt consemnate opt districte bănățene, în jurul unor cetăți regale: Iladia, Almaj, Sebeș, Crașova, Bîrzova, Comiat, Lugoj, Mehadia⁵; se vorbește și de al nouălea, Găvoidia, care însă a avut o situație diferită⁶. Întrucît izvoarele istorice nu vorbesc de înființarea acestor districte, ci doar atestă existența lor, fără îndoială că ele trebuie să fie mai vechi⁷.

Probabil că, „bucurîndu-se de o relativă autonomie teritorială”⁸, ele sînt o continuare evoluată a obștilor sătești libere, unele locuite de români, atestate în Banat, Țara Hațegului și în alte părți, în documente din secolul al XIII-lea⁹.

Cea mai veche așezare în -ești atestată este *Rădești*, dispărută, care se găsea probabil în apropierea Belințului, rn. Lugoj¹⁰. Localitatea apare sub forma „villa *Radeest*”, într-un document în limba latină, datat 1369—1377¹¹. În două documente din 1369¹² este amintită și forma maghiarizată *Radefalva*.

Considerăm că este indicat să ne oprim asupra formei numelor acestor localități. Se afirmă, cu referire la asemenea așezări, numite „vil-lage kénézial”, că ele sînt relativ noi, nu mai vechi de secolul al XIV-lea, fapt dovedit și de numele lor, care sînt compuse din numele fondatorului, urmat de *falva* „sat”, *háza* „așezare”, *telke* „tenure”¹³. Este adevărat că multe localități apar din vechime cu nume maghiarizate. Astfel: *Dragomerfalva* (1439, 1440)¹⁴; forma românească, *Dragomeresth*, este atestată mai tîrziu (1542; 1591: *Dragomirest*)¹⁵; *Draxinfalva* (1454), *Dragzenesth* (1464)¹⁶; *Lekesfalva* (1440)¹⁷, *Lewkusfalva* (1453)¹⁸, *Lewkusfalwa* (1454)¹⁹,

³ *Istoria României*, vol. II, Edit. Acad. [1962], p. 264. Menționat ca *terra Halszoc* în 1247.

⁴ *Ibid.*

⁵ *Ibid.*

⁶ *Ibid.*, p. 265.

⁷ *Ibid.*, p. 264.

⁸ *Ibid.*

⁹ *Ibid.*; cf. p. 129 seq.

¹⁰ Csánki Dezső, *Magyarország történelmi földrajza a hunyadiak korában*, vol. II, Budapest, 1894, p. 59.

¹¹ Vezi *Documenta historiam Valachorum in Hungaria illustrantia usque ad annum 1400 P. Christum* (abrev.: *Documenta*), Budapest, 1941, p. 222.

¹² *Ibid.*, p. 218; cf. Csánki Dezső, *op. cit.*, II, p. 59; Pesty Frigyes, *Krassó vármegye története*, II/2, Budapest, 1884, p. 132, s.v. *Radafalva*.

¹³ *Documenta*, p. XIX.

¹⁴ Pesty Frigyes, *op. cit.*, II/1, Budapest, 1884, p. 120; cf. Csánki Dezső, *op. cit.*, II, p. 35.

¹⁵ Pesty Frigyes, *op. cit.*, II/1, p. 120.

¹⁶ Idem, *ibid.*, III, Budapest, 1883, p. 397; Csánki Dezső, *op. cit.*, II, p. 35.

¹⁷ Pesty Frigyes, *op. cit.*, II/1, p. 313.

¹⁸ Idem, *ibid.*

¹⁹ Idem, *ibid.*, III, p. 397.

Lewkwsesth (1514–16)²⁰; *Paganfalva* (1453)²¹, *Poganfalwa* (1454)²²; *Paganesth* (1514–16)²³, *Poganesd* (1529)²⁴, *Pogonest* (1596)²⁵ etc.

Există însă localități care sînt înregistrate la început (unele și după aceea, în continuare) numai sub forma românească: *Begyesth* (1464)²⁶ = Bătești; *Dubesth* (1514–16)²⁷, *Dobestj* (1690–1700)²⁸; *Swpanesth* (1514–16)²⁹, *Supanesth* (1548)³⁰, *Suponiest* (1596)³¹ = Jupinești; *Nemesest* (1428)³² = Nemeșești; *Romanesth* (1464, 1514–16)³³, *Rumunest* (1596)³⁴, *Romaniest* (1596)³⁵, *Romonest* (1599)³⁶ etc. Credem că nu poate fi pusă la îndoială prioritatea numirilor românești. Nu este de conceput ca numirile în -ești să fie mai noi, adică o traducere sau o reproducere a formelor în -falva (-falu), ci invers. Formele în -falva (-falu) pot să fie vechi sau, după cum reiese și din exemplele citate, unele mai noi. A existat o tradiție îndelungată, care a dăinuit pînă în zilele noastre, de a maghiariza toponimicele românești sau de altă origine³⁷.

Originea celor mai multe dintre aceste numiri — unele existente și în alte părți ale țării — nu pune probleme speciale, ele fiind formate (cu sufixul -ești) de la un nume propriu, de botez sau supranume (poreclă etc.), purtat de întemeietorul așezării, capul primei familii sau de judele (cneazul) așezării respective³⁸. Astfel sînt: *Baloșești* (cf. *Băloșani*, rn. Amaradia, reg. Craiova), *Băsești* (cf. *Băsești*, rn. Cehu Silvaniei, reg. Baia Mare; rn. Murgeni, reg. Iași; rn. Găești, reg. Pitești etc.), *Bătești* (cf. *Bătești*, rn. Ploiești), *Botești* (cf. *Botești*, rn. Alba, reg. Hunedoara; rn. Cîmpeni, reg. Cluj; rn. Bacău), *Brănești* (cf. *Brănești*, rn. Moinești, reg. Bacău; reg. București; rn. Filiași, reg. Craiova), *Dobrești* (cf. *Dobrești*, rn. Cîmpeni, reg. Cluj; rn. Lunca Vașcăului, reg. Oradea; rn. Beiuș, reg. Oradea etc.), *Drăgoești* (cf. *Drăgoești*, rn. Cîmpeni, reg. Cluj; rn. Brănești, reg. București

²⁰ Pesty Frigyes, *op. cit.*, II/1, p. 313.

²¹ Idem, *ibid.*, p. 121.

²² Idem, *ibid.*, III, p. 397.

²³ Idem, *ibid.*, II/1, p. 121.

²⁴ Idem, *ibid.*

²⁵ Idem, *ibid.*

²⁶ Idem, *ibid.*, III, p. 416.

²⁷ Idem, *ibid.*, II/1, p. 138.

²⁸ Idem, *ibid.*

²⁹ Idem, *ibid.*, II/2, p. 325.

³⁰ Idem, *ibid.*

³¹ Idem, *ibid.*

³² Idem, *ibid.*, II/2, p. 66.

³³ Idem, *ibid.*, p. 149.

³⁴ Idem, *ibid.*

³⁵ Idem, *ibid.*

³⁶ Idem, *ibid.*

³⁷ Numele românești ale localităților în discuție s-au impus totuși, la multe dintre ele forma oficială fiind aproape identică cu cea românească. Dar la începutul secolului nostru numele mai tuturor acestor sate au fost maghiarizate, unele nemaipăstrînd nimic din formele reale, românești. Reproducăm pentru exemplificare cîteva nume mai vechi înregistrate de S. Moldovan și N. Togan, în *Dicționarul numirilor de localități cu populațiune română din Transilvania, Banat, Crișana și Maramurăș*, ed. a II-a, Sibiu, 1919 (ediția I a apărut în 1909), după aceea pe cele mai noi, menționate de C. Martinovici și N. Istrati, în *Dicționarul Transilvaniei, Banatului și celorlalte ținuturi alipite*, Cluj, 1922: *Baloșești*: *Balosest* — *Bégabalázd*; *Băsești*: *Bázest* — *Bázosd*; *Bătești*: *Batyest* — *Vádpatak*; *Botești*: *Botyest* — *Borzafalva*; *Bolinești*: *Boltinest* — *Bottyánfalva*; *Brănești*: *Branyest* — *Avasfalva*; *Delinești*: *Delinyest* — *Delényes*; *Dobrești*: *Dobrest* — *Dobrosd*; *Drăgoești*: *Dragojest* — *Dragonyfalva* etc.

³⁸ Cf. Iorgu Iordan, *Toponimia românească*, Edit. Acad., București, 1963, p. 157 seq.

etc.), *Dragomirești* (cf. *Dragomirești*, rn. Vișeu, reg. Baia Mare; rn. Bacău; rn. Tirgoviște, reg. Ploiești), *Leucușești* (cf. *Leucușești*, rn. Fălticeni, reg. Suceava), *Pogănești* (cf. *Pogănești*, rn. Ilia, reg. Hunedoara; rn. Huși, reg. Iași), *Sintești* (rostit de localnici *Șincéșc*, prin acomodarea lui *s-* la *ć* și *ș* următori) (cf. *Sintești*, rn. Vidra, reg. București; rn. Urziceni, reg. București), *Tomești* (cf. *Tomești*, rn. Brad, reg. Hunedoara; rn. Cîmpeni, reg. Cluj etc.).

La explicarea unora dintre ele ne vom opri, fiind nevoie de precizări și indicații speciale: *Botinești* (cf. forma maghiară, menționată mai sus, *Bottyánfalva*) pare a fi derivat de la *Botean(u)* (cf. *Botean*, com. Ineu, rn. Oradea; *Boteni*, rn. Alba, reg. Hunedoara; rn. Brănești, reg. București); *Delinești* este o formă mai nouă, rezultată prin metateză din *Dăniliești*: cf. *Danilest* (1433)³⁹, *Danilesd* (1641)⁴⁰, *Danileste* (1647)⁴¹ (cf. *Dăniliești*, com. Vidra, rn. Cîmpeni, reg. Cluj); forma corectă a lui *Drăgsinești*⁴² este *Drăxinești* (rostit de localnici *Drăcsînéșc*)⁴³; *Românești* (rostit *Rumă-néșc*) nu credem că provine de la un *Românul* (*Rumânul*), cum presupune N. Drăganu⁴⁴, ci de la *Roman*⁴⁵. Socotim că cele câteva nume *Românești*⁴⁶ pledează mai degrabă pentru prima explicație, decît pentru cea dată de N. Drăganu; *Temerești* (rostit *ćimiréșc*, este o formă mai nouă, așa cum dovedesc *Thyhomeresth* (1514–16)⁴⁷, *Thyhomereest* (1597)⁴⁸, *Thehomereest* (1612)⁴⁹, *Tyhemeresth* (1617)⁵⁰, care provin de la *Tihomir*; prin slăbirea, iar apoi, prin dispariția lui *h* intervocalic, s-a ajuns la o formă contrasă, redată prin *Tomereestj* (1690–1700)⁵¹, *Tomereschke* (1717)⁵².

Spuneam că în Banat sînt atestate și alte numeroase așezări în *-ești*, dispărute (dintre care am amintit una: *Rădești*). Este adevărat că multe dintre ele nu aveau la „recensămîntul” din 1717 decît cîteva case, însă în aceeași situație se găseau și unele dintre așezările care s-au menținut și există și astăzi. Astfel, la același recensămînt, *Baloșești* și *Hauzești* aveau cîte 8 case⁵³, *Românești* 6 case⁵⁴, *Jupînești* 10 case⁵⁵ etc.

³⁹ Pesty Frigyes, *op. cit.*, II/1, p. 127.

⁴⁰ Idem, *ibid.*

⁴¹ Idem, *ibid.* Forma *Delinești* poate exista de pe la sfîrșitul secolului al XVII-lea, cînd este atestată *Delényes* (1699; idem, *ibid.*).

⁴² Care figurează în *Indicatorul alfabetic al localităților* și în dicționarele lui Moldovan-Togan și Martinovici-Istrati.

⁴³ Cf. *Draksin*, localitate în Jugoslavia (*Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, s.v.).

⁴⁴ *Românii în veacurile IX–XIV pe baza toponimiei și a onomasticii*, București, 1933, p. 266.

⁴⁵ Cf. Pesty Frigyes, *op. cit.*, II/2, p. 150.

⁴⁶ Cf. *Românești*, rn. Moinești, reg. Bacău; rn. Satu Mare; rn. Titu, reg. București; rn. Craiova; rn. Vlădeni, reg. Iași; rn. Mediaș, reg. Brașov; rn. Trușești, reg. Suceava.

⁴⁷ Pesty Frigyes, *op. cit.*, II/2, p. 239.

⁴⁸ Idem, *ibid.*

⁴⁹ Idem, *ibid.*

⁵⁰ Idem, *ibid.*

⁵¹ Idem, *ibid.*

⁵² Idem, *ibid.*

⁵³ Idem, *ibid.*, II/1, p. 19, 120.

⁵⁴ Idem, *ibid.*, II/2, p. 149.

⁵⁵ Idem, *ibid.*, p. 326.

Vom menționa, în continuare, o serie de așezări, dispărute, în -ești, sub numele românesc, bazându-ne, bineînțeles, pe formele înregistrate în izvoarele istorice, indicînd, atunci cînd putem, și locul aproximativ unde se găseau :

Aurărești, înregistrat la recensămîntul din 1717 sub forma *Aura-reste*, în districtul Făget, în apropiere de localitățile, existente și azi, Bucovăț, Bujoru (azi : Traian Vuia) și Băsești ⁵⁶. Toponimicul este derivat de la un supranume *Aurar* ⁵⁷.

Bănrești, înregistrat, sub forma *Banesti* (< *Ban*, *Banu* sau *Banea*), la recensămîntul făcut între 1690 și 1700, împreună cu satele Dobrești, Spata și Bara ⁵⁸ (rn. Lugoj).

Benedechești : *Benedekesth* (1479) ⁵⁹, *Benedechezth* (1480) ⁶⁰, *Benedek-falwa* (1488) ⁶¹ (de la numele *Benedec*=Benedek) se găsea în apropierea Lugojului, între satele Silha și Ezeriș ⁶². Să remarcăm că forma în -*falwa* apare după cea românească.

Pesty Frigyes menționează un *Bogdanfalwa* la 1548 ⁶³ (*Bogdanfalwa* la 1598, formă normalizată de autor) ⁶⁴, amintit împreună cu *Nemesest* (= Nemeșești), *Morsina* (= Margina) și *Szelistye* (dispărut) ⁶⁵. Presupunem că așezarea se numea de localnici *Bogdănești*, din care, probabil, s-a păstrat numai numele ca parte de hotar a satului Coșteiul-de-Sus ⁶⁶.

Bidirești : *Bidirest* (1598), în fostul district Mănăștiur ⁶⁷ (rn. Făget). Toponimicul e un derivat de la *Bidir* (cf. numele iobagului *Bidir* Jankul, din aceeași localitate) ⁶⁸.

Boieronești. Deși atestat sub forma *Boierinest* (1597) ⁶⁹ și, evident greșit, *Bojerivest* (1620) ⁷⁰, credem că forma sub care apare la Pesty Frigyes, *Boeronest* ⁷¹, este cea corectă. Este deci un derivat de la *Boieroñ* < *Boier(u)* ⁷² + suf. -*oñ*. Așezarea se găsea între Tomești și Poieni ⁷³, rn. Făget.

Bunilești : *Bunilest* (1597, 1612, 1617), *Bunilesth* (1620) ⁷⁴, așezare în fostul district Margina ⁷⁵, rn. Făget. Numele de persoană *Bunilă* e cunoscut (cf. *Bunila*, localitate în regiunea Hunedoara).

⁵⁶ Pesty Frigyes, *op. cit.*, II/1, p. 12.

⁵⁷ Cf. Iorgu Iordan, *op. cit.*, p. 223.

⁵⁸ Pesty Frigyes, *op. cit.*, II/1, p. 20.

⁵⁹ Idem, *ibid.*, III, p. 453.

⁶⁰ Idem, *ibid.*, p. 455.

⁶¹ Idem, *ibid.*, p. 463; II/1, p. 37–38; Csánki Dezső, *op. cit.*, II, p. 27.

⁶² Csánki Dezső, *ibid.*

⁶³ *Op. cit.*, II/1, p. 55.

⁶⁴ Idem, *ibid.*

⁶⁵ Idem, *ibid.*

⁶⁶ Idem, *ibid.*, II/1, p. 289, s.v. *Kostej* (cf. mai jos *Lucăcești*).

⁶⁷ Idem, *ibid.*, II/1, p. 49.

⁶⁸ Idem, *ibid.*

⁶⁹ Idem, *ibid.*, p. 55.

⁷⁰ Idem, *ibid.*

⁷¹ Idem, *ibid.*

⁷² Cf. localitatea *Boerești*, reg. Argeș.

⁷³ Pesty Frigyes, *op. cit.*, II/1, p. 55.

⁷⁴ Idem, *ibid.*, II/1, p. 96.

⁷⁵ Idem, *ibid.*

Chitești : *Kythesth* (1514—16)⁷⁶, *Kitest* (1599, 1617)⁷⁷, *Kytesd* (1609)⁷⁸, în fostul district Bujor (*Bozsúr*)⁷⁹. E un derivat de la numele de persoană *Chila* sau *Chitu* (din *Nichita*)⁸⁰.

Ciocănești : *Chokanesth* (1514—1516)⁸¹ (notat greșit *Chokonest* 1599)⁸², în fostul district Margina. Cu acest nume (derivat de la *Ciocan*) avem și astăzi câteva localități (reg. București, Craiova etc.).

Costănești : *Kosthanesth* (1453⁸³, 1454⁸⁴) (greșit *Kosoniest* 1596⁸⁵), în împrejurimile localităților Firdea și Sărăzani, rn. Făget.

*Dăiești*⁸⁶ : *Dajest* (1596)⁸⁷, *Dayest* (1599, 1607)⁸⁸, *Dayesth* (1602)⁸⁹ în jurul localității Sudriaș⁹⁰, rn. Făget.

Despotești : *Despotest* (1596)⁹¹, amintit împreună cu localitățile Bulci, Țela și Bacăul-de-Mijloc⁹², rn. Lipova.

Dragotinești : *Dragotenesth* (1464), așezare în districtul Lugoj⁹³, este identic cu *Dragotenfalwa* (1470)⁹⁴, din împrejurimile Jdioarei⁹⁵, rn. Lugoj. Să fie această așezare identică cu „villa Dragotha” dintr-un document dintre 1369 și 1377, cum se presupune⁹⁶?

*Fărcășești*⁹⁷ : *Farkasesthe* (1454)⁹⁸, în districtul Firdea (rn. Făget)⁹⁹.

*Felești*¹⁰⁰ : *Feleste* (1364¹⁰¹, 1371¹⁰²). E posibil ca partea de hotar, la fel numită, a satului Botinești¹⁰³, rn. Făget, să amintească vechea așezare dispărută.

⁷⁶ Pesty Frigyes, *op. cit.*, II/1, p. 274.

⁷⁷ Idem, *ibid.*

⁷⁸ Idem, *ibid.*

⁷⁹ Idem, *ibid.*

⁸⁰ N. A. Constantinescu, *Dicționar onomastic românesc*, Edit. Acad., București, 1963, p. 117; cf. *Chililă*, nume de persoană, și localitatea *Chilila* (*ibid.*).

⁸¹ Pesty Frigyes, *op. cit.*, II/1, p. 111.

⁸² Idem, *ibid.*

⁸³ Idem, *ibid.*, II/1, p. 287.

⁸⁴ Idem, *ibid.*, III, p. 397.

⁸⁵ Idem, *ibid.*, II/1, p. 287.

⁸⁶ Cu acest nume (derivat de la *Daia*) există trei localități în reg. Argeș.

⁸⁷ Pesty Frigyes, *op. cit.*, II/1, p. 118.

⁸⁸ Idem, *ibid.*, p. 118, 119.

⁸⁹ Idem *ibid.*, p. 118.

⁹⁰ Idem, *ibid.*

⁹¹ Idem, *ibid.*, p. 129.

⁹² Idem, *ibid.*

⁹³ Idem, *ibid.*, III, p. 411, 412.

⁹⁴ Idem, *ibid.*, III, p. 420. Forma *Dragotinfalva*, *ibid.*, II/1, p. 122 (cf. Csánki Dezső, *op. cit.*, II, p. 35) nu apare în documente.

⁹⁵ Csánki Dezső, *op. cit.*

⁹⁶ „Probablement identique avec *Dragotinfalva* ou avec un *Dragolenest* (disparu)” (*Documenta*, p. 223, nota 34).

⁹⁷ Există două localități cu acest nume în Oltenia; cf. *Fărcășeni*, reg. Iași; *Fărcășanca*, reg. București și Oltenia; *Fărcășu* în Oltenia etc.

⁹⁸ Pesty Frigyes, *op. cit.*, II/1, p. 158.

⁹⁹ Este amintită și o așezare *Farkasfalva*, tot dispărută, care se găsea în jurul satului Ersig, rn. Lugoj (Pesty Frigyes, *ibid.*; *Documenta*, p. 223: „Villa Farcasii” (1369—1370).

¹⁰⁰ Există o localitate cu acest nume (derivat din *Felea*) în rn. Roman.

¹⁰¹ Pesty Frigyes, *op. cit.*, II/1, p. 164.

¹⁰² Idem, *ibid.*, III, p. 112.

¹⁰³ Idem, *ibid.*, II/1, p. 164.

*Frâtești*¹⁰⁴ : *Fratest* (1444, 1445)¹⁰⁵, (1591)¹⁰⁶, posesiune în districtul Caransebeș¹⁰⁷.

Gonțești (sau *Goncești*) : *Gwonezafalwa* (1471)¹⁰⁸, *Gonchiesdfalwa* (1597)¹⁰⁹, *Gonczesd* (1598)¹¹⁰, lingă satul Bara, rn. Lugoj.

Gostești : *Gozdest* (1620), în districtul Margina¹¹¹, rn. Făget. O parte de hotar a satului Balăsești (rn. Făget) și o pădure purtau acest nume, de asemenea o țarină din hotarul satului Răchita (același raion)¹¹². Prin aceste părți curge și o apă numită *Valea Gostești*, care se varsă în Bega¹¹³.

*Grozești*¹¹⁴ : *Grozesth* (1598)¹¹⁵, în jurul Mănăstirului, rn. Făget.

*Herțești*¹¹⁶ : *Herczest* (1514–1516)¹¹⁷, proprietate („praedium”) în fostul district Bujoru, rn. Făget.

Așezarea *Horzfalwa* (1458)¹¹⁸, *Herzesthe* (1485)¹¹⁹, din jurul Caransebeșului, poate că avea același nume românesc sau eventual unul cu -z- (*Herzești*), cu toate că un *Herz(e)a* nu știm să existe.

Iovănești : *Iwanfalwa* (1455)¹²⁰, *Alsó-Jowanest*, *Felső-Jowanest* (1596)¹²¹, amintite împreună cu Ostrov, Bulci, Țela, Birchiș, Bacăul-de-Mijloc (rn. Lipova), Groși (rn. Făget); s-a presupus că este identic cu *Jovanesti*¹²², care apare pe hărțile din 1723 și 1761, între localitățile Pojoga (rn. Ilia), Bulza și Nemeșești¹²³, rn. Făget.

Jaborești : *Saborest* (1597)¹²⁴; aparține de Bulci¹²⁵, rn. Lipova. Prin 0 este notat fără îndoială j (cf. *Sabar* 1597, 1598¹²⁶ = Jabăr, rn. Lugoj). E vorba deci de un derivat de la un nume *Jabor*.

¹⁰⁴ Localități cu acest nume există în regiunile București, Argeș și Oltenia.

¹⁰⁵ Csánki Dezső, *op. cit.*, II, p. 37.

¹⁰⁶ Pesty Frigyes, *op. cit.*, II/1, p. 162.

¹⁰⁷ Idem, *ibid.*

¹⁰⁸ Idem, *ibid.*, III, p. 427, 430; II/1, p. 195.

¹⁰⁹ Idem, *ibid.*, II/1, p. 195.

¹¹⁰ Idem, *ibid.* Credem că forma românească a fost mai degrabă *Gonțești* (existentă și azi în raionul Buzău; derivată de la *Gonțea*, cf. Șt. Pașca, *Nume de persoană și nume de animale în Țara Oltului*, București, 1936, p. 247 [acesta derivat nu de la *goanță* „boabă de fasole...”, cum afirmă Șt. Pașca, ci de la un nume, cf. *Gonea*, *ibid.*] sau de la *Goanță*). Am presupus și o formă *Goncești*, luând în considerare grafia *Gonchiesdfalwa*, cu mențiunea însă că prin *ch* e notat și *ș*, nu numai *ț*.

¹¹¹ Pesty Frigyes, *op. cit.*, II/1, p. 196.

¹¹² Idem, *ibid.*

¹¹³ V. Ardeleanu, *Nume de locuri din valea superioară a Begheiului*, CL, VIII, 1963, nr. 1, p. 159.

¹¹⁴ Cf. *Grozești*, rn. Tg. Ocna, Huși, Strehaia.

¹¹⁵ Pesty Frigyes, *op. cit.*, II/1, p. 198.

¹¹⁶ Cf. localitatea cu același nume din raionul Brad. E un derivat de la *Herț(e)a*, care nu are originea indicată de N. A. Constantinescu, *op. cit.*, p. 294–295 : *Herț* < ung. *herez* „șoa-rece”, ci, credem, de la *Her-* (cf. *Hero*, hipocoristic de la (*H*)*ieronim*, v. Șt. Pașca, *op. cit.*, p. 253), cf. *Heroiu*, *Herescu*, *Herlea* etc.

Formele *Hirțea*, *Hirțești*, menționate de N. A. Constantinescu (*op. cit.*, p. 295), nu trebuie raportate la *Herț* (*ibid.*), ci legate de *Herțea*.

¹¹⁷ Pesty Frigyes, *op. cit.*, II/1, p. 211.

¹¹⁸ Csánki Dezső, *op. cit.*, II, p. 41.

¹¹⁹ Idem, *ibid.*

¹²⁰ Pesty Frigyes, *op. cit.*, II/1, p. 229.

¹²¹ Idem, *ibid.*

¹²² Idem, *ibid.*

¹²³ Idem, *ibid.*

¹²⁴ Idem, *ibid.*, II/2, p. 301.

¹²⁵ Idem, *ibid.*

¹²⁶ Să fie și localitatea *Jabăr* legată de acest nume? Ne punem întrebarea având în vedere forma *Zabor* din 1650 (*ibid.*).

Nu sîntem siguri de numele localității *Kelchesd* (1596)¹²⁷, *Kelchest* (1599)¹²⁸, *Kelchiesd* (1609)¹²⁹, *Klichesti* (1617)¹³⁰ și (notare, fără îndoială, greșită) *Glesese* (1717)¹³¹. Credem că forma cea mai apropiată de cea românească este *Klichesti* : *Clicești*. Derivatul pare a avea la bază un *Cliciu*, fiind înrudit cu *Cliciova* (rn. Făget) — derivat slav, cu sufixul *-ov* — care reprezintă altă localitate, cum subliniază Pesty Frigyes¹³², poate nu prea îndepărtată de *Clicești*, despre care se spune că se găsea în părțile Fîrdei¹³³ (rn. Făget). Formele cu *Kel-*, menționate, se datorează metatezei (poate numai grafică), pentru înlăturarea grupului *kl-*.

Kladaniesthi, situat probabil lângă Jupinești (rn. Făget), menționat o singură dată în 1617¹³⁴, reprezintă un *Clădănești*, deși nu cunoaștem un nume *Clădan*.

Kraynytesth (1514—1516)¹³⁵, pare a nota un *Crăinicesti*, din districtul Margina¹³⁶. Trebuie să fi fost o așezare mai mare, căci avea, în acel timp (1514—1516), 22 de iobagi¹³⁷.

Nu credem în afirmația lui Pesty Frigyes că *Kwlduesth* nu este identic cu *Kwldofalwa*, ci cu *Kwlboesth*¹³⁸. Concluzia care poate fi trasă din documentul din 1510 (la care se referă autorul citat : „...in possessionibus kwldofalwa, kwlboesth, alionomine lwgas...”¹³⁹), credem că este următoarea : *Kwldofalwa* e numele maghiarizat al așezării, din documentul de la Matei Corvin, din anul 1479, numită *Kwlduesth*, amintită împreună cu alte localități „în comitatu Themesiensi in districtu Lugas”¹⁴⁰. Desigur că forma românească a fost *Culduești* (sau *Colduești*), de la un nume de persoană : Pesty Frigyes menționează că într-un testament din 1567 apare un *Coldo Jaxa*¹⁴¹, iar într-un act din 1597 apare un *Kuldu Péter*, locuitor din Fintóág¹⁴².

Lucăcești apare sub forma *Lukachest* în 1598¹⁴³, dar sub forma maghiarizată încă în 1548 : *Lukaczfalu*¹⁴⁴; nu este altceva decît numele mai vechi al satului *Coștei*¹⁴⁵ (rn. Făget) (numirea oficială Coșteiul-de-Sus, pentru a se deosebi de Coșteiu de lângă Lugoj)¹⁴⁶.

¹²⁷ Pesty Frigyes, *op. cit.*, II/1, p. 273.

¹²⁸ Idem, *ibid.*

¹²⁹ Idem, *ibid.*

¹³⁰ Idem, *ibid.*

¹³¹ Idem, *ibid.*

¹³² Idem, *ibid.*

¹³³ Idem, *ibid.*, p. 273.

¹³⁴ Idem, *ibid.*, p. 255.

¹³⁵ Idem, *ibid.*, p. 256.

¹³⁶ Idem, *ibid.*

¹³⁷ Idem, *ibid.*, III, p. 504.

¹³⁸ Idem, *ibid.*, II/1, p. 301.

¹³⁹ Idem, *ibid.*, III, p. 487.

¹⁴⁰ Idem, *ibid.*, p. 453.

¹⁴¹ Idem, *ibid.*, II/1, p. 302.

¹⁴² Idem, *ibid.*

¹⁴³ Idem, *ibid.*, p. 288.

¹⁴⁴ Idem, *ibid.*

¹⁴⁵ Idem, *ibid.* : „Kastély falu másképp *Lukachest*”.

Numele al doilea apare în anul 1597 : *Kosztlyul* (*ibid.*), care redă forma articulată românească (*Coșteiul*) (cf. și *Kosztlyul* 1620, *ibid.*, II/1, p. 289).

¹⁴⁶ În *Indicatorul alfabetic al localităților*... s-a găsit o altă soluție, nejustificată, de a deosebi cele două localități (numite de localnici, și una și alta : *Coșcéf*) : cea din raionul Lugoj are forma *Coșteiu*, cealaltă *Costeiu* (sic) de Sus.

La 1596 se găsea, pe malul stîng al Mureșului, un *Machesest*, care a ținut de domeniul Căprioarei¹⁴⁷. Forma românească, *Măceșești*, este un derivat de la numele de persoană *Măceș*, care, credem, provine de la un nume *Maciu* (cf. bg., srb. *Mačo*, hipocoristic de la *Matei*)¹⁴⁸, cu sufixul *-eș* (cf. *Babeș* < *Bab-a*¹⁴⁹, *Mareș* etc.¹⁵⁰).

Madrest (1620)¹⁵¹, așezare, dispărută, pe stînga Mureșului, pe drumul Făgetului¹⁵², notează, evident un *Mădrești*, derivat de la un *Madrea*¹⁵³.

Apare și o altă așezare notată *Mardesth* (1514—16)¹⁵⁴, *Mardeste* (1620)¹⁵⁵, despre care Pesty Frigyes ține să precizeze că este alta decît *Madrest*, discutat anterior. De fapt în documentul din 1620, amintit, apar ambele nume, *Madrest* și *Mardeste*¹⁵⁶, deci e vorba de două localități, despre care se spune că aparțineau (împreună cu altele) orașului (oppidum) Margina (scris *Morsina*). Formele *Mardesth* (1514—1516)¹⁵⁷, *Mardesti* (1597)¹⁵⁸, *Mardeste* (1620)¹⁵⁹, între Mureș și Făget, amintite împreună cu *Moldest*¹⁶⁰ (v. mai jos), reprezintă, credem, un *Mărdești*¹⁶¹, derivat de la un *Marda* (sau *Mardea*)¹⁶².

Nu sîntem siguri ce nume a avut așezarea — amintită împreună cu cea anterioară (*Mărdești*) — notată *Moldesth* (1514—16)¹⁶³, *Moldest* (1612)¹⁶⁴, *Maldest* (1597, 1620)¹⁶⁵. Unui *Maldești* sau *Moldești* (nu cunoaștem un nume de persoană *Maldea*, *Malda* sau *Moldea*) îi preferăm un *Mlădești* (cu metateză, pentru înlăturarea grupului *ml-*¹⁶⁶), de la un **Mladea* (cf. *Mladin*). Forma *Mlădești* este confirmată de numele unei părți din hotarul satului Cireșu, *Mladești*, menționată de Pesty Frigyes¹⁶⁷.

¹⁴⁷ Pesty Frigyes, *op. cit.*, II/2, p. 3.

După cum se știe, *Căprioara* este prima localitate cu nume românesc atestată în Transilvania (*Caprewar*, 1337: *Documenta*, p. 78—79).

¹⁴⁸ Cf. N. A. Constantinescu, *op. cit.*, p. 104.

¹⁴⁹ Cf. G. Pascu, *Sufixele românești*, București, 1916, p. 283—285.

Localitatea *Maciova*, din apropierea Caransebeșului, reprezintă forma de feminin a adjectivului, derivat cu sufixul *-ov*, de la același nume. Referitor la numele în *-ov*, după consoană palatală (cf. și *Cliciova*, amintit mai sus, *Criciova*, rn. Lugoj, *Panciova* etc.), a se vedea E. Petrovici, *Graiul Carasovenilor*, București, 1935, p. 5—6.

¹⁵⁰ Cf. G. Pascu, *op. cit.*, p. 283—285.

¹⁵¹ Pesty Frigyes, *op. cit.*, II/2, p. 14.

¹⁵² Idem, *ibid.*

¹⁵³ De la care s-a format un *Mădriga* (cu sufixul *-ig-*, cf. *Oniga* — față de *Onu*, *Onea* *Btrliga* — derivat de la *Btrlea*), care stă la baza lui *Mădrigești*, sat în rn. Gurahont, reg. Crișana. *Mădrea* pare derivat de la *Măda* (cf. *Madoiu*, Șt. Pașca, *op. cit.*, p. 272) cu sufixul *-rea*.

¹⁵⁴ Pesty Frigyes, *op. cit.*, II/2, p. 21.

¹⁵⁵ Idem, *ibid.*

¹⁵⁶ Idem, *ibid.*, II/2, p. 14. *Marest* de pe o hartă din 1723 (*ibid.*) probabil că e forma greșită a aceleiași localități.

¹⁵⁷ Idem, *ibid.*, II/2, p. 21.

¹⁵⁸ Idem, *ibid.*

¹⁵⁹ Idem, *ibid.*

¹⁶⁰ Idem, *ibid.*

¹⁶¹ Cf. *Mardăști*, N. A. Constantinescu, *op. cit.*, p. 102, s.v. *Mardarie*.

¹⁶² Idem, *ibid.*

¹⁶³ Pesty Frigyes, *op. cit.*, II/2, p. 20.

¹⁶⁴ Idem, *ibid.*

¹⁶⁵ Idem, *ibid.*

¹⁶⁶ Cf. mai sus *Kelchesd*, *Kelchest*, *Klichesti* = *Clicești*.

¹⁶⁷ *Op. cit.*, II/1, p. 103, s.v. *Cseres-Temes*.

La 1617 sînt amintite *Mulgest* și *Murgest*, despre care Pesty Frigyes afirmă că sînt identice cu *Moldest*/*Maldest*, respectiv *Mardest* (deci variante grafice ale acestora). Afirmatia și-o sprijină pe diferența grafică mică dintre cele două perechi de forme și mai ales pe faptul că cele din urmă (*Moldest*/*Maldest*, *Mardest*) nu apar, în aceleași documente, împreună cu cele dintîi (*Mulgest*, *Murgest*)¹⁶⁸.

Înregistrată sub forma *Magvjest* (1503)¹⁶⁹, *Magojest* (1505)¹⁷⁰, așezarea, în districtul Comeat (Komjat), dispărută, a fost mai veche: comandantul cetăților Severin, Orșova, Mehădia, Sebeș (Caransebeș) și Jdioara, într-o scrisoare din 1420, declară că în timpul invaziilor turcești a pierdut actul de proprietate al lui Bogdan asupra satelor *Magoyafalva*, *Rekethe* și *Stremptura*¹⁷¹. Acest Bogdan era fiul lui Miklós, fiul lui *Magoya*¹⁷², de la care, probabil, se trage numele satului.

Miculești: atestat sub forma *Mykoles* (1427)¹⁷³, apoi *Mikulest* (1470)¹⁷⁴, localitate dispărută, care s-a aflat pe Timiș¹⁷⁵, amintită împreună cu Crivina (rn. Lugoș)¹⁷⁶.

Mihăiești: *Mihaiest* (1598)¹⁷⁷, sat dispărut, în districtul Margina¹⁷⁸ (rn. Făget).

În același district este amintit, împreună cu *Kurta* (Curtea) și *Kostely* (Coșteiul-de-Sus, rn. Făget), *Minisest* (= Minișești) (1612)¹⁷⁹, al cărui nume provine de la un *Mineș*¹⁸⁰, derivat de la *Minea*.

Mișești: *Misesti* (1690 – 1700)¹⁸¹, *Misische* (1717)¹⁸², *Missost*, pe o hartă din 1723¹⁸³, *Mischest*, pe o hartă din 1761¹⁸⁴, localitate dispărută, lângă Bega, vecină cu Cliciova (rn. Făget)¹⁸⁵. Toponimicul este derivat de la un *Mișa* (cf. bg., srb., *Miša*, hipocoristic de la *Mihail*) sau *Mișu*¹⁸⁶.

Iunie 1967

Institutul de lingvistică și istorie literară
Cluj, str. E. Racoviță, nr. 21

¹⁶⁸ Pesty Frigyes, *op. cit.*, II/2, p. 21, cf. p. 31.

¹⁶⁹ Idem, *ibid.*, p. 15.

¹⁷⁰ Idem, *ibid.*; cf. Csánki Dezső, *op. cit.*, II, p. 49.

Formele *Magwrest* (1572) și *Nagoje* (1717) (Pesty Frigyes, *op. cit.*, II/2, p. 15) sînt greșite.

Magosd („Joh. Mago dictus de Magosd”) 1444 (Csánki Dezső, *op. cit.*, II, p. 49) este o formă sincopată, maghiarizată.

¹⁷¹ Pesty Frigyes, *op. cit.*, II/2, p. 15.

¹⁷² Idem, *ibid.*

¹⁷³ Idem, *ibid.*, III, p. 318; cf. Csánki Dezső, *op. cit.*, II, p. 51.

¹⁷⁴ Pesty Frigyes, *op. cit.*, II/2, p. 35.

¹⁷⁵ Csánki Dezső, *op. cit.*, II, p. 51: „in collu Themes”.

¹⁷⁶ Pesty Frigyes, *op. cit.*, II/2, p. 35.

¹⁷⁷ Idem, *ibid.*, p. 34.

¹⁷⁸ Idem, *ibid.*

¹⁷⁹ Idem, *ibid.*, p. 36.

¹⁸⁰ Cf. N. A. Constantinescu, *op. cit.*, p. 110.

¹⁸¹ Pesty Frigyes, *op. cit.*, II/2, p. 36.

¹⁸² Idem, *ibid.*

¹⁸³ Idem, *ibid.*

¹⁸⁴ Idem, *ibid.*

¹⁸⁵ Idem, *ibid.*

¹⁸⁶ N. A. Constantinescu, *op. cit.*, p. 108, s.v. *Mihail*; cf. *Mișescu* (*ibid.*).

ASPECTE FORMALE ȘI VALORICE ALE REPETIȚIEI ÎN PROZA LUI TUDOR ARGHEZI

DE

DOINA NEGOMIREANU

Studiile sau capitolele consacrate repetiției, din lucrări de proporții mai vaste, prezintă probleme legate de tipurile, aspectele formale și valorice ale fenomenului în discuție¹.

Analiza repetiției ca modalitate artistică în opera literară a constituit subiectul studiilor consacrate lui M. Eminescu² sau Magda Isanos³. Cercetările au arătat că integrarea repetiției sub formele sale cele mai complexe, în țesătura de idei sau compozițională a textului literar conferă și alte valori decât cele cunoscute în general (cantitate, succesiune, distribuție) sau decât cele legate de latura afectivă⁴. Studiul de față își propune să urmărească atât forme și combinații ale repetiției, cât și unele valori ale ei în proza lui T. Arghezi, valori legate nu atât de funcțiile obișnuite (distribuție, cantitate) sau de natură afectivă, ci izvorite din raportarea ei din punct de vedere pozițional la contextul imediat (propoziție, frază etc.)⁵ și ținând seamă de formele, combinațiile pe care ea le poate lua. Avînd în ve-

¹ O analiză a repetiției atât din punctul de vedere al formei cît și al valorii o găsim în lucrările: Iorgu Iordan, *Stilistica limbii române*, București, 1945, p. 256—275; J. Byck, *Studii și articole*, București, 1967, p. 151—166; *Gramatica limbii române*, Edit. Acad., București, 1963, vol. II, p. 407—417; E. Riesel, *Abriß der deutschen Stilistik*, Moscova, 1954, p. 312—313; J. Marouzeau, *Précis de stylistique française*, Paris, 1963, p. 172—173 etc.

² Vezi Paula Diaconescu, *Repetiția procedeu stilistic în opera lui M. Eminescu*, în *Limba și literatură*, vol. III, 1957, p. 27—49.

³ Alexandra Roceriu-Alexandrescu, *Repetiția—procedeu artistic în opera Magdei Isanos*, în *Studii de stilistică și poetică*, București, 1966, p. 375—395.

⁴ Vezi E. Riesel, *op. cit.* Fenomenul repetiției este surprins îndeosebi sub aspectul lui formal (unități lexicale, sintagme sau propoziții în diverse combinații) evidențiindu-se și înrudirile ei cu anafora, epifora, tautologia etc.

⁵ Materialul a fost extras din T. Arghezi, *Scrieri*, vol. VI, București, 1964 și vol. VIII, București, 1965, alese la întâmplare; celelalte volume de proză (îndeosebi proza scurtă) oferă în general exemple similare. Problemele ce se ridicau în urma unei cercetări exhaustive depășind cu mult limitele unui astfel de articol ne-am propus să urmărim doar cîteva aspecte ale repetiției (în reluare identică sau în formă variată, excluzînd celelalte posibilități: reluare diminutivă, cu schimbare de categorie gramaticală etc.), aspecte care se impun atenției prin frecvența lor.

dere toate acestea, am constatat că, în general, repetițiile în multitudinea aspectelor lor tind să se integreze în anumite tipuri ⁶, avînd fiecare particularități proprii. Ne vom ocupa în continuare de unele dintre aceste tipuri, cu o frecvență mai mare în proza argheziană studiată.

A. Repetiția suspendată ⁷

Caracteristica acestui tip de repetiție este faptul că termenii ei sînt plasați la distanță unul față de altul, urmînd uneori un anumit principiu de organizare.

I. Unități lexicale în cadrul propoziției

a) T = substantiv

(R₁) „O casă pe Argeș, o casă pe Mediterană, o casă în Egipt, printre mormintele de regi” (S₈/38). Prin grupurile nominale în care se integrează și repetiția, distanțele geografice sînt micșorate la maximum, trecerea se efectuează cu rapiditate, datorită tocmai concentrării sintactice și semantice.

(R₂) „Moartea e și ea îndoită, într-adevăr : moartea în luptă și moartea fără apărare și atac” (S₈/328).

(R₃) „Au sosit din pămînt viermii tuturor metalelor și pietrelor, viermele de fier, viermele de plumb, viermele de agată, viermele peruzelii” (S₈/121).

În R₂ și R₃ repetiția se călăuzește după principiul dezvoltării lui T în derivate (T₁, T₂ . . .) independente între ele, dar subordonate lui T.

b) T = adjectiv

(R₁) „Casă închisă, grădină închisă, poartă închisă (S₈/56); (R₂) „Copiii au corectat însă priveliștea științifică exactă a existenței, cu cinci morminte mici ale paralizicilor mici, morți cătră seară, cu suspine mici” (S₈/188); (R₃) „Omul perfect ignorant, cinstit ignorant, total și divin ignorant, e cel mai aproape de adevărul în sine” (S₈/321). (R₄) „După un flăcău chipeș, merge o capră, albă, fără coarne, chipeșă și ea. . .” (S₈/285). Față de T, T₁ urmează unor motivări anterioare (albă și fără coarne), situarea lui finală dînd impresia unei finalități.

În R₁ reîntilnim o formulă utilizată și la alte părți de vorbire (vezi *substantivul*). Ideea „tăcerii”, a inexistenței oricărei mișcări este implicată tocmai în T, T₁, T₂. Plasarea acestora la intervale scurte, exacte, în alcătuirii simple, dă o notă precisă, categorică enunțului. Sprijin vine și din partea construcției sintactice, cele trei grupuri nominale fiind identice ca formă,

⁶ Notățiile folosite sînt următoarele :

S₈ : S₈ = T. Argezi, *Scrieri*, vol. VI, București, 1964 și vol. VIII, București, 1965.

T = primul termen al repetiției

T₁-n = ceilalți termeni ai repetiției

R₁-n = text care cuprinde repetiții

E₁-n = element complementar

P₁-n = părți de propoziție sau propoziții

G = gerunziu

(- - -) = legătură directă

(- - - -) = legătură intermediară.

⁷ Vezi Riesel, *op. cit.*, p. 311.

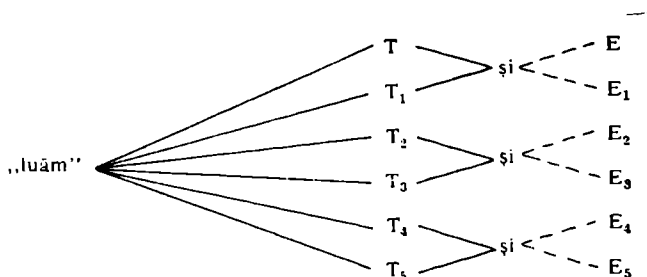
ca tip de construcție⁸. De altfel, R_1 contribuie prin termenii săi la amplificarea treptată a ideii. În R_2 remarcăm o relație aparte între T , T_1 , T_2 ultimul folosit figurat, fiind rezultatul unei analogii, a unei atracții a celorlalți doi termeni care îl preced. Posibilitatea structurării în versuri, în care rima este dată tocmai de T , T_1 , T_2 confirmă :

cinci morminte *mici*
ale paralizicilor *mici*
morți către seară
cu suspine *mici*,

„versurile” 1, 3 și 4 avînd chiar același număr de picioare (5). În R_3 , *omul* are trei determinări circumscrise în jurul aceleiași idei, eșalonate asemenea unor grade de comparație, avînd, firește, și nuanțe semantice distinctiv. Raportate la cuvîntul determinat și la elementele imediate ale construcției în care se găsesc, T , T_1 , T_2 nu formează o simplă repetiție cerută de o eventuală accentuare a ideii, ci se situează pe trepte diferite, ajutînd la marcarea gradualității, care într-o formulare de tipul : „omul perfect, cinstit, total și divin *ignorant*”. . . ar fi imposibil de realizat cu aceleași efecte stilistice.

c) T = adverb.

(R_1) „Luăm *puțin* din cer și *puțin* din floare, *puțin* din cuget și *puțin* din chin, *puțin* din credință și *puțin* din necredință. . . ” ($S_6/20$). Încercînd să reprezentăm schematic R_1 , ținînd seama de verbul „luăm” la care se raportează părțile de propoziție existente, am constatat perfectă sistematizare :

Ideea se conturează treptat, tiparele de mai sus imbinînd acele grupuri de E care și semantic au tangențe (ex. : *credință* — *necredință*).

II. Unități lexicale în cadrul frazei

a) T = substantiv

(R_1) „*Ora* înnoptată pîlpîie ca un cimitir de candelii. *Ora* următoare strălucește a biserică de înviere” ($S_6/112$).

Independența relativă a lui T_1 față de T decurge din faptul că fiecare marchează o treaptă nouă în gradualitatea ideii. Dacă „*ora*” la început „*pîlpîie*” asemenea unei mulțimi de candelii, „*ora*” care urmează „*strălu-*

⁸ Vom putea urmări în continuare, pe planuri mai largi, această integrare a repetiției în construcții sintactice identice, în formule foarte diferite ca principiu de organizare, dar cu un rol deosebit în arhitectura textului.

cește". (R₂) „Cînd omul voia să fugă, *cîinele* îl doboră din spinare, cînd se pitea să se strecoare, *cîinele* îl răsturna cu laba; a voit să-l străpungă cu cuțitul, și *cîinele* i-a măcinat pumnul care strîngea" (S₆/153); (R₃) „Ea zboară ca o *albină*. . . Cîntă ca o *albină*, aleargă prin văzduhul grădinii ca o *albină* și se întoarce ca o *albină* la stup. . .” (S₈/59). Seria pe care o alcătuiește termenul repetat, atît în R₃ cît și în R₂ imprimă frazei un anumit ritm, respectiv un anumit tip de structurare.

După enunțarea unui anumit conținut apare unul dintre membrii repetiției, fie ca termen de comparație (R₃), fie ca subiect dintr-o propoziție principală avînd ca subordonată o circumstanțială. Topica folosită dă o notă aparte frazei, contribuind la menținerea permanentă a alcătuirilor sintactice identice:

	P	_____	T		P	_____	T ...
(R ₃)	P ₁	_____	T ₁	(R ₂)	P ₁	_____	T ₁ ...
	P ₂	_____	T ₂		P ₂	_____	T ₂ ...
	P ₃	_____	T ₃				

Aici repetiția constituie elementul sintactic cheie. Plasarea lui are ca urmare o divizare în două a blocului, fiecare parte fiind formată din același tip de propoziție, la mijloc reliefîndu-se elementul repetițional menit să închege formația.

b) T = verb

(R₁) „*Mi-ai trimis* fluturi, și erau omizi.

Mi-ai trimis răcoare și m-ai bătut cu grindini.

Mi-ai trimis lumină și mi-ai pirjolit pădurea”

(S₆/184). (R₂) „*N-ai avut* prietenie, *n-ai avut* dragoste, *n-ai avut* încredere și copilărie în inima dumitale” (S₆/147).

(R₃) „*Am* de cîteva zile, în grădină, un mormînt. *N-am avut* încă un mormînt atît de mare în grădină. *Aveam* numai morminte mici” (S₈/327).

Așezarea lui R₁ de autorul însuși, asemenea unor versuri, demonstrează fără îndoială că ritmicitatea acestor propoziții, susținută de topică, simetrie și accent au impus acest lucru. Similitudine există și în ceea ce privește membrul al doilea al fiecărei fraze, respectiv propoziții coordonatoare cu valoare adversativă față de prima. În R₂ se află propoziții scurte asemănătoare celor ce alcătuiesc prima ramură din R₁, cu aceeași poziție a termenilor repetiției. Datorită propagării identice, după conjuncția și se poate înțelege verbul *n-ai avut* întregind astfel seria. Principiul este identic și în R₃, unde nota aparte este adusă prin combinarea a două grupuri de repetiții. Repetiția de tip anafora (dată de formele temporale ale verbului *a avea*) raportată la repetiția substantivală existentă se încadrează în categoria repetiției interferente. T (*am*) este mobilul în jurul căruia se diferențiază celelalte două planuri marcate de perfectul compus și imperfectul aceluiași verb (*n-am avut* și *aveam*).

c) T = adverb

(R₁) „*Oricît* și-ar face omul o patrie din cetate, *oricît* s-ar înmulți cărțile în rafturi, *oricît* s-ar amăgi el cu o viață de apartament, un singur fir de iarbă îl turbură și-l răstoarnă” (S₈/250). (R₂) „*N-ai umblat* călare, de frica telegarului și a săriturii lui peste ceruri. *N-ai fost* în zbor, de teamă că nu te ține văzduhul. *Nu te-ai ridicat* cu șoimii, sfiindu-te de stele”

(S₆/150). (R₃) „De luni întregi merge *pe întuneric*, doarme *pe întuneric*, străbate grădina *pe întuneric*” (S₆/135).

În R₃ locuțiunea adverbială are o poziție finală (de tip epifora).

(R ₁)	T	(R ₂)	T — P	(R ₃)	P ₁	(T)
	T ₁		T ₁ — P ₁		P ₂	(T ₁)
	T ₂		T ₂ — G ⁹		P ₃	(T ₂)

d) T = pronume

(R₁) „*Tu* ești frumoasă cucuvaie, vestitorul acestui sfârșit ! *tu*, liniștită zburătoare din miez de noapte ! *Tu* porți o vinovăție prostească” (S₆/115). (R₂) „Întemeiem, și *altul* surpă. Urzim împreună, și *altul* destramă” (S₆/186). (R₃) „Dar *cine* mătură bălegarul de care vorbești, *cine* tunde copacii, *cine* hrănește tigrii ? ” (S₆/31).

R₁ și R₃ se încadrează în tipul de repetiție-anaforă, menținând, ca în majoritatea cazurilor întâlnite, independență între termeni. În R₂, cu toate că cei doi termeni sînt situați la începutul propoziției din care fac parte, prin specificul acestei propoziții (adversative) care cere o anumită topică, sînt plasați într-o poziție mediană față de fraza în care se încadrează.

(R ₁)	T (P)	(R ₂)	P — T (P)	(R ₃)	T (P)
	T ₁ (P ₁)		P ₂ — T ₁ (P ₁)		T ₁ (P ₁)
	T ₂ (P ₂)				T ₂ (P ₂)

III. Propoziții în cadrul frazei

T = propoziție

(R₁) „*Păcat* că Dumnezeu a fost distrat. *Păcat* că nu e mălai. *Păcat* că nu e apă” (S₆/322). (R₂) „M-am dus în dreptul zăbrelelor închise și *am fluierat* ca să vie muma, și *nu a venit* ; *am fluierat* de cîteva ori, și *nu a venit*. M-am aplecat și a m c h e m a t . . . și familia nevăzută *nu a venit*” (S₆/300). (R₃) „*Caut* pămînt și *nu mai găsesc*, *caut* cer și *nu mai găsesc*, *caut* lumină și *nu mai găsesc*” (S₆/48).

Fiecare din cele trei exemple marchează un alt principiu de organizare internă a repetiției suspendate; R₁, tip anaforă, R₃, tip epiforă, iar R₂ inserează mai multe poziții, realizînd o grupare paralelă, fiecare urmînd totuși o cale proprie : a) T (*am fluierat*), T₁ (*am fluierat de cîteva ori*), T₂ (*am chemat*) ; b) T' (*să vie muma*), T₁' (*nu a venit*), T₂' (*nu a venit*), T₃' (*familia nevăzută/nu a venit*). Nu există identitate deplină între toate propozițiile, fie din cauza introducerii unor elemente noi (*am fluierat de cîteva ori*), fie din cauza folosirii unui corespondent semantic¹⁰ (*am chemat*) etc.

R₃, la rîndul lui, îmbină o repetiție suspendată — anafora, realizată printr-o unitate lexicală (verb), cu o repetiție suspendată — epifora exprimată printr-o propoziție. Ținînd seama și de celelalte elemente componente, proporționalitatea dintre cele trei membre (un membru fiind egal cu două propoziții legate prin și adversativ ex. : *Caut pămînt și nu mai găsesc*) este perfectă ca formă și topică. R₃ este un exemplu de rigurozitate arhitectonică atît pe orizontală cît și pe verticală.

⁹ Ca valoare, gerunziul și complementul lui este identic cu P și P₁.

¹⁰ Un cuvînt care prin conținutul său semantic, fără a fi sinonim, poate totuși substitui parțial un alt cuvînt.

B. Repetiția inversă¹¹

Cel de-a doilea termen al repetiției este constituit din aceleași elemente cu primul, dar are o ordine diferită.

(R₁) „*Cîntărețul Iosif stinge* fericirea în toți flăcăii . . . *Iosif cîntărețul nu era într-adevăr amar*” (S₈/121). (R₂) „*Fata chema : „Picuțo, vino la mine*”, și băiatul : „*Vino la mine, Picuțo*” (S₈/271). (R₃) „*O lampă se aprinse* la un etaj de peste drum. *Se mai aprinse o lampă*” (S₆/74).

Reluarea lui T în T₁ se efectuează cu aceleași elemente, prin schimbare de topică modificîndu-și valoarea afectivă.

C. Repetiția cadru

Termenii repetiției închid sau deschid un anumit context asemenea unui cadru.

• Unități lexicale în cadrul frazei

a) T = substantiv

(R₁) „*N-ați cunoscut-o pe Picuța : o personalitate stingheră, fidelă primului ei cocos, care a murit acum un an, cu gîtul întors, o personalitate și el*” (S₈/270). T₁ are o topică inversă, în raport cu care se realizează efectul ironic.

b) T = locuțiune adverbială

„*La început* era cuvîntul și cuvîntul a rămas de atunci mereu *la început*” (S₆/16). Greutatea semantică deosebită dată lui T a dus la inversiunea necesară în prima propoziție, în a doua menținîndu-se topica obișnuită, T₁ ocupînd ultimul loc. Puntea de legătură dintre cei doi termeni a primit prin aceasta un accent deosebit, T₁ sprijinind pe T.

c) T = verb

„*Mi-am pus* roți la tălpi și la umeri aripi. Și-n aripi și-n roți foc *am pus*” (S₆/182). Repetiția cadru cuprinde aici o altă repetiție, o repetiție interferentă.

D. Repetiția nucleu

Cei doi termeni ai repetiției alcătuiesc o unitate, un nucleu, ca element de bază al ramificațiilor corespunzătoare.

I. Unități lexicale în propoziție și frază

a) T = substantiv

(R₁) „*Și ne mai lipsește o carte, cartea de subtilități și daruri imprecise*” (S₈/225). (R₂) „*Atunci, s-a arătat din lumea toată un om, un om care munea pămîntul în brazdă*” (S₆/146). (R₃) „*Animalele toate mînceau iarbă, iarba creștea tot anul, nu era iarnă*” (S₆/129).

(R₄) „*Bate-n poartă, poarta răsună*” (S₆/29).

¹¹ Putem vorbi de repetiție inversă cînd T este alcătuit din două sau mai multe cuvinte.

b) T = pronume

(R₅) „Și omul se luptă tot timpul *cu ceva*, *cu ceva* mărunț, de seama lui” (S₆/133). (R₆) „Trecerea lordintr-o lume într-alta. . . nu o știe *nimeni*, și *nimeni* nu o poate povesti” (S₈/38).

c) T = adverb

(R₇) „Valurile de trandafiri . . . scuturate *neîntrerupt* și *neîntrerupt* așternute în toată grădina” (S₈/330).

d) T = adjectiv

(R₈) „Le-a învățat să umble *singure*, și *singure* să se așeze la locul socotit” (S₆/135).

II. Propoziții în frază

a) T = propoziție

(R₉) „Rugăciunea mea e o risipire, ca de aburi în vecie : *mă gîndesc*. *Mă gîndesc* că poate nu am fost de tot zadarnic” (S₆/169).

(R₁₀) „Un păianjen nu poate să iasă dintr-o apă : trebuie ajutat *să scape*. *A scăpat*” (S₈/215).

Caracteristica comună, care le reunește în aceeași categorie (cei doi membri ai repetiției alcătuiesc o unitate — nucleu cu una sau mai multe elemente complementare ¹²) nu exclude existența unor trăsături deosebitoare, izvorite din raportul dintre cei doi termeni. Astfel, în R₁, R₂ și R₅, cel de-a doilea membru T₁ este o reluare a lui T, avînd rolul acestuia în timp ce în R₃, R₄, R₇, R₆, R₈, R₉, T₁ are o existență independentă. T₁ din R₁₀ (atît prin forma temporală, perfect compus cît și prin raportarea lui la T cu ambianță lexicală a acestuia și poziție) are un vădit rol concluzionar.

E. Repetiția asociativă

Termenii sînt alcătuiți la rîndul lor din alte repetiții, care împreună formează repetiția asociativă.

E₁. Repetiția asociativă simplă. 1. O primă categorie o formează cele construite din grupuri repetiționale identice :

(R₁) „Se macină o pilitură, mai nepipăită decît *umbra*, o *umbră* de *umbră*, *ecourile* unor *ecouri*, *nuanțele* unei *nuanțe*” (S₆/11). (R₂) „*Semn* cu *semn*, *literă* cu *literă*, mi-ai refăcut manuscrisele în *plumb*” (S₆/19). (R₃) „*Zgomotul* se subția pînă la fuior și se diviza pînă la pulberi, rămînînd întotdeauna din *zgomotul* precedent un *zgomot* mai moale, *umbră* de *umbră*, *rămășițe* de *resturi*, *scamă* de *scame*” (S₆/127). (R₄) „Dă un *cîntec* care nu mai e *cîntec*, o *vioară* care nu mai e *vioară*” (S₈/45).

2. Repetiția asociativă construită din grupuri repetiționale diferite :

(R₁) „În *visul* meu — fusesem un vislaș cu piele cărămizie . . . Pe-nețel, *visul* meu se făcu *visul* ei, *șoldurile* ei se făcură *șoldurile* mele, *gura* ei se făcu *gura* mea. . . Luntrea nu s-a mai oprit niciodată în *visul* meu . . .” (S₆/140). (R₂) „Sînt carul *tuturor*, sînt luntrea *tuturora*, sînt hambarul *tuturora*, și mie *nu-mi rămîne*, pentru mine, nimic. De ce *să-mi rămîie*? *Lasă, așteaptă*. *Veniți* . . . *veniți*; *lasă*, eu *pot să aștept*. . . *Lasă*

¹² Înțelegem prin element complementar orice parte de propoziție, grup de cuvinte sau propoziții care sînt legate de membrul repetiției.

așteaptă. . . Nu e voie. Nu e voie de odihnă . . . trebuie să muncesc. Și muncesc cu toate vitele. . . Și, deodată, lumea care mă stăpânește, lumea cu voie, mi se arată. . . Lasă, nu e nimic, așteaptă" (S₈/35 — 36).

Repetiția asociativă se caracterizează prin independența componentelor sale, indiferent de așezarea lor (în serie sau alternanță) (vezi de ex. 1/R₂ și 2/R₂). În 2/R₂ reîntîlnim repetiția suspendată, repetiția nucleu, repetiția cadru.

E₂. *Repetiția asociativă interferentă*. Spre deosebire de repetiția asociativă E₁, aceasta poate fi alcătuită din două sau mai multe grupuri de repetiții, între membrii formațiilor componente existînd anumite legături :

(R₁) „N-am iarbă decît în peisajul de colo și iarba-i de ulei, și peisajul cu geam” (S₈/51). (R₂) „Cu adevărul sau cu eroarea ei ; nu interesează . . . Pentru mine nu există nici eroare nici adevăr” (S₈/255). (R₂) „Și cad spițele și rămîne cercul ; cade cercul, și spițele ard” (S₈/79).

Schematic, interferența termenilor se prezintă astfel :

$$\begin{aligned} (R_1) T_1 + T'_1 &= T_2 + T'_2 \\ (R_2; R_3) T_1 + T'_1 &= T'_2 + T_2 \end{aligned}$$

În proza lui T. Arghezi, repetiției i se acordă un rol însemnat în planul compozițional, slujind totodată și dezideratele legate de construcția imagistică. Nu o dată realizarea acesteia se datorește unei anumite structurări capabile să reliefeze un motiv (ex. A I b/R₁), să ilustreze convingător o idee (ex. A II a/R₃) etc. Prin formele și tipurile menționate, repetiția se impune ca element de prim rang în arhitectura prozei, pornind de la propoziții simple și terminînd cu întregul context. Prin repartizarea termenilor în anumite poziții sintactice se creează efecte deosebite : ritmicitate (A I b/R₂ ; c/R₁, II b/R₁) și legat de aceasta, versuri albe sau rimate (A I b/R₂), linie melodică obținută prin regularitatea distribuirii termenilor și a elementelor complementare (A II b/R₃ ; E₁/R₁), ordonarea și segmentarea planurilor imagistice la diferite nivele (E/R₂ ; A II a/R₁). Prin concursul elementelor complementare la realizarea paralelismelor sintactice, între acestea și paralelismele repetiționale se stabilește o concordanță perfectă, imprimînd o anumită notă textului. Succesiunea repetițiilor sudează la rîndul ei textul, întărind unitatea acestuia (ex. S₈/10 — 16). Repetiția, prin varietatea și valorile relevate, se impune cu necesitate atenției la stabilirea unor coordonate stilistice în proza lui T. Arghezi.

Aprilie 1967

Institutul de lingvistică și istorie literară,
Cluj, Str. Emil Racoviță 21

UN MANUSCRIS AL LUI GHEORGHE BARIȚ DIN 1837

DE

IOSIF PERVAIN

Se știa că Bariț s-a ocupat mai întâi de scrierea limbii române cu litere „lătinești” în paginile „Foi literare” (Brașov, 1 ianuarie — 25 iunie 1838). Interesul său pentru această problemă, considerată de Timotei Cipariu o „ramură de știință națională”¹, datează însă din 1836 — 1837. O dovedește ms. nr. 292 din Biblioteca Academiei Republicii Socialiste România — Filiala Cluj, redactat în chirilică și în alfabet latin. El cuprinde 8 foi, format 20 × 24; pe foaia 8^v, cineva, poate chiar Bariț, a notat cu roșu: „Studiu gramaticale de pe la 1839”. Indicația este greșită, întrucît studiul a fost scris înainte de încetarea „Gazetei Teatrului Național”, deci pînă în martie 1837: „Gazeta Teatrului » ar fi bine să iasă cu litere, cu atîta mai virtos că — ieșind din București — ar încuraja și pe acești ai noștri ardeleni ca încă mai cu inimă să se apuce de a scri cu litere, adevă să asculte porunca înaltă”². Se pot reconstitui și împrejurările care l-au determinat pe Bariț să-și alcătuiască studiul „gramaticale”.

În *Gheorghe Bariț, profesor la școala negustorilor români din Brașov (1836 — 1845)*³, am arătat că învățăutul ardelean s-a angajat, în septembrie 1836, la școala din Cetate, deschisă cu 2 ani în urmă, „spre podoaba nașii noastre”. Timp de 9 ani Bariț s-a devotat acestei școli și activității de culturalizare a negustorilor brașoveni. Manuscrisul 292 este tot un rod al dorinței de a-i ajuta să corespundă și să-și poarte mai lesnicios scriptele în „lătinește”.

Inițierea propriu-zisă în problema scrierii cu litere și-o începuse Bariț în 1836, cu prilejul călătoriei sale, în tovărășia lui Cipariu, în Țara Românească. Într-o însemnare lapidară din *Călătoria primă în Muntenia*,

¹ „Foaie literară”, nr. 7, p. 55.

² Ms. 292, f. 4^v. Primul număr din „Gazeta Teatrului Național” apare la 1 noiembrie 1835, iar ultimul, al 13-lea, în februarie sau martie 1837, vezi „Gazeta Teatrului Național”, nr. 13, p. 112 (recte: 120) și I. Eliad, *Programă*, în „Curier românesc”, 1837, nr. 1 (12 martie), p. 1—2.

³ În „Studia Universitatis Babeș-Bolyai”, ser. Philologia, fasc. 2, 1963, p. 121—125.

scriitorul dezvăluie rîvna mai multor cărturari bucureșteni ..., „pentru lit. [erele] lat. [ine]” și discuția angajată pe această temă cu Aron Florian⁴. Un pas mai departe pe drumul inițierii va face după stabilirea sa la Brașov, prin lectura unor informații privitoare la „Societatea literală” din București și a scrisorilor publicate de C. Negruzzi și I. Heliade Rădulescu în „Muzeul național”⁵. Cu evidente reminiscențe de aici, Bariț se apucă să compună, la începutul anului 1837, o „cärticică”; în intențiile autorului, ea trebuia să propună un sistem simplu, la îndemîna oricui, de scriere a limbii române cu *litere*, nu cu *slove*. Termenul de *cärticică*, folosit de Bariț, pare în acest caz pretențios, ms. 292 nefiind decît un concept în care numai puține foi sînt definitive; celelalte cuprînd idei răzlețe, nu lipsite de valoare, destinate să-și afle locul potrivit într-un studiu riguros sistematizat.

Precuvîntarea opusculului beneficiază de două redacții (*Prefață* și *In praefatione*) concise; concizia era voită: „Io știu bine că precuvîntările” lungi „arare le cetește cineva pînă în capăt”. În prefețe și în restul manuscrisului Bariț afirmă accentuat „trebuința” stringentă a introducerii alfabetului latin, din motive care țin în primul rînd de „subsistenția” noastră națională; lor li se adaugă alte argumente: ușurința de a scrie și citi cu „slove. . . latinești”; datoria de a ajuta „norodul în trebuințele sale”; interesul patriotic ca româna să devină cunoscută neamurilor străine într-o „haină” care să nu șocheze⁶; rolul noului alfabet în procesul de unificare a limbii române; sila crescîndă a „adevărăților” iubitori de nație față de *slove*, în care frumoasa lor limbă apare „îmbrăcată ca într-o mască”. Prin frumusețe Bariț înțelege de astă dată „urzirea. . . mare” și noblețea românei, faptul că e „mai cantativă și mai înlesnitoare la poezie decît cea franțuzească”; armonia, eleganța, energia și bogăția ce o caracterizează: limba română este „întocmită spre multe” și-i „nedreaptă” orice rezervă privitoare la „sărăcia” de care ar suferi. Impresia de sărăcie se datorește necunoașterii ei temeinice⁷. Drept exemplu Bariț îi citează pe transilvăneni, într-un pasaj vestitor al criticilor lui Alecu Russo: „Ardelenii au aceea vină în stil, că-și tractează limba sintetice, iar nu analitice, și le este mai bine cunoscută limba latinească sau nemțească decît cea românească; pentru aceea, lesne se supun frazurilor și idiotismurilor din limbile aceste, și așa se fac de tot nențeleși”⁸.

Trecînd de la considerațiile de ordin oarecum general la obiectul de bază al „cärticelei” sale, Bariț declară: elaborarea unui serios îndreptar ortografic, pentru scrierea limbii române cu litere latine, este o sarcină des-

⁴ Vezi și V. Netea, *Timolei Cipariu și George Barițiu călători prin Țara Românească în 1836*. Note pe marginea unui text inedit, în „Studii”, XI, 1958, nr. 1, p. 131; greșind, V. Netea a citit: „Pentru literatură sînt rîvnitori”. Cit de mare era rîvna pentru alfabetul latin în Țara Românească, reiese și din notele de călătorie ale lui Cipariu, vezi *Prietenii istoriei literare*, vol. I, 1931, p. 373, 377, 378, 380 și 381.

⁵ I, 1836, nr. 34 și supl. la nr. 36; *Correspondență între doi români, unul din Țara Românească și altul din Moldova*, *ibid.*, nr. 36, 37 și supl. la nr. 37. Materiale despre „Societatea literală” și *Correspondență* și în „Foaie literară”, 1838, nr. 4, 9, 10, 11 și 12.

⁶ „De am fi scris noi de obște numai cu un (sic) jumătate de veac mai nainte cu litere latinești, mi se pare că ar cunoaște Europa pe români mai bine; iar astăzi atîta știu de noi cît și de cei din Groenlandia”, ms. 292, f. 3^r.

⁷ Pentru a remedia acest rău, ar trebui cutreierată țara în lung și-n lat, dar „Cîți sunt cari să aibă mijloace... să o călătorească toată fine científico?” *ibid.*, f. 2^r.

⁸ *Ibid.*, f. 4^r.

tul de grea, mai ales din cauză că „. . . Nime n-au fost cine să dea limbii un tipar cît este pentru pronunția și scriere. Nulla auctoritas”. Totuși, presat de nevoi arzătoare, a îndrăznit să înfrunte dificultățile și să încerce măcar o rezolvare provizorie a problemei, întemeindu-se pe anumite principii. Înainte de orice, mărturisește Bariț, izvoditorul unui sistem ortografic este obligat să „știe croi bine hainele” pe „trupul” limbii. Gîndul acesta judicios a determinat esența celorlalte idei călăuzitoare: fixarea unui număr rezonabil de litere (pretenția de-a avea, ca „șinezii”, pentru fiecare *ton* sau *glas* cite una este absurdă); luarea în considerare a exemplului oferit de limbile „surori” cu româna, fără a pierde însă din vedere trăsăturile specifice ale acesteia⁹; stabilirea de „reguli hotărîte, statornice și cît să poate de puține” („Scopul meu este pe cît se poate de puține reguli să avem”). A îngreua deprinderea scrierii cu litere prin complicații „ortograficești” înseamnă a greși.

După numeroase ocoluri, Bariț ajunge la cea mai grea întrebare legată de problema care îl preocupa: „— Să scriu după cum vorbim, sau după etimologie? Dacă vom scri cum vorbim, nu va pătimi limba, nația plăcere avé-va?”¹⁰. Amintind că alte popoare se străduiesc „să mai mîntuie ortografia de *robia* (subliniat de I. P.) etimologii” și că noi „cu ciriliceștile care cum pronunțăm așa și scriu”, Bariț propune: „Ca să nu se păzască etimologia mai strîns decît s-au păzit în cele cirilicești, mi se vede cu neputință; dar iară, ca să se păzască așa de strașnic cum vreu unii dintr-ai noștri, la aceea nu știu cînd îi va veni vremea ca să se supuie nația”¹¹. El limpede: Bariț optează pentru un sistem ortografic fonetic. Opțiunea și-o motivează și prin referiri la normele preconizate de „Societatea literală”, de I. Heliade-Rădulescu și C. Negruzzi¹². Literatori „bine adăpați în gramatica românească”, felul de a scrie al amîndurora constituia un exemplu vrednic de urmat.

Se găsesse în manuscrisul lui Bariț, în afară de teoretizări, și foi în care tînărul profesor de la școala negustorilor brașoveni vrea să demonstreze cum anume să se scrie românește cu litere latine, în număr de 25 (a, b, c, d, e, f, g, h, i, k, l, m, n, o, p, q, r, s, t, u, x, y, z, j, v); dintre ele româna nu „se întrebuițează” cu *y, q, și k*. Literele se împart în *sunătoare* și *nesunătoare*; pentru citirea lor corectă sînt necesare reguli (de exemplu: „*T* înainte de *i* sună ca *t*; se ia afară pronumele *tine, tiner, timp* și puține altele, unde *t* și înainte de *i* sună ca *t*”). Reguli lui Bariț nu aduc nimic original, nici interesant. Mai valoros îmi pare ceea ce se înșiră sub . . .
Înseamnă și regulile acestea:

„1. Ori de cîte ori se aude în sfîrșitul zicerilor *ă*, totdeauna să scrii acolo *ă*. . . .

5. În vorbele derivate românești să păzim cum s-au scris cele primitive; p. [de pildă], dacă scriu *patimă* cu *a*: *patima*, să nu scriu după aceea

⁹ „Voind noi a întocmi ortografie cu litere, trebuie să privim și la . . . analogia surorilor . . . Să ne aducem aminte că am ieșit de mult din Italia, am venit la Dacia, la altă climă, cu alte neamuri; Insuși poate și organele noastre au pătimit ceva mutare. . . . Că nu suntem în Italia, nici îndărăpt cu 1700 de ani, mărturisească mai mult decît toate . . . sunurile ce exprimăm cu *ă* și *l'*”, *ibid.*, f. 4^v—5^r.

¹⁰ *Ibid.*, f. 4^r.

¹¹ *Ibid.*, f. 4^v.

¹² Vezi *ibid.*, *passim*; apoi, „Foaie literară”, *De la redacție*, nr. 1 și 2.

petimire, ci *patimire*, ținând totdeauna pă slova cea din primitivă; așa și în versuri. *Bate*. . . să nu scrim în celelalte *e* sau alt vocal (sic), cum *beteam*, *betut*. . . , ci *bateam*, *batut*. De la *capat* se face *capetare*, iară nu *cepetare*; *vedere* — *vezut*, nu *văzut*. . .

9. Diminutivele cînd se fac, mai cu samă *a* se mută în *ă*; asta trebuie să se bage în regulă. . *Marie* — *Măriuța*, *pat-pătuț*, *Susana* — *Susănica*, *ban* — *bănuț*.

Pentru unele ca aceste vine întrebare, oare potu-se supune la oareșicare regulă, sau dacă nu, să se hotărască o vocală din toate care să se întrebuințeze peste tot locul; sau păzi-vom derivația zicerilor și pentru cele latinești, și pentru cele străine? Oare cum va fi mai bine?"¹³ În plină ebuliție intelectuală, dar fără o pregătire de specialitate în domeniul studiilor de limbă și ispitit de o problemă nu tocmai ușoară, Bariț se orientează nesigur, se frămîntă să răspundă satisfăcător la numeroasele întrebări puse de scrierea cu litere latine și — parcă pentru a-și îngreua munca — iscă diverse piedici. Cea mai serioasă este jocul de-a v-ați ascunselea cu tradiția etimologismului, viguroasă în Transilvania. De aceea, în ciuda afirmației că trebuie să scriem cum vorbim și a intenției de a mîntui ortografia de „robă etimologiei”, el își trădează nu o dată slăbiciunile pentru excesele în direcția latinizării ale unor înaintași din generația Școlii ardeleni:

„. . . Pronumele *mă* . . . se scrie cu *e*: . . . *me duc*”. . .

„Ce să facem cu *tău*, *teu* sau *tuu* se scriu?”

„Cate substantive au în singur *ă* din silaba de radacina, shi in imultit schimba in *e*, se se scrie peste tot cu *e*. . . : *peru* (pilus), *peru* (pirus), *maru* — *mere*, *veru* — *veri*”. Semnalînd asemenea rătăcirii, meritul lui Bariț în lupta pentru victoria alfabetului latin în Transilvania nu scade. Peste nici un an de la data cînd a terminat manuscrisul 292, el va continua această luptă în *Corespondenții între doi ardeleni asupra ortografii*¹⁴. Multe idei de aici se găsesc, într-o formă embrionară, în conceptul din 1837:

PREFAȚĂ

Trebuința de a scri românește cu literele lătimești din zi în zi se face mai mare. Toți românii adevărați, urlîndu-li-se cu mulțimea slovelor chiriliene, cunoscînd paguba de a mai trăi cu acelea, doresc ferbinte să-și îmbrățișeze iară literele strămoșești, pă care oarecînd fanatismul și oarba neștiință le lăpădase. În Ardeal este poruncit cu decret de la Înalta Curte, din [loc alb în ms.], la tot clerul românesc trimis (îndreptat), ca de aci nainte toate corespondențiile între episcopi și cler să se facă în limba românească cu litere lătimești. O, cîtă milă și bunătate pentru subsistența națională!

Nația toată și mai ales plasa neguțătoarească de români simte o nendămnă și scădere foarte mare în corespunderile care le au cu străinii, neștiind să scrie românește cu litere. Această nendămnă nici într-o parte nu se simte așa, ca de soțietatea neguțătoarească românească din Brașov; și eu numa la îndemnul mai multora de aicea apucaî condeii a mină. De aci poate fieștecine cunoaște cum că eu am vrut să dau poporului o ortografie populară. Derivația zicerilor nu voi să fie păzită pretutindenea, ci pă cît se poate să scrim cum vorbim; dar însă, de altă parte, nici nu vreu a da nimunui cale slobodă de a călca regulile etimologii, fiind despre

¹³ Citatele în ms. 292, f. 6^v, f. 7^{r.v}.

¹⁴ În „Foaie literară”, nr. 7, p. 55–56 și nr. 8, p. 61–64.

aceea învins, cum că de vrem a scri cu litere, etimologia în multe întâmplări vom fi siliți a o respecta. Calea de mijloc în [f.1^r]tre a scri cum vorbim și între a păzi etimologia m-am străduit a ținea.

Din care pricină domniavo [a] stre, domnilor literatori, aici nu mult veți avea a critica, văzînd bine că tot scoposul meu este unul și singur acela ca să ajut pă norod, precum și îndemnul acum de astă dată mi-au fost cererea multora din obște. Lucru copt bine, mă simț, nu poci arăta, căci aceasta ar fi treaba și datoria unei soțietăți literale întregi, ca să se grăbească a împlini dorirea nații : a statornici reguli după care să poată scrie bine românește cu literele lătinești. Și nădăjduiesc cum că lucrul acesta al meu va fi numa interimal, arătîndu-se altul peste puțin de la prea învățata „Soțietate literală”, căci de este grabă a face un pas în vreun ram a literaturii, după a mea părere acesta ar fi dintră cele dintii. Mulți din românii noștri încă și atîta știu să dorească, ca să vază măcar o gazetă dintră cele patru de București ieșind cu litere, ca așa cunoștința acestora și gustul spre acelea mai lesne să se lățască.

Niște păreri și întrebări ce mi-au fost îndemină cu acest prilej a le pune aici socotesc că le vor primi toți cei bine simțitori cu toleranție. De nu și dintr-altă pricină, măcar dintr-aceea că sînt incredințați cum că nimic nu poate astăzi ieși de supt teasc așa de rău, să nu poată trage nația ceva folos, pentru [că] noi avem lipsă să vedem nu numai cum trebuie, dar și cum nu trebuie să scrie cineva.

Fi-ți sănătoși și toleranți ! [f.1^v].

Nu ne știm limba și zicem că este săracă ; nu avem nici un gust și nu ne plac versurile lui Eliad și a lui Cipar, zicînd că sunt nețelese și nu sunt ca ale țaranilor, nota bene : ca a secerătoarelor și ca cele de pe la porțile cărților bisericești. Dar iertați-i, buni bărbați, că nu știu ce zic ! Toleranție, toleranție. [f.2^r]

Oameni cu duh și cu învățătură sunt în nație destui, numa curaj le trebuie puținel. Să mai lese din sfială ; curaj [ul] și toleranția literală ar scoate multe bune. Cel învățat să nu fie năcăjit de vor și ieși ceva lucruri netrebnice, ci să socotească cum că și de acele avem lipsă, ca să vază cetitoriul și cum *nu trebuie* să scrie cineva.

A doa : de ce n-avem noi astăzi lipsă ?

[1^u] Noi avem lipsă și trebuie să primim nu numai din latinească, ci și dintr-alte limbi, cu atîta mai virtos, că latineasca cît au fost de bogată pentru ideile și lucrurile odinioară avute, totuși pentru ideile și lucrurile în veacurile mai tîrzii aflate nu este destoinică ; pentru aceea înțelegciunea pofteste ca la care idei n-avem vorbe, să le împrumutăm de la limba în care se exprimă mai deplin și mai curat, *românindu-le*. 2^a Dar bine să luăm sama, ca nu cumva avînd vorbe în limba noastră destoinice și bune, ci necunoscîndu-le, adecă neștiindu-ne limba deplin, mai pre urmă să ne vedem înșelați. Pentru aceea, care vrea a români vorbe străine, mai întii să-și cunoască limba sa prea bine, apoi să o pîrască de săracă, avînd însă totdeauna înaintea ochilor cărțile bisericești...

[Notă marginală] Eu bag de samă că noi ardelenii românim unele vorbe latinești ca să ne putem exprima, neștiind că în Valachia sunt pentru unele destule curat rom. [ânești]. [f. 2^r].

... Arunca mulți că numai aceia vor putea cuviincios a scrie cu latinești cari știu latinește, deducînd originația zicerilor pe ușor. Aceasta este adevărat de multe ori, dar zău aceea încă să o știm că de vrem ca neștiind latinește totuși să scrim bine românește cu litere, ne este de lipsă a recunoaște și vreo auctoritate, precum fac toate noroadele ... Nu ne fie nici noaă lene a ceti și a băga sama cum scriu alții cutare zicere. [f.2^v]

Cum că organele noastre au pătimit mutare mare, se vede din contrastul întră iuteala cu carea vorbesc italienii și întră tîrzierea noastră. De-ar judeca cineva înțelegciunea din vorba iute, atunci noi am fi cei mai nătărăi. Noi, ardelenii, cetim mult și lucrăm puțin, așa ne zic. Oare adevărat este ? Așa-i, că cele ce ar trebui să le știm din experienție, cele ce ar fi trebuit din copilărie să ne învețe dascălu, le învățăm cînd suntem mari, nu ca alte neamuri. [f.2^v]

La plasa neguțătorească de român din Ardeal au venit înalta poruncă de a duce protocoalele sale (catastihurile) în limbă străină, mai mult din pricină căci pînă acum încă scriindu-se cu slove cirilene, alte nații și compatrioți ai noștri nu sunt în stare de a le ceti în vreme de trebuință de o revizie sau judecată, pentru că de slovele cirilene toți străinii se spărie, *prim* urmare și de limba noastră, care este îmbrăcată într-însele ca într-o mască. Și știm noi că *cu* cît este masca mai urtă, cu atîta ne ferim mai tare de ea, de ar fi persoana dintr-însa cît de frumoasă și drăgălașă, că ce folos avem dacă n-o putem vedea? Așa-i și draga limbă noastră... De ar fi trăit neguțătorii cu litere latinești, nime nu ar fi dat poruncă să-și ducă protocoalele în limbă străină. [f.3^r]

Noi vrînd a face norodului nostru cetanla cu litere, trebuie doaă lucruri să împlinim: 1ⁿ să arătăm cu cît este mai greu a *învîța* a ceti și a scri cu slove ciril. decît cu cele latinești, 2. dar iară nici a răpi deodată înlesnirile ortograficești ce le avea cu acele slove în grația gramaticii, tocma de ar fi deocamdată chiar și cu paguba gramaticii, de care totuși așa mare frică nu avem să purtăm, pentru că pînă acum, peste tot vorbind, nici numele gramaticii nu este cunoscut bine la nație... Pînă am trăit cu ciril., cine au mai păzit etimologia? Nime". [f.3^v]

De vrem să ținem pe tot tonul slovă, atunci nici care le avem nu ne ajung, cel puțin nu pentru toate dialecturile, p. *hiul*, *mieu*; și în Ardeal pe unele locuri în zicerile *genunche*, *ger*, *gemeni* nu zic nice *g*, nici *j*, ci alt ton se aude, cu totul deosibit, care nu-l poate cineva numa din auzite învăța... [f.7^v]

Încît pentru *ă* și *i*, le putem tot cu același semn pune, cu atîta mai virtos că pă unele locuri până astăzi zic *sîndtate*, alții *stnătate*, unii *atâta*, alții *atîta*; și pă unele locuri mai rar auzi *i* decît *ă*". [f.8^v].

Aprilie 1967

Institutul de lingvistică și istorie literară
Cluj, str. E. Racoviță nr. 21

ELEMENTE SLAVONE ÎN LIMBA ROMÂNĂ

DE

MARIA ZDRENGHEA

Necesitatea de a deosebi elementele slave de origine populară de cele „savante” din limba română, subliniată de acad. Em. Petrovici¹ încă în 1938, este și astăzi o problemă a slavisticii noastre, pentru că ceea ce s-a scris în direcția aceasta², fără îndoială valoros, nu epuizează problema.

Ne propunem să aducem unele completări pe baza materialelor de limbă, găsite în textele românești (bisericești și apocrife) din secolul al XVI-lea, în cronicile slavone din secolul al XV-lea și al XVI-lea, de asemenea în *Atlasul lingvistic român* și în dicționare³.

Ne vom ocupa de acele elemente cărturărești care au pătruns, probabil, după secolul al X-lea, în centrul atenției noastre fiind influența slavonă exercitată în secolele al XI-lea — al XV-lea.

În delimitarea elementelor populare slave de cele slavone ne-am referit la aspectul fonetic atunci când cuvintele prezentau trăsături fonetice caracteristice. Astfel despre *săbor* (cu varianta *sobor*) și *săvîrși*, cu vocală în locul ierilor neintenși, putem afirma că sînt de origine cărturărească, pentru că numai în slavonă — limba scrierilor bisericești — ierii neintenși s-au păstrat prin tradiție, pe cînd formele *sbor* și *sfirși*, în care ierii neintenși au dispărut, sînt populare.

¹ Em. Petrovici, *Les éléments slaves d'origine savante en roumain et les suffixes -anie, -enie*, în „Balcania”, I, p. 85—87.

² O. Densusianu, *Istoria limbii române*, vol. I, București, 1961, p. 173 și 232; Al. Rosetti, *Istoria limbii române*, III. *Limbile slave meridionale*, ed. a V-a, București, 1964, p. 69; G. Mihaïlă, *Knîžnoslavjanskoe vlijanie na rumynskij literaturnyjazyk (Leksika)*, „Romanoslavica”, IX, 1963, p. 29—41.

³ I.-A. Candrea, *Psaltirea Scheiană, comparată cu celelalte psaltiri din sec. XVI și XVII traduse din slavonește*, II. (*Textul și glosarele*), București, 1916; I. Bianu, *Texte de limbă din secolul XVI*, III. *Manuscript de la Ieud*, București, 1925; I. Bogdan, *Cronicele slavo-române din sec. XV—XVI*, ediție revăzută și completată de P. P. Panaitescu, Edit. Acad., București, 1959; ALR II, vol. I, Sibiu-Leipzig, 1940; ALRM II, vol. I, Sibiu-Leipzig, 1940; H. Tiktin, *Rumänisch-deutsches Wörterbuch*, I—III, București, 1903—1925; Academia Română, *Dicționarul limbii române*, I, II (A—L), București, 1913—1940; I.-A. Candrea, *Dicționarul limbii române din trecut și astăzi. Dicționarul Enciclopedic Ilustrat „Cartea Românească”*, București, 1931; *Dicționarul limbii române moderne*, Edit. Acad., București, 1958.

Din aceleași motive — păstrarea ierilor neintenși — cuvintele slave, din limba română, formate cu sufixele *-anie* și *-enie* trebuie să le încadrăm între slavonisme.

În delimitarea cuvintelor slavone de cele populare slave din limba română am ținut seamă și de conținut și le-am inclus în prima categorie atunci când sensul indică pătrunderea lor prin intermediul scrierilor bisericești (de ex. *liturghie*, *evanghelie*, *ceaslov* etc.).

Considerăm slavone și cuvinte care, deși au intrat pe cale orală, țin de terminologia bisericească și au existat în slavona bisericească a diferitelor popoare slave (ex. *popă*, *bogdaproste*, *ocinașe* etc.).

Odată stabilite pe baza acestor criterii — aspectul fonetic și sensul — elementele slavone din limba română ridică o altă întrebare referitoare la timpul când au intrat. Răspunsul îl putem da raportându-ne la legăturile politice bisericești și culturale ale românilor cu statele slave vecine, iar indicii găsim la unele dintre ele și în aspectul fonetic.

Cuvinte din sfera bisericească ca *sfinț* și *popă* au putut pătrunde încă în secolul al X-lea — al XI-lea. Primul, prin păstrarea nazalei, ne indică o epocă mai veche decât dubletul său *sfet* din *trisfetitele*, *sfeștanie* etc., care prin lipsa nazalei aparține unei epoci ulterioare secolului al XI-lea. Fonetismul cuvântului *popă* nu permite nici o precizare de ordin cronologic, dar având în vedere legăturile politice și bisericești cu țaratul bulgar⁴, putem presupune că românii în secolele al X-lea — al XI-lea aveau și preoți slavi și prin urmare e firesc să se fi întrebuințat cuvântul *popă*⁵ alături de cel de origine latină *preot*.

Credem că cuvintele slavone intrate în perioada dinainte de formarea statelor românești au fost foarte puține, pentru că majoritatea slavonismelor presupun o organizare a bisericii și a vieții mănăstirești, ceea ce ne trimite la secolul al XIV-lea și al XV-lea, când s-au format și consolidat statele românești.

Prin intermediul bisericii și al scrierilor făcute în mănăstiri au pătruns din slavonă în limba română nu numai termeni referitori la slujba bisericească și la cărțile de slujbă (*evanghelie*, *liturghie*, *parastas*, *denie*, *ceaslov*, *psaltire*, *molitvelnic*), la ierarhia bisericească (*patriarh*, *vlddică*, *mitropolit*, *arhiepiscop*, *protopop*, *arhiereu*, *diacon*, *monah*, *stareț*, *fircovnic*, *crîstnic*), la diferite sărbători (*arminden*, *blagoveștenie*, *stretenie*, *ispas*), la obiecte bisericești (*cădelniță*, *prestol* și *pristol*, *icoană*, *chivot*, *candelă*, *cristelniță*), la îmbrăcămintea preotească (*naraclită* și *naracviță*, *rucaviță*, *odăjdii*, *patrahir*, *omofor*, *mitră*), la nume de sfinți (*Nicolae*, *Vasile*, *Ignat*), ci și cuvinte referitoare la scriere (*bucovavă*, *zapis*, *pisar*, *poslanie*, *predo-*

⁴ „Înlocuirea vechii liturghii latine cu cea slavă a avut loc în secolul al X-lea în timpul dominației bulgare în nordul Dunării”, în *Istoria României*, vol. II, Edit. Acad., București, p. 181.

⁵ În slava veche cuvântul este *nona*, deci în română ar fi trebuit să aibă forma *pop*. Forma cu *-a* din română se poate explica din forma slavă de genitiv-acuzativ *nona*. În *Manuscrisul de la Teud* întâlnim *оукарает nona* (20/13), tradus prin *оукарает пре nona* (20/14). În textul slav citat, *patriarh* are la nominativ forma *патриарха* (2/6) în loc de *патриархъ*. Explicația o putem găsi, în afară de influența formei de genitiv-acuzativ în *-ă*, și în apropierea de *сладънка*. Românescul *popa* se poate deci datora nu numai interpretării greșite a formei de genitiv-acuzativ, dar și a analogiei cu celelalte cuvinte din aceeași familie semantică *сладънка*, *патриарха*. (A se vedea pentru această problemă: Șt. Pașca, *Contribuții la istoria începutului scrisului românesc*, CL, I, 1956, p. 80; I. Pătruț, *Despre genul substantivelor românești de origine slavă*, CL, VI, 1961, p. 96.)

slovie, pisanie, izvod), nume de popoare (*tătar, armean, arvat, leah* etc.) termeni pentru diferite monezi (*pening, statir*). Evident, pe această cale au intrat și verbe (*blagoslovi, spovedi, propovădui, prohodî, pocăi, mirui, milui, cădi*).

Multe din elementele slavone au devenit populare, chiar dacă astăzi au ieșit din uz (ex. *ocinașe* „rugăciune”).

Despre caracterul popular al multor cuvinte de origine cărturărească ne dă informații precise *Atlasul lingvistic român*, prin indicarea ariei lor de răspîndire (*popă*⁶ e răspîndit pe întreg teritoriul, la fel *protopop*⁷, *spovedanie*⁸ sau *a spovedi, călugăr*⁹, *evanghelie*¹⁰, *strană*¹¹; aproape pe întreg teritoriul țării apare și *vecernie*¹², *utrenie*¹³; *liturghie*¹⁴ îl găsim în Ardeal, Muntenia și în cîteva puncte din Moldova; e răspîndit și *stareț*¹⁵, *mănăstire*¹⁶, *blagoslovește*¹⁷).

Unii dintre termeni apar numai în puncte izolate și reprezintă forme arhaice, cum e cazul cuvîntului *măcinică* de pe harta *Mărina*¹⁸. În majoritatea punctelor s-a răspuns cu *sînta Mărina*; în punctele 95 și 272 din Ardeal s-a răspuns cu *Mărina măcinică* și *Mărie măcinică*, iar în punctul 105, din apropierea Banatului apare *sîmărină mușenica*. Verbul *cădește*¹⁹ apare numai în partea apuseană a Ardealului, în restul țării se întrebunțează *dă cu cădelnița* sau *îmîiiază*. Pe harta *predică*²⁰, în centrul Ardealului și în Oltenia apare *cazanie*.

Din materialul Atlasului lingvistic român se desprinde concluzia că au devenit populare și au cunoscut o largă răspîndire acele cuvinte care se referă fie la ierarhia bisericească (*popă, protopop, călugăr, stareț*), fie la slujbele sau textele bisericești cele mai obișnuite (*evanghelie, vecernie, utrenie*).

Această constatare o putem completa cu o alta, bazată pe vorbirea curentă în care întîlnim dintre cuvintele slavone pe acelea care și-au lărgit sensul inițial (*mucenic, litanie, fariseu, arhanghel*), pe cînd cuvinte ca *osmoglasnic, pavererniță, polunoșniță*, care au conținut strict bisericesc, nu sînt întrebunțate.

Indicațiilor cu caracter general pe care le-am dat referitor la epoca în care au intrat majoritatea elementelor slavone în limba română (sec. al XIV-lea — al XVI-lea) li se pot aduce completări prin stabilirea slavonei din care le-am împrumutat.

În epoca de formare și consolidare a statelor românești, slavona bulgară a servit nevoile bisericii și ale statului, datorită legăturilor politice și

⁶ ALR II, vol. I, MN (Material necartografiat) /2729/, p. 92.

⁷ *Ibid.*, h. 186.

⁸ *Ibid.*, h. 195.

⁹ *Ibid.*, h. 237.

¹⁰ *Ibid.*, h. 241.

¹¹ *Ibid.*, h. 227.

¹² *Ibid.*, h. 240.

¹³ *Ibid.*, h. 238.

¹⁴ *Ibid.*, h. 239.

¹⁵ *Ibid.*, MN /2749 bis./, p. 96.

¹⁶ *Ibid.*, h. 187.

¹⁷ *Ibid.*, h. 243.

¹⁸ *Ibid.*, p. 271.

¹⁹ *Ibid.*, h. 180.

²⁰ *Ibid.*, h. 188.

bisericești ale Țării Românești cu statul bulgar și tradiției existente în această direcție de pe timpul primului stat bulgar ²¹.

În timpul lui Vlaicu Vodă (a II-a jumătate a secolului al XIV-lea), cînd prin călugărul sîrb Nicodim ²² se pun bazele adevăratei vieți mănăstirești, în Țara Românească — ucenicii lui joacă același rol în Moldova — slavona sîrbă a putut să-și facă loc alături de cea bulgară în biserica românească.

Credem că datorită tradiției puternice a limbii bulgare — secolele al X-lea — al XIV-lea — slavona sîrbă n-a înlocuit pe cea bulgară, ci a fost un timp paralel întrebuințată, fără să cunoască o largă răspindire. Cronicele lui Macarie, Eftimie și Azarie, scrise în slavona bulgară în secolul al XVI-lea în Moldova, impun aceeași concluzie. Remarcăm că numai 2 cuvinte: *rucaviță* și *mucenic* pot fi, datorită fonetismului lor, atribuite slavonei sîrbe; *rucaviță* însă apare numai în secolul al XVII-lea, deci e mai probabil din slavona rusă; *mucenic* apare în textele românești din prima jumătate a secolului al XVI-lea, prin urmare ar putea fi din slavona sîrbă, dar dacă ținem seama că el apare în *Psaltirea Scheiană* și dacă luăm în considerare că acest text provine din nordul Ardealului, atunci putem presupune că nici *mucenic* nu e sîrbesc.

Deși relațiile Moldovei cu cnezatul și biserica Haliciului existente încă din secolele al XI-lea — al XII-lea ar îndreptăți ipoteza că slavona rusă a pătruns în biserica moldovenească devreme, limba textelor moldovenești din secolul al XV-lea și al XVI-lea infirmă această teză. Legăturile între cele două state românești, Moldova și Țara Românească, amestecul domnilor Țării Românești în Moldova, activitatea lui Grigore Țamblac, ucenic al mitropolitului din Tirnovo, în timpul lui Alexandru cel Bun, justifică întrebuințarea slavonei bulgare și în biserica Moldovei, așa cum slavona rusă se va extinde în secolul al XVII-lea și în Țara Românească.

Cît de puternică era tradiția slavonei bulgare ne-o dovedește întrebuințarea ei nu numai în scrieri bisericești, ci și laice și nu numai în mănăstiri, dar și la curte, cum e cazul cu *Letopisețul anonim*²³, scris în slavona bulgară la curtea lui Ștefan cel Mare, ale cărei relații cu Rusia sînt bine cunoscute. Influența slavonei ruse se poate observa doar în cîteva forme în care iusul mic e înlocuit cu *a* (сѣршѣ și начѣшѣ ²⁴ pentru сѣршѣѣ și начѣшѣѣ) sau e întrebuințat greșit în locul lui *ѣ* (масто ²⁵ pentru мѣсто). Asemenea forme cu *ѣ* > *a* (чѣдо ²⁶ pentru чѣдо) se întîlnesc și în *Cronica* lui Macarie, dar, deși scrisă în prima jumătate a secolului al XVI-lea, deci mai tirziu decît *Letopisețul anonim*, fonetisme caracteristice slavonei ruse apar mai rar, pentru că el a scris în mănăstire, unde tradițiile slavonei bulgare erau mai puternice decît la curte.

Unele slavonisme din primele scrieri în limba română ne indică prin aspectul lor fonetic slavona din care au intrat.

Cuvinte ca *jărtvă*, *milosîrdie*, *săbor*, prin tratamentul lui *r* silabic ca *dr* și vocalizarea în *ă* a ierului mare, aparțin slavonei bulgare. În schimb

²¹ *Istoria României*, vol. II, partea I, cap. IV și V (p. 140—210).

²² *Ibid.*, p. 350 și 665.

²³ Vezi I. Bogdan, *op. cit.*

²⁴ *Ibid.*, 7/21.

²⁵ *Ibid.*, 8/23.

²⁶ *Ibid.*, 78/5.

psalom (cf. vsl. *псаломъ*) cu *ъ* > *o* poate fi explicat numai din slavona rusă. Dacă această formă cu fonetism rusesc apare la Coresi ²⁷, deci în a doua jumătate a secolului al XVI-lea, iar în textele slavone din secolele al XV-lea și al XVI-lea se întâlnesc, de asemenea, unele fonetisme specifice slavonei ruse, se impune concluzia că, începînd cu cea de-a doua jumătate a secolului al XVI-lea, cel puțin în Moldova își făcea loc slavona rusă, care, totuși, numai în secolul al XVII-lea, datorită prestigiului bisericii ruse și activității tipografice de pe timpul lui Petru Movilă, reușește să înlocuiască slavona bulgară.

Dacă adăugăm la aceste considerente observația că slavonismele care se prezintă ca dublete în limba română (*jărtvă* și *jerftă*, *jărtvi* și *jerfti* ²⁸, *țircovnic* și *țercovnic* ²⁹, *naracliță* ³⁰ și *rucaviță* ³¹ „manșete preoțești”) apar în textele vechi în varianta bulgară, putem trage concluzia că și acele cuvinte al căror fonetism nu dă nici un fel de indicații cu privire la slavona din care au pătruns, dar care au intrat înainte de secolul al XVII-lea, sînt bulgare (*evanghelie*, *liturghie*, *stareț*, *patriarh*).

Reluînd afirmațiile anterioare, în încheiere putem spune că cele mai multe din elementele cărturărești slave din limba română au intrat în secolele al XIV-lea — al XV-lea din slavona bulgară, iar ulterior s-au suprapus, probabil, forme din slavona sîrbă și în mod sigur din cea rusă.

Mai 1967

Universitatea „Babeș-Bolyai”,
Facultatea de filologie,
Cluj, str. Horea nr. 31

²⁷ Vezi I.-A. Candrea, *Psaltirea Scheiană*, p. 203/17.

²⁸ *Ibid.*, p. 424.

²⁹ H. Tiktin, *op. cit.*, p. 1605.

³⁰ *Ibid.*, p. 1035.

³¹ *Ibid.*, p. 1342.

GEORGE GIUGLEA

(1884—1967)

La 7 aprilie 1967, s-a stins din viață profesorul George Giuglea, fostul titular al Catedrei de filologie romanică de la Facultatea de litere și filozofie a Universității din Cluj.

Născut la 29 ianuarie 1884, în Satulung, lângă Brașov, dintr-o familie de oieri, George Giuglea își face studiile superioare la Universitatea din București, unde îl are ca profesor pe O. Densusianu, a cărui personalitate o evocă cu căldură și admirație (v. *În amintirea lui O. Densusianu*. Extras, București, 1938). După terminarea facultății, intră în învățământul secundar. Studiile de specialitate și le face la Paris, unde îl găsim, în 1914, lector de limba română la Sorbona. Din cauza izbucnirii războiului mondial, e nevoit să-și întrerupă șederea în Franța. Mai târziu, își va completa studiile în Italia, la Torino, și, prin mai multe călătorii, în Spania. În 1919, când ia ființă universitatea românească din Cluj, G. Giuglea a fost chemat la Catedra de filologie romanică, pe care a deținut-o, ca profesor titular, până în 1948, când se pensionează. În anul universitar 1929—1930, a fost decan al Facultății de litere și filozofie din Cluj.

Profesorul George Giuglea face parte din prima generație de lingviști și filologi ai Universității din Cluj. El s-a încadrat de la început în gruparea lingviștilor și filologilor clujeni de la Muzeul limbii române, întemeiat de Sextil Pușcariu. Participând la ședințele de comunicări ale Muzeului și colaborând la buletinul lui, „Dacoromania”, G. Giuglea s-a simțit până la sfârșitul vieții un membru al acestui institut.

George Giuglea a fost un neogramatic. Format la începutul secolului nostru, când concepțiile neogramatice erau încă dominante, el a rămas credincios acestei școli, nedepășind limitele ei. Activitatea sa științifică îmbrățișează mai multe domenii de cercetare. Făcându-și ucenicia sub îndrumarea lui O. Densusianu, de la început și-a îndreptat investigațiile asupra graiurilor populare și a folclorului. Nu e lipsit de interes să arătăm că G. Giuglea a fost antrenat de maestrul său în culegerea textelor pentru *Graiul nostru*, prima colecție de texte dialectale românești din toate regiunile locuite de români. În colaborare cu G. Vilsan, întreprinde cercetări lingvistico-folclorice într-o regiune neexplorată până atunci, ale căror rezultate au fost publicate în lucrarea *De la românii din Serbia. Culegere de*

literatură populară (București, 1913), prețioasă prin materialul și datele inedite cuprinse în ea. Dialectologia și folcloristica i-au fost întotdeauna apropiate. Îmbinând cercetările celor două domenii, mai târziu a publicat *Note și fapte de folclor și filologie* (în „Dacoromania”, V, 523 — 553), în care explică mai multe cuvinte, cu caracter obscur, din baladele noastre populare.

Fără să negligeze fonetica istorică (v. *O problemă de fonetică: soarta lui e deschis accentuat după r*, în „Dacoromania”, IV₁, 371 — 382), domeniul preferat al profesorului G. Giuglea a fost lexicologia. Cu o rară pasiune a urmărit soarta și istoria unui însemnat număr de cuvinte din fondul străvechi al limbii române, căutînd elemente autohtone traco-geto-dace (v. *Crimpeie de limbă și viață străveche românească*, în „Dacoromania”, III, 561 — 628), elemente vechi germane (v. *Cuvinte și lucruri. Elemente vechi germane în Orientul romanic*, în „Dacoromania”, II, 237 — 402) sau elemente vechi grecești (v. *Elemente vechi grecești în limba română*, în „Dacoromania” X₂, 404 — 462). Înainte de toate, însă, strădaniile sale au urmărit să descopere etimologii latine pentru cuvintele de origine obscură și să pună în lumină valoarea elementului latin din limba noastră (v. *Cercetări lexicografice. Elemente latine în limba română*, București, 1909; *Etimologii*, în „Dacoromania”, I, 244 — 252, II, 632 — 646, III, 765 — 772; *Elemente străvechi în limba română*, în „Revista filologică”, II, 49 — 65; *Valori latine în expresie românească*, în „Dacoromania”, XI, 103 — 127). Rezultatele investigațiilor sale din acest domeniu le-a sintetizat în lucrarea *Uralte Schichten und Entwicklungsstufen in der Struktur der dakorumänischen Sprache* (Sibiu, 1944). Modul de a pune unele probleme (de altfel dintre cele mai greu de rezolvat) și soluțiile etimologice propuse de G. Giuglea surprind adesea prin originalitatea lor, prin îndrăzneala asociațiilor și prin argumentarea izvorită din surse diferite. Ele nu au convins întotdeauna pe lingviști, întîmpinînd anumite rezerve. Oricum însă, discuțiile sale etimologice în jurul unor cuvinte străvechi pot constitui sugestii pentru viitoarele încercări de a lămuri originea obscură a unor asemenea cuvinte.

I se recunoaște profesorului G. Giuglea meritul de a fi aplicat, în cercetările sale etimologice, metoda cunoscută sub numele de „cuvinte și lucruri” (*Wörter und Sachen*), care presupune explicarea numelui obiectului pornind de la realitatea materială însăși. Raportarea la realitatea lingvistico-etnografică a poporului român, cunoscută atît de bine de romanistul clujean (în anumite domenii, ca de exemplu în cel al păstoritului, era un cunoscător desăvîrșit), constituie pentru G. Giuglea un principiu metodologic de prim rang.

Prin cercetările etimologice, G. Giuglea a ajuns la un alt domeniu cultivat cu pasiune: toponimia. Numeroase studii de toponimie (v. *Schiță din toponimia românească*, în „Anuar de geografie și antropogeografie”, I, 39 — 55; *Cheie pentru înțelegerea continuității noastre în Dacia prin limbă și toponimie*. Extras, București, 1944), dintre care unele publicate în ultima vreme, în colaborare (v. *Branul în lumina toponimiei*, în „Cercetări de lingvistică”, IV, nr. 1—2, 127 — 151; *Toponimia comunei Rîu de Mori (Țara Hațegului)*, în „Fonetică și dialectologie”, V, 41 — 66; *Probleme de toponimie*, în „Cercetări de lingvistică”, X, nr. 2, 337 — 343; *Toponimice românești din Munții Apuseni (Băișoara, Săcel, Muntele Săcelului)*, în „Analele Universității din Timișoara”, Seria Științe filologice, VI, 197 — 219),

aduc un material variat de nume topice românești, explicat cu grija de a arăta însemnătatea acestora pentru istoria poporului nostru.

În cercetarea fenomenului lingvistic românesc, G. Giuglea a avut mereu în vedere faptul că limba română, descendentă a latinei orientale, este o limbă romanică. El considera că studiul ei are mult de câștigat din compararea cu limbile romanice înrudite. De aceea, ori de câte ori a avut prilejul a făcut raportări utile la aceste limbi. Concordanțele lingvistice între română și alte limbi romanice, mai ales spaniola, stabilite de G. Giuglea (v. *Concordances linguistiques entre le roumain et les parlers de la zone pyrénéenne*, Cluj, 1937; *Coincidențe și concordanțe între română și alte limbi romanice*, în „Dacoromania”, X₁, 58 — 67; *Coincidences, concordances entre le roumain et d'autres langues romanes*, în „Langue et littérature”, I, nr. 2, 157 — 182; II, nr. 1 — 2, 20 — 66; IV, nr. 1 — 2, 12 — 37; *Correspondances italo-roumaines. Eléments préromains, latins et vieux germaniques* (în colaborare), în *VII Congresso Internazionale di Scienze Onomastiche*, Firenze, 1961, 61 — 96), se înscriu în istoria romanisticii românești. Tot ca romanist, a militat pentru cunoașterea literaturii spaniole în limba română. El însuși a făcut mai multe traduceri din spaniolă.

În domeniul filologiei, George Giuglea a descoperit, semnalat și studiat mai multe texte. O mențiune specială merită *Călătoriile călugărului Chiriac de la Mănăstirea Secul* (București, 1936), care, așa cum s-a arătat în ultima vreme, constituie un moment important în începuturile literaturii de călătorie în limba română.

În anii din urmă, în ciuda vârstei sale înaintate, și-a continuat cercetările științifice, înconjurându-se de colaboratori, aleși, mai cu seamă, dintre tinerii lingviști de la Cluj și Timișoara. În mijlocul acestora, G. Giuglea era o prezență activă. Tinerilor săi colaboratori le revine sarcina de a valorifica materialul bogat și prețios pe care li l-a lăsat cu privire la numele de plante românești și la terminologia păstorească din limba română, împlinind astfel două lucrări mereu prezente în mintea lingvistului clujean.

Prin moartea profesorului G. Giuglea, ne-a părăsit ultimul dintre membrii fondatori ai Muzeului limbii române.

Mai 1967

R. Todoran

Universitatea „Babeș-Bolyai”, Facultatea de filologie,
Cluj, str. Horea nr. 31

LAJOS TAMÁS, *Etymologisch-historisches Wörterbuch der ungarischen Elemente im Rumänischen (Unter Berücksichtigung der Mundartwörter)*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1966, 936 p.

Împrumuturile lexicale din limba maghiară ale limbii române au format mai de mult obiectul cercetării atât în lingvistica românească, cât și în cea străină. Bibliografia problemei s-a îmbogățit mai cu seamă după primul război mondial. Printre cei mai pasionați cercetători ai problemei se numără acad. Lajos Tamás, profesor de filologie romanică la Universitatea din Budapesta. Rodul muncii d-sale s-a concretizat în câteva lucrări care n-au rămas fără ecou în literatura românească de specialitate.

Lucrarea recent apărută a cunoscutului romanist, *Etymologisch-historisches Wörterbuch der ungarischen Elemente im Rumänischen (Unter Berücksichtigung der Mundartwörter)* a fost anunțată mai de mult (cf. L. Tamás, *Dictionnaire étymologique des éléments hongrois en roumain*, în *Actes de Xe Congrès international de linguistique et philologie romanes*, Strasbourg, 1962, publiés par Georges Straka, tome II, Paris, 1965, p. 869—873) și era așteptată. Cele 936 de pagini, ale acestui dicționar, inclusiv introducerea (p. 5—22) și lista abrevierilor lucrărilor (p. 24—47), sint o mărturie a muncii susținute de adunare a unui material bogat, precum și a acuriei cu care au fost redactate articolele dicționarului.

Pe lângă lipsa unei lucrări sintetice asupra acestei probleme, ceea ce a determinat pe profesorul L. Tamás să publice dicționarul său a fost și dorința de a aduce o contribuție la elaborarea dicționarului etimologic al limbii române. Așa cum se precizează în prefață, un astfel de dicționar trebuie precedat de lucrări care tratează monografic diferitele straturi ale cuvintelor împrumutate¹. L. Tamás consideră că tocmai din acest motiv dicționarul etimologic al lui Al. Ciorănescu (*Diccionario Etimológico Rumano*), deși este util, nu poate fi socotit ultimul cuvânt în acest domeniu. Autorul are convingerea că prin publicarea lucrării aruncă o lumină asupra unor probleme din domeniul istoriei lexicului limbii române și dă o bază solidă pentru cercetările ulterioare. Precizează că față de cele 500 și ceva de cuvinte din dicționarul lui Cihac și de peste 1000 de cuvinte din lucrarea lui Gh. Alexics, dicționarul său cuprinde aproximativ 2800 de cuvinte-titlu (p. 6). Numărul relativ mare al împrumuturilor L. Tamás îl explică în primul rând prin legăturile reciproce multiseculare între români și maghiari, apoi prin conviețuirea românilor și a ungarilor.

Autorul dicționarului și-a adunat materialul din diferite surse datînd din secolul al XIV-lea și pînă în secolul al XX-lea. După cum se spune în prefață, și cum rezultă și din lista

¹ „Wir haben aber auch einen anderen Grund gehabt unser etymologisches Wörterbuch zu veröffentlichen. Ein auf der Höhe der internationalen Forschung stehendes rumänisches etymologisches Wörterbuch kann nur dann abgefasst werden, wenn die verschiedenen Lehnwörter-schichten vorher monografisch behandelt werden” (p. 6).

lucrărilor, printre acestea se află textele rotacizante, cele mai importante cărți religioase ale mișcării luterane și calvine, opere ale cronicarilor, îndeosebi ale celor din Moldova, și alte texte ale literaturii vechi (romane populare, colecții de documente, dicționare etc.). Printre sursele recente figurează operele lui T. Arghezi, M. Beniuc, M. Sadoveanu, T. Popovici și ale altor prozatori și poeți contemporani. A acordat o atenție deosebită limbii populare, graiurilor populare, adunând materialul din dicționare și glosare regionale, din texte provenite din diferite regiuni, multe dintre ele fiind culese din lucrările de diplomă ale studenților lui. Acest lucru explică existența unui număr mare de cuvinte care nu pot fi considerate *elemente ale limbii române*. A excerptat în plus cuvintele de origine maghiară din volumele apărute până acum ALR. A utilizat și lucrări nepublicate, ca, spre exemplu, unele manuscrise din secolul al XVII-lea (de ex. Agyagfalvi, Viski ș.a.), unele culegeri mai noi de cuvinte regionale, fișierul bogat al noului dicționar dialectal maghiar. Cu prilejul șederii sale de o lună, în 1959, la București, ca invitat al Academiei Republicii Socialiste România, autorul a parcurs din fișierul DLR literele D și E. Își exprimă părerea că dacă ar fi avut posibilitatea să consulte și materialul dicționarului de regionalisme de la Institutul de lingvistică din Cluj, lucrarea ar avea mai puține lipsuri (p. 6–7).

După cum se vede și din această prezentare sumară a surselor folosite la redactarea dicționarului, autorul a acordat o deosebită atenție graiurilor populare. În prefață precizează că aproximativ 93% din cuvintele tratate sînt elemente regionale mai mult sau mai puțin răspîndite și numai 195 de cuvinte pot fi considerate că fac parte din lexicul limbii române comune, respectiv literare (p. 6). Această precizare este binevenită și foarte necesară fiindcă titlul lucrării nu este suficient de precis cu toate că în paranteză se menționează (*Unter Berücksichtigung der Mundartwörter*). Dicționarul ar trebui să cuprindă deci două grupe de cuvinte bine distincte : a) cuvinte care fac parte din lexicul limbii române comune și care sînt cunoscute, ca atare, pe tot teritoriul lingvistic român ; b) cuvinte regionale mai mult sau mai puțin cunoscute. Unele dintre acestea din urmă sînt folosite pe o arie mai mare, altele în schimb au fost înregistrate incidental dintr-o singură localitate.

Credem că lucrarea ar fi cîștigat prin tratarea pe grupe a cuvintelor : a) cuvinte din limba română comună (inclusiv cele învechite) ; b) cuvinte regionale mai răspîndite ; c) cuvinte folosite accidental, ici-colo. În felul acesta, dicționarul ar fi reflectat mai bine stratificarea și valoarea funcțională a elementelor lexicale maghiare intrate în limba română, respectiv folosite sporadic în unele graiuri.

Selectarea cuvintelor de inserat în dicționar a pus pe autor, după cum mărturisește singur, în fața unei probleme grele. N-a introdus în dicționar cuvintele a căror origine este dubioasă, ca spre pildă *afină*, *balmoș* etc. N-a inserat nici cuvintele care sînt amintite ici-colo ca fiind de origine maghiară, dar care, după părerea autorului, trebuie să fie de altă origine, de exemplu *șolluz*, *tărtm*.

Într-adevăr selectarea cuvintelor a fost o muncă dificilă pentru autor. În general a rezolvat bine problema ; găsim totuși în această lucrare foarte multe cuvinte care nu trebuiau introduse într-un dicționar care poartă titlul de *Etymologisch-historisches Wörterbuch der ungarischen Elemente im Rumänischen*, chiar dacă s-a acordat un spațiu mare regionalismelor. Din această categorie fac parte cuvinte ca *ablacș* „geamgiu” (orașul Gyula, R.P.U.), *alvan* „schelă” (Sînmihai, rn. Ciuc), *aproiosag* „păsări de curte” (Voivozi, rn. Carei), *aruli* „a trăda” (în jurul orașului Salonta), *birtocoșag* „posesiune comună, composesorat” (ALR, sn, h. 5), *bohoľ* „bufon, paiață” (T. Popovici, *Selea*, p. 256), *boriz* : mere de boriz „măr cu gust de vin” (Méhkerék, numai la românii din Ungaria), *boleu* „legăturică” (Kétegyháza), *cheghelem* „milă” (în județele Arad, Békés, Csanád, Ungaria), *cheghellen* „crud, crunt” (la Agyagfalvi), *cheș* „cuțit” (Ugocea), *chiovzetiléu* „misit” (în jurul orașului Carei), *coplăli* „a răbda foame” (jud. Békés, Ungaria), *ferbli* „un joc de cărți” (T. Popovici, *Străinul*, p. 74), *dehoghi* „nicidecum, în nici un caz” (Bihor, Alexics), *fașirt* „chifteluțe” (Méhkerék, Ungaria), *harș* „tei” (Gyula, Ungaria), *hoghiolec* „moștenire” (Maramureș), *incab* „mai curînd, mai bine” (Sălaj), *islen* „dumnezeu”.

În prefața dicționarului autorul se ocupă și de sufixele maghiare intrate în limba română (-șag, -șug, -șig; -ău, -eu, -ălui, -elui, -ului; -aș, -aș, -oș, -eș etc. p. 18—20). Nu ne oprim aici la ele; vom reveni asupra acestei probleme în alt loc. Ceea ce vrem să subliniem este faptul că acestea nu sînt sufixe împrumutate din limba maghiară, ci elemente desprinse din împrumuturi de cuvinte cu ajutorul cărora se adaptează la limba română verbe, substantive etc. din diverse limbi.

În măsura posibilităților oferite de sursele folosite, cuvintele-titlu sînt ilustrate prin context.

În partea a doua a articolelor sînt inserate derivatele. Aici nu s-a mai respectat ordinea cronologică, nici cea genetică sau geografică. Aceasta însă nu este o deficiență a lucrării. Deci scuza autorului pentru sărăcia relativă a acestei părți nu pare a fi justificată.

A treia și totodată ultima parte a articolelor este rezervată etimologiei cuvintelor. Aici se indică cuvîntul maghiar, iar cînd e cazul și cu variantele regionale care se iau în considerație ca etimoane. Se indică prin 'id.' identitatea de sensuri a etimonului și a cuvîntului românesc; în lipsa acestuia se dă corespondentul german și francez al cuvîntului. După aceea urmează în paranteză explicarea originii sau formării cuvîntului maghiar. La nevoie, ocazional amintește pe scurt împrejurările istorice ale împrumutării, mai ales la împrumuturile vechi. Apoi se discută păreriile cele mai importante de pînă acum și autorul își exprimă și părerea proprie în legătură cu acestea. Cea mai veche lucrare luată în general în considerație la discutarea etimologiilor este dicționarul lui Cihac și numai rareori a avut în vedere explicațiile din *Lexiconul de la Buda*. Pentru ilustrare dăm un exemplu scurt: *lágádui*...

— Et. — ung. *tagad* „(ab)leugnen, verneinen, in Abrede stellen” (unbek. Ursprungs; MSzófSz 298). Cihac II, 529; Hunfalvy: NyK XIV, 451—2; Alexics, Magy. el. 100; Măndrescu, El. ung. 183—4; Asbóth, NyK XXVII, 340 usw”.

Inserarea unui material dialectal bogat — acesta formează partea covârșitoare a dicționarului — a pus pe autor în fața unei probleme grele în ceea ce privește localizarea acestui material. În sursele folosite a găsit cele mai variate metode pentru stabilirea localizării. Uneori, teritoriul de folosire a cuvîntului a fost foarte vag indicat (ex. Transilvania, Moldova, Muntenia), altă dată a fost indicat județul, unitate administrativă existentă pînă în 1950. În unele cazuri sursele menționează numele localității. Autorul a păstrat, în general, indicațiile acestea. Redarea în două limbi a localităților, spune autorul, ar fi mărit volumul lucrării. De aceea a ajuns la o soluție de compromis, numele localităților dîndu-le în ungurește, iar numele județelor în limba română (de ex. *Kisrebra K. B. — Násáud*). Pentru cercetătorii din România este greu să identifice localitățile acestea, cu alit mai mult cu cît de multe ori se folosește fără nici o justificare denumirea veche a județului. De exemplu Solnoc-Dobica în loc de județul Someș; județul Cojocna a fost numit de vechea administrație românească județul Cluj. Autorul recomandă folosirea indicatorului de localități al lui C. Martinovici și N. Istrati. Cu aceasta însă problema nu este rezolvată căci indicatorul respectiv de mult nu mai este în circulație.

Lucrarea lui L. Tamás pune la dispoziție lingviștilor o mulțime de date adunate în elteva decenii. Acest material este ușor de urmărit în interiorul articolelor. Studiarea lor este înlesnită și de indicele alfabetic de cuvinte pe limbi, indice care trimite la articolul din dicționar unde se află cuvîntul. În indicele de cuvinte sînt trecute și variantele, cu trimitere la cuvîntul-titlu.

Un alt merit al autorului este că rectifică mai multe etimologii greșite. Unele dintre aceste rectificări sînt totuși discutabile. În lipsă de spațiu ne oprim numai la două. N. Drăganu a dat ca etimon al cuvîntului *mozgoși* „bewegen: mouvoir” magh. *mozgosit* (DR IV, p. 155). L. Tamás arată că această explicație nu este bună și spune că *mozgosi* trebuie pus în legătură etimologică cu magh. *mozog* „a se mișca”. Credem că nici interpretarea lui L. Tamás nu este considerată ca ultimă și bună. Rom. *mozgoși* „a mișca” poate fi explicat mai curînd din magh. *mozgat*, aume cu forma de imperativ frecventă a acestuia *mozgassd*, *mozgass*. De altfel cuvîntul acesta, atestat numai la Halici, nu este un cuvînt românesc, nu trebuia inserat. Corespondentul lui românesc „a mișca” este general pe tot teritoriul lingvistic românesc. Varianta *muzicaș* a cuvîntului-titlu *mujicaș* o explică de la *mujicaș* prin disimilare. Noi credem că *muzicaș* poate fi format de la *muzică* + suf. -aș.

La cuvîntul-titlu *gitrui* „quälen, foltern, vexiren: harceler, tourmenter, torturer”. L. Tamás continuă să explice cuvîntul *dintruele* din regionalismul *gitrui*, *ghitruială* (cf. SCL IX, 1958, p. 94—95). Această explicație nu poate fi acceptată. Superstiția, ideea de „nefericire, nenoroc” se leagă de ființele mitologice *iele*, cum a demonstrat V. Breban (cf. „Cercetări de

lingvistică", IX/1964, p. 317–318). Interpretarea lui L. Tamás nu poate fi acceptată din două motive: „acolo unde ielele se numesc *rusalii*, *dnsele* sau *sfintele*, boala datorită lor se numește și ea *boală din rusalii*, *din sfinte* sau *de dnsele*"; în comuna Șieu-Măgheruș, raionul Bistrița există *gitrui* (despre cline) „a se întărita", dar există și cuvântul *dintru-ele* (cf. glosarul întocmit și publicat de Gr. Rusu în *Materiale și cercetări dialectale*). „Existența paralelă a ambelor cuvinte în aceeași localitate, spune V. Breban, exclude posibilitatea explicării unuia din celălalt".

În concluzie, prevenim încă o dată pe cei ce vor folosi acest dicționar că, în afară de cele 195 de cuvinte de origine maghiară în limba română comună, sînt incluse, precum am arătat, pe lângă regionalisme, și cuvinte inexistente în limba română. Acestea nu sînt nici măcar regionalisme în română, ele fiind folosite accidental și izolat numai de vorbitori bilingvi, maghiari sau români.

Unele rezerve și observații din rîndurile noastre de mai sus nu diminuează valoarea reală a acestei lucrări de înaltă ținută științifică. Discuțiile în legătură cu ea, trimiterile la ea vor fi cea mai bună dovadă că L. Tamás a îmbogățit lingvistica cu o bună lucrare.

Iunie 1967

B. Kelemen

Institutul de lingvistică și istorie literară
Cluj, str. E. Racoviță nr. 21

H. MIHĂESCU, *Influența grecească asupra limbii române pînă în secolul al XV-lea*, București, Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1966, 227 p.

1. Studiu amplu, noua carte a lui H. Mihăescu surprinde și chiar derutează prin această extindere a ei. Pentru că, și pînă acum, era cunoscută, din unele lucrări de istorie a limbii române, sărăcia atât cantitativă, cît și calitativă a elementelor grecești pătrunse în limba română pînă în secolul al XV-lea. Aceeași constatare iese în evidență și în paginile acestei lucrări. Mai mult, H. Mihăescu ne dă și o cifră a grecismelor intrate în limba română între secolele al VII-lea și al VIII-lea („cînd se admite îndeobște că latina a cedat locul limbilor romanice"¹) și secolul al XV-lea. Astfel, în urma cercetării întreprinse într-un vast context istorico-lingvistic, rezultă că în această perioadă au intrat în limba română un număr de 22 cuvinte bizantine². Cele mai multe, 16 cuvinte comune (*agonisi*, *arvonă*, *cort*, *cucură*, *folos*, *flamură*, *măltase*³, *mlnie*, *arom. mulare*, *omidă*, *prisos*, *scafă*, *stol*, *traistă*, *urgie* și *urgisi*) și 4 toponimice (*Constanța*, *Sulina*, *Calafat* și *Maglavit*), datează din epoca cuprinsă între secolele al X-lea și al XII-lea, cînd Dobrogea se găsea sub stăpînirea Bizanțului (972–1185), iar Dunărea (1018–1185), a fost „hotarul dinspre mieznoapte al împărăției". Acest prim strat este prezentat în capitolul *Întrurirea bizantină directă* (p. 103–127), în care, însă, sînt discutate (de ce?) și un număr de 38 de cuvinte „bizantine" ajunse, în aceeași epocă, în limba română „pe cale indirectă, prin slavi" (p. 127). Avînd în vedere acest conținut, titlul capitolului este impropriu.

Întrurirea bizantină directă, ca și celelalte capitole, se deschide cu cîteva pagini de istorie temeinic documentate. De altfel, această profundă documentare constituie o dominantă a lucrării de față, în care istoria și lingvistica (mai ales etimologia) formează un tot inseparabil.

¹ Al. Rosetti, *Istoria limbii române*, vol. IV, *România comună*, București, Editura științifică, 1966, p. 29.

² Toate aceste cuvinte, precizează autorul, au pătruns la noi din greaca bizantină și nu din greaca modernă, ele fiind deci elemente bizantine și nu elemente neogrecești, așa cum au fost considerate în unele opere lexicografice, ca, de exemplu, *Dicționarul limbii române moderne*. Poate că în DLR ar fi bine să se introducă alături de *slavon*, indicația *bizantin*.

³ În DLR (s.v.) *măltase* e derivat din lat. *melaza*. H. Mihăescu arată convingător că acest cuvînt, ca și materia, ne-a venit din bizantină în această perioadă (X–XII).

Astfel, pentru a arăta cum s-a produs „înfrurirea bizantină directă”, H. Mihăescu prezintă împrejurările istorice care au făcut posibilă o asemenea situație. „Perioada dintre anii 970—1023 cuprinde paginile cele mai strălucite din istoria militară a Bizanțului și reprezintă în același timp apogeul culturii și artei bizantine” (p. 103). În această perioadă, după cum am mai arătat, Dobrogea se afla sub stăpânirea Bizanțului, stăpânire ce este — arată autorul — pe deplin confirmată de descoperirile arheologice: „Numărul monedelor de aur se ridică la cifra de 200, iar al celor de bronz trece de 1000. Ele se înșiră aproape fără întrerupere de la împăratul Ioan Tzimisce (969—976) până la Alexios III (1195—1203) și au fost găsite îndeosebi în centrele Bisericuța (Gârvan), Isaccea, Tulcea, Histria și Tuzla. În Vlașca au fost descoperite 32 de monede dintre anii 1143—1195, iar în Transilvania au ieșit la iveală 201 monede dintre anii 1081—1180. Totalul monedelor bizantine din veacurile X—XII se ridică la cel puțin 1732 de bucăți și îmbrățișează teritoriul țării noastre pe un spațiu larg, care merge din Pont până către frontiera dinspre Ungaria” (p. 104).

Argumentele materiale demonstrează, fără tăgadă, că, în acel timp, au existat între populația romanizată din ținuturile dunărene (care, la acea epocă, vorbea o limbă romanică, limba română) și Bizanț „relații active”, care, în mod firesc, „au lăsat urme” în limba română, dovadă fiind majoritatea cuvintelor amintite mai sus.

La acest strat se mai adaugă încă 2 cuvinte — *buzunar* și *Ungrovlahia* („alături de *Moldovlahia*, care n-a supraviețuit în terminologia noastră ecleziastică”) — intrate „pe cale diplomatică sau comercială” în secolele al XIV-lea — al XV-lea (vezi capitolul *Dezvoltarea feudalismului românesc și căderea Împărăției bizantine*).

2. În legătură cu aceste 22 de cuvinte bizantine, H. Mihăescu precizează, în *Încheiere*, că „3 se găsesc numai în dialectul aromân” (p. 188). Afirmatia nu numai că este inexactă, dar, într-un fel, e și buclucașă. În capitolul *Înfrurirea bizantină directă*, și mai ales în concluziile acestui capitol, am văzut că H. Mihăescu includea, printre cele 16 cuvinte, și pe arom. *mulare* „catlr”. În concluziile generale ale lucrării, prezentate în *Încheiere*, printre cele 16 cuvinte se citează și: „*mul*, *mulă*, *mulare* ‘catlr’ din dialectul aromân” (p. 186), care susțin afirmația de mai sus. Numai că, dacă admitem că avem de-a face cu trei cuvinte (și așa și este), atunci numărul elementelor bizantine intrate în limba română până în secolul al XV-lea devine, pentru moment, 24 și nu 22. Dar să vedem care este situația cu aceste 3 cuvinte: se întâlnesc ele numai la aromâni și sînt ele elemente bizantine? Unul singur se găsește numai la aromâni, *mulare* (*mlar* ‘catlr’, *mlare* ‘catlăcă’; v. ALR, s.n., vol. IV, h. 295 și 296 sau ALRM, s.n., vol. I, h. 189⁴), care este, fără îndoială, de origine grecească⁵. Celelalte două, *mul* și *mulă*, sînt cunoscute în toate cele patru dialecte istorice ale limbii române (a se vedea, mai ales pentru dialectul dacoromân, hărțile citate mai sus). În ceea ce privește originea lor părerile sînt împărțite. Sextil Pușcariu, într-o recenzie publicată în DR, III, p. 843, le considera, în toate dialectele, de origine latină (< lat. *mullus*, -⁶). I.-A. Candrea, în al său *Dicționar* din 1931, dă pentru *mul* indicația „lat.”, iar pentru *mulă* (Banat ?) indicația „sb.” (s.v.). Tache Papahagi, *op. cit.*, pe *mul*, *mulă* „catlr” îl derivă din it. *mulo*, iar pe *mulă* „catlăcă” < it. *mula* (s.v.), menționînd că ele nu pot reproduce direct formele latine *mulus*, *mula*. Deci sînt două soluții etimologice: 1) sau le considerăm de origine latină, cum le considera S. Pușcariu, în toate dialectele limbii

⁴ Era bine dacă pentru întreaga lucrare s-ar fi luat în considerație și datele pe care le oferă *Atlasul lingvistic român*. De pe urma acestui monument închinat graiurilor noastre, orice studiu de lexicologie românească nu are decît de cîștigat.

⁵ Vezi și Tache Papahagi, *Dicționarul dialectului aromân general și etimologic*, București, Editura Academiei, 1963, s.v.

⁶ „De la acest *mullus*, -a, spre deosebire de celelalte limbi romanice (care pleacă de la *mulus*, -a), derivă ar. *mulă*, mgl. *mulă* și istr. *mul* și *mul*. N-avem deci nici o cauză să presupunem că aceste cuvinte n-ar fi de origine latină în limba noastră (...)” (S. Pușcariu, *loc. cit.*).

⁷ Cuvîntul, însă, nu este cunoscut numai în graiurile bănățene, ci și în alte graiuri dacoromâne (vezi hărțile citate).

române sau 2) pentru arom., mgl., istr. le considerăm elemente italiene, iar pentru graiurile dacoromânești ca elemente sîrbești. În nici un caz ele nu pot fi elemente bizantine în nici unul din cele patru dialecte. Deci ar reieși că numărul elementelor bizantine pătrunse în această perioadă în limba română ar fi tot de 22 cuvinte cu precizarea : unul singur, *mulare*, se găsește numai la aromâni. Întrebuițăm condiționalul în legătură cu această cifră, deoarece *mlnie*, *urgie* și *traistă* nu sînt elemente bizantine. Argumentele aduse de H. Mihăescu în susținerea originii lor bizantine sînt neconvingătoare. Primele două cuvinte sînt de origine latină, iar *traistă* este, probabil, un element autohton⁸. Nici toponimicul *Maglavit* nu credem că e de origine bizantină, ci mai degrabă e de origine bulgară (cf. bg. *магловит* „cețos”). În concluzie, această cifră de 22 cuvinte este relativă.

3. Într-o primă concluzie generală, putem constata că la atît, la numărul acesta redus de cuvinte, se rezumă elementul grec (bizantin), pătruns în limba română din secolul al VII-lea și pînă în secolul al XV-lea, numai aceste cuvinte pot fi considerate ca elemente grecești intrate în limba română pînă la această dată și, cele mai multe, păstrate și azi în vocabularul limbii noastre — numai aceste cuvinte, credem, pot fi tratate într-o lucrare intitulată *Influența grecească asupra limbii române pînă în secolul al XV-lea*.

4. Atunci, întrebarea fiind firească, de unde amplexarea acestui studiu? Răspunsul la această întrebare ni-l dă metoda de lucru a autorului care nu ni se pare de loc potrivită și indicată. Lucrarea, în întregime, este concepută și realizată, dar cu inconsecvență, în spiritul „fillerei”, al „intermediarului”⁹, examinîndu-se, astfel, și „grecismele” pătrunse prin „intermediul” latinei și al limbilor slave. Aceste cuvinte, însă, nu pot fi în nici un caz considerate ca elemente grecești în limba română. Ele, și ne referim la cele intrate prin slavă, așa cum foarte bine remarcă chiar autorul, „reprezintă un aspect al raporturilor româno-slave” (p. 6). Atunci, o altă întrebare, de ce era necesar ca aceste cuvinte, a căror tratare ocupă un spațiu considerabil al lucrării, să fie examinate într-o lucrare intitulată așa cum este și în care ne propunem să examinăm, cronologic, elementul grecesc din limba română de pînă în secolul al XV-lea?

5. Revenind la lucrarea lui H. Mihăescu vom încerca, în continuare, s-o prezentăm așa cum a fost concepută și realizată. Lucrarea are două mari secțiuni, precedate de o *Introducere*. În acest capitol sînt trecute în revistă rezultatele cercetărilor efectuate pînă în prezent de către diverși cercetători asupra elementelor grecești din limbile bulgară, sîrbă, albaneză, maghiară și, în mod special, asupra celor de limba română. Istoricul cercetării elementului grecesc din limba română este complet, fiind, în această privință, o foarte bună sursă de informație cu unele mici rezerve în ceea ce privește preluarea critică a unor afirmații¹⁰.

6. Prima secțiune, formată din mai multe capitole, este consacrată, în întregime, examinării „elenismelor limbii latine din provinciile dunărene” și care, de fapt, cu puține excepții, sînt elenismele întregii latinități.

⁸ Pentru extensiunea teritorială a formelor *traistă* și *straiță* în cadrul dialectului dacoromân, cf. ALR, s.n., vol. II, h. 495; *ibid.*, V, h. 1330.

⁹ Cf., despre acest procedeu, I. Pătruț, *Împrumuturi prin „filteră”*, CL, X, 1965, p. 327–336.

¹⁰ De exemplu, amintindu-se studiul lui R. Rösler *Elemente grecești și turcești în limba română* (Viena, 1865) se etichetează cu prea multă ușurință, credem, drept „constatare interesantă” afirmația că lexicul limbii noastre „atît de greu de extirpat și atît de variat vorbește mai elocvent decît sărăcăcioasele știri istorice, care pot fi distruse cu ușurință”. Este clar că această „constatare” făcută de Rösler în 1865 își are tilcul ei, nefiind străină de teza pe care și-o va expune în 1871 în *Romänische Studien* în care, la loc de cînst, printre argumentele invocate în favoarea susținerii teoriei sud-dunărene a formării limbii și poporului român, figura și o pretinsă și fantomatică prezență numeroasă a grecismelor din limba română. Evident, Rösler nu era lingvist, ci istoric, iar toate argumentele lui de natură lingvistică s-au dovedit, cum magistral demonstrase Ov. Densusianu, foarte șubred, devenind chiar contraargumente, și care azi numai pentru niște diletanți mai pot „rămîne în picioare fără replică, înatacabile” etc.

Primul capitol — *Răspândirea limbii latine*, un excelent studiu istoric — își propune să contureze baza geografică și, pe acest fundal, să examineze, pe baza inscripțiilor, raporturile dintre greci și populația de limbă latină din ținuturile dunărene pînă în secolul al VI-lea. Privite prin prisma cifică și circulatorie a acestor inscripții¹¹ rezultă că „legăturile dintre populația romanizată de la Dunăre și poporul grec erau slabe și superficiale: cetățile elenice de pe țărmul sting al Pontului formau o centură subțire, iar la miazăzi, de-a lungul liniei despărțitoare dintre inscripțiile grecești și latinești, de la Pontul Euxin și pînă la Adriatica, populațiile de limbă greacă și latină nu veneau în contact direct, ci erau separate de puternice rămășițe iliro-trace, care s-au menținut încă multă vreme și au dispărut abia după venirea slavilor” (p. 45). Că n-a existat un contact o demonstrează și următoarele două capitole. *Elenismele limbii latinești din provinciile dunărene* este, cu excepția primelor două pagini în care se arată schimbul reciproc care a existat între limba greacă și latină, un răspuns la întrebarea: „cît de puternică a fost înflurirea grecească în provinciile dunărene ale Împărăției romane și ce deosebiri existau față de ținuturile romanizate din apusul Europei?” (p. 36).

Inscripțiile și textele scrise în primele șase secole sînt cele care dau răspunsul la prima parte a acestei întrebări. Astfel, în aceste izvoare scrise din provinciile dunărene, se întîlnesc aproximativ 130 de elenisme¹², cele mai multe fiind de natură savantă, cărturărescă și numai foarte puține au ajuns să aibă un caracter popular.

Analizînd situația din latina apuseană și comparînd-o cu cea dunăreană, H. Mihăescu conchide: „izvoarele scrise nu ne îngăduie să spunem că elenismele erau mai numeroase în apus decît în răsărit, sau că lumea grecească din bazinul egeean exercita o acțiune nemijlocită asupra limbii latine din ținuturile dunărene” (p. 45)¹³. Majoritatea acestor elenisme, se arată și în *Încheiere*, „erau rezultatul influenței culturale a grecilor asupra romanilor și circulau în tot cuprinsul împărăției romane” (p. 184). Numai o parte (53) dintre aceste elenisme ale latinei dunărene au ajuns, după cum am arătat, să devină populare. Acestea sînt examinate în capitolul, foarte inexact intitulat, *Cuvinte vechi grecești în limba română* (p. 46—65), avînd ca motto următorul citat din Al. Philippide: „Elementele vechi grecești s-au introdus pe vremea cînd încă nu exista limba română ca limbă aparte romanică, sînt elemente anteromânești...”.

¹¹ Numărul inscripțiilor grecești descoperite în Dacia se ridică la 35, pe cînd al celor latine la 3000. Cifrele sînt elocvente.

¹² În legătură cu ele, H. Mihăescu distinge două straturi: „unul vechi elenic, pînă la secolele I—III, și altul de ideologie creștină în formație, în veacurile II—VI” (p. 36).

¹³ Și totuși, arată H. Mihăescu, „ecoul influenței grecești a fost, diferit: dicționarul etimologic al lui W. Meyer-Lübke înregistrează 436 de elenisme în limbile romanice apusene, pe cînd în limba românească nu găsim mai multe de 53” (p. 40). Mai întîi o precizare: dicționarul lui W. Meyer-Lübke (REW), lucrat pe baza principiului etimologiei directe, înregistrează nu 436 de elenisme în limbile romanice, ci 436 de elemente latine de origine grecească în limbile romanice, respectiv 53 de elemente latine (< gr.) în limba română. Deci, revenind la statistică, pe de o parte se vorbește de un ecou diferit (și cît de diferit este!), iar pe de altă parte, în tot capitolul, se demonstrează convingător că nu putem afirma că elenismele erau mai numeroase în latinitatea apuseană decît în cea răsăriteană. Este, evident, o contradicție care are o explicație simplă: limba română, în această statistică, spre deosebire de celelalte limbi romanice, a fost văduvită de „filieră”. Pentru limba română s-au numărat numai acele cuvinte care au ajuns populare în latina dunăreană (cele au fost populare în latina apuseană?) și pe care limba română le-a moștenit din latină. În celelalte limbi romanice însă s-au numărat (de ce?) și cuvintele pe care nu latina apuseană, ci limbile romanice (e o altă situație) le-a împrumutat din latina literară: „în apus, elenismele au pătruns în cea mai mare parte prin mijlocirea limbii latinești, care a slujit multă vreme ca limbă oficială a statului și a bisericii” (p. 40). Numai așa se explică acest „ecou diferit” și care, în realitate, nu este chiar diferit. Dacă apelăm la „filieră” vom observa că unele din elementele cărturărești ale latinei dunărene „păstrate în inscripțiile și textele literare din provinciile dunărene în veacurile IV—VI ale erei noastre” le-am primit, mult mai tirziu, prin „filieră” slavă, paleoslavă etc. În concluzie, dacă luăm în considerație, pentru limbile romanice apusene, latina literară, ca să fim consecvenți, trebuie să luăm în considerație și paleoslava, care a jucat același rol pe care l-a avut latina în apus.

Majoritatea acestor cuvinte (42) erau răspindite pe întreg teritoriul de limbă latină. Numai 11 (*broaște, ciudă*, „umflătură”, *frică, jur* (*giur*), *mic, plai, proaspăt. spln, slup, stur* și *trufă*) „au circulat numai în Peninsula Balcanică sau în Italia meridională și au lăsat urme în română, albaneză sau în dialectele italiene de sus” (p. 59). Nu credem că, în legătură cu aceste 11 cuvinte, poate fi vorba de o influență elenică locală (o asemenea influență presupune un contact intens, iar un asemenea contact, după cum demonstrează însuși autorul acestei cărți, nu a existat), ci, așa cum arătase Al. Rosetti, „ele au fost aduse în Dacia de coloniștii din Italia meridională”¹⁴. Unele pot fi, cum remarcase încă Al. Philippide, elemente autohtone, adică elemente de origine grecească în limba dacică și pe care latina dunăreană le-a preluat alături de celelalte elemente autohtone. În ceea ce privește afirmația: „numai despre acestea avem dreptul să spunem că sînt cuvinte vechi grecești în limba românească” (p. 65), considerăm că trebuie corectată în sensul că și aceste 11 cuvinte, ca și celelalte 43, sînt cuvinte de origine grecească în latină, iar în limba română ele sînt elemente latinești, adică moștenite.

Am încheia prezentarea primei secțiuni cu o observație de amănunt: *plai* (fără îndoială element latin) se explică foarte bine din lat. *plagi*, pentru că aici avem de fapt nu *g+i* + vocală, ci vocală + *g+i* + vocală; *g* este intervocalic și în această situație > 0 (*ego > eu, magis > mai, quadragesima > păresimi, corrigia > curea*), spre deosebire de cealaltă situație cînd *g* nu era intervocalic și $> z$ (*oxungia > ostrîză, *bulgiu > bulz* etc.).

7. Partea a doua a lucrării, cu excepția capitoului *Influența grecească în dialectul aromân*, este în întregime consacrată examinării, cronologice și în același context vast istorico-lingvistic, influenței bizantine exercitate asupra limbii române pe cale directă (prezentată de noi la începutul recenziei), dar mai ales pe cale indirectă prin „intermediul” limbilor slave și, îndeosebi, a paleoslavei. Un prim strat datează din secolele al VII-lea – al X-lea pătruns „prin mijlocirea limbilor slave meridionale”; un altul, masiv, „a venit prin textele vechi slave din secolele IX – XI (și următoarele), care au circulat și în ținuturile noastre”; în secolele X – XII pe lângă cuvintele intrate pe cale directă ne-au venit un grup „prin mijlocirea slavilor”; în secolele XIII – XIV „terminologia ecleziastică a pătruns la noi prin filieră slavă” și un ultim grup, însumînd un număr de 52 așa-zise „elenisme”, a pătruns în secolele XIV și XV tot prin „mijlocire” slavă. În total, se arată în *Încheiere*, în perioada secolelor VII – XV, au pătruns 268 de „cuvinte bizantine” prin „mijlocire slavă” și 2 „prin mijlocirea limbii latine medievale” (*bumbac* și *căpitan*)¹⁵. Toate aceste cuvinte, dintre care cele mai multe erau de suprafață, sînt elemente slave sau slavone în limba română și nu elemente bizantine.

8. Capitolul *Influența grecească în dialectul aromân* este, în cea mai mare parte a lui, un remarcabil studiu de istorie a aromânilor. Influența grecească, de data aceasta, este succint prezentată. Și aici se încearcă o cronologizare a elementului grecesc care este foarte puternic la aromâni, mai puternic decît cel slav din dialectul dacoromân. O primă categorie o formează acele cuvinte „de origine latină care au intrat în greacă în epoca antică, au stărut în cultura bizantină, au ajuns populare și au persistat pînă în neogreaca de astăzi” (p. 171). Dacă ar fi să ne conducem după „filieră”, acestea n-ar fi elemente grecești, ci elemente latinești intrate prin „filieră” greacă în aromână. În a doua categorie intră „terminologia ecleziastică, răspîndită îndeosebi după secolul al X-lea și înainte de al XV-lea, fie pe cale directă, fie prin mijlocire slavă” (p. 173).

9. Ultimul capitol al lucrării, *Ecouri intruziate*, prezintă în linii mari influența prefanariotă și fanariotă, care, de fapt, n-a intrat în atenția propriu-zisă a autorului.

10. Un capitol intitulat *Încheiere*, care prezintă concluziile generale, o *Bibliografie*, precum și un *Indice* încheie această lucrare amplă, dar care prezintă în cea mai mare parte a ei un

¹⁴ Al. Rosetti, *Istoria limbii române*, vol. II, *Limbile balcanice*, București, Editura Academiei, 1962, p. 65.

¹⁵ În DM, pentru *bumbac* se compară sb. *bumbak*, bg. *bubak*, iar *căpitan* este derivat din italianul *capitano*.

fals element grecesc din limba română. Așa cum este realizată, ea aduce, pe de o parte, o contribuție valoroasă la studierea elementului bizantin, atît cît există el, din limba română pînă în secolul al XV-lea, iar, pe de altă parte, o contribuție tot atît de valoroasă la studiul elementului grecesc din latina dunăreană, slavă și slavonă, precum și a elementului slav, dar mai ales paleoslav din limba română.

Aprilie 1967

I. Mărie

*Institutul de lingvistică și istorie literară,
Cluj, str. E. Racoviță nr. 21*

ION GHEȚIE, *Opera lingvistică a lui Ion Budai-Deleanu*, București, Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1966, 122 p.

Lucrarea lui Ion Gheție este o contribuție de valoare la cunoașterea operei, atît de vitregite, a lui I. Budai-Deleanu și a activității Școlii ardeleni în ansamblul ei.

I. Budai-Deleanu, a cărui operă a intrat în circulație tirziu, a fost apreciat mai întîi ca om de știință, prin cercetările lui Papiu-Ilarian, și numai după ce operele sale literare au fost tipărite, ca literat. Valorificarea operelor lui literare a scos la iveală un poet în adevăratul sens al cuvîntului, care și prin lucrările sale poetice s-a dovedit un „Aufklärer”. Fără să se exagereze importanța sa în literatura noastră, opera literară a lui Budai-Deleanu, studiată din ce în ce mai profund și în multiplele ei semnificații, a pus în umbră activitatea științifică — lingvistică și istorică — a învățatului ardelen. Consider ca un merit remarcabil al lucrării lui I. Gheție punerea în lumină, într-o sinteză, a activității lingvistice a lui I. Budai-Deleanu, unul dintre cei mai de seamă reprezentanți ai Școlii ardeleni.

I. Gheție pornește în cercetarea sa cu intenția — realizată fără îndoială — de a înmă-nunchia mai multe studii asupra a ceea ce ne-a rămas de la Budai-Deleanu cu privire la limba română. Deși accentul nu cade asupra analizei de detaliu a materialului studiat, autorul, cu toate acestea, a fost nevoit, în cea mai mare parte a cercetării, să se întemeieze pe o informație directă și concretă.

Opera lingvistică propriu-zisă a lui I. Budai-Deleanu este alcătuită dintr-un lexicon român-german și două gramatici ale limbii române, una redactată în latinește, iar cealaltă în românește, toate rămase în manuscris. Acestora li se adaugă mai multe fragmente de lucrări neterminate, de asemenea în manuscris, scrierile istorice (dintre care unele tipărite) și comentariile la *Țiganiada*, importante pentru concepțiile autorului ei asupra limbii literare. Studierea aprofundată a manuscriselor lui I. Budai-Deleanu i-a permis lui I. Gheție nu numai să îndrepte unele greșeli, în circulație, ci să și lărgască imaginea asupra unui aspect prea puțin cunoscut din activitatea acestui reprezentant de frunte al Școlii ardeleni. Munca migăloasă și anevoioasă depusă de autor pentru studierea manuscriselor i-a fost recompensată prin comoara de idei, noi și interesante, pe care a dezgropat-o din ele.

Lucrarea lui I. Gheție conține opt capitole, bine echilibrate și organic legate între ele. După ce ne prezintă lucrările lingvistice ale lui I. Budai-Deleanu (p. 13—18), autorul, utilizînd izvoare de natură dîrerită, încearcă să reconstituie cultura lingvistică a iluministului ardelen (p. 19—28). Concluzia sa este că I. Budai-Deleanu, cunosător desăvîrșit al limbii latine și germane și, într-o măsură mai mare sau mai mică, a altor limbi moderne, a fost un erudit cu o cultură lingvistică clasică, în însușirea căreia s-a servit în primul rînd de limba latină.

I. Gheție supune unei analize amănunțite concepția lui I. Budai-Deleanu despre originea poporului român și a limbii române (p. 29—41) și despre latinitatea limbii noastre (p. 42—55). Autorul urmărește și subliniază la tot pasul integrarea concepțiilor învățatului ardelen în crezul

Școlii ardelenne, făcând dovada unui statornic atașament la idealurile ei. Mai mult decât atât, lucrarea lui I. Gheție relevă acele idei și păreri care îi conferă lui I. Budai-Deleanu prioritate sau originalitate în ansamblul curentului cultural din Transilvania de la sfârșitul secolului al XVIII-lea și începutul secolului al XIX-lea. Cele mai importante sînt următoarele : 1. I. Budai-Deleanu afirmă pentru prima oară că limba română provine din „romana populară” (cf. p. 37) ; 2. El face cea dintîi analiză etimologică a structurii gramaticale și a lexicului limbii române (cf. p. 42) ; 3. În stabilirea originii unor cuvinte românești, I. Budai-Deleanu face raportări la formele corespunzătoare din franceză, italiană și spaniolă și, prin aceasta, el realizează prima încercare, în lingvistica românească, de a studia comparativ limbile romanice, sub raportul elementelor lexicale comune (cf. p. 46) ; 4. I. Budai-Deleanu este cel dintîi învățat din cultura română care s-a ocupat mai pe larg de influența slavă asupra limbii noastre, descoperind-o nu numai în vocabular, ci și în fonetică și derivație (cf. p. 51) ; 5. De asemenea, el este primul cercetător care ia în discuție influența limbilor germanice asupra limbii române (cf. p. 53) ; 6. Susținînd continuitatea românilor în Dacia, I. Budai-Deleanu arată, pe baza examinării unor nume topice, imposibilitatea de a da locurilor nume vechi dacă ei ar fi venit din sudul Dunării (cf. p. 32) ; 7. I. Budai-Deleanu observă că, după abandonarea provinciei Dacia de către romani, populația rămasă aici s-a ocupat cu agricultura și cu păstoritul, precum și cu „meșteșugul armelor”, neglijînd artele și științele ; de aceea limba română este simplă și mai săracă în elemente latine, păstrînd cu deosebire cuvinte legate de viața specifică vorbitorilor ei (cf. p. 41).

I. Gheție acordă o deosebită atenție părerilor lui I. Budai-Deleanu despre limba literară (p. 56—68). Urmărind îndeaproape ce înțelege cărturarul ardelean prin limba literară, cum vede el posibilitatea formării ei, care sînt căile de îmbogățire și de selectare a vocabularului, autorul are prilejul și de data aceasta să releve ceea ce I. Budai-Deleanu aduce nou, raportat la contemporanii săi.

După prezentarea sistemului ortografic cu litere latine (p. 69—80), care se caracterizează prin lipsă de unitate și reprezintă partea cea mai inconsistentă din activitatea lingvistică a lui I. Budai-Deleanu, I. Gheție analizează, sub raportul conținutului, gramaticile învățatului ardelean (p. 81—93) și opera sa lexicografică (p. 94—110). Din analiza făcută gramaticii (are în vedere varianta românească : *Temeiurile gramaticii românești*), se desprind cîteva concluzii, care merită a fi subliniate : 1. Gramatica lui I. Budai-Deleanu este normativă și—și propune ca scop cultivarea limbii ; 2. Ea are un caracter modern, care constă atât în modul de organizare a materialului cît și în terminologia întrebuintată ; 3. Avînd ca model gramatica latină, prin elementele noi pe care le aduce, ea marchează o nouă etapă în istoria gramaticii românești, fiind cea mai sistematică dintre lucrările de acest fel pînă la Heliade Rădulescu.

În ceea ce privește *Lexiconul românesc-nemfesc*, autorul desprinde de asemenea o concluzie care se impune a fi reținută : I. Budai-Deleanu în opera sa lexicografică, căreia i-a consacrat o mare parte din cei treizeci și cinci de ani de activitate, aduce o concepție lexicografică mai cuprinzătoare chiar decât aceea din *Lexiconul de la Buda*. Ea rezultă din principiile lexicografice aplicate, din selectarea materialului, din sursele documentare, fiind cel dintîi dicționar care utilizează material despuiat din literatura anterioară sau contemporană lui.

Prin lucrarea lui I. Gheție, personalitatea lui I. Budai-Deleanu capătă alte dimensiuni. Din concluziile ei finale rezultă că I. Budai-Deleanu se plasează în galeria personalităților complexe, care au realizat opere de amploare în diverse domenii, și este cea mai reprezentativă figură în cultura română de la începutul secolului al XIX-lea. Autorul lucrării de față s-a dovedit cel mai competent pentru publicarea integrală a operei lingvistice a marelui învățat ardelean, care se impune a fi tipărită fără întîrziere.

Iunie 1967

R. Todoran

Universitatea „Babeș-Bolyai”, Facultatea de Filologie
Cluj, str. Horea nr. 31

TOHĂNEANU, G. I., *Studii de stilistică eminesciană*, București, Editura științifică, 1965, 189 p.

Volumul de *Studii de stilistică eminesciană* cuprinde două părți bine distincte : prima consacrată cercetării amănunțite a limbii și creațiilor eminesciene „din tinerețe” (1866—1869), a doua închinată unor procedee stilistice din perioada maturității.

În studiul *Limba și stilul poeziilor din tinerețe ale lui Mihail Eminescu*, G. Tohăneanu subliniază faptul că investigarea creației eminesciene aparținând anilor 1866—1869 duce la constatarea că Eminescu este „cel mai tradițional poet, absorbind toate elementele, și cele mai mărunte, ale literaturii precedente”. Cunoșcător profund și pasionat al „scripturilor române”, marele nostru poet preia tradiția poetică populară și pe cea a veacului său, ilustrate de Bolintineanu, Eliade și Alecsandri. Ocupându-se de *lexic*, autorul studiului arată că Eminescu nu a folosit un număr prea mare de cuvinte, nu a căutat cu orice preț elementele lexicale rare, formațiile proprii, marea lui măiestrie stînd tocmai în aceea că unul și același cuvint, întrebuințat în două sau mai multe contexte diferite, pare de fiecare dată nou, „atît sînt de îndrăznețe și de neașteptate îmbinările în care este angrenat”. Lexicul celor mai multe dintre poeziile lui impresionează tocmai prin simplitatea, sobrietatea și caracterul firesc al cuvintelor. Fără să epuizeze materialul, lista formațiilor noi folosite de Eminescu reproduce un număr de neologisme romanice, caracteristice perioadei de început, cele mai multe provenind din limba franceză (*confia*, *crudel*, *eternel*, *sombru*), apoi din italiană (*belă*, *mandolă*, *profum*), cîteva direct din latinește (*astul*, *freme*, *ingeniu*, *treme*). Împrumuturi din alte limbi sînt relativ puține în această perioadă (*orcan* < germ. *Orkan*, *talar* < germ. *Talar*; turc. *hurie*). Poetul s-a lăsat ispitit de strălucirea și de sonoritatea termenilor de origine romanică care făceau parte din lexicul poetic și „distins” al vremii, dar care vor dispărea în epoca maturității. În capitolul consacrat *formării cuvintelor*, autorul studiului constată că Eminescu preferă creațiilor noi, personale, derivarea semantică, valorificînd, prin intermediul contextelor, valențele expresive ale cuvintelor din fondul vechi al limbii. Există și situații în care Eminescu, cu simțul său lingvistic deosebit, creează unele cuvinte noi (*Incifra*, *deșterne*, *Îninima*, *mormîntar*, *puternic*, *răseme* etc.): raportate însă la volumul redus al poeziilor din această perioadă, ele sînt mai numeroase decît în epoca următoare. De pe acum încă, derivarea semantică deschide perspectiva creațiilor de mai târziu. Lexicul poeziilor „din tinerețe” se caracterizează și prin diverse aspecte ale *sinonimiei* (neologice sau arhaice, totale sau parțiale, simbolice, poetice). Analizarea variantelor oferă exemple interesante de sinonimie lexicală, dezvăluind totodată căutările tînărului poet pentru găsirea cuvîntului „ce exprimă adevărul”. Urmărind, în continuare, creațiile din perioada anilor 1866—1869, autorul studiului face unele observații referitoare la structura gramaticală (morfologie și sintaxă), axîndu-și cercetarea, îndeosebi, pe cele două mari părți de vorbire: nume și verb. În privința categoriei numărului la substantive, este relevată oscilația în formarea pluralului unor substantive neutre (*surtse*, *misteruri*, *visure*, *gîndure*, *cînture*), pluralul unor adjective feminine în -i în loc de -e (*umezi* *morminte*, *tăinici* *cîntări*). În legătură cu categoria articolului este de remarcat frecvența formei invariabile a a articolului posesiv (obișnuită în vorbirea populară, mai ales în Moldova). Printre cele mai caracteristice fenomene referitoare la flexiunea verbală se numără *desufizarea* la persoana 1 și mai ales la persoana a 3-a a indicativului prezent (*să încet* pentru *să încetez*, *însenină* pentru *înseninează*, *muge* pentru *mugește*, *răspînde* pentru *răspîndește*). Poetul recurge și la fenomenul invers, *sufizare*, cînd rima sau ritmul o cer (*sperez* pentru *sper*). Tot în creațiile din această perioadă apare și fenomenul *deprefixării*, frecvent în limba populară (*junghia* pentru *înjunghia*, *pletînd* pentru *împletînd*, *spăimînta* pentru *înspăimînta*, *congiura* pentru *înconjura*). Flexiunea nominală și cea verbală prezintă, în primele poezii ale lui Eminescu, trăsături specifice limbii literare din acea epocă, ușor de regăsit atît la scriitorii contemporani lui, cît și la cei din generațiile anterioare, fixîndu-l totodată pe linia tradițională și opunîndu-l într-un fel creațiilor din perioada *Luceafărului*. Cu numeroase exemplificări și comentarii sînt urmărite în

continuare alte aspecte ale creației eminesciene ca : schimbarea claselor morfologice (printre care cel mai frecvent fapt este adjectivizarea gerunziilor), sintaxa poetică (ex. reluarea, prin pronumele personal, a subiectului exprimat anterior prin substantiv : „*Suflarea ta caldă, ea n-o să învie*”), încălcarea legilor acordului, juxtapunerea. În cadrul sintaxei poetice, ordinea cuvintelor și a propozițiilor ocupă un loc important ; atributul adjectival poate preceda determinantul (*amara mîngiere, tremîndul picior*), determinantele pot încadra substantivul (*zdrobit suflul meu*) sau pot fi în lanț (*a nopții gigantică umbră ușoară*). Vorbind despre excepționala măiestrie cu care Eminescu folosește *repetiția* și de cele două funcții pe care aceasta le are (insistență și intensitate), precum și de acțiunea pe care o exercită asupra intonației, autorul arată că, din punct de vedere sintactic, orice parte de propoziție este repetată la Eminescu.

Trecînd la studierea problemelor de stil, cu deosebită atenție este urmărit *epitetul*. Dacă în poezia de început sînt foarte frecvente *epitelele ornante* cu caracter generalizator, acestea făcînd parte din lexicul poetic al epocii, în poeziile perioadei următoare își fac loc *epitelele individuale*, de o mare forță sugestivă și cu implicații semantico-stilistice remarcabile. Printre epitelele ornante, numeroase și variate sînt cele *cromatice* (fiecare demonstrînd lărgimea și profunzimea gândirii poetului, urmărind obținerea unor contraste specific romantice și conferind textului respectiv un caracter pictural), *epitelele satirice* (folosite din abundență în *Junii corupți* și dove-dind, prin succesiunea lor în lanț, un deosebit simț al invectivei, care va atinge culmea în *Scrisoarea III*), *epitelele duble* (rece, sur), *triple* (dulce, duios, divin), *multiple* sau „lanțurile de epitețe” ale căror componente sînt juxtapuse sau coordonate.

Un alt procedeu stilistic, care revine ca un leitmotiv în structura poeziilor din tinerețe, este *comparația*. În această perioadă, comparațiile sînt șterse, convenționale, complexe, prețioase, stufoase, dezvoltîndu-se unele din altele, adevărate suite de propoziții comparative, antiteze violente cu caracter abstract, vag, general. Numărul lor este mult mai mare în această epocă, iar creșterea lor calitativă va duce cu timpul la o scădere a frecvenței lor, la o mai severă selectare și la o concretizare a lor. În capitolele ce urmează sînt studiate *diminutivele*, care, în opera eminesciană, provin mai ales din două izvoare : poezia populară și creația poetică a modelelor (Bolintineanu, Alecsandri etc.), ambele formînd de fapt un singur tot : folclorul. Este analizată apoi *antiteza*, din punct de vedere gramatical și lexical, care rămîne pentru Eminescu un procedeu stilistic de prim ordin. Imaginile sînt convenționale, livrești, un fel de clișee pretențioase și forțate. De o largă întrebuintare se bucură în această perioadă *numele proprii* din mitologia și din istoria clasică greco-romană sau biblică, fapt explicabil prin lecturile bogate întreprinse de poet, prin vasta lui cultură și prin deosebitul interes manifestat pentru lucrările clasice, la care se adaugă valoarea eufonică a celor mai multe dintre aceste nume. Frecvența lor în opera eminesciană depinde de conținutul poeziei în care apar. În capitolul despre *persiflaj*, autorul studiului relevă un fenomen destul de răspîdit în poezia eminesciană, și anume : existența *dubletelor accentuale* (*acólo-acoló, aripă-áripă, candid-cándid, gingaș-gíngăș*), a licențelor prozodice, cu cele două aspecte : sinereza (*au-ro-ra, fiin-ță, nea-tins*) și, mult mai rar, diereza (*vo-al, vo-a-lat*).

În concluziile generale cu care își încheie studiul despre *Limba și stilul poeziilor din tinerețe ale lui Mihail Eminescu*, G. Tohăneanu pune în relief două categorii de fapte : unele, foarte bogate, care sînt caracteristice numai acestei perioade și care vor fi abandonate treptat ; altele, mai puțin numeroase, care reprezintă mugurii plini de făgăduințe ai realizărilor excepționale de mai tirziu.

În cel de-al doilea studiu din volum, *Valori stilistice ale întrebuintării timpurilor în poezia lui M. Eminescu*, este ilustrată multitudinea și varietatea formelor verbale utilizate de poet. Eminescu folosește formele verbale „uite”, obținînd efecte unice ; astfel el dă viață formei de mai mult *ea* perfect (*s-a fost deschis*), vechiului perfect simplu (*făcum, văzum*), formelor verbale populare de viitor (*te-oi cuprinde*) sau formei inverse de viitor (*căta-vei, ghici-vei*). O valoare stilistică deosebită se realizează prin alternanța în același context a unor timpuri

gramaticale diferite (prezent-imperfect). Pentru a reinvia trecutul, marele nostru poet recurge la prezentul dramatic, de asemenea la alternanța prezentului istoric cu imperfectul (*Scrisoarea III*), exprimând acțiuni durative și dându-le perspectivă. Prin această alternanță a formelor verbale temporale — arată G. Tohăneanu — se realizează un raport de sinonimie morfologică : „surprinsă pictural, în adâncime și în devenire, realitatea trăiește, în fantezia lui, o viață nouă”.

În studiul *Convergența procedelor artistice în poemul eminescian „Din valurile vremii”* este demonstrată părerea că tehnica versificației și procedeele stilistice sînt subordonate ideii poetice, valorificînd și reliefind conținutul. Analiza făcută asupra poeziei *Din valurile vremii* îl conduc pe autorul studiului la constatarea că : 1) toate mijloacele artistice de care dispune poetul — tehnica versificației, procedeele fonetice, de morfologie, sintaxă, topică, stil etc. — sînt armonios legate între ele și subordonate, în ansamblu, ideii poetice și 2) cristalizarea imaginii eminesciene — urmărită genetic, de-a lungul diverselor variante — arată că poetul lupta pentru a-și supune și moderniza mijloacele de expresie.

Volumul se încheie cu studiul intitulat *Un leitmotiv eminescian „Marmura”*, în care este urmărită frecvența deosebită a acestui cuvînt în opera marelui nostru poet, valorile metaforice noi și nuanțele semantice interesante pe care le-a căpătat în diferitele contexte. G. Tohăneanu explică frecvența acestui cuvînt, cu accepțiunea lui fundamentală, prin interesul deosebit pe care l-a avut Eminescu pentru arhitectură și sculptură în general și, concomitent cu aceasta, pentru opera de artă și pentru materialul propriu-zis, concret, din care este executată ea. Prin sinecdochă deci, cuvîntul denumește obiectele „tăiate” din acest material. Un alt sens stilistic-gramatical al cuvîntului *marmură* este acela care redă, prin compație, superlativul lui *alb* („ca marmura de albă”); nu este vorba de o simplă echivalență gramaticală, ci și de un spor metaforic, bazat pe un cumul de nuanțe. Eminescu — subliniază autorul studiului — acordă *marmurii* două calități esențiale : una concretă, „culoarea albă”, cealaltă, abstractă, avînd însă la bază tot atribute concrete, „insensibilitatea” (*marmura* = ființă rece, insensibilă). De cîte ori vrea să sugereze realizarea formelor perfecte, ideale, poetul recurge la motivul predilect al *marmurii*, care pentru el simbolizează tocmai această aspirație către ideal, către perfecțiune. La Eminescu, *marmura* mai are o semnificație simbolică, și anume : reprezintă materialul brut, inform, care așteaptă să fie prelucrat, este forma capabilă să întruchieze lumea de gînduri a artistului, evocă „setea cea eternă care leagă lumina de întuneric și marmura de daltă”. Pentru genialul nostru poet deci, *marmura* întruchiează idealul desăvîrșirii artistice, simbolul unei arte bazate pe echilibru și armonie.

Abordarea unei tematici atît de bogate și mai ales atît de complexe dovedește din partea autorului o cunoaștere profundă a marelui nostru poet și o remarcabilă stăpînire a problemelor de stilistică. Actul temerar de a cerceta o asemenea problemă prezenta, din capul locului, un dublu risc : acela al studierii limbii și stilului unui scriitor (și încă a celui mai mare poet român !), deci atingerea conceptului însuși de „limbă literară” — cu implicațiile ei gramaticale și stilistice — și acela al găsirii elementelor caracteristice, esențiale, „ne-mai spuse”, în legătură cu procedeele stilistice ale lui Eminescu. În ce măsură a rezolvat G. Tohăneanu aceste două deziderate rămîne să vedem în rîndurile ce urmează. În general, studiile strînse în volumul de care ne ocupăm răspund obiectivelor propuse și ele oglindesc serioasa și migăloasa analiză la care a supus autorul materialul cercetat. Primul studiu mai ales, atît prin întindere cît și prin organizare, ilustrează cel mai bine această afirmație. Am avea unele obiecții asupra felului în care a fost sistematizat acest material. Caracterul eterogen al temelor atinse, diversitatea și mai ales lipsa de legătură dintre studii ne-a făcut să regretăm că n-am putut urmări „cursiv” lucrarea. Analizarea creației eminesciene „din tinerețe” și, îndeosebi, permanenta referire la poezia din perioada maturității, ne-a ridicat o întrebare legitimă : de ce autorul n-a mers mai departe cu investigațiile? De ce partea a doua a cărții n-a cuprins cercetarea

celelalte etape a creației eminesciene, a strălucitei opere din perioada *Luceafărului*? Volumul ar fi fost în felul acesta mai unitar, mai complet și mai realizat. Simpla confruntare a celor două etape ar fi fost suficientă pentru a demonstra, prin comparație, evoluția măiestriei eminesciene, linia ascendentă, selectivă și mereu mai perfecționată a procedeelor stilistice folosite de poet. Așa cum ne este înfățișată în culegerea de față, analiza operei lui Eminescu ne apare știrbită, incompletă, limitată. Partea a doua a lucrării, prin varietatea temelor abordate, este încă și mai greu de încadrat într-un studiu de sinteză.

O altă obiecție de principiu o îndreptăm împotriva felului în care a tratat G. Tohăneanu materialul, adică spus direct, împotriva stilului didactic în care și-a expus punctele de vedere. Firește că în redactarea corectă, organizată, clară, după un „plan de lecții” bine întocmit, ideile au putut fi urmărite cu mare ușurință; expunerea lineară, fără a ieși din cadrul sever al unui curs, precum și concluziile parțiale trase, mai întâi după fiecare capitol, și apoi cele generale, centralizatoare, care încheie fiecare studiu, ne fac să simțim prea mult prezența profesorului, stilul de catedră. Lucrarea din acest punct de vedere este un material didactic bogat, dar un insuficient studiu de stilistică, așa cum ne promisese autorul în titlu.

În legătură cu cele două mari obiective despre care vorbeam la început, credem că ele au fost atinse doar în parte. Problema deosebit de spinoasă a studierii limbii și stilului unui scriitor a fost tratată numai din punct de vedere „practic”, al analizei „pe text”; latura teoretică, lămurirea propriu-zisă a conceptului și a modalităților în care poate fi atacată chestiunea limbii și stilului unui scriitor a fost evitată de autorul studiului de față.

Am reproșa lucrării unele formulări care au devenit prea frecvente în stilul criticilor noștri literari contemporani și care, risipite pe ici, pe colo, de-a lungul expunerii, în general sobră și corect redactată, fac notă discordantă (*sintetism* p. 65, *singularitate* p. 65, *vocală desinențială* p. 68, *cuvinte relaționale* p. 83, *acumulare epiletică* p. 96, *image aliterativă* p. 165, *scrupule de ordin eufonic* p. 165, *sentimentul ... de dilatare subiectivă a timpului, de îngroșare a trecutului ...* p. 165, *pe cale contextuală* p. 174 etc.).

Studii de stilistică eminesciană este o lucrare documentată, interesantă, redactată după un plan bine alcătuit și expusă într-o formă corectă și clară. Volumul semnat de G. Tohăneanu marchează o contribuție prețioasă la cunoașterea și înțelegerea procedeelor stilistice folosite de Eminescu și la studiul stilisticii românești, care ne deșteaptă dorința de a vedea realizată și partea a doua a lucrării.

Noiembrie 1966

Luiza Seche

Institutul de lingvistică

București, str. I. C. Frimu nr. 22

ABDULAH ŠKALJIĆ, *Turcizmi u srpskohrvatskom jeziku* (Turcismele din limba sârbocroată), Sarajevo, 1965, 662 p.

La întiiul Congres internațional de studii sud-est europene și balcanice, care a avut loc la Sofia, între 26 august și 1 septembrie 1966, s-a scos din nou în evidență importanța studierii elementelor lexicale de proveniență turcă în limbile balcanice¹: toate aceste limbi posedă un mare număr de cuvinte, multe comune, împrumutate fie direct din turcă, fie, cum

¹ Vezi S. B. Bernstein, *Les langues turques de la Péninsule des Balkans et l'union des langues balkaniques*, în *Les problèmes fondamentaux de la linguistique balkanique*, Sofia, 1966 (1er Congrès international des études balkaniques et sud-est européennes), p. 82.

Referitor la influența turcească din limbile balcanice a se vedea, dintre lucrările mai vechi, cunoscuta *Linguistique balkanique. Problèmes et résultats* (Paris, 1930) a lui Kr. Sandfeld.

spun unii lingviști, prin „filiera” altor limbi balcanice. De aceea lucrarea lui A. Škaljić prezintă o importanță deosebită nu numai pentru limba sirbo-croată, ci și pentru celelalte limbi balcanice. Subliniem, fapt de altfel cunoscut, că unele cuvinte sirbești de origine turcă au corespondente în limba română², pe care le putem împărți în trei categorii: a) împrumutate direct din graiurile sirbești, b) împrumutate direct din turcă, c) împrumutate din alte limbi (mai ales din bulgară).

În lucrarea lui A. Škaljić găsim deci cuvintele sirbești (de proveniență turcă) împrumutate în graiurile vestice românești mai ales din Banat și din vestul Olteniei. Iată doar câteva exemple³: *habă* < scr. *aba* (< tc. *aba*, cf. *abá*), *avlije* „curte” < scr. *avlija* (< tc.), *argiélá* „herghelie” < scr. (*h)ergèla* (< tc. *hergele*, cf. *herghelie*)⁴, *cásáp*⁵ „măcelar” < scr. *kásap* (< tc.), *lulá* „pipă” < scr. *lùla* (< tc. *lùle*, cf. *luiea*)⁶, *ràkije* < scr. *ràkija* (< tc. *raki*, cf. *rachiu*)⁷, *sármá* < scr. *sárma* (< tc. *sarma*, cf. *sarmá*)⁸ etc.

La începutul lucrării, într-un capitol introductiv (p. 11 și urm.), găsim diferite indicații privitoare la condițiile în care au pătruns și s-au răspândit împrumuturile turcești în sirbo-croată, la clasificarea „turcismelor” (mai ales după criteriul circulației și frecvenței lor, în graiuri sau în limba literară), precum și la lucrările în care sint cuprinse și studiate cuvintele sirbo-croate de origine turcă, începând cu *Srpski rječnik* al lui Vuk Stefanović Karadžić (ed. I, Viena, 1818).

Un alt capitol, intitulat „Despre turcismele acestui Dicționar” (p. 23 și urm.), cuprinde indicații privitoare la numărul cuvintelor existente în el (după numărătoarea autorului, inexactă, însă, cum vom arăta: 6878 de cuvinte, dintre care 503 sint nume proprii de persoană), la structura morfologică a lor, precum și la corespondențele fonetice în forma sirbo-croată față de cea turcească.

Valoarea incontestabilă a acestei lucrări este, din păcate, diminuată de câteva greșeli de metodă. Aceste greșeli pot fi legate de următoarele probleme: „originea” derivatelor, „originea” sufixelor, „împrumuturi prin filieră”.

În dicționar sint incluse și socotite în numărul de elemente de origine turcă și derivate din teme extrase din împrumuturi de proveniență turcă⁹. Astfel: *bojiti* „a boi” („derivat de la *boja*”), *ortakovati*, *ortačili se* „a (se) întovărăși, a (se) ortăci” („derivat[e] din *ortak*”), *păpučār* „cel care face papuci, papugiu” („derivat de la *papuča*”), *pazărište* „loc unde se ține piața” („derivat de la *pazar*”) etc. Este de menționat că în explicarea derivatelor autorul totdeauna indică forma sirbo-croată, nu pe cea turcească, deci este în contradicție cu afirmația citată (vezi nota noastră).

Printre derivate figurează și un număr, nu mic, de verbe derivate din „turcisme” cu prefixe sirbo-croate ca: *na-*, *o-*, *po-*, *pre-* etc. Asemenea derivate sint numite de autor: „turcisme — cuvinte hibride” (p. 45).

² A se vedea I. Pătruț, „Împrumuturi prin filieră”, CL, X, 1965, nr. 2, p. 331—332.

³ Dăm întâi forma regională românească împrumutată din sirbo-croată; în parantează după „cf.” figurează forma românească, corespunzătoare, de mai largă circulație (de ex. *herghelie*, *lulea* etc.).

⁴ Vezi ALR, serie nouă, vol. II, h. 320.

⁵ Cf. *ibid.*, h. 534: *căsăpie*.

⁶ *Ibid.*, vol. IV, h. 1146.

⁷ *Ibid.*, h. 1130.

⁸ *Ibid.*, h. 1098.

⁹ „Uvrstio sam u rječnik i naš: izvedenice od turskih, arapskih i persijskih riječi. Naravno, samo najobičnije i one koje su u upotrebi najčešće...” (p. 23) („Am inclus în dicționar și derivatele noastre [sublinierea noastră] din cuvinte turcești, arabe și persane. Desigur, numai pe cele mai obișnuite și pe cele care sint mai frecvente în uz...”).

Fără îndoială că autorul putea insera derivatele de un fel sau altul în cadrul articolului unde e tratat împrumutul respectiv (pentru a se vedea, de exemplu, productivitatea împrumuturilor), dar nu drept cuvinte aparțin¹⁰. Derivatele deci, se înțelege, trebuie scoase din rîndul și din numărul turcismelor.

O altă grupă de cuvinte din lucrarea lui A. Škaljić, tot derivate, sînt tratate puțin altfel, după cum arată indicațiile privitoare la „originea” și la „structura” lor. Iată cîteva derivate, însoțite de asemenea explicații: *lovđžija*, „vinător” are indicația „srbo-croat-turc” (în text: „srp. hrv.-tur.”) și explicația: „Cuvînt hibrid: cuvîntul nostru („naša riječ”), „lov” + tur. suf. -ci”: *obrazluk*” (srp. hrv.-tur.)” etc. Deci autorul susține că asemenea derivate sînt formate din cuvinte srbo-croate (de fapt din temele *lov-*, *obraz-*) și sufixe turcești, ca și cînd s-ar spune că *pomanagi* ar fi un „turcism”, format din rom. *pomană* + sufixul turcesc -ci (= -dži).

Un asemenea procedeu este desigur o consecință a „originii” greșite a sufixelor. Astfel, în *Gramatika hrvatsko srpskog jezika* întocmită de Dr. Ivan Brabec, Dr. Mate Hraste, Dr. Streten Živković (ed. VII, Zagreb, 1966) se spune că sufixele -džija [de fapt sufixul este -džij-, căci -a este desinենță] și -luk „sînt împrumutate din limba turcă” (p. 174)¹¹. Știind că sufixele așa-numite străine sau împrumutate au fost extrase din derivatele împrumutate care au putut fi analizate (de exemplu: din rom. *cucuruziște* <bg. *kukuruzište*, raportat la rom. *cucuruz* <bg. *kukuruz*, a fost extras sufixul românesc -ișt-, cu care apoi s-au derivat substantive noi: *ctnep-ișt-e*, *in-ișt-e*, *trifoi-ișt-e* etc.), rezultă că nu există sufixe „străine” (nici nu se poate închipui ca o limbă să utilizeze sufixe care nu îi aparțin). Prin urmare cuvinte ca *lovđžija*, *obrazluk* nu sînt nici „turcisme” și nici „hibride”.

Autorul utilizează în explicarea originii cuvintelor metoda „filierii”¹². Multe împrumuturi srbo-croate sînt urmate de indicația „arab”, „persan” etc. Astfel cu indicația „arab” (în text: „ar.”) cuvinte ca *fes*, „fes”, *hāmāl* „hamal”, *hārāč* „haraci”, (*hārem* „harem”, *kāhva* (*kāfa*, *kāva*) „cafea”, *mējān*, *mēgdān* „maidan”, *sūllān* „sultan”, *vēzir* „vizir” etc.; „persan” (în text: „pers.”) *hān* „han”, *ibrik* „ibric”, *lūla* „lulea”, *mūrdār* „murdar”, *sāraj* „sarai” etc.; „grec” (în text: „grē.”) *eliksir* „elixir”, *tālas* „talaz” etc.; „sanscrit”: *kāzmīr*, un fel de țesătură — etc. etc.

Spuneam că lucrarea conține și 503 nume proprii de persoană. Din calculul de la paginile 26—27 aflăm că „după origine” („po porijeklu”) ele sînt: 41 persane, 17 turcești, 16 evreiești, 6 asiriene, 4 grecești, 4 arabo-persane, 2 turco-arabe, 2 turco-persane, 8 derivate srbo-croate din cuvinte turcești — în total 100; restul, deci 403 nume, sînt „de origine arabă”¹³! Să menționăm că A. Škaljić reproșează lui Bratoljub Klaić, autorul lucrării *Riječnik stranih riječi, izraza i*

¹⁰ Și în unele lucrări privitoare la limba română s-a utilizat un asemenea procedeu greșit. Astfel, într-o lucrare recentă, *Schiță a lexicografiei române*, I (București, 1966), Mircea Seche, procedînd la o reinventariere — binevenită — a cuvintelor cuprinse în Dicționarul lui Cihac, rectifică numărul cuvintelor cuprinse în el (17645 de cuvinte, nu 5765, cum s-a susținut) (*ibid.*, p. 108). Din păcate, M. Seche grupîndu-le după origine, include în grupele stabilite și derivatele românești: „elemente de origine slavă (și derivate ale acestora) — 6141” („Am arătat că elementele slavă ale limbii române reprezintă în dicționarul lui Cihac, aproape 35 % din totalul cuvintelor pe care le înregistrează lucrarea; în cifre, acestui procent li corespunde suma de 6141 de termeni”, *ibid.*, p. 121), „elemente de origine turcă (și derivate ale acestora) — 1250” etc. (*ibid.*). Pe baza acestor cifre stabilește, în continuarea lucrării, procentul, desigur greșit, al cuvintelor de o origine sau alta în Dicționarul lui Cihac.

¹¹ Procedeu este întîlnit și la lingviștii noștri. Astfel, acad. Al. Rosetti în *Istoria limbii române*, vol. III (ed. a V-a, București, 1964), după afirmația că „un foarte mare număr de cuvinte românești se formează cu prefixe sau sufixe slave” (p. 73), înșiră o listă de asemenea prefixe și sufixe (p. 73—81). G. Pascu de asemenea împarte sufixele „românești” după „origine”: „sufixe de origine slavă”, „sufixe de origine turcă” etc. (*Sufixe românești*, București, 1916, p. 225 și urm., p. 407 și urm.).

¹² A se vedea articolul nostru, citat mai sus, *CL*, X, 1965, nr. 2, p. 327—336.

¹³ „Sva ostala imena su arapskog porijekla, odnosno arapska imena” (p. 27).

kratica (Dicționar de cuvinte străine, expresii și abrevieri)¹⁴, că în dicționarul acestuia unele cuvinte poartă indicația „turcesc”, în loc de „arab” (p. 21), altele poartă indicația „turcesc”, în loc de „persan” etc. Știind că limba sîrbo-croată nu are cuvinte împrumutate direct din arabă sau persană, înțelegem poziția lui A. Škaljić¹⁵.

Avînd însă în vedere că, la explicarea etimologiei cuvîntului, la sfîrșitul articolului, A. Škaljić procedează corect în sensul că după semnul < urmează cuvîntul turcesc, împrumutat, după care figurează formele (în ordinea reală, pe cît ne putem da seama) din alte limbi (arabă, persană etc.), am putea trece cu vederea indicațiile care urmează după cuvîntul-titlu, ca fiind de prisos, din moment ce istoria cuvîntului reiese din etimologie. Din păcate însă autorul complică lucrurile, deoarece găsim indicații de felul acesta: *kavhāna* „cafecea” „(ar[ab]-pers[an])”. De ce „arab-persan”? Fiindcă turc. *kahvehane*, indicat ca etimon al formei sîrbo-croate (p. 381), este compus din *kahva*, turcesc, și *hane*, turcesc, dar de origine persană! Un alt exemplu: *majstòrluk* „priceperea de a fi maistru”, poartă indicația „lat.-tur.”, fiindcă scr. *majstor* provine din latină (ceea ce nici nu e sigur), și e considerat, *majstòrluk*, drept „turcism” numai de dragul sufixului *-luk*, chipurile „de origine turcească” (vezi mai sus). Iată la ce complicații duce „fillera”!

Din cele arătate rezultă că influența lexicală turcă asupra limbii sîrbo-croate apare denaturată în cartea lui Abdulah Škaljić. Desigur că lucrarea are numai de cîștigat dacă vor fi înlăturate, în ediția următoare, deficiențele semnalate mai sus.

I. Pătruș

¹⁴ Zagreb, ed. I, 1951, ed. II, 1958.

¹⁵ De fapt și Dicționarul Academiei din Zagreb (*Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*), folosește, cîteodată, procedeul filierii: cf. s.v. *sermija*: „perz. — tur. *sermāyè*”; s.v. *soluf*: „od persijsko-turskoga *zylf* u istom značenju”; s.v. *peškir*: „iz tur. (upravo pers.) *peškir*” etc.

INDICELE VOLUMULUI AL XII-LEA (1967)

INDICE DE MATERII *

A

ACCENT 63-64; ~ul și cantitatea 65, 68;
~ obiectiv 70; ~ afectiv 70; ~ predicativ 237

ADJECTIV 32; ~e posesive în limbile romanice 81

ADVERB 32; ~ predicativ 226

AFEREZA lui *a* din rom. *prier* 211

ALGORITMUL analizei independente 101

ANAFORA 299

ANTITEZA 335

ARMONIE imitativă 77

ARTICOL, valoarea pronominală a ~ului 87

ARTICULAȚIE, loc de ~ 57; mod de ~ 57
~ de bază 57; ~ suplimentară 57

ATRIBUT predicativ 236

B

BĂNĂȚEAN, subdialectul ~145; cuvinte străbești în subdialectul ~145; elemente turcești în lexicul graiului ~145-147-

BILABIALE, consoane ~ 57

C

CARACTERUL DUAL al elementelor lingvistice conținute într-un mesaj 136-137

CEANGĂU, corelația dintre accent și durata vocalelor în împrumuturile românești ale graiului ~ 65

CÎMP de dispersiune 55

COD binar 138; ~uri alfabetice și fonetice 138

COMPARAȚIA 335

CONSTRUCTIVE, consoane ~ 57

CONTEXT fonetic 55, 56

CORELATIV, perechi ~e de consoane 58

CORELAȚIA de timbru a consoanelor: ~ de palatalizare și ~ de labializare 57

D

DENTALE, consoane ~ 57

DEPREFIXARE 334

DESUFIXAREA indicativului prezent la persoana 1 și a 3-a 334

DIEZAREA în sandhi 207

DIMINUTIV 335

DISTRIBUȚIE complementară 56; metoda ~ei 81; stabilitatea ~iilor lingvistice 137;

* Indicele de materii, de autori și opere a fost întocmit de Valentina Șerban

teoria stabilității ~ ei alfabetice 137; ~ bivariantă 138

E

ELEMENT predicativ suplimentar 235—239
ENTROPIE 138
EPIFORA 299
EPITET ornat 335; ~ individual 335;
cromatic 335; ~ satiric 335; ~ dublu 335;
~ triplu 335; ~ multiplu 335

F

FONETICA impresivă 76
FRAZĂ fonologică 208; dispariția lui pseudo-
final într-o ~ fonologică 208—209
FRECVENȚA sunetelor, criteriu de bază în
stabilirea fizionimiei fonetice a limbii 75
FRICATIVĂ palatală 61

G

GERMANIC, influența limbilor ~ e asupra
limbii române 333
GREC, influența limbii ~ ești asupra limbii
române pînă în secolul al XV-lea 327—332

I

INTERJECTIE 200
ISTOROMÂNĂ, elemente comune ale ~ ei
și ale celorlalte dialecte românești 11; in-
fluența slavă asupra ~ ei 11—13

I

ÎMPRUMUTURI lexicale din limba maghiară
în limba română 323—327

J

JONCTIUNE 274, 275, 280
JUXTAPUNERE 274, 275 276, 280; ~
sinonimică 103—112; valoarea stilistică
a ~ ii sinonimice 112

L

LABIALIZATE, consoane ~ 57
LABIO-DENTALE, consoane ~ 57
LABIO-PALATALIZATE, consoane ~ 57
LARINGALE, consoane ~ 57
LATERALE, consoane ~ 57
LEXIC, modul în care ~ ul limbii se imbo-
gățește cu termeni noi 249—255
LIMBA poezie 134; ~ instrument 134; ~
ca alegere 136; ~ ca întimplare 136—137
LIMBAJ, problemele ~ ului 199—207
LINGVISTICA matematică 129; ~ statis-
tică 136
LOCUȚIUNE adverbială, regimul contextual
al ~ ilor adverbiale *de tot* și *cu totul* 227—233

M

MODEL matematic în statistica lingvistică
137
MICROTOPONIMIE 115
MORFOLOGIE 144
MORFONOLOGIE 54

N

NAZALE, consoane ~ 57
NEOLOGISM 181—182, 191; ~ e romanice
334
NEUTRALIZAREA opoziției de palata-
lizare 60; ~ opoziției de labializare 60;
~ i în sandhi ale unor opoziții fonologice
207
NEUTRE, consoane ~ 57
NUANȚE VOCALICE 54; ~ de grade di-
ferite de apertură 54—55;
alternanța între ~ ele ~ 61
NUME topice 115—126; continuitatea româ-
nilor în Dacia pe baza examinării unor ~
topice 333

O

OCLUSIVE, consoane ~ 57; ~ le în sandhi
208; consoane ~ în limba engleză și limba
română 215; consoane ~ nesonante și
sonante 215

OCURENȚA consoanelor palatalizate în poziție finală 58
 ONOMATOPEE 200
 OPOZIȚIA consoanelor de diferite timbre 58;
 ~ de palatalizare 59; ~ de labializare 59—60; dublă ~60; ~ ii utile 61; ~ ii non-utile 61; ~ totală 66
 ORTOGRAFIE etimologică 196

P

PALATALE, consoane ~ 57
 PALATALIZATE, consoane ~ 57
 PREDICAT circumstanțial 236
 PREPALATALE, consoane ~ 57
 PREPOZIȚIE 32
 PROPOZIȚIE apozitivă; principală și subordonată 271—287

R

RANDAMENT FUNCȚIONAL al opozițiilor fonologice 58
 RAPORT APOZITIV, echivalența semantico-sintactică a termenilor ~ului ~ 271—287
 REDUNDANȚĂ 138
 REPETIȚIA, aspecte formale și valorice ale ~ei 299; ~ suspendată 300—304; ~ inversă; ~ cadru 304; ~ nucleu 304—305; ~ asociativă 305—306
 ROMANIC, trăsături comune limbilor ~ e 8; studiul comparativ al limbilor ~ e sub aspectul elementelor lexicale comune 333
 ROMÂNĂ, teritoriul de formare a limbii ~ e 11, 19; individualitatea limbii ~ e între limbile romanice 142—144

S

SCRIEREA ETIMOLOGICĂ 7—8, 196
 SEMIOCLUSIVE, consoane ~ 57
 SEMN, funcția de diferențiere a ~ului 203—204

SENS, dezvoltare de ~ 243; ~ uri concrete 243—246; ~ abstract 246; ~ figurat 247
 SIMBOLISM FONETIC 76, 77, 79
 SINCRONIC, analiza faptelor de limbă sub aspect ~ 53
 SINONIMIA în ALR 89; ~ perfectă 105; relativă ~ e 283—284
 SINONIMIC, identitatea ~ă a termenilor asociați 105
 SINTAXĂ 144
 SISTEM, ~ ul ortografic etimologist 5; ~ ul vocalic slav 21—27; ~ vocalic liniar 56; ~ e accentologice 66; ~ e accentologice opuse 67; ~ e optimale ale structurii limbii 137; ~ ul solidarității formelor lingvistice 138
 SLAVON, elemente ~ e în limba română 313—317
 SONORE, consoane ~ 57
 SONORITATE 57
 SPECTOGRAME FONETICE 79
 STATISTICA vocabularului și a stilului 137; ~ bivariantă a stilului 137; ~ cuantică a limbii la nivelul vocabularului 138; ~ proprie a lingvisticii 138—139
 STILISTICĂ, probleme metodologice fundamentale în ~ 133; relațiile ~ ii cu estetica și cu gramatica 133; obiectul ~ ii 133
 SUBSTANTIV 32
 SUFFIXARE 334
 SUNET, valoarea sugestivă a ~ elor 75
 SURDE, consoane ~ 57

T

TAUTOLOGIA 299
 TEORIA informației 138
 TERMEN inițial 271
 TERMINOLOGIE, preocupări pentru crearea unei ~ ii științifice 195; ~ a albinăritului în limba română 257—269
 TIMBRU omogen 56; ~ velar 57
 TOPONIMICE bănățene în ~ ești 289—298
 TRANZITIVITATEA, categorii fundamentale a verbului 97
 TURC, influența lexicală ~ă în limbile balcanice 337—340

V

VALORIFICAREA moștenirii lingvistice 29
— 51, 171—205

VELARE, consoane ~ 57

VERB 32; ~ e iotacizate 61; ~ e tranzitive 225; ~ e unipersonale 225

VIBRANTE, consoane ~ 57

VOCABULAR, înnoirea ~ului 35; bogăția ~ului 135; interacțiunea dintre ~ și lugeimea textului 135; problema ~ului special și total 137

VOCALĂ, raportul dintre cantitatea ~elor și accentul cuvintelor 63

VOCATIV 143

VORBIRE, problema originii ~ii la J. Locke 199

INDICE DE AUTORI ȘI DE OPERE

A

Abraham, S. 130, 131
 Actes de Xe Congrès International de Linguistique et philologie romanes 323
 Adamescu, Gh. 30, 89
 Agard, F. B. 208
 Alessio, G. 92, 212, 213, 244, 246
 Alexandrescu, Gr. 89
 Alexies, Gh. 323
 ALR 54, 127, 139, 146, 247, 250, 252, 253, 257, 258, 263, 264, 265, 266, 268, 269, 313
 ALRM 313, 315, 328
 Analele Societății Academice Române 179
 Analele Universității București 30
 Analele Universității din Iași 30
 Analele Universității din Timișoara 88, 320
 Anghel, Ioana 128
 Anonymus Caransebesiensis 94, 145
 Antal, L. 98
 Anuarul Arhivel de folclor 164, 165
 Ardeleanu, V. 295
 Arvinte, V. 265, 266, 267
 Aseoli, G. L. 193
 Avram, A. 53, 54, 71, 72, 131
 Avram, Mioara 69, 170, 235, 240, 241, 287

B

Balázs, L. 64, 70
 Bardhi, F. 214
 Bariș, G. 195
 Battisti, C. 92, 212, 244, 246
 Baz, Șt. 131

Bălcescu, N. 171
 Bellé, A. 17
 Benluc, M. 78
 Benveniste, E. 88
 Berneker, E. 263, 264
 Bernstein, S. B. 337
 Bianu, I. 186, 313
 Birbănescu, A. 130
 Birta, I. 131
 Blédy, G. 65
 Bloch, O. 262
 Boeșu, Minerva 130
 Bogdan, D. 260
 Bogdan, I. 313, 316
 Bojan, Maria 89—96, 243—248
 Bojan, T. 211—214
 Boldan, E. 3
 Bordelanu, M. 265
 Bottiglioni, C. 262
 Breban, V. 326, 327
 Budal-Deleanu, I. 332
 Burghelca, A. 131
 Byek, J. 299
 Byhan, A. 12, 15, 264, 268, 269

C

Caciaghi, G. 84
 CADE 93, 262, 266
 Candrea, I.-A. 13, 89, 103, 107, 212, 243, 244, 313, 317, 328
 Cantemir, D. 110
 Capidan, Th. 13, 15, 24, 94, 259, 264, 266, 268, 269

Caragiani, I. 195
Caragiu, Matilda 235, 236
Cazacu, B. 3, 66, 103, 109, 110
Călinescu, G. 30, 110
Cărăușu, A. 130
Chirleuță-Marinovic, Rita 98, 227–233
Chirvai, Lili 131
Chomsky, N. 98, 102
Cihac, A. de 211, 244, 323, 339
Cipariu, T. 307
Cimpeanu, E. 81, 133–136
Cișlaru, C. 131
CL 43, 54, 58, 64, 68, 70, 71, 81, 98, 137, 138, 207, 208, 215, 237, 271, 272, 276, 314, 320, 338, 339
Codicele voronețean 104
Coman, P. 89
Comșulea, Elena 128
Congresso Internazionale di Scienze Onomastiche 321
Constantinescu, N. A. 140, 294, 295, 297, 298
Contemporanul 3, 169
Cornea, P. 30
Corominas, J. 93, 213, 244
Costin, M. 109
Coteanu, I. 86, 170, 286
Crăciun, C. 131
Cressot, M. 78
Curierul de ambe sexe 33

D

DA 146, 147, 226, 243, 263, 266
Dacoromania 8, 117, 164, 319, 321, 326
Daleovici, C. 115
Damé, Fr. 258
Daveluy, A. 245
Delavigne, A. 171
Densusianu, O. 12, 13, 15, 19, 30, 103, 106, 146, 212, 214, 243, 244, 313, 319
Devoto, G. 133–136
Diaconescu, I. 235, 236
Diaconescu, Paula 98, 235, 238, 299
Dicționarul limbii române 180, 227, 254
Dicționarul limbii române literare contemporane 98
Dicționarul limbii române moderne 89, 124, 262, 266, 267, 268, 269, 313, 331
Diez, Fr. 9, 176

Dima, Al. 197
Domaschke, W. 243, 244
Dragomirescu, Gh. N. 235
Drașoveanu, D. D. 235–242, 283, 286
Drăganu, N. 86, 103, 214, 292, 326
Drăghici, V. 89
Drondoc, V. 131
Dubăneanu, C. 82, 84
Dumitrașcu, P. 75–80

F

Elementa linguae daco-romanae sive valachicae 4, 8, 9
Études de linguistique roumaine 262
Eustatievici, D. 4
Evseev, I. 131

F

Fanfani, P. 93, 245
Filologija 15
Foaia pentru minte, inimă și literatură 171
Fónagy, I. 79
Fonetica și dialectologie 216, 320

G

García de Digo, V. 213, 244
Gaster, M. 211, 212, 244
Gatenby, E. V. 100
Geanău, M. 131
Georges, K. E. 245
Georgiev, Vl. 21, 24
Gerov, N. 263
Gheșe, I. 43, 169, 332–333
Gillieron, J. 262
Giuglea, G. 128, 319–321
Golopenția-Eretescu, S. 130
Gorski, D. P. 202
Graful nostru 319
Gramatica limbii române 83, 98, 180, 235, 236, 241, 272, 277, 278, 279, 283, 286, 287, 299
Grammont, M. 76, 218
Graur, Al. 77, 78, 200, 201, 202, 225–226, 245, 261
Grevisse, M. 82, 84
Gușu, Valeria 273

H

- Hales, Elvira, 131
 Haneş, P. V. 30
 Hasdeu, B. P. 31, 140, 178, 257
 Haş, Gh. 142—144
 Hazi, Şt. 236, 237, 240
 Herdan, G. 136—139
 Hjelmslev, L. 143
 Hodiş, V. 271—288
 Hornby, A. S. 100
 Hrincenko, B. D. 263
 Hronica românilor şi a mai multor neamuri 5

I

- Ickowits, E. 119
 Ilarian, A. P. 195
 Introducere în lingvistică 67
 Ionaşeu, Al. 72
 Ionescu, Lilliana 99, 131
 Iordan, Iorgu 66, 69, 76, 77, 82, 84, 86, 260, 263, 293
 Iorgu, N. 30, 187
 Iosif, Şt. O. 78
 Istrate, G. 263
 Ivănescu, G. 71
 Ivănescu, P. 130
 Ivlić, P. 17

J

- Jaberg, K. 91, 213
 Jahresbericht 260, 265
 Janesó, E. 128
 Janitsek, E. 128
 Jelenović, Ive 15
 Jensen — Kloster, M. 218
 Jireček, C. 19
 Joja, Ath. 202
 Jokl, N. 214
 Jones, D. 217, 218, 220
 Jud, J. 213

K

- Karadžić, V. 328
 Katz, J. J. 100

- Kelemen, B. 128, 130, 323—327
 Kírály, F. 63—73
 Kis, Emese 130, 131
 Kluge, Fr. 263
 Knieszsa, I. 264

L

- Lumbek, J. 98
 Langue et littérature 321
 Laurian, A. T. 169—187
 Lăzărescu, G. 84
 Leonte, L. 30
 Leskien, A. 259, 265
 Lexiconul de la Buda 8, 9, 36, 325, 333
 Loke, J. 199—205
 Lombard, A. 208
 LR 32, 81, 86, 141, 264

M

- Macarie 4
 Maerea, D. 3—9, 29—42, 75, 81, 128, 169—187, 197
 Magazin istorie pentru Dacia 171
 Maior, P. 5, 7
 Malorescu, T. 31
 Maneaş, Mihaela 131
 Mann, S. E. 214
 Manoliu, Maria 66, 69, 81, 86, 87, 131
 Marcus, S. 130
 Marian, S. Fl. 258
 Martinet, A. 55, 69
 Márton, Gy. 65, 73
 Máthé, J. 130
 Mărelescu, Silvia 131
 Mărlî, I. 139—142, 145—147, 327—332
 Meillet, A. 21, 265
 Merlo, C. 213, 214
 Meyer, G. 212, 214, 262
 Meyer-Lübke, W. 91, 213, 243, 245, 261
 Miclău, P. 203
 Mîcu, S. 4, 7
 Mihăescu, H. 327—332
 Mihăilă, G. 268
 Miklosich, Fr. 11, 212, 213, 248, 265, 269
 Mitran, M. 277, 287
 Mindrescu, S. C. 65

Mladenov, St. 17
 Molnar-Pluariu, I. 263
 Munteanu, G. 30
 Murar, Adela 225, 226
 Muşlea, I. 163—166

N

Neculce, I. 263
 Negomireanu, Dolna 299—306
 Nelescu, P. 53, 64, 65, 68, 71, 73
 Nicolau, E. 131
 Niculescu, Al. 142—144
 Nistor, Erlea 130
 Niţă, Silvia 235, 237

O

Ocheşanu, Rodica 241
 Odobescu, Al. 31, 196
 Olivieri, D. 212
 Onu, L. 103, 104
 Orman, G. 130
 Orza, Rodlea, 128, 211

P

Palia de la Orăştie 94, 140, 254
 Pamfil, Viorica 94
 Pamfile, T. 258
 Panătescu, P. P. 30, 313
 Pană, Gabriela 131
 Papahagi, T. 24, 264, 328
 Păscu, G. 212, 297, 339
 Paşca, Şt. 295
 Pătruş, I. 21—27, 128, 129, 289—298, 314, 329, 337—340
 Pătruş, Malvina 289—298
 Pervain, I. 43—51, 307—312
 Pesty, F. 290
 Peteu, Stela 257—270
 Petróechl, P. 245
 Petrovič, E. 11—19, 24, 53, 54, 56, 58, 70, 128, 129, 207—209, 214, 247, 250, 260, 313
 Philippič, Al. 212, 330, 331
 Pianigiani, O. 212, 245, 246
 Piru, Al. 109
 Poalelungi, Gh. 272
 Pop, Sever 89, 211, 250
 Popović, I. 12

Popović, D. 30
 Prodan, D. 3, 8, 169
 Protopopescu, Lucla 43
 Psaltirea Hurmuzachi 94
 Psaltirea Schlană 94, 103, 140
 Psaltirea Voroneţeană 94
 Puşcaru, S. 12, 13, 14, 17, 24, 86, 89, 213, 214, 243, 261, 265, 268, 289, 328

Q

Quleherat, L. 245

R

Rădulescu, H. 333
 Rădulescu, Maria 235, 238, 240
 Revista arhivelor 196
 Revista de folclor 169
 Revista filologică 320
 Revue de Linguistique 19, 207
 Revue Roumaine de Linguistique 81
 REW 245, 246, 266, 330
 Ribarič, I. 12, 13, 15
 Rieken, U. 141
 Rîzeşu, I. 286
 Rocoerle-Alexandrescu, Al. 130, 299
 Roesler, R. 329
 Rohlf, G. 144, 212, 246
 Romanoslavica 17, 24
 Rosetti, Al. 3, 12, 13, 15, 30, 71, 76, 80, 107, 108, 109, 110, 143, 214, 243, 327, 331, 339
 Rudeanu, S. 130
 Rus, T. 130
 Russo, Al. 308
 Rusu, Gr. 53—62, 128
 Rusu, L. 128
 Rusu, M. 115

S

Sadoveanu, M. 110
 Sala, M. 208
 Salapina, G. 131
 Sandfeld, Kr. 337
 Sădeanu, Florenţa 266
 Schuchardt, H. 212
 Schuster, H. 131
 Schveiger, P. 97—102, 130, 131

SCL 53, 54, 56, 57, 58, 62, 65, 71, 72, 86, 99,
207, 208, 286
Seriban, A. 89, 93, 244
SCSt. 70
Scurtu, V. 139—142
Seehe, Luiza 103—113, 334—337
Seehe, M. 3, 184, 187, 194, 339
Seldler, H. 79
Siliński, Silvia 131
Slon, G. 195
Skok, 19
Slave, Elena 259
Spano, G. 213
Splirkin, A. G. 200
Stan, Aurelia 128, 130, 136—139
Stan, I. 53, 56
Stan, I. I. 128, 130,
136—139
Statl, S. 272
Steriu, Maria 277, 286
Studla Universitatis Babeş-Bolyai 307
Studime filologjike 16
Szabó, T. A. 73, 117
Székely, S. 131
Szépe, G. 98

Ş

Şăineanu, L. 212, 243
Şerban, Valentina 249—255
Şerban, V. 131
Şineal, Gh. 4, 5, 8, 173
Şkaljić, A. 337—340
Şuteu, Flora 235
Şuteu, V. 245

T

Tagliavini, C. 243, 261, 262
Tamás, L. 64, 71, 323—327
Tănase, E. 88
Tătaru, A. 215—223
Teaha, T. 53
Teodoreseu, Ecaterina 30
Terracini, B. 135
Texte dialectale 54
Tiklín, H. 89, 94, 235, 243, 260, 262, 265,
313, 317

Todoran, R. 163—166, 260, 319—321, 332—
333
Tohăneanu, G. I. 67, 69, 334—337
Tomescu, M. 3
Tomuş, M. 30
Toşa, Al. 199—205
Transilvania 8
Tremł, L. 63, 72
Tripeea, Th. N. 145—147

Ț

Țurlan, V. 189—197

U

Ureche, G. 109
Urechia, V. A. 189—198
Ursu, Despina 182, 265
Ursu, N. A. 3, 33, 250, 253

V

Vallant, A. 13, 21
Vasiliev V. 216, 219
Vasilu, E. 70, 99, 131, 209, 217, 221
Vasilu, Laura 241
Vasmer, M. 248
Veress, A. 47
Vielu, A. 89
Vincenz, Ileana 131
Vințeter, O. 115—126
Vilsan, G. 319
Vireol, V. 89

W

Wagner, M. L. 213, 246
Wakefield, H. 100
Wartburg, W. 213, 246, 262
Welgand 265

Z

Zane, Gh. 30
Zdrenghea, Maria 313—317
Zdrenghea, M. 81—88
Zingarelli, N. 246

INDICE DE CUVINTE *

ALBANEZĂ

ballë 13
 dhallë 214
 gardh 13
 milóre 214
 milúar 214
 mugull 214
 netullë 13, 14
 pënelar 27
 prill 213
 prit 212
 priti 213
 prill 211, 212, 213, 214
 sundój 27
 thumbullë 214
 vapë 93

BULGARĂ

Бѣѣѣ 22
 bobot 95
 bubak 331
 dǎlbok 12
 kopica 24
 крѣстѣѣ 146
 kremení 120
 kukuruzište 339
 matka 265
 мъglovit 329
 ornitk 259
 para 94

prěčka 267
 raztopja 268
 ráka 14
 sárdce 248
 sloj 268
 Солоуѣѣ 22
 srádfe 244
 ulej 263

CATALANĂ

bril 213
 flama 91

CEHĂ

para 93

ENGLEZĂ

abject 222
 accept 222
 account 223
 action 222
 adsum 222
 architect 223
 bacon 220
 bake 217
 ban 222
 banker 221
 bee 217

begged 221
 black 223
 boor 217
 bread 218
 breathed 222
 brightness 220
 bulge 222
 cake 223
 call 22
 cape 217
 cello 222
 cephalic 222
 circle 219
 cry 218
 cube 217
 day 217
 depth 222
 drac 217
 drag 218
 eaten 222
 egg 223
 eighth 217
 flame 89
 gape 217
 garden 222
 giggle 222
 go 217
 goodness 220
 gooseberry 221
 great 218
 queen 217
 guile 223
 headmen 222

* Indicelę de cuvinte a fost întocmit de Emilia Todoran

headphone 222
heads 222
heartburnt 222
heartfelt 222
heartsore 222
keep 217
lack 222
letter 217
ittle 219
looked 221
marble 222
middle 222
mutton 220
newspaper 221
open 222
poor 217
price 218
rilbon 222
send 220
singer 221
single 221
starting 222
step 218
sudden 220
take 217
thunder 220
too 217
toothcomb 222
toothed 222
train 218
waken 222
withstand 222

FRANCEZĂ

aller 143
am 245
âme 246, 247
avril 213
briando 213
calité 35
coeur 243, 244, 245, 246, 247, 248
corée 247
décagramme 253
estomac 244, 245, 247
flamme 89, 91, 93, 94
foie 245, 247
kilo 250

kóró 247
kurado 247
(le)mien 82, 87
mon 82
ocazion 35
poumons 247
rate 245, 247
(le) stylo 86
ventre 244, 245, 247

GERMANĂ

Bóh 117
Eier 23
Feuer 23
Flamme 89
Kilo 252
Orkan 334
pfund 252
sauer 23

GREACĂ

cliros (ngr.) 35
enthusiasmos (ngr.), 35
λάγγος 26
patriotismos (ngr.) 35
πύρα 95
Σαλονίκη 22
Σκλανηνοί 22
Βονωνία 22

ITALIANĂ

alma 246
anema 245
anima 245, 246, 247
animella 245
arma 245, 246, 248
arme 245
armella 245
armel 246
bręù 213
briâl 213
bril 213
capitano 331
chilo 252

cuore 247
fegato 247
fiaccola 93
fiamma 91
fyākwałd 91, 93
fuoco 91
gost 214
gost^a 214
gosta 214
gust 214
lemelle 245
libertà 35
mandorla 246
mulo 328
nemelle 245
prel 213
prele 213
pril 213, 214
prill 213
polmone 247
rumela 245
(la) silografica 86
lawanna 214
tom 214
ton 214
tonn 214
tono 214
vampa 93
vapa 93
veri 213
veril 213
(a) vost 214
vrel 213
vril 213
vruciure 246
vuca 246
(a)vust 214

LATINĂ

agnella 214
agnellus 214
alvina 261
angustus 22
anima 243, 244, 245, 246, 247, 248
animus 245
animosus 244
annotinus 214

aprilis 211, 212, 213, 214
aranea 214
assula 212
augustus 214
auris 23
autumna 214
autumnus 214
avunculus 2212, 214
brotacus 212
bruscus 212
caballus 212
cambiare 212
**canepis* 212
canis 26
canlăre 69
capitina 212
catellus 266
centrum 35
cerebrum 212
cicada 212
cicula 212
cingulum 212
civitas 212
clarus 212
coagulum 212
colegium 35
commatre 22
compater 212
consocer 212
cor 243, 244, 245, 247, 248
coxa 212
cubitus 212
ego 331
ericius 212
**extirpus* 212
**facula* 93
**faccula* 93
**falcula* 93
fascia 212
februarius 212
feta 25
**filianus* 212
**flaccata* 93
**flaccola* 92
**flacula* 93
**flaccula* 92
flagrare 93
flamma 91
**flutulare* 212

fontanam 15
frāter 21
frontem 15
granum 11
hostis 212
In alto 212
jejunare 212
labrusca 212
linum 212
longus 27
lucta 212
iunder 212
masculus 212
metaxa 327
montem 15
mullus 328
ōc-ulus 21
**otulus* 212
**paganire* 212
palus 212
**palumbus* 212
pater 123, 140
**pitsicare* 212
plagijs 331
pontem 15
populus 212
praebiter 212
**pulleus* 266
punctum 35
reus 15
rideo 15
ripa 15
**scantillia* 212
**scantilliare* 212
sclavus 212
sclopus 212
scoria 212
spodium 212
stancus 212
**stypus* 261
sufflare 247
torta 212
una 11
**vapa* 93
vapor 93
vermis 266
vesica 212
**virgula* 212
viridis 69

MACEDONEANĂ

dlabok 12
raka 14

MAGHIARĂ

akácsa 117
akár 72
berek 117
veleg 71
bíró 122
bodon 264
Boholcz 117
Csibi 119
csillés 72
csonka 119
csonlos 119
csorgó 124
döböny 264
Domokos 120
dúlcsáca 67
ellen 72
falva 289
felelet 72
fok 121
font 252
forduló 121
gát 122
gyengés 71
hágó 122
halóm 118, 122
háza 289
hibás 71
hulló 123
hűtlen 66
inkadrá(Ini) 67
Káptalan 116
kaptár 263
kár 68
karika 118
keringő 118
kiló 252
kincses 118
kosár 264
lanka 26
mázsa 254
mogyoros 123
Nogytok 116

păter 123
rét 125
szakállas 71
szóra 67
tábla 269
tagad 326
tanorok 123
tárt 68
tekintő 126
telke 289
tér 126
tisztás 71
tör 68
váró 124
város 70

POLONĂ

para 93

PORTUGHEZĂ

abril 213
alma 246
chamma 91

PROVENSAĂ

abril 213
flama 91

ROMĂNĂ

a) DIALECTUL AROMĂN

afendi 140
afendu 140
andicu 140
apiră 94, 95
apriăr 211
apriér 211
april 212
aprtlu 211
aprir 211, 212
apriytr 211
baba 140
ballă 13

barba 140
cucot 24
dado 24
flamă 91, 93, 94
fl'eacă 90, 93
gardu 13
gärnu 11
grtn 11
inimă 244
lalia 140
mamo 24
metură 13
mulare 327
năiarcă 141
neni 140
nercu 141
niveastă 16
omidă 327
(a)piră 94, 95
płndar 26, 27
plamină 94
praște 16
prir 211
prisos 327
scafă 327
stol 327
latu 140
traistă 327
ună 11
urgie 327
urgisi 327
uvézu 15

b) DIALECTUL DACOROMĂN

A

abălut 232
abisal 231
abject 230
(a) abjura 228
(a) abona 229
abonat 233
(a) abrutiza 228
absolut 231
absorbant 232
absorbit 232
absorbitor 232

absurd 230
(a se) abține 228
(a) abunda 229
(a) aburca 230
aburit 232
(a) acapara 228
acaparator 232
ăcar 72
(a) accelera 228
acceptabil 232
(a) achita 228
achitat 232
achiziționat 233
a acidula 228
a aclama 230
aclamat 232
(a) aclimatiza 228
(a) acomoda 228
acomodabil 232
(a) acompania 230
acompaniat 232
(a) acoperi 228, 229
(a) acorda 228
(a) acostă 229
(a) acredita 229
acriu 21
(u) actualiza 228
activ 230
(a) activiza 228
actoricesc 231
actualizat 232
(a) acupla 228
(a) adăpa 230
adăpat 232
adăpostit 232
(a) ademeni 228
ademenit 232
ademenitor 232
(a) adera 228
aderat 233
(a) adia 230
(a) administra 230
(a) admira 230
admirativ 232
admisibil 232
adoptiv 232
(a) adresa 229
aducător 227, 232
adulmecător 232
adult 230

afectiv 230
afendachi 140
afirmativ 232
(a) afixa 229
agasant 232
ager 230
agonisi 327
agonizant 232
(a) agrava 228
aiurat 233
ajustat 232
a alarma 228
alarmat 232
alarmant 232
alămiu 231
(a) alăpta 230
alăplat 232
alb 227, 230
albanez 231
albăstrui 231
(a) albi 227
albior 231
albișțoară 59
alcoolic 230
alean 72
(a) alege 229
alelănte 55
(a) alerga 227, 230
(a) aliena 228
(a) alimenta 230
alternativ 232
(a) alloi 229
altoit 233
alunecător 232
aluvial 231
amarnic 230
ambigen 231
(a) ambiționa 228
ambulant 232
(a) amenaja 228
(a) amenda 229
(a) amenința 229
amestecat 58
amiazăzesc 35
amical 230
(a) aminti 229
(a) amortiza 228
(a) amplasa 229
anestezic 232
anevoios 232

angajat 232
angiosperm 231
aniversar 232
anormal 230
(a) antedata 229
antispasmodic 232
antrenant 232
anual 232
anumit 231
apelisant 232
(a) aplana 228
(a) aplauda 230
apreciabil 232
aprilie 211, 314
aproximat 233
(a) apuca (să spună) 143
(a) arăci 229
arătos 231
(a) arcui 228
ordelenesc 231
(a) arendăși 230
(a) argăfi 230
argițel 338
(a) argumenta 229
arhaic 231
arhanghel 315
arhiepiscop 314
arhiereu 314
arhiplin 231
armean 315
arminden 314
armonios 230
(a) aroga 228
(a) articula 229
articulat 233
artificial 230
arvat 315
arvonă 327
(a) arvuni 229
arvunit 233
arzător 232
Ascăfăi 117
ascullă 237
(a se) asemăna 229
asfixiant 232
asistent 232
asocial 232
asociativ 232
aspru 230
ăsta 55

astrigent 232
(a) astupa 228
astupal 232
asudat 232
(a) asuma 228
-aș, 70, 325
așa 231
așteaptă 5
atare 231
atavic 231
atentat 233
(a) atârna 229
atât 231
atâtica 231
(a) atribui 228
austriac 231
auș 141
autograf 231
(a se) autoguverna 230
autoritar 230
avantajos 232
avlije 338
azuriu 231
-ălui 325
-ărie 259
ăsla 55
-ăș 325
-ău 325

B

baballc 142
babă 142
băbură 90, 91, 92, 95
bălbără 90, 91, 92
balez 78
Baloșești 289
Baltă 117
băgrin 145
bălbălău 90, 91, 92, 95
bălbălăie 90
bărbat 141
bărbătaie 90, 91, 92, 95
bătrîn 141, 142
Berc 117
besadă 16
bețeg 71
bici 55

bine 5
bitang 142
blăf 55, 57, 58
btc 140
blcă 140
blbără 90, 91, 92, 95, 96
blbătăie 90, 91, 92, 95
blbătă 90, 91, 92
blboăre 90, 91, 92, 95
btl 141
blagoslovi 315
blagoveštenie 314
bob 23
bóbot 90, 91, 94, 95, 96
bobotăie 90, 91, 92, 94, 95, 96
bóbotă 90, 91, 92, 95
boboti 94
bobotoi 90, 91, 95, 96
bogdaproste 314
Boholf 117
bolbotăie 90, 91, 92
bolbotună 90, 91, 92, 95
bornut 146
Bostăniști 117
braf 217
Brănești 289
bubuotaie 89
bucovna 314
buduroi 261
buhai 265
bulibașă 146
bulz 331
bumbac 331
bună 55
bunic 141
bură 146
Buruienoaie 122
bușniț 146
Butură 118
byine 61

C.

cajițy 58
Calafat 327
Calea Hirlii ;
 ~ *Surughiului* 118
candelă 314
capvód 58

carlóf 58
căută 55
cazanie 315
cădelniță 314
cădi 315
călaiu 146
călugăr 315
căpară 146
căpitan 331
Căptălan 116
cărabă 146
Cărare 118
Cărarea de la Tintirim 118
căsap 145, 338
căfel 266
ceace 142
celuie 145
čerčiél 58
chem 223
chepeng 145
Cherendeu 118
chilim 145
Chinchiș 118
chivot 314
čjáfă 55
Cib 118
Cibul Căptălanului ;
 ~ *Noșlacului* 118
cileș 72
Cioancă 119
Ciontoș 119
cipsă 146
ciul 147
cłmp 5
Cłnechiști 119
cłnep-ișt-e 339
cłnd 220
cłntłnd 56
cłnt 59
cłrsteș 146
cłocoli 23
Coasta Călduroasă 119 ;
 ~ *Podireiului* 125 ; ~
 ~ *le Boilor* ; ~ *le Oilor* 119
cobaș 146
cocléte 55
cocóș 59
Cocozar 119
Coleașă 147

Coliba lui Duñitru ;
 ~ *Luca* 119
colniță 259
Constanța 327
copil 142
corabă 146
Cordoș 119
coreș 254
cort 327
Coșeriu 119
coșniță 261
cotul 249
cred 218
Cremenish 120
cristelniță 314
crłstnic 314
Crucea Drumului 120
cucură 327
cucuruște 339
cujă 58
cumătră 141
cumnat 141, 142
*c*oc** 58
čupág 58
Cupî 147
cuscru 141, 142
cuvtnelnic 35

D

(a) *da* (să spună) 143
dăscăl 58
dăscăl 58, 59
dăm 55
Dealul Măgarilor ;
 ~ *Vlnător* 120
Deasupra Tlglii 124
dedă 141
Delinești 289
delniță 249
denie 314
dereplate 105
dever 142
dezbate 221
Dezești
diacon 314
dimertie 249
Dilmă 120
dłnsul 143
dobitoc 23

Domucăş 120

dógo 55

drag 218

drum 58

Drumu Bolezului ;

~Căptălanului 120 ; ~ Ciur-
zi 121 ; ~Domucuşului 120 ~ Hagău-
lui ; ~ Schinilor ; ~ Şe-
sului 121 ; ~ Tufarilor
120 ; Uiorii 121dud^u 59

dugheană 145

dulce 76

dumneala 143

dumneavoastră 143

E

-ească 122

eşlin 105

-elui 325

-esc 122

-eş 297, 325

-eşti 289

-eu 325

evanghelie 314

F

fağ 58, 59

fariseu 315

fată 141, 142

fecior 141, 142

fecioară 141

feleleat 72

femeie 141

(să) f^hije 61

fiastru 141

ficat 247

fie 141

fiu 141, 142

Ftnajă 121

ftnltnă 15

ftrtai 253

flacără 89, 90, 91, 92, 93, 94, 95

flamă 94, 95

flamură 327

flacără 90, 91

(a) flăcără 94

flăcărăie 90, 91, 92, 94, 95

flăcărle 90, 91, 94

flăcâros 94

flăcâruie 94

flăcârură 94

flăcârură 94

fleacăără 90, 91, 92, 95

flăre 55

foc 90, 91, 95, 96

Fogba 121

folos 327

Forţaşi 121

frančez^u 59

frate 141, 142

frumos 231

frunte 15

Furdulaş 121

fus^u 58

G

gard 13

Gatul de la Gtfoaie ; ~ Morilor ;

~ de pe Prund 122

gazdă 142

gazéla ásta 55

ghem 223

ghiob 261

ginere 141, 142

glngaş 71

gilrui 326

giudefu 105

Gtră 122

glagóre 146

glumású 147

godě 147

goni 23

grad 218

grăi 105

grăiaşte 105

greşcală 110

Groapa Bureanului ;

~ Cicoaii ; ~ Ghirăiască ;

~ Largă ~ Lupului 122 ;

~ Titineului 126

grlu 11

*grlnu 11

Gropăni 122

H

halat 73

habă 338

Hagău 122

haznă 145

Heiuri Forşate 121

hibaş 71

Hodaie 122

holbură 92

Holom 122

hopăie 90, 91, 92, 95

hopaiţă 91

hopăriţă 90, 91, 92

hopăiţă 92

hopătăie 90, 91, 92

Hudă 123

Hudiţă 123

Hula Căptălanului 123 ;

~ Cibului 119

hulpe 92

hultur 92

h^uoſ 58h^uoſ^u 59

I

icoană 314

-ie 259

Ignat 314

iſiăn 57

iſntru 55, 56

-ină 260

inimă² 243, 245, 246, 247, 248

inimos 244

ispas 314

-işt- 339

izvod 315

I

Imblă 105

(a) Inflăcără 94

Inflăcărare 94

Inflăcărăt 94

Inflăcărător 94

Intonorog 123

Intrebă 58

Între Ciburi 118
(am) unfeles 55

J

järlvå 316
jerebie 249
jidán 315
jidov 315
j'gâgâr 59
*j'ug** 58
juma 252
jupln 142

K

kesâr 147
kilo 250
klom 252

L

La Cărigă 118
lăgârî 147
lălli 78
leah 315
liġġonġ 57
liliom 147
limbă de foc, 90, 91, 92, 95, 96
lin 76
liġârcă 59
liġârcă 55
litanie 315
liturghie 314
lovi 23
lud 147
lulă 338
*l*om* 55
luuund 56

M

Maglavit 327
maică 142
majă 254

mamă 140, 141
maštehă 142
matcă 265
Măcești 289
măcinică 315
măgrin 145
Mălaiști 123
mănăstire 315
mărg 105
mărturiseaște 105
măltase 327
măltură 13, 14
mălușă 142
measuru-s 105
*melé** 59
metâr 254
mezin 142
mia 214
mic 231, 331
mieșpăără 59
miel 214
mierar 261
miłostrdie 316
milui 315
miluiloriu 105
*minčînós** 59
minlġân 58
minloș 70
mirui 315
mișel 105
mitră 314
mitropolit 314
młnie 327
moard 5
Moghioruș 123
molitvelnic 314
monah 314
mórcov 58
*mórcov** 58, 59
mormlnuri 37
moș 141, 142
mozgoși 326
mucenic 315
mugur 214
muiere 142
munte, 5, 15
Murăș 123
mytścă 61

N

naracliță 314
naracviță 314
năsălie 23
neam 142
nelmpărfit 35
nene 142
neneacă 142
nepot 141
nepoală 141
nevaslă 16, 142
Nicolae 314
noaten 214
Noșlac 116
nuijă 55

O

obor 23
obraz 58
(de)ocară 110
ocă 252
ocărâsc 110
ocinașe 314
oclomvrie 314
odăjdii 314
omofor 314
ort 249
ortăcie 145
ostndi 27
ostnză 331
osmoglasnic 315
Ostrov 123
-oș 325
ovăz 15

P

palalăie 90, 91
palalalăie 90, 91, 96
pălă de foc 90, 91, 96
pălhă 90, 91
palma 249
palpila 77
papă 140
papucă 141
parastas 314
pără 90, 91, 92, 93, 94, 95

Părcē 147
pasul 249
Patār 123
patrahir 314
*pat** 58
pavecerniță 315
Pădurea Cordoșului 119;
 ~ *Domucușului* 120;
 ~ *Varăului* 124
pălălăie 90, 91
pălălăie 90, 91, 92, 95
*pămînt** 55
păpădie 77
Părau *Cernezii* 123; ~ *Noș-*
 lacului 116; ~ *Tălharilor*;
 ~ *Zilii* 124
părătili 57
părpălăie 90, 91
păuună, 58
pening 315
Peri 124
phițpăre 61
phiță 61
*pițuor**, 55
*pietritș** 58
pisanie 315
pisar 314
păsări 57
plndar 26, 27
plrtiij 57
plai 331
plăvie 90, 91
plăvină 90, 91
plămîni 247
Pleașa 124
(a se)pleca 107
pleșuv 124
Plochi 124
Poampă 124
pocăi 315
Podirei 125
Podișor 124, 125
poiană 23
polunoșniță 315
Pomăriște 125
*pom** 58
*pom** 59
popă 314, 315
poplc 78
popor 77

poslanie 314
Povtrniș 125
praf 58
praștie 16
prăjina 249
prer 211
prer 211, 213
prestol 314
pretce 266
preț 217
priar 211
prier 211, 212, 213, 214
priériu 211
pril 211
prisăcărie 258
pristol 314
proaspăt 331
prohodi 315
propovădui 315
protopop 314, 315
Prund 121, 125
prundăr 58
Prunii Rădaii 125
psalom 317
psaltire 314
puș 58
puac 266
*pu** 59
punte 15
*puo** 58
puopa 56
puria 140
*pu** 58

R

răkije 338
rău 15
Răzor 125
recomandăului 37
riie 214
rlpă 15
Rîschituri 125
Rîl 121, 125
Rîtu Bouresc; ~ *Dojoaii*;
 ~ *Găinii*; ~ *Iepii*; ~ *Sa-*
 tului; ~ *Taurului* 125;
 ~ *rile de peste Vale* 125
rod 23, 142

Rojină 125
ruță 55
rucaviță 314
rudă 142
Ruplură 125

S

sač 58, 59
sărmă 338
săbor 313
săcălăș 71
săvtrși 313
sbor 313
*scap** 58
Schini 125
sełrbă 76
șfet 314
șfeștanie 314
șflnt 314
șflrși 313
șflrtai 253
șimbure 214
sloi 268
snagă 147
soare 5
sobor 313
socru 142
sogon 147
soră 141
sperișos 58
spln 331
spovedanie 315
spovedi 315
*spușind** 56
spuse 105
stamboală 249
stareș 314, 315
stălr 315
stăplntesc 56
stēle 55
stomac 243, 244, 248
strană 315
stretenie 314
strmb 58
Strmturi 125
stupa 261, 331
stupa 260
stupărie 259

stupărarie 259
stupină 259
stur 331
(de) sudalmă 110
suduiesc 110
sufla 244
suflet 243, 244, 247
Sulina 327
Sumughi 118
s*óbă 56
s*rorb* 58
Supt Aluniș 125
Supt Holom 122; ~ Hulă 123;
~ Tiglă 124

Ș

-șag 325
șchiau 24
șkădpă 55
-șkădpă 59
șig 325
Șipot 126
Șipotu lui Gheghiu; ~ Rusoai
126
șogor 142
știubei 261, 263
șúbred 58
-șug 325
Șumughi 126
ș*ort* 55

T

talaz* 58
Tat 140
tataie 140
tală 140
tatiță 140
Tatul 140
tătar 315
tătcuț 140
tătic 140
tătiță 140
tătucă 140
Tătuiul 140
teleleu 78
tică 140
Tier 126
tiptil 78

tlstaș 71
tiță 140
tițu 140
Tițul 140
tlnăr 141
toamnă 214
Tomești 289
(de) tot 227
toldeauna 221
topor 23
(cu) totul 227
(mi-l) trebuie 225
trémur* 58
tren 217, 218
trisfelilele 314
Troienoaie 121
trufă 331
Tufari 121, 126
turtă 268

T

țărán* 58, 59
Țărmure 126
țepă 16
ține 55
țircovnic 314
Țuculeu 126

U

uică 142
uină 142
ulei 263
-ului 325
*ună 11
unchi 141, 142, 214
oblón 56
uoki 56
uok* 58
uolár* 58
olár 58, 59
uorb* 59
uógu 55
urli 231
urzgălă 55
usucă-se 105
utrenie 315
*újtă 56

*úmbłă 56
zunřk 58
zunř* 59
*úše 55

V

Valea Căptălanului; ~ Morii;
~ Seacă 126
*vapă 93
vapor 93
Varău 126
Vasile 314
văcăr* 55
vălvăie 90
vălvărău 90, 91, 92, 96
vălvătăie 90
văpăie 89, 90, 91, 92, 93, 94, 95
văr 141
vătăfi 58
vătăf* 59
vecernie 315
veșlezeăște 105
vicleán 66
vină 110
vitreg 142
vllfă 90, 91, 92, 95
vllhvă 90, 91, 92, 95
vllvăie 90, 91, 92
vllvă 90, 91, 92, 94, 95, 96
vllvărăie 90, 91, 92, 95, 96
vllvătăie 90, 91, 92, 94, 95
vllvoăre 90, 91, 92, 96
vllvoăre 90, 91, 92
Vrtolomei 126
Vtrvu Holomului 122
vlădică 314
voioasă 237
volbură 92
voștină 147
vulpe 92
vullur 92
vulvoăre 90, 91, 92
vviséz* 58

Z

zapis 314
zară 214

zăcătoare 126
 zbrîrli 78
 Zgribești 289
 zjămă 55
 zier 55
 zirzonă 261, 265
 znopî 58
 zn*op* 59
 zvîrlugă 78
 zvon 23

c) DIALECTUL
 ISTROROMÂN

ârdu me 15
 ârpa 15
 Bala 17
 băla 13
 băl 15
 besădă 16
 căie 140
 dembóc 12
 desân 16
 dimbóc 12
 diver 16
 dobândi 12, 14
 Durmitor 17
 fântăra 15
 feto 24
 frunte 15
 gârd 13
 gândi 14
 Gltmboca 17
 grân 11
 grumb 12, 14
 liscă 16
 mamă 24
 mătișă 265
 metură 13
 miseș 16
 mărtvêș 15
 mrije 16
 munči 14
 mușl'u 15
 nerânci 14
 nevastă 16
 obéd 16
 odlânji 14
 osândi 14, 27

oșel 15
 ovés 15
 păminte 15
 Peșter 17
 Pirlitor 17
 povadés (săturle) 268
 pomunți 14
 posândi 14
 polânzi 14
 prâșt'e 16
 punte 15
 rând 15
 râv 15
 sândêș 14, 15
 sândi 14
 srebro 16
 srije 16
 tâmpi 12, 14
 tânji 14
 Turleș 17
 țăpă 16
 tăfe 140
 țestă 16
 údișă 12
 údișă 12
 udovêș 15
 úliša 264
 úndișă 12, 14
 vără 16
 Visator 17
 vrăme 16
 zmunți 14
 zránji 14

d) DIALECTUL
 MEGLENOROMÂN

băbaică 140
 gard 13
 gron 11
 inamă 244
 mamu 24
 mătișă 265
 metură 13
 para 95
 pară 94
 plamin 94
 plamină 94
 pril'(u) 211

putundim 268
 suăru 24
 taiți 140
 tată adăurat 140
 tată-vitreg 140
 talcu 140
 ună 11
 urnille 259

RUSĂ

куло 252
 око 22
 пар 93
 plamea 89

SARDĂ

anima 246, 248
 janna 246
 kun 246
 ou 246
 vruttu 246

SÎRBĂ

bumbak 331
 bura 146
 karablje 146
 kesa 147
 kîslac 146
 krstina 146
 pril 213
 seča 260
 snaga 147
 voština 147
 zgoditi 147
 zagoniti 147

SÎRBOCROATĂ

àba 338
 àvlija 338
 bojiti 338
 dimbók 12
 dlbok 12
 *dobudu 12

dubok 12
grăb 12
(h)ergəla 338
izručiti 14
kásap 338
kus 269
lula 338
mah 15
medišnják 259
ortaciti 338
ortakovati 338
pàpucar 338
pazàriste 338
prilka 267
râkija 338
sàrma 338
sudac 15
tùpiti 12
udovac 15
úlište 264

SLAVĂ COMUNĂ

*akuna 22
dobqđq 12
*gardiki 22
*metula 13
*müxü 15
*qzükü 22
*rôka 14

SLAVĂ VECHE

aprile 213
băltă 13
Bēla 17
besēda 16
bolóto 13
Brēzova 17
bütü 15
čepati 16
čislo 25

dělo 25
džva 21
*gārdū 13
Glqboka 17
gqđiti 14
грдѣицѣ 22
xrana 26
izročiti 14
кѣмѣтѣ 22
kokotü 24
kqpona 23
koža 23
Lędina 17
lqka 26
mqčiti 14
Mqłtnikü 17
mrlvtcl 15
nevčsta 16
ocitü 15
ogłedali 15
oko 21
orati 21
osqđiti 14
ostrovü 123
otăločiti 14
ovlsü 15
pamełt 15
para 94
pară 95
plavie 95
plēši 124
pqdarl 27
pola 23
pomptiti 14
posqđiti 14
potqžiti 14
pravilo 25
prēsēka 260
prondü 125
rędū 15
sito 25
sqbota 23
sqđtcl 14
(o)sqđiti 14, 27

sühli 124
sümqliti 14
Topltcl 17
tqžiti 14
vltvā 95
vrēmę 16
ѡѡѡѡ 22

SLOVENĂ

roka 14

SPANIOLĂ

abril 213
alma 244, 246
llama 91
corazon 244
(la) estilográfica 86
(el)mto 82, 87

TURCĂ

aba 338
hergele 338
lule 338
rake 338
sarma 338

UCRAINEANĂ

bezmátok 265
buhaj 265
koreč 254
štub 263

VEGLIOTĂ

veri 213

Revista publică studii și cercetări din domeniul lingvisticii (în special din acela al lingvisticii românești), precum și recenzii la lucrări din același domeniu.

NOTĂ CĂTRE AUTORI

Autorii sînt rugați să înainteze articolele, notele și recenziile dactilografiate la două rînduri. Tabelele vor fi dactilografiate pe pagini separate, iar diagramele vor fi executate în luș, pe hîrtie de calc. Tabelele și ilustrațiile vor fi numerotate cu cifre arabe. Figurile din planșe vor fi numerotate în continuarea celor din text. Se va evita repetarea aceluiași date în text, tabele și grafice. Explicația figurilor va fi dactilografiată pe pagină separată. Citarea bibliografiei în text se va face în ordinea numerelor. Numele autorilor va fi precedat de inițială. Titlurile revistelor citate în bibliografie vor fi prescurtate conform uzanțelor internaționale.

Autorii au dreptul la un număr de 50 de extrase gratuit.

Responsabilitatea asupra conținutului articolelor revine în exclusivitate autorilor.

Corespondența privind manuscrisele, schimbul de publicații etc. se va trimite pe adresa comitetului de redacție, Cluj, str. E. Racoviță, nr. 21

LUCRĂRI APĂRUTE ÎN EDITURA
ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

- * * * Istoria limbii române, vol I, Limba latină 1965,
439 p., 28 lei.
- * * * Atlasul lingvistic român, serie nouă, vol. V,
1966, VII + 2 p. + hărțile de la 1237 la 1570 +
+ 13 pl., 103 lei.
- * * * Dicționarul limbii române (DLR), serie nouă,
fasc. 0, CXXXVI p., 10,50 lei; fasc. 1, M-Man-
dră¹, 81 p., 5,25 lei; fasc. 2, Mandră² — Mascat¹,
80 p., 6,75 lei; fasc. 3, Mascat² — Mămăiță, 80 p.,
6,50 lei; fasc. 4, Mămălațiță — Mătăringă, 80 p.,
6,50 lei; fasc. 5, Mătăsar — Mergător, 80 p., 6,50 lei;
fasc. 6, Mergătoriu — Microbiologie, 80 p., 6,50 lei;
fasc. 7, Microbiologist — Miniaturistică, 83 p.,
6,50 lei; fasc. 8, Miniaturiza — Mititel, 80 p., 6 lei.
- P. P. PANAITESCU, Începuturile și biruința scrisului
în limba română, 1965, 231 p., 10 lei.
- * * * Gramatica limbii române, ed. a II-a revăzută
și adăugită, tiraj nou, 2 vol., 1966, 43 lei.
- IORGU IORDAN, Toponimia românească, 1965,
582 p., + 1 pl., 34 lei.
- V. SCURTU, Termenii de înrudire în limba română,
1966, 403 p., 26 lei.
- * * * Dicționar ceh-român, 1967, 560 p., 54 lei.

CL, anul XII, nr. 2, p. 167—362, Cluj, 1967